

ORSZÁGOS RABBIKÉPZŐ – ZSIDÓ EGYETEM DOKTORI ISKOLA

DOKTORI ÉRTEKEZÉS
MELLÉKLETEI

**A MODERN KORI (BUDA)PESTI
ZSIDÓSÁG EMBLEMATIKUS ÉPÜLETE
(ORCZY-HÁZ) ÉS TÁRSADALMA
A FORRÁSOK ÉS A SAJTÓ TÜKRÉBEN**

DOMBI GÁBOR
doktorjelölt

Témavezetők

PROF. DR. HARASZTI GYÖRGY (1947-2023)
--

és

DR. KOMORÓCZY SZONJA RÁHEL EGYETEMI DOCENS

Budapest

2023

Tartalom

A Bevezetés melléklete.....	7
Az Orczy-ház a térben és időben: térképek és alaprajzok	7
Az 1. fejezet melléklete.....	14
1. Források az Orczy-ház eredetmondáihoz.....	14
2. Az Orczy-ház tárgyi hagyatéka.....	20
3. Vizuális örökség.....	24
A 2. fejezet mellékletei.....	31
Egy tehetséges család és a pesti „nagy házuk”	31
A 3. fejezet melléklete.....	54
Zsinagógák az Orczy-házban	54
1. Az első zsinagóga kérdéséhez	54
2. A pesti zsidó vallásháború kérdéséhez	56
3. Zofahl Lőrinc, építész	56
4. Zsinagógatervek az Orczy-házban	57
5. Szerződés a Kultusztemplomról (Chortempel) az Orczy család és 12 pesti zsidó úr között (fordítás németről magyar nyelvre), 1830.....	59
6. Ullmann Gábor.....	61
7. Denhof Ede Károly	62
8. Schwab Löw rabbi	62
9. Gábor Gyula az 1825-ös zsinagógai helyzetről a telekvásárlásokról (részlet)	63
10. Az utolsó egyemeletes épületrész az Orczy-házban	64
11. A Kultusztemplom leírása	64
12. Az Orczy-házi zsinagógák 19. századi ábrázolásai.....	66
13. Vajda Péter az Orczy-házi kórusról és a nem zsidó vendégek fogadásáról(1833)	68
14. Maria Dorothea von Württemberg hercegnő az Orczy-házban (1837).....	69
15. Festetics Leó zsinagógai éneke	70
16. A bécsi Seitenstetten utcai zsinagóga ábrázolásai.....	72

17. Kortárs beszámoló a Chortempel kórusáról (1832)	73
18. A Kultusztemplom felszámolásával kapcsolatos hirdetések (1860)	73
19. Terézvárosi Takarékpénztár Rt. épülete (1869).....	75
20. A templomi funkciót veszített Chortempel képei.....	76
21. Groszmann Zsigmond a régi nagy zsinagógáról.....	77
22. Strelisker Dávid.....	77
23. Meisel Farkas Alajos (1815–1867)	78
24. Az orthodox korszak dokumentumai	83
25. Búcsúzások az Orczy-háztól	86
26. Utolsó istentisztelet az Orczy-házi zsinagógában.....	87
A 4. fejezet melléklete	90
Zsidók az Orczy-házban.....	90
1. A Löwy féle könyvkereskedés csődje és felszámolása	90
2.a. A pesti zsidó iskola megnyitása.....	93
2.b Adatok a zsidó iskoláról 1815-ből	95
3. A zsidó iskolák Pesten, 1846.....	96
4. Dr. Jakubovics Fülöp (digitálisan javított) portréja	97
5. Esküvő az Orczy-házban.....	98
6. A Jellinek jelenség: Magyarbrod, Bécs, Budapest, New York.....	98
7. Sirkőraktár a Váci körúton.....	99
8. Temetési botrány	100
9. Pótimaház zsidó nagyünnepekre	100
10. A mikve felételezett helye Szabó János szerint az Orczy-házban.....	101
11. A Tharaud ügy	101
Az 5. fejezet melléklete.....	108
Lakók, listák, statisztikák.....	108
1. Képek az az 1815-ös pesti címjegyzékből	108
2. Az 1820-as zsidó összeírás egy lapja, Orczy-ház	109
3. Az 1820-as zsidó összeírás grafikonjai	110

4. Az 1833-as zsidó összeírás elemzése az Orczy-házban lakók metszetében	112
5. Az Orczy-ház utolsó fennmaradt bérlőlistája 1841 körül	118
6. Barnay Ignác	119
7. A pesti zsidók 1844-es magyar nyelvű összeírása	120
8. Pesti izraeliták címei, 1843	121
9. Szombattartó cégek az Orczy-házban	124
10. Az 1928-as Orczy-házi névjegyzék feldolgozása	128
11. Az Orczy-ház lakóinak utolsó évei	129
A 6. fejezet melléklete	131
Étel, ital, mindennapok	131
1. Zsidó kifőzdék listája 1815-ben (14 vendéglő).....	131
2. Az Orczy-kávéház	131
3. Tanítóvásár az Orczy kávéházban	137
4. Étterem az Orczy-házban	147
5. Mindennapok	158
6. Az aradi vértanúk című festmény kiállításáról, 1896.....	159
7. Jókai Terézvárosban	162
8. Képek	163
9. Szegénység az Orczy-házban.....	164
10. Az Orczy-ház 1936-ban még helyben maradt textiles cégei.....	165
A 7. fejezet melléklete	166
A nem zsidó Orczy-ház.....	166
1. Láng Ignác, (1812–1864).....	166
2. Hodossy Imre (1840–1909)	167
3. A Trattner-Károlyi nyomda	170
4. A Madách Nyomda.....	173
A 8. fejezet melléklete	176
Az Orczy-ház vége.....	176
1. Az Orczy-ház gazdálkodásának eredményei, 1910-1924	176

2. Az Orczy-ház Rt. alapító tagjai	177
3. Kövess Béla pályaképe	177
4. A Magyar-Olasz Bank vezetőségének tagjai és részvételük az Orczy-ház Rt.-ben	179
5. Bogyó János pályaképe	180
6. Az Orczy-ház Rt. gazdálkodásának eredményei 1925-1932	181
7. A Wertheim(er)ek	181
8. Az Orczy-ház RT. új igazgatósága	182
9. Az Orczy-ház Rt. újjáalakulásának bejelentése	183
10. Gregersen Hugó terve az Orczy-ház helyén épülő üzletházról.....	184
11. Az útkeresés az Rt. 1931-es közgyűlésén	184
12. A főváros tervpályázata az Erzsébet sugárút torkolatára, 1930	185
13. Az Orczy-ház Rt. tervpályázata a ház átépítésére, 1931	187
14. Az Orczy-ház Rt. és a Helvétia Rt. összeolvadásának hivatalos közzététele	187
15. Az Orczy-ház értékbecslése, 1933	188
16. Perek a Helvétia Rt. ellen.....	190
17. A volt Orczy-házi kereskedők nyílt levele (részlet)	190
A mellékletek felhasznált irodalma.....	191
Levéltári források	191
Sajtóforrások	192
Egyéb adatforrások	196
Nagyobb tanulmányok	197
Könyvek.....	199
Online források	199
Hirdetések	201
Képek és forrásaik.....	202
Kotta.....	203
Térképek.....	203
Idegennyelvű források.....	204

A Bevezetés melléklete

Az Orczy-ház a térben és időben: térképek és alaprajzok

Az Orczy-ház építészeti változásait kutatva írott és fellelt forrásokra egyelőre alig támaszkodhatunk, de rajzoltakra immár annál inkább. A korabeli térképek sietnek segítségünkre, ugyanis nem csupán az utcákat, hanem (legalább a jelentősebb) házak alaprajzát vázlatosan ábrázolta a térképet készítő. Ennek oka, hogy a vagyonkataszterhez szükséges lehetett a házak elhelyezkedésének pontos ismerete, illetve az is, hogy a katonai térképeket készítő is számoltak a házak védelmi feladataival.

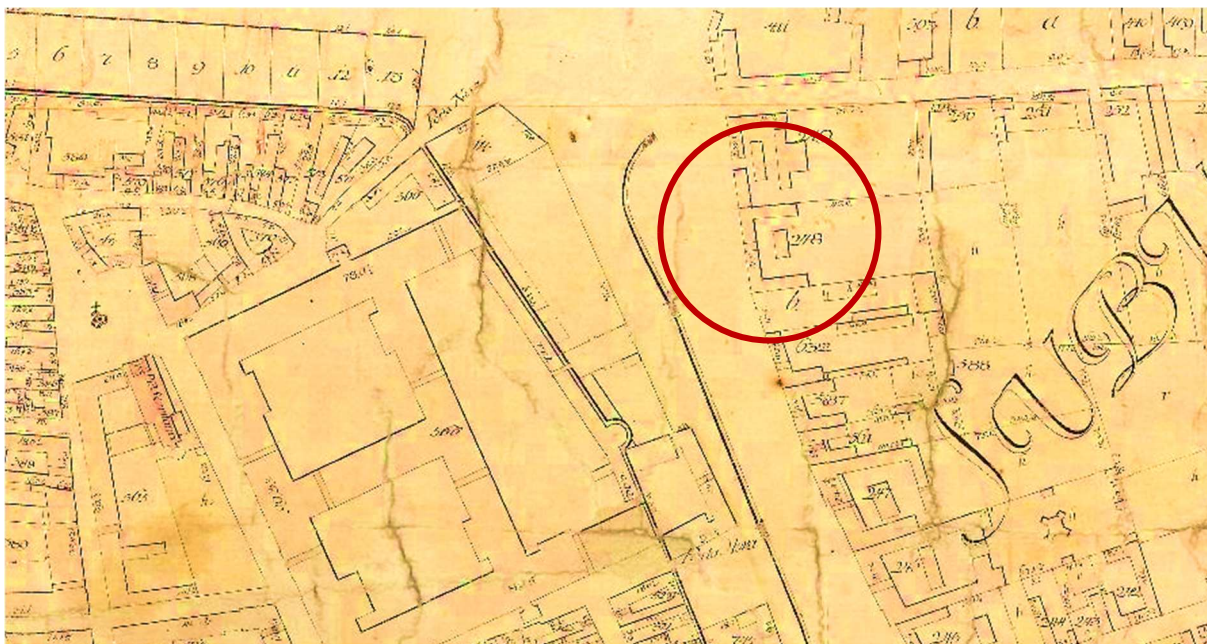
Az országúton álló Orczy-ház(ak) első ábrázolásával Matzl kapitány 1752-es térképén találkozhatunk. A térképen pontosan kirajzolódik az épületek elhelyezkedése, a telekhatárok vonala.

1. térkép. 1752.¹

Jól látható az is, hogy az Orczy-féle telken (balról a második) sokkal nagyobb épület áll, mint a vendégfogadó (helyén eredetileg állt épület).

¹ Pest városának határa, Matzl mérnökkari Kapitány 1752 diki térképe nyomán. Matzl térképe. Forrás: BFL XV.16.d.241/19. <http://maps.hungaricana.hu/hu/view/2364/?bbox=-1959%2C-2985%2C5767%2C97>

2. térkép. 1785.²

Az 1785-ben készült térképen már pontosan látható a két egymás melletti telken álló házak elhelyezkedése, a fogadó mérete és raktárai, illetve az Orczy-ház tekintélyesebb, U-alakú alaprajza is. Feltűnő a házak méretéhez képest hatalmas telek, így az első épületek nem lehettek alkalmasak nagyobb (lét)számú lakók, vendégek befogadására.

A fogadó vásárlását követően Orczy József és utódai egybeépítették a két telek épületeit. Az épület alaprajzán kirajzolódnak méretei, ami jelzi, hogy a ház bérház céljára lett létrehozva. Ezt megerősíti Syron jegyzete *A Hét című* lapban.³

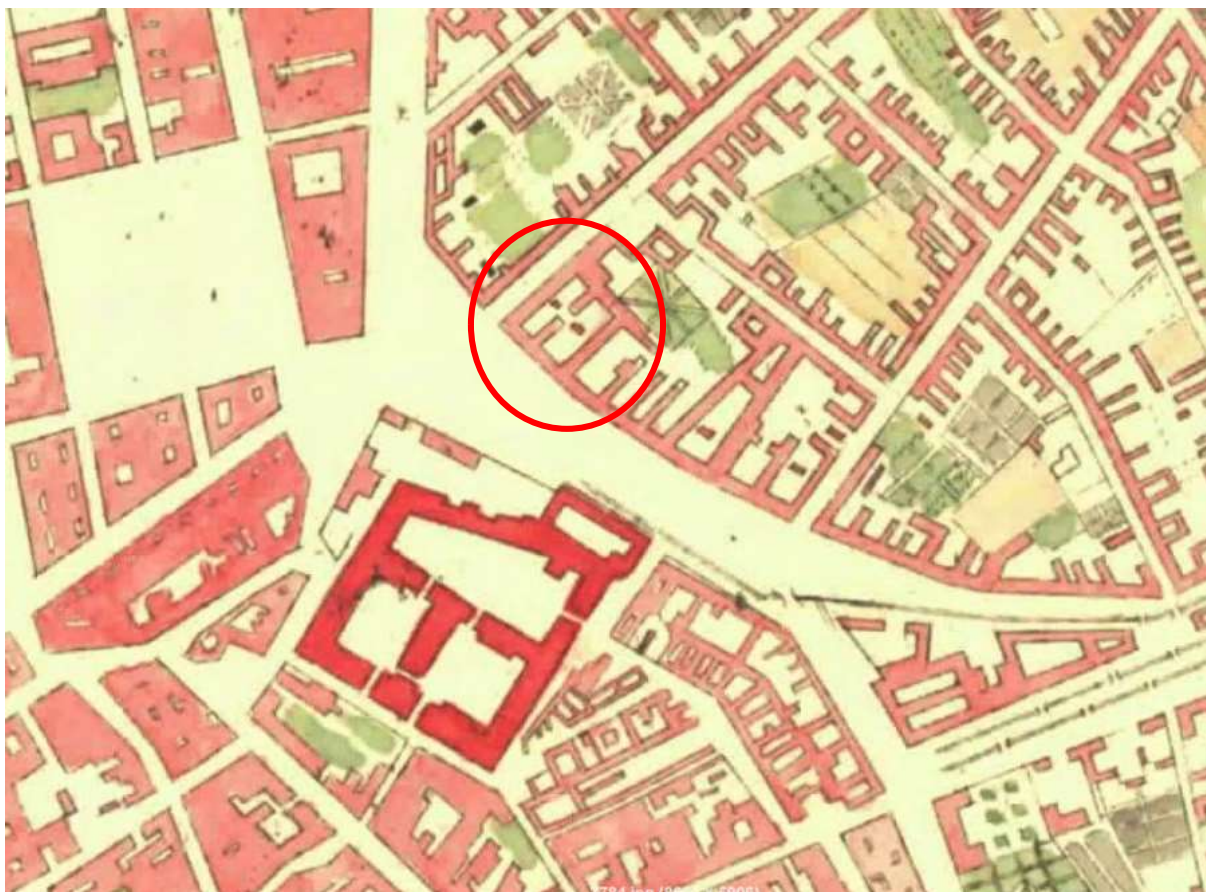
„Talán ez volt az első pesti épület, amely nyugodtan hirdette, hogy a lakóház arra való, hogy kamatait meghozza.”

Az építkezés előrehaladásáról, de befejezetlenségéről árulkodik egy 1820-ban készült katonai térkép⁴, amely Orczy-ház alaprajzának ismeretében meglepetést keltő formát vetít elő. Ugyanis a ház nem három, hanem négyudvarosnak épült, s a térkép tanúsága szerint az építkezés még nem fejeződött be.

² Balla Antal: „Pest belterületének kataszteri térképe, 1785. Mappa Specialis Intravillani Fundorum Interioris Urbis, ac extra Moenialium circa cursum danubii situatorum, nec non Suburbiorum” Budapest térképeinek katalógusa 50 Budapest, (Rohn A., 1752)., Budapest Főváros Levéltára, BFL XV.16.b.221/1 <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/849/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShCRkxUZXB0YXJlaWVvYXJjaHktMikgMTc4NSJ9> [Utolsó elérés: 2026. június 12.]

³ Syron: Az Orczy-ház. In: *A Hét*. 1912. szeptember 22. 605. o.

⁴ (Szerző nélkül): „Umgebungen von Pesth zum Lager im Jahre 1820. [Budapest térképeinek katalógusa 63a]” Budapest térképeinek katalógusa Budapest, (BFL)., Budapest Főváros Levéltára <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/67/> [Utolsó elérés: 2024. június 12.] Umgebungen von Pesth zum Lager im Jahre 1820.

3. térkép. 1820⁵

Az Orczy-örökösök szüleik halála után folytatták a megkezdett beruházásokat.

⁵ (Szerző nélkül): „Umgebungen von Pesth zum Lager im Jahre 1820. [Budapest térképeinek katalógusa 63a]” Budapest térképeinek katalógusa Budapest, (BFL)., Budapest Főváros Levéltára <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/67/> [Utolsó elérés: 2024. június 12.] Umgebungen von Pesth zum Lager im Jahre 1820.

4. térkép. 1823.

Az 1823-ban készült térkép jelzi,⁶ hogy az 1820-ban előrehaladott építkezés befejeződött. Komoróczy Géza szerint a zsidó közösség 1820-ban rendezte be a második „Grosse Synagoge”-t. Ennek alapján feltételezhető, hogy a ház teljes építése befejeződött, vagy legalábbis ahhoz igen közelálló volt. Franz Schams Pestet bemutató 1821-es könyvében leírt szövegben nincs utalás arra, hogy a ház éppen építés alatt állna, bár a szöveg valójában az 1809-es Rösler mű átdolgozása.⁷ Így lehet, hogy az 1820-ban megjelentetett katonai térkép által jelzett építkezés már 1820-ra de legkésőbb 1821-re már befejeződött.⁸ A napóleoni háborúk utáni recesszióban amúgy is csökkent az építkezések száma, így a család jócskán kaphatott munkáskezet. E 1821-es dátum jelezheti tehát az Orczy-ház második korszakának kezdetét. E térkép másik sajátossága, hogy az egyedüli olyan történelmi térképünk, amely névvel jelöli a zsidópiacot (Jüden Platz) Pest városában, az Orczy-ház előtt, a Király utca torkolatában.

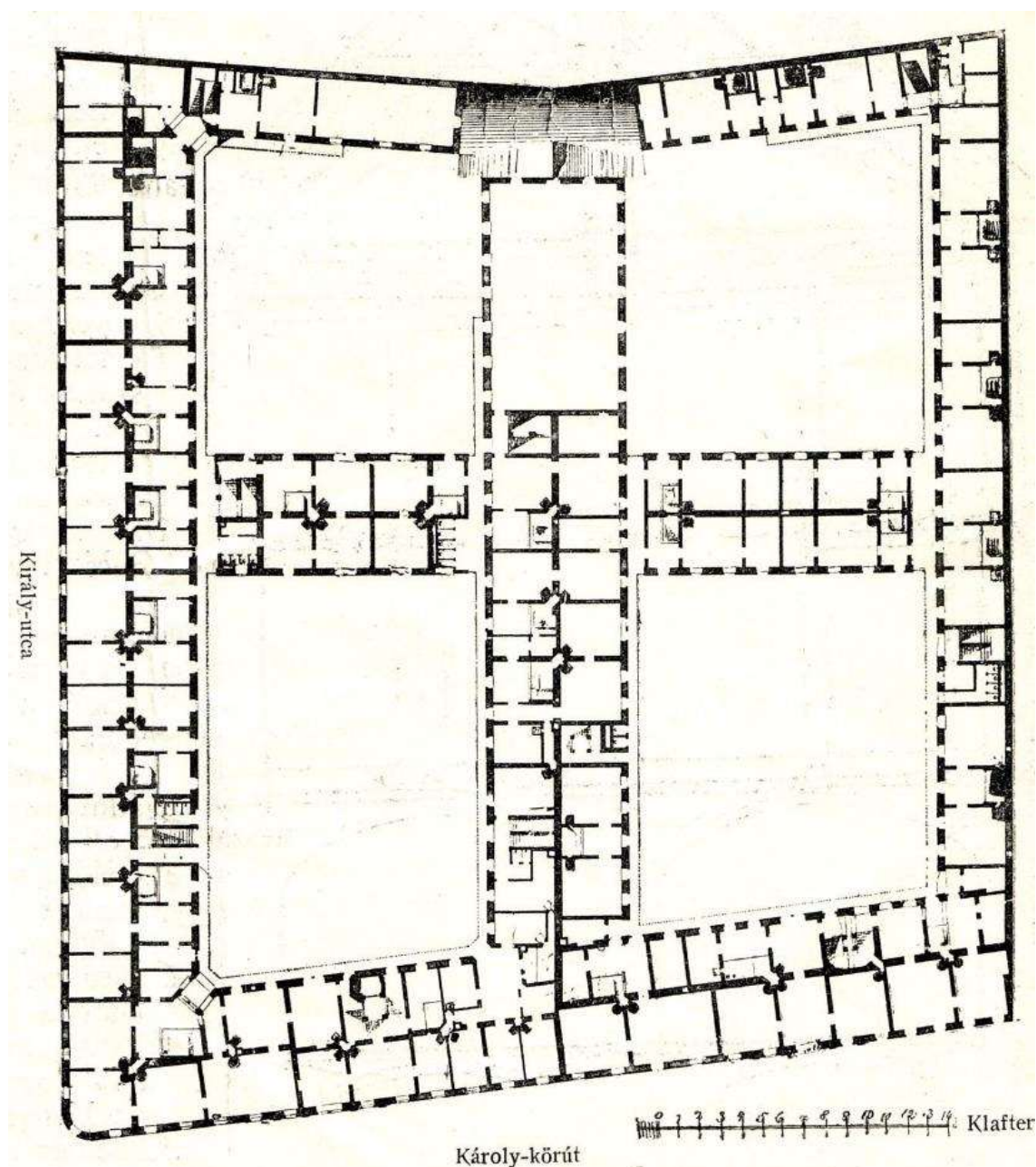
A térkép további érdekessége, hogy a későbbi ábrázolások többségén háromudvarosnak ábrázolt ház egyértelműen négy udvarral bír. Ennek oka minden bizonnyal a jobb térkihasználás lehetett, hogy még több lakás, illetve raktár vagy kiszolgálóhelyiség kialakítása legyen lehetséges.

⁶ Situations Plan der Königlichen Pesth und Ofen. BFL XV.16.d.241. <http://maps.hungaricana.hu/hu/view/2381/?bbox=707%2C-8264%2C9895%2C-4599>

⁷ Rösler János Kristóf: *Kalender von Ofen und Pesth für 1809*. Pesth, (R. A. Hartleben, 1809).

⁸ Komoróczy Géza: „Várostérkép, héber betűkből” In: *Ami látható, és ami láthatatlan*. Budapest, (Erzsébetváros Polgármesteri Hivatala, 2013), 11-36. o. (24. o.)

Bierbauer Virgil pesti építőmestereket összegyűjtő művében⁹ 1809–1823 közötti Orczy-építkezés nem szerepel. Ezért máig nem ismert, hogy volt-e és ha igen, ki alkotta meg az 1820 körüli négyudvaros elrendezést, amelynek alaprajzát Szabó János 1904-ben közölte.¹⁰ Eszerint az épület emeleti lakásai a függőfolyóról voltak elérhetőek, s az otthonokban nyílt tűzhellyel melegítettek és főztek. A zsinagóga a középső szárnyban volt elhelyezve. (Részletesen lásd Mell. M5, 38.)

A Szabó János által közölt Pollack Mihálynak tulajdonított tervrajz.

⁹ Bierbauer Virgil: „Pesti építőmesterek munkássága 1809-1847” In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*. I. Budapest, (Budapest Székesfőváros, 1932)., 76-98. o.

¹⁰ Szabó János: „A budapesti Orczy-ház egy részének beomlása és a „Párisi nagy áruház” égése” *Építő Ipar*. Budapest, (1904. január 3.). 28. évf. 1. sz. kiadás, 3-5. o.

Az 1904-ben bemutatott alaprajz szerzőjeként egyértelműen Pollack Mihályt (1773–1855) nevezi meg Szabó. Az épület egyszerűsége, praktikuma, dísztelensége valóban rokonítható a Pollack által tervezett lakóépületekkel. A probléma az adatközléssel, hogy az Orczy-házi építkezés vezetése nem szerepel egyetlen Pollack Mihályt bemutató más írásban sem.¹¹ Bierbauer felsorolásában viszont az áll, hogy 1815-ben az Orczy-házzal éppen szomszédos, Kolb-féle ház (Károly körút 15.) építészé volt Pollack, s ekkor akár dolgozhatott is az Orczy-ház esetleges átépítésén. A tervek másik ellentmondásossága, hogy e ház alaprajza egy egyemeletes épületé, de az már 1814-ben zömmel kétszintes volt. Ezért fenntartásokkal kell fogadni a Szabó által bemutatott alaprajz hitelességét. Egyéb kérdések is felvetőnek ennek alapján. Például az Orczy-ház fennmaradt bérjegyzékei a húszas években „Nagy Udvarról” és két kisebbről emlékeztek meg. Ha négy kisebb udvar lett volna a házban, akkor mit jelent a „nagy” kifejezés, és hová tűnt a negyedik udvar? Esetleg a nagy udvar közepén húzódó szárnyat – ami szerepel a Pollack-tervben – mikor bontották el?

Az Orczy-család utolsó nagy építkezése 1829-30-banban történt, amikor felépültek a kétszintes zsinagógák, sőt egyedül a zsinagóga tervrajzai és engedélyezési dokumentumai kerültek elő. (Lásd Mell. M3, 7.) Ezekben nincs nyoma, hogy az épület egy szárnyát lebontották volna, hogy az épületet három udvarosra építsék át. Az Orczy-ház egyéb építési iratanyagai még lappanganak, ha megvannak a levéltárak mélyén.

5. térkép. 1872.¹²

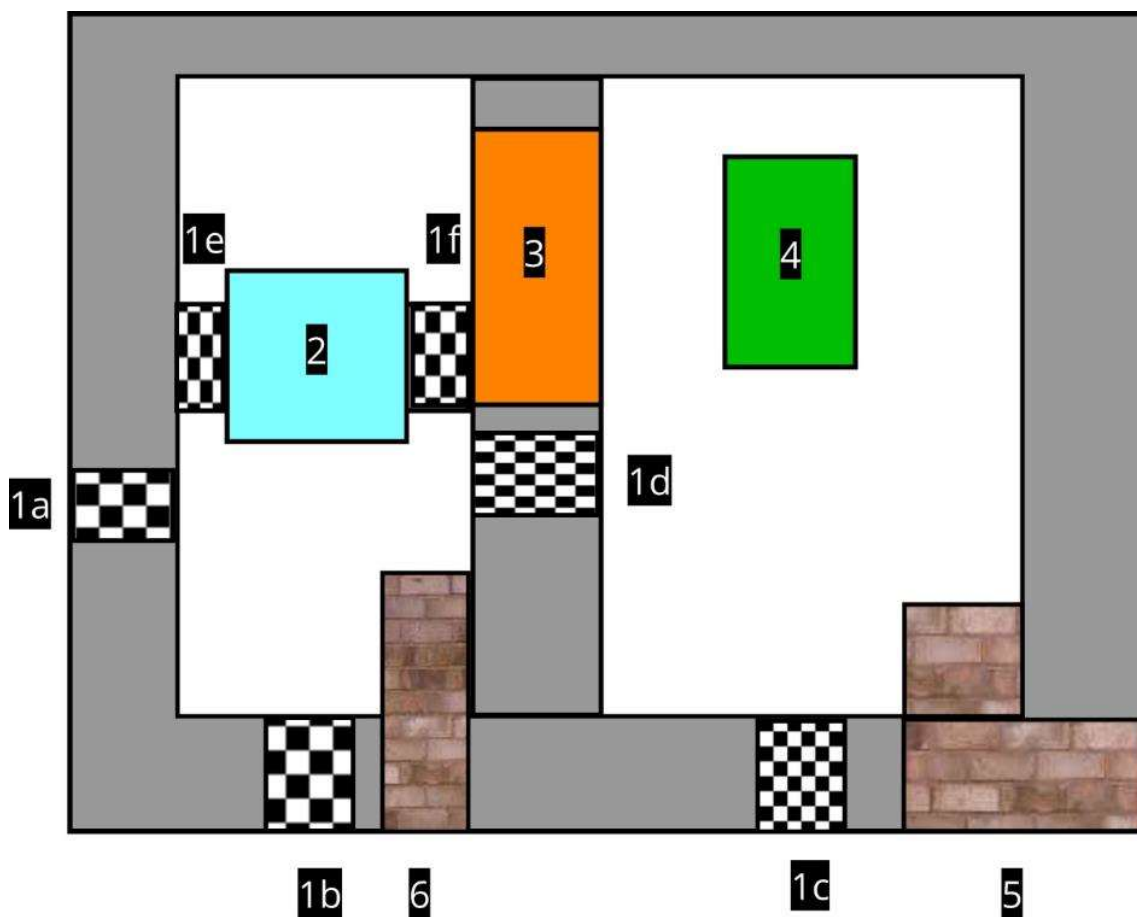
¹¹ Ezek közül a legfontosabb monográfia: Zádor Anna: *Pollack Mihály*. Budapest, (Akadémiai Kiadó, 1960).

¹² Halácsy Sándor: „Sz. kir. Pest városa beltelkeinek térképe. A legújabb háromszögelési felmérés alapján szerkesztette...” Budapest térképeinek katalógusa Budapest, (1872)., Budapest Főváros Levéltára <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/925/view/?pg=6&bbox=-2549%2C-7030%2C11049%2C-96> [Utolsó elérés: 2024. június 12.]

Az 1830-as átépítés után kialakult állapotot mutatja az 1872-es térkép, aminek érdekessége, hogy már jelölik rajta a nagy udvar közepén álló Magazin-t, üzletházat, sőt az étterem udvari kerthelyiségét is.

Az általunk készített sematikus alaprajz az ismert intézmények elhelyezkedését mutatja a házban volt átjáró helyekkel, kapukkal. Ez a beosztás ebben a formájában talán sohasem létezett, hiszen az étterem helye és működése 1830 és 1854 között még kérdéses. Az alaprajzon ábrázolt étterem elhelyezkedése csak az 1880-as évektől bizonyos.

Az Orczy-ház sematikus alaprajza lebontása idején, 1937

1a: Király utca 1. bejárat

1b: Károly körút 19. bejárat

1c: Károly körút 17. bejárat

1d: Átjáró az udvarok között

1e: Átjáró az udvarok között

1f: Átjáró az udvarok között

2. Madách nyomda, eredetileg Kultusztemplom

3. Orthodox templom

4. „Magazin”, kis üzletház

5. Orczy-kávéház (udvari kioszkkal)

6. Étterem (udvari kerthelyiséggel)

Az 1. fejezet melléklete

1. Források az Orczy-ház eredetmondáihoz

1.1 Csorba László által hivatkozott, Buza Péter által írt szöveg¹³:

„A Király utcai Orczy házról könnyű lenne regényt írni. 1728-ban vásárolta meg a telket Orczy István, a dinasztiaalapító családfő. Épült is rá egy kisebb ház. 1795-ben Orczy István unokája megvette a szomszédos házat is, özvegy lovag Pudillnétől. Híres ház volt ez, beszállócsárdával az Angol királyhoz cégérezve. Erről a vendéglőről, szállodáról kapta nevét az utca is: apránként az „angol” lekopott a „király” mellől. A két telek egyesítésével kialakult a majd 220 négyszögöles terület, ahol aztán felépítették a híres-hírhedt Orczy házat. Eleinte egyemeletes volt, 1829-ben még egy emeletet húztak rá. Hosszú élete során – 1936-ban bontották le volt itt minden, ami egyáltalán lehet egy házban, és egy olyan városban, mint amilyen Pest volt valaha. 142 szobából és konyhából álló 48 lakás, 37 boltozott hatalmas pince foglalta el a sarokház szintjeit. Működött falai között két zsinagóga, egy „oros” fürdő, három vendéglő, azután kávéház, táncterem, mézsárszék. Árultak üzleteiben élelmiszert, ruhát, sírkövet. 284-en laktak itt (80-nal többen, mint az innen nem messze fekvő, s Festetics Antal tulajdonában levő Marokkói-udvar lakásaiban). Évi 40-50 ezer forintot jövedelmezett mindenkori tulajdonosának. A legendák ennél is nagyobbra becsülték a hasznát, azt beszélték városszerzte, hogy az épület minden órában egy aranyat fial az Orczyaknak. Akármelyik szám az igaz, a tényen mit sem változtat: a bérház jól fizetett a múlt századi háziuraknak is. Ebből a pénzből annak idején a jó öreg Orczy akár hat „rongyos” falut is vásárolhatott volna.”

1.2. Pásztor Mihály Orczy-házra vonatkozó szövege¹⁴:

Az Örményi-háznál csak egy-két évvel fiatalabb az Orczy-ház, mely a Király-utca és Károly király-út sarkán 140 esztendeig figyelte a világfolyását. 1936. október 10-én kezdték bontani ezt az ütött-kopott vén épület-monstrumot, melynek külseje is tetszetősebb lehetett, mikor 140 esztendővel ezelőtt megszületett. Az Orczy-ház két nagy telken, két szomszédos házból épült egyetlen hatalmas, két utcára szülő, háromudvaros bérkaszárnnyá. A mai Károly király-út 17. számú telkét már 1728-ban megvásárolta Orczy István, a báró Orczy-család őse és az egykor olyan hatalmas Orczy-vagyonmegszerzője. Ez a telek, melyre a gazda házat is épített, 1238 négyszögölnagyságú volt. Ehhez Orczy István unokája, báró Orczy József, Zemplén vár-megye főispánja 1795. október 14-én 20 ezer forintért hozzávásárolta özv. lovag Pudillné, született Mayerhoffer Annától a szomszédos »König von England«-hoz címezett sarokházat. Az »Angol királyhoz« nevű ház afféle beszálló-csárda volt. Udvarán két hatalmas raktárépület. Országos vásárok idején az idegen kereskedők itt raktározták el portékáikat. Kávéháza is volt az Angolkirálynak. Egyébként ez a ház adott nevet a Király-utcának is, melyet eredeti-leg Angol király-utcának neveztek, később azonban az »angol« lekopott a »király« mellől. Az »Angol király« 935 négyszögöles saroktelken épült, úgy-hogy báró Orczy Józsefnek most már 2173 négyszögöles telke volt az Országút és a Király-utca sarkán. E hatalmas telken épült fel a két régi ház felhasználásával az az Orczy-ház, melyet 140 esztendő alatt egész legendakor vett körül. Eleinte egyemeletes volt az Orczy-ház; 1829-ben még egy emeletet húztak rá. Egykor valósággal vára, gettója volt ez a nagy bérház a pesti zsidóságnak. 142 szobából és konyhából álló 48 lakás, 37 boltozott vásári raktárhelyiség és sokezer akó bor befogadására szolgáló pincehelyiség volt benne. Ezenkívül két zsinagóga, fürdő, három vendéglő, kávéház, táncterem, mézsárszék is volt benne és boltjaiban minden elképzelhető lehetett kapni: élelmiszert, ruhát, sőt még sírkövet is. Hatalmas raktárhelyiségei állandóan tele voltak gyapjúbálákkal, gubaccsal, nyersbőrrel és a pesti országos vásárok egyéb kapós cikkeivel. A múlt század elején egy-egy sikerült vásár idején az

¹³ Buza Péter: *Pest-budai történetek*. Budapest, (Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, é.n.). 99. o. [A kötet az OSZK katalógusa szerint 1984-ben jelent meg. Az impresszuma szerint 1983-ban nyomták.]

¹⁴ Pásztor Mihály: *A százötven éves Lipótváros*. Budapesti Statisztikai Közlemények 93/4 Budapest, (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1940). 50-52. o.

országgyapjú és nyersbőr felhalmozott készleteiből tekintélyes mennyiségek cseréltek gazdát az Orczy-ház udvarán.

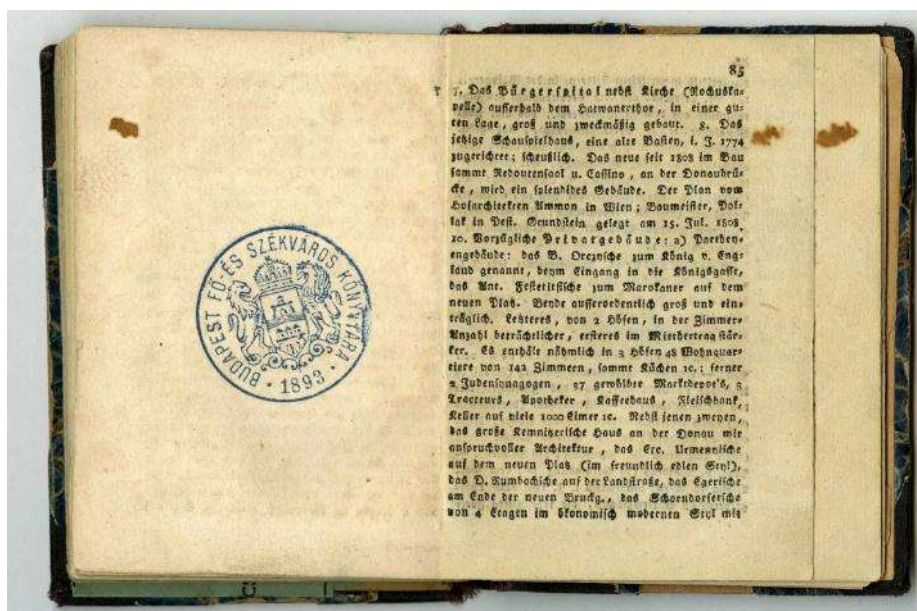
A harmadik tömegszállás — a Marokkói-udvar — Festetics Antal helytartótanácsi titoknoké volt.

Festetics Antal a Festetics déghi ágából való. Még gróf sem volt, csak kamarás, mikor a házat vette. A grófi rangot csak fiai szerezték meg a nagy vagyonhoz 1857-ben, mikor Ferenc József Magyarországon járt. De a déghi Festetics-vagyon már a XIX. század elején is hatalmas volt. A »Marokkói-udvar«¹⁾ különben 1802-ben vette Festetics Antal. A nagy ház 1034 négyszögöles telkét Rupp Károly pékmester árverésen vásárolta 1789-ben 6858 ezüstforintért és 36 krajcárért,²⁾ ami mai pénzre átszámítva 15.705 aranypengő és 12 fillér lenne. Rupp Károly későn fogott hozzá az építkezéshez s meg sem érte, hogy tető alá kerüljön a nagy ház. Özvegyét Mayerhoffer János építőmester vette feleségül. Az időközben felépült »Zum Marokkaner« nevű nagy sárga házat tőle vette meg Festetics Antal 65.000 ezüstforintért, mai pénzben 158.340 aranypengőért. Hogy a nagyház miképpen jutott hozzá a nevéhez: ma már nehéz lenne megállapítani. Annyit tudunk, hogy vándor komédiások rendszerint a ház előtti Újvásár-téren üttették fel sátraikat, mutogatták exotikumaikat és csepürágó művészetüket. Talán egy ilyen komédiássátorban szereplő feketekepű marokkói adta az ötletet a névadáshoz. De az is lehet, hogy mint sok egyebet, ezt a nevet is Bécsből kaptuk, hol ebben az időben szintén volt a Leopoldstadtban egy Marokkaner-Gasse, mint ahogy a mai Gróf Tisza István-utca keleti végének még a világháború előtt is Marokkói-utca volt a neve. Érdekes az is, hogy a mai Paulay Ede-utcát, melynek 1784-ben Krallen-Gasse volt a neve, körül-belül 1786 óta hívták »Zwei Moren-Gasse«-nak, nyilván azért, mert az utca egyik kocsmárosa valami aktualitástól ösztökélve két barnaképű, arab ruhába öltöztetett embert pingáltatott a cégérre. És ennek a »Zwei Moren-Gasse«-nak egyenes folytatása volt a Marokkaner-Gasse, mely a XVIII. század végén született ugyanakkor, mikor a Marokkói-udvart építeni kezdték.

Egyébként a Marokkói-udvar körülbelül a legrégibb háza a Lipótvárosnak és a lipótvárosi házak között talán az egyetlen, mely közel 140 esztendő óta ugyanannak a családnak a kezén van.

Nagyságban és jövedelmezőségben az Orczy-ház után mindjárt a Marokkói-udvar következett. 140 év óta alig változott ez a három frontra szőlősárgaház, melynek két udvara, két kapuja és két emelete van. Két évtizeddel azután, hogy Festetics megvette: Pestről szóló könyvében³⁾ azt írta a kitűnő Schams Ferenc, hogy az Orczy-ház és a Marokkói-udvar két legnépesebb, legjövedelmezőbb bérháza Pestnek. Az Orczy-házban 284-en, a Marokkói-ban 201-en laknak. Az Orczy-háznak, melyről később azt mesélték, hogy gazdájának a nap minden órájában egy-egy aranyat hoz, 1817-ben 53.000 forint, 1820-ban pedig 40 ezer forint volt a bér jövedelme. A Marokkói-udvarnak, melyet Festetics Antal 138 évvel ezelőtt mai pénzben 158.340 pengőért vásárolt, ma 143.076 pengő a nyers bérjövedelme. Közben sok minden történt, de a Marokkói-udvar lényegében nem sokat változott. De megváltoztak az időkés az emberek.”

1.3. Rösler János Kristóf 1809-es kalendáriuma az Orczy-ház leírásával¹⁵

¹⁵ Rösler János Kristóf: *Kalender von Ofen und Pesth für 1809*. Pesth, (R. A. Hartleben, 1809).

1.4. Schams Ferenc 1821-es adatai az ház kimutatásainak tükrében

Ha megvizsgáljuk az idézet igazságtartalmát, akkor a kutatás fényében látható, hogy Schams könyvének megjelenése idején, az 1821-es bérjegyzék szerint 57 lakás volt a házban, és nem 48, s ezek közül is több egybenytva szolgálta bérlőit. De valójában lakásként használt az első és második emeleten – ami a tudós szerzők források szerint még nem is létezett, de a bérlőjegyzék szerint nagyon is –, 31 lakást használtak lakásként bérlői. Ebben az évben a ház bevétele 44.802 forint és 58 krajcár volt.¹⁶ Az üzlethelyiségek és a lakások kiadásából befolyt bérleti díj 41.600 forint volt – ebben Schams tévedése minimális (1,5%) –, de nem számolt az egyéb jogcímenek – kávésjog, pékség stb – befolyt összegekkel, sem az előző évi áthozattal (összesen 7%), ami szintén megjelent a meglehetősen hanyag könyvelésben.

Üzlethelyiségek	db	bérlők száma
Utcára nyíló üzletek	12	8
Első udvar (Király u.)	5	3
Második udvar (Károly krt. 19)	11	10
Nagy udvar (Károly krt. 17.)	13	12
Összesen	41	33

Kiadott üzlethelyiségek a József napi vásár idején, 1821

Lakások	db	bérlők száma
<i>Régi ház (Károly krt 17)</i>		
Nagy udvar	11	17
Első emelet	19	14
Második emelet	7	7
<i>Új ház (Károly krt. 19. és Király u.)</i>		
Földszint	3	3
Első emelet	10	6
Második emelet	7	4
Összesen	57	51
Lakás céljára használva	43	31

Kiadott lakások a György napi vásár idején, 1821

¹⁶ MNL Orczy iratok: „Az Orczy-ház 1821. évi költségvetése”, 1821., Magyar Nemzeti Levéltár, MNL P-529-B-XIII. Nro. 7.

1.5. Egy legenda nyomában: Óránként egy arany

A legenda szerint óránként egy arany bevételt, tehát 8.760 aranyérmét hozott az Orczy-ház a tulajdonosainak. Ez az állítás végigkísérte szinte teljes fennállását, ezért érdemes a számok elemzését elvégeznünk.

Az arany ára éppúgy folyamatosan változott, mint minden árué és szolgáltatásé, így korszakonként kellene megállapítanunk, milyen vásárlóértéket jelentett akkor, és ezen keresztül milyen összeget jelentene ma. De ezen összehasonlítás is billegő, hiszen a szolgáltatások, bérek és termékek ára a 19. század és a 21. század első felében – a termelés és a gazdaság sajátosságai miatt – összehasonlíthatatlanok.

A 19. század első felében többféle ezüstforint volt a mindennapokban használatos fizetőeszköz a különféle, ám kevesebbet érő bankjegyek mellett. Az Orczy-ház bevételeit ezüstforintban tartották nyilván. Egy 1827-es cikk¹⁷ az arany és ezüstforint átváltási arányát 1:4,47-ben határozta meg,¹⁸ így a 8760 arany 39.169 ezüstforintot ért. Az Orczy-ház a 19. század első felében – azokban az években, amikor pénzügyi adatokra bukkantunk a nemzeti levéltárban – ennél sokkal nagyobb bevételt hozott: évente 47-57.000 ezüstforint között, tehát óránként majdnem másfél aranyat (lásd a táblázatot lentebb). E bevétel súlyát érzékelendő: gróf Széchenyi István összes 1833-as – több uradalomból és gazdasági tevékenységből származó – jövedelmét Kaposi Zoltán 97 ezer forintra teszi.¹⁹

Az évente bevett bérleti összeg a 19. században, sőt még a 20.-ban is – amikor csökkent a bevétel – jelentős volt, ám magas bérleti díj részint nem kísérte végig a ház fennállásának minden évét. Másrészt a bérleti díj értéke is folyamatosan csökkent, a bérlők teherviselőkéessége, és a ház szolgáltatásainak értéke arányában. Ezt már az 19. század végi számítások is igazolják: nem hoz, vagy nem minden szempontból hoz óránként egy aranyat az Orczy-ház.

A másik fontos szempont, amiről nem szólnak a lapok hasábjain: a bevétel mekkora része válik profittá és szolgálja a tulajdonos céljait. Az Orczy-ház tulajdoni hányadainak osztódásával az örökösök külön-külön már egyre kevesebb bevételhez jutottak. Az épület 1903-as bedőlésekor a tulajdonosoknak már 80 ezer korona kölcsönt kellett felvenniük ahhoz, hogy a szükséges javításokat elvégezzék, eszerint a bevételek már ennyit sem hoztak számukra. A századfordulóra az Orczy-ház jövedelemtermelő-képessége szertefoszlott, ezért is volt szükséges egy olyan struktúra létrehozása, ami az ingatlan új hasznosításával – bontás és építkezés – ismét nyereséget képes termelni a

¹⁷ Kultsár István: „Egy millió arany és ezüst forint mennyit nyom?” *Hasznos mulatságok*. Pest, (1827)., 124.o.

¹⁸ A pénzek átváltásának egyik táblázata itt is megtalálható: Danyi Pál: „I. Ferenc pénzrendszere és átváltások” *Ártörténet*, 2019. június 9. <https://artortenet.hu/i-ferenc-penzrendszere-es-atvaltasok/> [Utolsó elérés: 2020. december 20.]

¹⁹ „Egy 1833. évi kimutatásból ismert, hogy a zalai uradalmak összjövedelme 19 000 pengőforint volt mindössze (Pölöske 15 000, Szentgyörgyvár 5000 forintot hozott), ugyanakkor Csokonya 28.000, Nagycenk pedig 19.000 forint bevételt hozott, vagyis birtokaiból összes jövedelme 67.000 Pft. volt, amihez még hozzá kell adnunk a 30.000 forintnyi gyapjúbevételt.” Kaposi Zoltán: „Gazdasági változások Széchenyi István gróf Zala vármegyei birtokain (1814–1860)” 11.1 *Közép-Európai Közlemények*. (2018)., 138–53 <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12475>

tulajdonosok számára. Az Orczy leszármazottak pedig már nem voltak olyan pénzügyi helyzetben, hogy ezt finanszírozni képesek lettek volna, az összes tulajdonos összefogásával sem.

Az Orczy-ház bevételeiről a 19. század második felében csak a sajtóból értesülhetünk. 1875-ben ez 67.917 forint volt,²⁰ 1882-ben a 68.588 forintos bevételével a második legjövedelmezőbb épület volt a fővárosban.²¹ 1882-ben bár volt aranypénz forgalomban a 1869. évi XII. törvénycikk alapján,²² de az abban meghatározott 10 frank értékű 4 forintos, és 20 frank értékű 8 forintos aranypénzeknek nem volt központonlag meghatározott árfolyama. Az Osztrák-Magyar Monarchia 1870-ben elfogadta a Latin Érmeunió által alkotott szabályokat,²³ így annak aranypénzei forgalomképesek voltak Magyarországon is.

„8. § A 10 frank értékű 4 forintos és a 20 frank értékű 8 forintos aranyoknak elfogadási értéke, az arany pénzláb behozataláig, szabad egyezkedéstől függ.”

E törvényi bekezdés szerint feltehetőleg nem lett volna már akkor sem lehetséges 4 forint 1 aranyra váltása, hiszen az arany árfolyama folyamatosan változott akkoriban is. Ha mégis az elvi 4 frankos aranyra számítanánk át az Orczy-ház 1882-es bevételét, akkor 17.147 darab 4 forintos, vagy 8.573,5 darab 8 frankos aranyat kaphatnánk érte. Így a kisebb értékű aranypénzzel számolva elmondható, hogy a 19. század végén az Orczy-ház egy év alatt több, mint 8.760 aranyat, tehát óránként egy arany bevételt hozhatott. De a 20 frankos arannyal számolva a tétel már megdőlt, elvileg 8.573,5 darab 20 frankos aranyat kaphatott volna a bevételért az Orczy család. Csakhogy az arany árfolyamváltozása miatt ez sem lett volna lehetséges, ugyanis 1882. március 15-én a bécsi tőzsdén a 20 frankos arany árfolyama 9,54 volt, tehát csak 7.189 aranyfranknyi bevételt hozott a ház.²⁴ Ez pedig már 18 százalékkal kevesebb, mint óránként egy arany. Mégis az 1890-es évek több írásában még élt a hit az Orczy-házról, állítva, hogy 50 ezer korona bevétellel a ház még meghozza a legendák aranyait.

A ház 1903-as bedőlése után létrejött részvénytársaság idején az Rt. házbérből származó bevételei messze elmaradtak az óránkénti egy aranytól. De az Rt. birtokában voltak olyan értékpapírok – ebbe fektették a tulajdonosok által jegyzett alaptőkét –, amelyek majdnem annyit jövedelmeztek, mint a bérlők által fizetett díjak. Például 1914-ben a nyilvános eredménykimutatás szerint 53.203 korona és 72 fillér volt, de az értékpapírok 41.291 korona 66 fillért jövedelmeztek. Ez a közel 95 ezer koronás eredmény már meghaladta az elméleti 8.760 aranyat. Bár a háború után a bevételek továbbcsökkentek, s a Tanácsköztársaság ideje alatt a bevételek el is maradtak, a ház

²⁰ Vasárnapi Ujság: „Jövedelmező budapesti házak” *Vasárnapi Ujság*. Budapest, (1875. január 24.).4.sz. kiadás, 61. o.

²¹ (Szerző nélkül): „Nagy házak” *Fővárosi Lapok*. , 1882. december 18.1. évf. 282. sz. kiadás, 1760. o.

²² Magyar Országgyűlés: „1869. évi XII. törvénycikk az 1868:VII. törvénycikk bővítése, illetőleg módosítása iránt” (MKOGY - Wolters Kluwer, 1869). <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86900012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> [Utolsó elérés: 2026. június 13.]

²³ Danyi Pál: „Az aranystandard és a Latin Érmeunió” *Ártörténet*. , 2019. január 16. <https://artortenet.hu/az-aranystandard-es-a-latin-ermeunio/> [Utolsó elérés: 2024. június 13.]; Wikipédia: „Latin Monetáris Unió” *Wikipédia*. , 2022. május 19. https://hu.wikipedia.org/wiki/Latin_Monet%C3%A1ris_Uni%C3%B3 [Utolsó elérés: 2024. június 13.]

²⁴ (Szerző nélkül): „Esti tőzsde” *Egyetértés*. Budapest, (1882. március 15.).16. évf. 74. sz. kiadás, 3. o.

bevétel-, de nem jövelemtermelő-képességét a húszas évek második felére kiegyensúlyozták. Az 1927-es helyzetet bemutató írás a ház minimális nyereségességén csodálkozik.

Az Orczy-ház Részvénytársaság most teszi közzé január harmincegyedikén lezárt mérlegét, amely azt mutatja hogy 136.000 pengő házbérjövedelem és 2000 pengő nyereségáthozás mellett alig 7000 pengő a tiszta nyereség. Az alapítókének alig egyszázalékos kamatozását jelenti ez a jövedelem a régi jövedelmezőséggel szemben, amikor a ház óránként egy aranyat jövedelmezett.²⁵

A bevételek átszámítását Pásztor Mihály is elvégezte 1931-ben.²⁶

„Ezen a három hatalmas telken épült föl százharmincöt esztendővel ezelőtt az Orczy-ház, melynek 1830-ban már 281 lakója volt és az egykorúak azt mesélik róla, hogy minden órában egy körmöci aranyat hoz a gazdájának. Ha a pletyka igaz, akkor mai pénzben kifejezve 148.412 pengő házbért hajtott volna száz esztendővel ezelőtt az Orczy-ház, ami meglehetősen tekintélyes summa, de nem is olyan nagy pénz, ha meggondoljuk, hogy a háború elején mai pénzre átszámítva 277.118 pengő volt ennek a mammutháznak az egyévi bérjövedelme.”

Pásztor számítása megkérdőjelezhető. A pengő bevezetésekor 1926-ban semmilyen aranypénzt nem bocsátottak ki, noha a törvény meghatározta kétféle aranypengő érme (a koronával összevethető) értékét és milyenségét. A körmöci arannyal az 1920-as években az írók számítottak, a kor embere nem is látott olyat. Így, ha az 8760 darab aranyat dukátnak tekintjük, tehát elvileg 20 pengős aranyérmének²⁷, akkor az 1925. évi XXXV. tc.²⁸ alapján 175.200 pengő bevétel kellene az óránként egy aranyhoz.²⁹ A pengő 1925-ös bevezetése után az 1929-ben kezdődött gazdasági válság idején az arany ára felment, sőt 1931. július 14-én háromnapos bankzárlatot is elrendeltek, s a pánik megállítása érdekében egy rendelet megerősítette:³⁰ 1 pengő ára megegyezik 0,26315789 gramm tiszta aranyéval.

Bár az Orczy-ház Rt. utolsó, a textiliparból érkezett zsidó tulajdonosai megtettek minden tőlük telhetőt, a ház valódi nyereségességét már nem tudták visszaállítani: túl idős, túlságosan elavult volt az épület. Így kijelenthető, hogy az óránként egy arany bevétel a ház fennállásának minden periódusában nem érkezett meg a tulajdonosaihoz. Az első világháború után a ház gazdagsága, nyereségessége, szépsége, kényelme, vonzó volta már csak a legendáiban maradt meg.³¹

²⁵ (Szerző nélkül): „Alig hétezer pengő az Orczy-ház évi tiszta jövedelme” *Uj Nemzedék*. Budapest, (1927. március 19.).9. évf. 64. sz. kiadás, 10.

²⁶ Pásztor Mihály: „Az Orczy-ház” *Magyar Hírlap*. Budapest, (1931. június 14.), 8.

²⁷ Ehhez hasonló érme napjainkban a svájci 20 frankos aranyérme, ami 1949-ig volt forgalomban.

²⁸ 1925. évi XXXV. törvénycikk a pengőérték megállapításáról és az ezzel összefüggő rendelkezésekről

²⁹ „Egy kilogramm ötvözött aranyból 171 darab húsz-pengős vagy 342 darab tízpengős, tehát egy kilogramm finom aranyból 190 darab húsz-pengős vagy 380 darab tíz-pengős arany érme veretik. A húsz-pengős nyerssúlya 5,8479531 gramm, finomsúlya 5,2631578 gramm, a tíz-pengős nyerssúlya 2,9239765 gramm, finomsúlya pedig 2,6315789 gramm.” 1925. XXXV. tc. 4. §.

³⁰ 183. A m. kir. minisztérium 1931. évi 4.560. M. E. számú rendelete, a pengőértékre szóló pénzköveteléseknek aranypengőben meghatározásáról.

³¹ Ha eljátszunk a gondolattal, hogy mekkora összeget jelentene ma a 8.760 aranypénz, akkor az aranypiac.hu táblázataihoz érdemes fordulnunk. A 20 frankos arany középárfolyama ma 171.000 forint. Eszerint az Orczy-ház éves bevétele – a fénykorából – mai árfolyamon: 1 milliárd 497 millió 960 ezer forint lenne.

2. Az Orczy-ház tárgyi hagyatéka

1909. december 1-én az Izraelita Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) megkezdte a leendő Magyar Zsidó Múzeum felállításának előkészületeit, és a munka vezetésére Székely Ferencet,³² az IMIT pénztárnokát kérte fel.³³

Székely az alakuló zsidó múzeum gyűjtőkörét tágan határozta meg, nem csupán a szép és történelmi tárgyakat látta szükségesnek összegyűjteni, hanem mindent, amiből az utókor rekonstruálni tudja őseik múltját, életét.

„... föl kell kutatni és összeszedni, ami (...) a zsidó szellemi és népi élet megvilágítására alkalmas”

– állította. Székely Ferenc saját korát megelőzte ezzel a koncepcióval, amelynek a mai napig nem sikerült megfelelni, hiszen a holokauszt zömmel elpusztította a megőrzendő tárgyakat. Székely nem csupán szellemi értékekre, vallási tárgyakra gondolt, az ő múzeuma életteli és „zsidósabb” lett volna. Szerinte³⁴ meg kellett (volna) őrizni:

„... a régi házak képét, melyekben zsidó intézmények voltak vagy vannak elhelyezve, minő például az Orczy-házét; meg kell őrizni régi családok ma is fennálló cégeit, ezeknek történelmi adatai összegyűjtendők...”

A bankár Székely pontosan tudta: a zsidó múlt mindennapjait nem csak a fűlások sárgult lapjai vagy a műves tárgyak érzékeltetik, hanem az életmód, az üzlet, a cég, a lakás; az a miliő, amiben és amiből a magyarországi zsidók egykor éltek és maguk mögött hagytak.³⁵ A zsidóság mindennapjait elsősorban – a tágan értelmezett – vállalkozás, a munka és a zsidó intézményrendszer határozta meg, s ennek lenyomata nem hiányozhatott a leendő Magyar Zsidó Múzeumból.

Székely felvetése nyomán nekünk is fel kell mérnünk, hogy a legendáján kívül vajon mi maradt meg egy képzeletbeli kiállításához az Orczy-házból. Valójában nem túl sok minden.

³² Székely életének 78 éve alatt hatalmas karriert futott be. A Fejér megyei Alap-on született 1858-ban, s egyszerű bankhivatalnokból küzdötte fel magát a Belvárosi Takarékpénztár RT élére, s eközben – mintegy mellékesen – sikeres újságíró, humorista is volt. Pár hónappal a zsidó múzeum szervezésének megkezdése után Székely másik egyület létrehozásában is tevékeny részt vállalt. Az Országos Izraelita Patronage Egyesület 1910. január 6-i megalakítását, majd később annak működését támogatta. Nehéz években, 1919. november 5-től, a Magyar Zsidók Központi Szövetsége (Önvédelmi Liga) – lásd: (Szerző nélkül): „Az új szervezet” *Egyenlőség*. Budapest, (1918. november 9.).37. évf. 45. sz. kiadás, 13. o. – elnöke, majd 1919 márciusától (Lásd: Székely Ferenc: „Székely Ferenc programja” *Egyenlőség*. Budapest, (1919. március 15.).38. évf. 11. sz. kiadás, 4-5. o.) 1921-ig a Pesti Izraelita Hitközség elnöke volt, A Rabbiképző vezérőbízottságának elnökévé 1927-ben választották meg, sokéves tagság után. (Ujvári Péter: „Székely Ferenc” *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest, (1929)., 833. (833. o.) <http://www.elib.hu/04000/04093/html/0841.html> [Utolsó elérés: 2021. február 13.]) 1936-ban hunyt el. ((Szerző nélkül): „Székely Ferenc gyászjelentés” (Pesti Izraelita Hitközség, 1936. április 15.), OSZK Kisnyomtatványtár Gyászjelentések <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/662168#> [Utolsó elérés: 2021. február 11.])

³³ *Évkönyv, 1911.*: Szerk.: Bánóczi József. Budapest, (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1911)., 377. o.

³⁴ (Szerző nélkül): „Zsidó múzeum” *Egyenlőség*, 1909. december 12.XXVIII. évf. 48. sz. kiadás, 11. o.

³⁵ Ezt célozta az általam kezdeményezett Erzsébetvárosi Zsidó Történelmi Társ, amiből a „Csányi5” művelődési ház valósult meg. DG

Tárgyi emlékek

Az Orczy-házból származó tárgyak elenyésző számúak. Az épület bontását 1937 nyarán fejezték be. 60 cm-es falainak tégláit, gerendáit, ablakait hosszan hirdették a lapokban.³⁶ Freudiger Ábrahám, az orthodox hitközség elnöke – a sajtó tudósítása szerint³⁷ – megígérte, hogy az Orczy-házi orthodox templom tégláit a hitközség megvásárolja és beépíti majd egy új orthodox templom falába, egyelőre még nincs annak nyoma, hogy e vásárlás megtörtént volna. Az viszont tudható, hogy 1937 után már nem épült több orthodox templom, imaház Magyarországon.

„Az elnök hátranéz; tekintetével a frigyszekrényt keresi. A frigyszekrény már nincs itt, elvitték az új templomba, a Király-utca 16-ba. Csak a meztelen téglák látszanak. — Ezeket a téglákat mi meg fogjuk vásárolni, eltesszük, és ha új templomot építünk, a szentély mögött ugyanezek a téglák lesznek.”

A téglának és a frigyszekrénynek mára már nincs nyoma a MAOIH archívumában, a hatalmas frigyszekrény nagyon sok helyet igényelt volna, és látványos és költséges lett volna annak beépítése, tehát ha ez megtörtént volna másutt, annak nyoma maradt volna az orthodoxia levéltárában.

Oromdíz

A korabeli fotókból is kiderül: a ház kevés dísszel bírt, s egyedüli éke a ház sarka fölötti tetőn álló 2 méter magas, réz oromdíz volt³⁸. A néhai Perczel Anna (1942-1921) építész, városvédő közlése szerint ez a Kiscelli Múzeumban lett volna fellelhető, és ezt támasztja alá egy korabeli újságcikk is³⁹, de a múzeum egyik munkatársa megkeresésemre cáfolta az oromdíz meglétét.

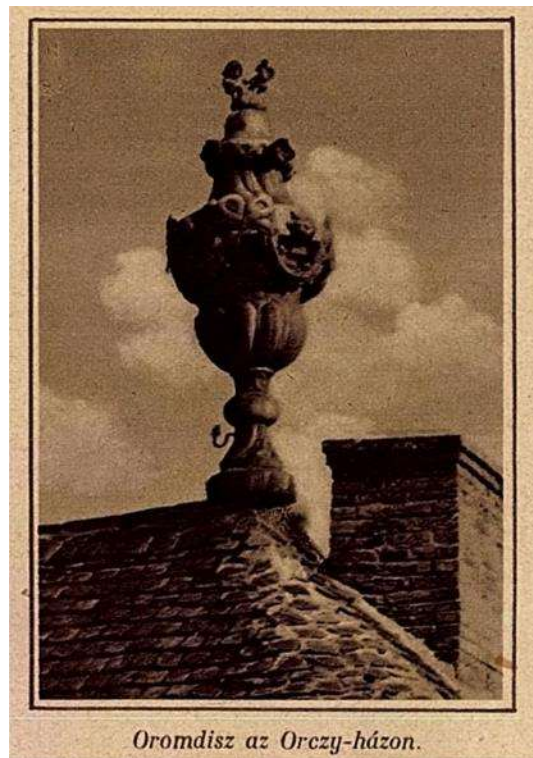
„A ház homlokzatán ékeskedő két méter magasságú sárgaréz tetődíz a lebontás után a főváros múzeumába kerül.”

³⁶ Egy példa: „Házlebontás! Orczy - ház. VII., Károly király út 15-17. (Király ucca sarok) lebontásából prima falitéglák, falikövek, tetőcserepek, fűrészelt tetőfák, gerendák, deszkák, ajtók, ablakok, parketták, flaszter kövek, kerámitkockák, márványlapok, vasgerendák rendkívül olcsón eladóik. Közelebbit a bontásnál.” (Szerző nélkül): „Házlebontás! Orczy-ház. (hirdetés)” *Friss Ujság*. Budapest, (1937. május 2.), 19. o. (A ház címe tévesen jelent meg, az helyesen: Károly király út 17-19. volt. DG)

³⁷ L. I.: „Így hal meg az Orczy-templom” *Ujság*. Budapest, (1936. június 2.), 4. o.

³⁸ (Szerző nélkül): „Oromdíz az Orczy-házon (képaláírás)” *Magyarság Képes Melléklete*. Budapest, (1927. október 27.), 9.

³⁹ (Szerző nélkül): „Búcsú az Orczy-háztól” *Pesti Hírlap*. , 1936. november 6. LVIII. évf. 254. sz. kiadás, 16. o.

Oromdisz az Orczy-házon.

A Magyarság képes melléklete, 25. szám, 1927. október 27, 9. o.

Az „országúton“.

Az oromdisz az Orczy-ház első ábrázolásán. Magyarország és a nagyvilág, 10. évf. 5. sz. 1874. február 1., 67. o.

Kávés ibrik (csésze)

A Magyar Nemzeti Digitális Archívum adatbázisa szerint a Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum őriz az Orczy Kávéházból fennmaradt tárgyakat. A 19. századi kávé edények (tálca, ón kancsó) mellett egy ón tubákos szelence maradt fenn.⁴⁰

Porajchesz

„Frigyszekrényfüggöny-avatás a Dohány-utcai templomban. A Dohány-utcai templom előjárói felújították szent rendeltelése számára a régi Orczy-házi kultusztemplom egy becses szép műemlék frigyszekrény függönyét és azt Stern Samu hitközségi elnök tiszteletére a Dohány utcai templomnak ajánlották fel. Az értékes, szép póraucheszt dr. Hevesi Ferenc rabbi avatta fel január 5-én a péntek esti istentisztelet keretében.”⁴¹

„A Dohány utcai templom előjárói 1934-ben Stern Samu hitközségi elnök 60. születése napjára felújították a régi kultusztemplomnak 1850-ben készült bordó selyem poraucheszt, amely azóta egyes kiváltságos szombatokon díszíti a nagy templom frigyszekrényét. A Rombach utcai zsinagógának most is használatban levő egyik díszes porauchesza 1852-ben, a másik 1856-ban készült még a régi zsinagóga számára.”⁴²

Egy porajchesz megvan a Dohány utcai zsinagógában. A Rumbach utcai holléte kérdéses, lehetséges, hogy azt is Budapest legnagyobb zsinagógája őrzi.⁴³

Löffler Henrik, az orthodoxia főtitkára többrészes visszaemlékezésében említi, hogy az 1876-ban az orthodox hitközség által készített Orczy-templomi porajchesz az „arany hímzőművészet remeke volt”⁴⁴. De szerinte ez megsemmisült abban a tűzben, ami 1920. november 26-án pusztított a zsinagógában, s ami elemésztette a tóratekercseket is.

Tóratekercsek

Az Orczy-házi orthodox templom régi tóratekercseinek sírja fellelhető a Csörsz utcai orthodox temetőben. Amint arról Bányai Viktória beszámolt⁴⁵:

„A polgári időszámítás szerint 1920. november 25-ről 26 virradó éjszaka ütött ki a tűz az Orczy-házban működő orthodox zsinagógában. Ez az imahely az 1913-ban elkészült Kazinczy utcai zsinagógához képest számított a „réginek”. A megégett és elázott tórákat a hanukát megelőző napon, vagyis december 5-én temették el.”

⁴⁰ Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum: „19. századi kávé edények, Orczy Kávéház” *Magyar Nemzeti Digitális Archívum (Manda)*. https://mandadb.hu/tetel/648906/19_szazadi_kaves_edenyek_Orczy_Kavehaz [Utolsó elérés: 2023. november 26.]

⁴¹ (Szerző nélkül): „Frigyszekrényfüggöny-avatás a Dohány-utcai templomban” *Egyenlőség*. Budapest, (1934. január 13.). 54. évf. 13. sz. kiadás, 18. o.

⁴² Groszmann Zsigmond: „Az Orczy-ház történetéből: a modernnek temploma (1937)” 2 köt. In: *Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 2. A zsidó XIX. század 2* Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 2. kötet, 245–47 (247. o.)

⁴³ „Parokhet”: (MILEV). <https://collections.milev.hu/exhibits/show/rosenthal/parokhet> [Utolsó elérés: 2023. november 26.]

⁴⁴ Löffler Henrik: „Búcsú az Orczy-háztól I.” *Zsidó Újság*. Budapest, (1937. június 11.). 13. évf. 22. sz. kiadás, 4. o.

⁴⁵ Bányai Viktória: „Tóratekercsek sírköve a Csörsz utcai temetőben” online *Szombat*. (2018. július 6.). <https://www.szombat.org/kultura-muveszetek/toratekercsek-sirkove-a-csorsz-utcai-temetoben> [Utolsó elérés: 2021. augusztus 14.]

Ezekon kívül bizonyosan voltak tóratekercek a zsinagógában, ezek sorsa ismeretlen.

Egy zár az Orczy-házi zsinagógából

A Magyar Zsidó Múzeum és Levéltár weboldalán 2022.13 számon szerepel egy régi zár,⁴⁶ mint az Orczy-házi – feltételezhetően az 1937-ben lebontott – templom zárja. A MILEV következetesen és tévesen 1936-ra teszi az Orczy-ház bontását. Ezen a weboldalon a zár dátumát 1820/1936-ban adja meg, nem tudható, hogy a zár készítésének éve milyen szempont alapján került meghatározásra.

3. VIZUÁLIS ÖRÖKSÉG

Festmények

Az Orczy-házat egyedül Fáy Sándor⁴⁷ festette le 1909-ben, s képe a Budapesti Történeti Múzeum Kiscelli múzeumában található. A kép beállításához hasonló Schmidt Albin adományozó a Fortepan által közzétett fényképe 1913-ból.⁴⁸

⁴⁶ „Az Orczy-házi templom zárszerkezete”: (MILEV). <https://collections.milev.hu/items/show/37472> [Utolsó elérés: 2023. november 13.]

⁴⁷ Életéről kevés adat maradt fenn, a művészeti portálok nem ismerik halálának időpontját (1947) sem. A nagybányai festőiskola növendéke, plain air és impresszionista stílusban festett képei maradtak fenn. Képeit özvegye próbálta katalógusba szervezni, s erről szóló hirdetés maradt fenn: „Fáy Sándor festőművész (1877–1947) képeit keresi Fáy Sándorné, s azokat, akiknél ilyen képek megtalálhatók, arra kéri, hogy jelentkezzenek Veszprém, Dózsa György utca 9. címen.” (Szerző nélkül): „Fáy Sándor festőművész” *Magyar Nemzet*. Budapest, (1960. szeptember 24.).16. évf. 227. sz. kiadás, 7

⁴⁸ Fortepan.hu, Fortepan / Schmidt Albin: 86070.

Bár az Orczy-ház lebontása után állapotot láttatja, mégis fontos Zádor István⁴⁹ *Budapesti utca* című festménye, amit a Pintér Aukcióház oldalán⁵⁰ volt elérhető, ugyanis ezen a festményen azon üzletház látható a pesti forgalommal övezetten, amit az Orczy-házból kiszorult textiltereskedők számára épített a főváros, s amit végül 1940-ben bontottak le. Ennek helye a mai Deák téri villamosmegálló helyén volt.

Kisnyomtatvány: képeslap, reklám, plakát, értesítő cédula, meghívó, belépőjegy

Fennmaradt néhány reklámplakát, amit az Orczy-házi kereskedők jelentettek meg, s ezek körül a legismertebb az Elkán-féle szőrmeáruház reklámplakátja, illetve a Wassermann vendéglő 1889-es felhívása arról, hogy hangversenytermet nyitnak az Orczy-ház első emeletén. Egyedi képeslapként őrződött meg „A Magyarországi Orth. Zsidók Országos Szövetsége” kiadású levelezőlapja a MAOIH archívumában⁵¹. Megmaradt egy reklámfüzet, aminek egyik hirdetője egy Orczy-házi kereskedő⁵². Kisnyomtatványok közül fennmaradt néhány imaszék-jegy – a zsidó imaházakban, templomokban

⁴⁹ Zádor (Weisz) István (1882–1963), Kossuth-díjas festő, grafikus, portréfestő.

⁵⁰ <https://pinterauckcioshaz.hu/budapesti-utca-5> (Hozzáférés: 2021. 08. 14.) Az aukciót 2013-ban hirdették e képre.

⁵¹ A MAOIH levéltárában még nem besorolt állapotú.

⁵² <http://collections.milev.hu/items/show/35767> (MILEV jelzet: 2020.1) „Rosenberg: Sajt, Orczy ház. Pesti kereskedők hirdetési füzet, német és judendeutsch szöveggel.” (A MILEV 1867-1870 körüli dátálja) (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

az ülőhelyet pénzen kellett megváltani – a Kultusztemplomból az 1845/46-os évről Schwarz Leopold számára Elias Abeles aláírásával⁵³ és az orthodox Orczy-házi zsinagógából Schwartz Mór részére 1933-ból.⁵⁴ Egy Orczy-házi nyomdából származó jiddis amuletszöveget is őriz a MILEV.⁵⁵ Meghívók közül megőrződött I. Ferenc József születésnapra istentiszteletre invitáló magyar-jiddis dokumentum 1910-ből,⁵⁶ amellyel Reich Koppel (a dokumentumban: Koppl) részvételével megtartott hálaadó istentiszteletre hívták az ünneplőbe öltözésre felszólított urakat. S családi hagyatékom egy megrendelést gyűjtő levelezőlap az Orczy üzletházból.

Kortárs képek, metszetek, térképek

Az Orczy-házban működő zsinagógákról fennmaradt ábrázolás. Az orthodox zsinagógáról többféle fénykép, a Kultusztemplomról három metszet. A legkorábbi J. A. Strohmeyer 1833-as színezett litográfiája (Tempel der Israeliten in Pesth)⁵⁷, a második az 1841-ben Pozsonyban Rosenthal Mórítz fordításában megjelent „Jisraél könyörgései egész évre” című imakönyvben található.⁵⁸ A kép felirata: „Az Izraeliták Könyörgése a Királyért és Hazáért a Pesti Templomban”.

⁵³ URL: <http://collections.milev.hu/items/show/32313> (MILEV jelzet: 64.823) a feleség helyjegye: 64.821, <http://collections.milev.hu/items/show/32312> (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

⁵⁴ URL: <http://collections.milev.hu/items/show/35745> (MILEV jelzet: 2019.39) (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

⁵⁵ URL: <http://collections.milev.hu/exhibits/show/rosenthal/amulett> (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

⁵⁶ A MAOIH levéltárában még nem besorolt állapotú.

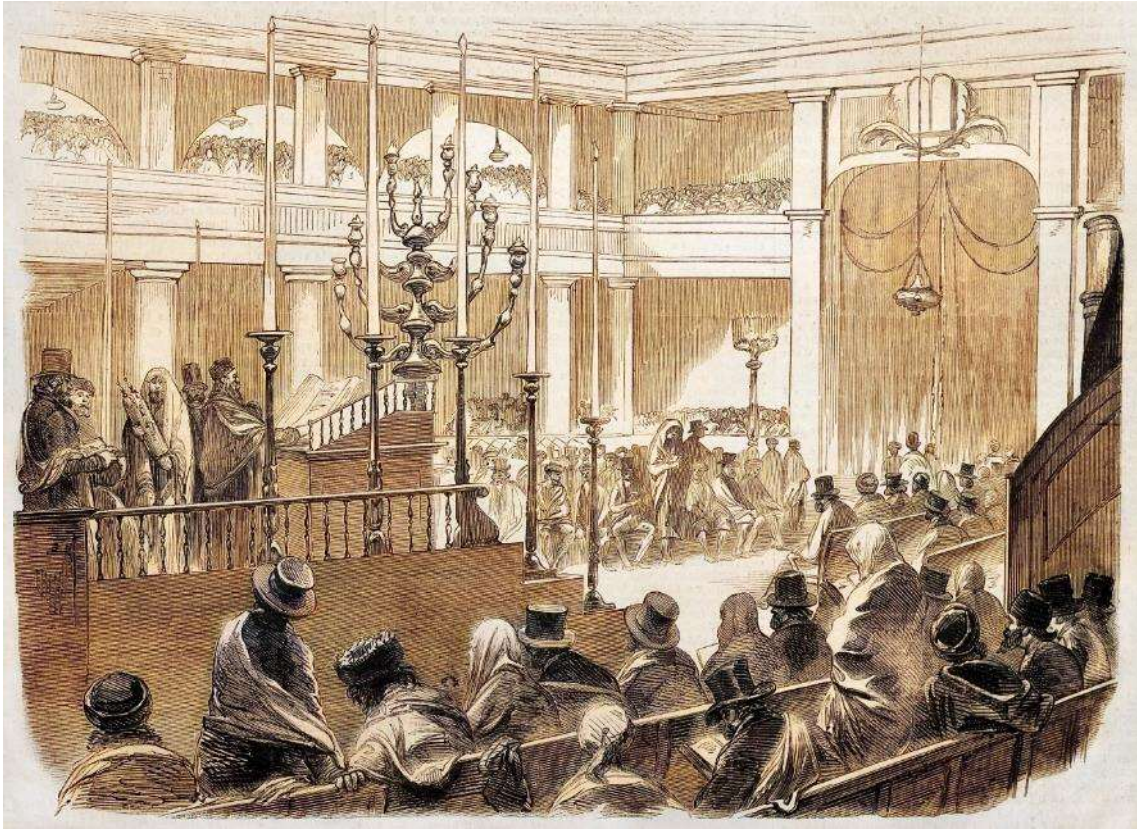
⁵⁷ URL: <http://collections.milev.hu/exhibits/show/donors/item/32445> (MILEV jelzet: 66.5) (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

⁵⁸ Rosenthal Mórítz: *Jisrael könyörgései egész évre*. Pozsony, (Korn Fülöp, 1841).

A legkésőbbi, ám legrészletesebb ábrázolás zavarba ejtő, ugyanis 1860-ban jelent meg egy francia képeslapban,⁵⁹ amikor a Kultusztemplom már nem működött. A lap megjegyzése szerint M. S. Worms metszete, ami Fred.(erik?) Hankel rajza után készült. Szövege szerint hálaadó istentiszteletet ábrázol, annak öröme, hogy I. Ferenc József ismét engedélyezte a zsidók birtokképeségét (1860. február 18.). A hálaadó istentiszteletet már a Dohány utcai zsinagógában tarthatták meg, s nem az éppen kiürítés alatt álló Orczy-házi Kultusztemplomban.

⁵⁹ Hankel Frederic és Worms: „Action de grace dans le temple israelite de Pesth A l’occasion de l’ordonnance conferant aux juifs autrichiens le droit de posseder des proprietes foncieres” *L’Illustration.* , 1860. március 10., 1. o. <http://www.labibliothequedusouvenir.com/1860/l-illustration-1860-n-889-le-temple-israelite-de-pesth/produit-96-11061.html> [Utolsó elérés: 2021. augusztus 16.]

Az Orczy-ház ábrázolása több, BFL által őrzött térképen is látható, s jelentős részük elérhető a Hungaricana gyűjteményben⁶⁰. Elemzés szempontjából az 1752, 1785, 1820 és az 1823-as térképek voltak fontosak.

Fényképek

A Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár Budapest Gyűjteménye őrzi a számunkra legértékesebb fotókat. Ezek nagy része az épület bontását ábrázolják, 1937-ben készültek. A házról közzétett fotókat a Fortepan, ezek egy része a BFL gyűjteményéből származik. A Budapesti Történeti Múzeumban is felbukkant pár kép. Az IMIT 1933-as évkönyve hat fényképről tud, amit Fejér és Dános-cég készített az Orczy-házbeli templomokról.⁶¹ Rosszabb grafikai minőséget képviselnek a lapokban megjelent fényképek. Különös értékkel bírnak Szabó Vladimír grafikái.⁶² Magángyűjtőtől is jutottam négy képhez, amelyek egy esküvőn készültek az Orczy-házban, az 1920-as évek végén vagy az 1930-as évek elején. Az épület történetéhez kapcsolódnak olyan arcképek, amelyek hajdani lakóit ábrázolják. Összesen mintegy 100-120 fénykép maradt fenn az épületről és lakóiról.

⁶⁰ URL: <https://maps.hungaricana.hu/hu/> (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

⁶¹ Grünwald Fülöp és Fürst Aladár: „Az Országos Magyar Zsidó Múzeum gyarapodása” In: *Évkönyv 1933*. Budapest, (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1933), LV., 321–32

⁶² Bodó Béla és Szabó Vladimír: „Café Orczy” *Pesti Napló*. Budapest, (1936. május 24.).87. évf. 119. sz. kiadás, 8. o.

Újságcikkek, könyvek

Az Orczy-ház jóval nagyobb említést kapott a nyomtatott szövegekben. Az épületről részletes bemutatást csak *A zsidó Budapest*⁶³ közöl, amelynek pontjait e dolgozatban több helyütt kiegészítjük, finomítjuk, módosítjuk. Az Orczy-házban⁶⁴ és környékén⁶⁵ két regény is játszódik. Az épület neve hosszabb-rövidebb említéssel (különösen a zsidó hitközség, a templomok vonatkozásában) mintegy 1000 kötetben, nagyobb tanulmányban bukkan fel. A legtöbbször a nyomtatott sajtóban találkozhatunk az épülettel, az itt zajló eseményekkel, kisebb-nagyobb hírekkel az öngyilkosságoktól, krimináliáktól a tulajdoni viszonyokon, csődeljárásokon át az épület életregényéig. Külön elemzést igényel az itteni cégek hirdetéseinek köre. A sajtóban megjelent közleményekből 2213-at gyűjtöttem össze, s ezek közül 189 a hirdetés.

H í r d e t é s e k
a' Hazai, 's Külföldi Tudósításokhoz.
(37.)

Figura-rajzolás, és Kép-faragás' Oskolája.

(1) Noha Magyar Ország régen ditsekedhetik a' legcélerányosabb Intézetekkel a' Tudományok, és Nyelvek' tanítására nézve, mégis fogyasztást szenved a' Művész Tanító-Intézetben; 's ennél fogva némelly Szerentsés talentum, — nem lévén alkalmatossága a' szép Mesterségben való maga kimivelésére, elenyézik, hogy ha környüállásai meg nem engedik más Országokban magát kimivelni.

Ennél fogva a' szép mesterségnek, és hazának minden barátja tudósíttatik, hogy a' Mélt. Bárá Orczy Nemzettség fő Hegyelméből, tulajdonképpen az ezen célra elkészített Hely már meg van, és az alólírott által a' kezdetre megkívántató gipsz-öntésekkel az úgy nevezett *Antique* figurák szerént, és a' legjobb Mesterektől való Rajzolatokkal fel van készítve; hol mind azoknak, kik magokat ki akarják mívelni a' figura-rajzolásban, a' mely-kép' (portrait) festésében, a' kép faragásban, és a' viafz, vagy agyag formálásban, Nov. 10-dikétől fogva oktatás nyújtatik.

A' tanulásra rendelt órák naponként (Keddet kivévén) 7 1/2 órától fogva 9 1/2 óráig tart, az Oskolai Tanulóknak Kedden, és Szerdán délután 2 órától 4-ig, azoknak pedig, kik már a' gipsz-öntések után rajzolnak, 5-től 8-ig estve.

Mind azon gyakorló Művészek is, és olly Dilettánsok, kik már az erre való elő ismeretekkel bírnak, az ezen Helyen találtató Modell-Szállába a' Természet után való Studiumra barátságosan meghívattatnak.

Landau Lénárd m. k.
Festő, és nyilvános Rajz-Professor.

a' közelebbi feltételeket megtudhatni a' K. Városi Rajz-Oskolában naponként 10 órától 12-ig.

A' Hely vagyon a' Király utza kezdetén a' B. Orczy házában az első emeletben.

M ű v é s z i H í r d e t é s.

(2) Egy jól eltalált elefant-tsonból kimetszett nagy Feszület igen ritka mestermiv külső Országokban is, 4 láb magosságu Püspök Rápolnába, vagy más Templomokba alkalmaztatható, több más külömbféle Szent nevezetesen Boldogságos Szűz Máriának kelemetesen festett; valamint a' Historiákban nevezetessé lett és világi Képekkel úgy szintén Ó Tsáfz. Kir. Felségének jól eltalált képe; nem külömben Tsáfz. Kir.

(Második Féllesztendő 1828.)

X

⁶³ Frojimovics Kinga, Pusztai Viktória, Strbik Andrea és Komoróczy Géza: *A zsidó Budapest: emlékek, szertartások, történelem*. Budapest, (Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995).

⁶⁴ Kaczér Illés: *Három a csillag*. Tel-Aviv, Izrael, (Új Kelet Nyomdája, 1955. 1956).

⁶⁵ Kóbor Tamás: *Ki a gettóból*. Budapest, (Béta, 1930).

A Landau-féle festőiskola hirdetése, 1828⁶⁶

A házban lakó Holländer Wolf hirdetése, 1846⁶⁷

Dokumentumok, szerződések, tervrajzok, listák

Az Orczy-házra vonatkozó 19. század első felének iratanyaga kutatható a Magyar Nemzeti Levéltárban.⁶⁸ A Budapest Főváros Levéltárának anyaga sokkal bővebb, de helyenként rendezetlen, így véletlenszerűen bukkant elő az Orczy-házi kultusztemplom tervrajza. De a BFL-ben elérhető volt a ház tulajdoni lapja⁶⁹, ahol a terhelések, tulajdonosi változások is követhetőek voltak.

Értékes anyagot tartalmaz a MAOIH levéltára, ahol fellelhető az orthodoxia és az Orczy-család között létrejött megállapodás néhány példánya. A MNL-ben fennmaradt a pesti zsidók és a család által között 1830-as szerződés⁷⁰ – amely rögzíti a régi zsinagóga kibővítését és egy új zsinagóga felépítését – egyik változata is. A MILEV is rendelkezik az Orczy-házi rabbikra vonatkozó dokumentumokkal, így Schwab Löw leveleivel,⁷¹ sőt a rabbit Pestre invitáló meghívólevéllel is.⁷²

Ezen anyagokból áll össze az Orczy-ház története, s e mozaikokból kíséreljük meg rekonstruálni e ház életét, történetét, és fejlődésének, változásának dinamikáját.

⁶⁶ Landau Lénárd: „Figura-rajzolás, és Kép-faragás’ Oskolája. (Hirdetés)” *Hazai, ’s Külföldi Tudósítások*. Pest, (1828. november 5.).szakasz Hírdetések a’ Hazai, ’s Külföldi Tudósításokhoz (37), 1

⁶⁷ Holländer W. (Wolf): „Holländer W. hirdetés” *Pesti Hírlap*. Pest, (1846. szeptember 13.), 178. o.

⁶⁸ Fekete Nagy Antal: „Az Orczy család levéltára” In: *Levéltári leltárak*. Budapest, (Levéltárak Országos Központja, 1959), 9.

⁶⁹ A tulajdoni lap száma: 5299. Jelzete: BFL XV.37.c. TK 5299 – 34213/5. URL: <https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Telekkonyv/13823/>

⁷⁰ MNL Orczy iratok és P-529.: „Szerződés az Orczy család és a zsidó község között, 1830” Pest, (1830), Magyar Nemzeti Levéltár, P 529-B-XIII- Nro 17. 592-593.

⁷¹ URL: <http://collections.milev.hu/items/show/33611> (MILEV jelzet: 79.46.1-3.) (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

⁷² URL: <http://collections.milev.hu/exhibits/show/donors/item/27445> (MILEV jelzet: 64.1675) (Hozzáférés: 2021. 08. 16.)

A 2. fejezet mellékletei

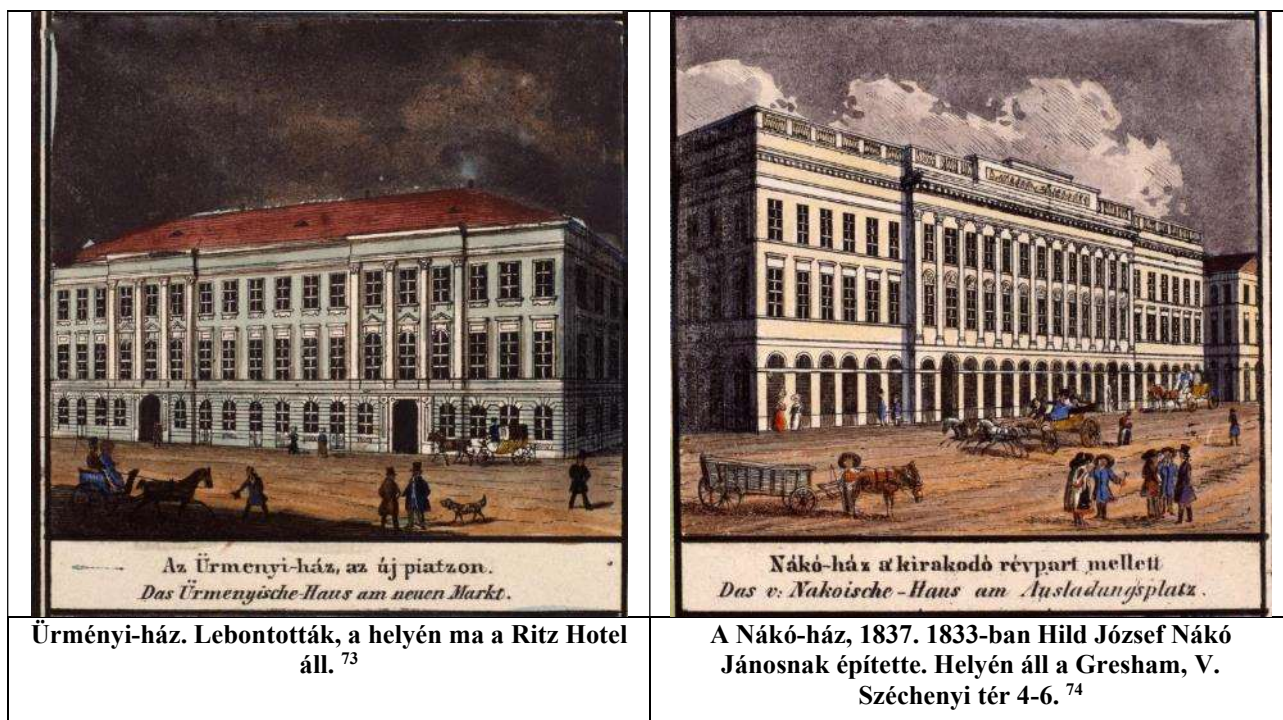
Egy tehetséges család és a pesti „nagy házuk”

1. Régi házak a hajdani Pesten

A tulajdonosról elnevezett épület volt a Kemnitzer-, Ullmann-, Kolb-, Kunewalder-ház, vagy a Heinrich-udvar. Az elnevezési hagyományt őrzi Hatvany Lajos Urak és emberek című regényében Bondy Hermann (bank)háza az ún. Bondy-Hof. Budapesten napjainkra megfogyatkoztak a tulajdonosra, a családokra nevükben utaló házak. A még fennmaradt épületek legismertebbjei a Gozsdu Emánuel (Manó) nevét viselő, emlékét őrző – de a halála után épült – átjáróház; a Vörösmarty téri Gerbeaud és a Nákó-ház helyén épült Széchenyi téri Gresham palota. Családnévvel jelölték a mai Erzsébet tér sarkán állt Ürményi-házat a város első raktár- és boltházát (helyén ma a Ritz Hotel áll) és az Orczy-házzal szemben, a Király utca túloldalán, a hajdani Judenhof helyére épült Gyertyánffy-házat (a mai Anker-ház helyén). Ebben a „Fehér Lúd” néven is ismert épületben működött a Cheszed Neurim Betegségélyező Egylet imaháza (az első Kultusztemplom) és a zsidó kávéházként emlegetett „Herzl”, amely a pesti házasságközvetítők törzshelye volt.

Gyertyánffy-ház. Vasárnapi Ujság, 1908. január 19.

2. Az Orczyak hagyatéka

Pesten emléküket őrzi a város lakosságának megnyitott kastélyparkjuk, az 1829-ben a Ludovika Akadémia számára eladott Orczy-kert,⁷⁵ és az attól nem messze futó Orczy út. A magyar vidéken mintegy félszáz településen, hosszabb-rövidebb ideig birtokos Orczy család sok értéket hagyott maga után mind az épített – ám a történelemnek vagy a gondatlanságnak gyakran áldozatul esett –,⁷⁶ mind

⁷³ Vasquez Carl: „Az Ürményi-ház az új piacon” Budapest, (Budapest-képtár, FSZEK, 1837)., Budapest-képtár, FSZEK <https://foto.fsze.hu/dsr/access/93ed1e11-793f-442e-99bf-3cca9fd94eb9> [Utolsó elérés: 2024. január 1.]

⁷⁴ Vasquez Carl: „Nákó-ház a kirakodó révpárt mellett” Budapest, (Budapest-képtár, FSZEK, 1837)., Budapest-képtár, FSZEK <https://foto.fsze.hu/dsr/access/dbb98fa1-b0a9-47be-886a-e1c4ae50db5f> [Utolsó elérés: 2024. január 1.] és Mányai Csaba és Szelke László: „Fejezetek a Gresham-palota történetéből” 133. évf.3. *Századok*. (1999)., 593-634. o.

⁷⁵ Az Orczy-kert történetét a sajtóban sokszor, sokan megírták, szaktanulmányok is születtek róla. A területét Orczy Lőrinc vásárolta meg 1783-ban, és fia, László fejlesztette angol stílusú parkká 1794-től. Lásd: Toldy József: „Az Orczy-kert tulajdonjogáról” 2. évf.39. sz. *Fővárosi Közlöny*. (1891. április 24.), 1-2.o.; Zoboki Gábor, Turi Zoltán, Oláh Éva, Csiszér András, Kulinyi Dániel, Szabó Gábor, Györe Viola, Zámbo Nóra, Fatsar Kristóf és Klagyivik Mária: „Kerttörténeti tudományos dokumentáció és örökségvédelmi helyszíni feltárás, szakvélemény, I. kötet” (POLLEO Tájépítészeti és Műemlék-helyreállítási Betéti Társaság. & Zoboki - Demeter és Társai Építész Iroda KFT, 2013). <https://ludovika-campus.uni-nke.hu/document/ludovika-campus-hu/kert-torteneti-tudomanyos-dokumentacio-i-kotet.original.pdf> [Utolsó elérés: 2023. október 1.]; Kiss József: „Budapest VIII. kerület Orczy-kert - Kerttörténeti feldolgozás” <https://docplayer.hu/1256452-Budapest-viii-kerulet-orczy-kert-kerttorteneti-feldolgozas.html>

⁷⁶ Lásd példaképp Tarnaörs esetét: „Az egykori Orczy kastély”: , <https://tarnaors.hu/oldal/a-volt-orczy-kastely> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]; „Az Orczy kastély végzete”: , <https://tarnaors.hu/oldal/a-volt-orczy-kastely> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]; Faragó Zoltán: „Lerombolhatatlan az Orczy-örökség” *Hatvan Online*. , 2015. szeptember 27. https://m.hatvanonline.hu/hir/Lerombolhatatlan_az_Orczyorokseg/0/7/8272 [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]; Tarnaörs község honlapja: „Tarnaörs története a XX.század elejétől napjainkig” *Tarnaörs község hivatalos honlapja*. <https://tarnaors.hu/oldal/tarnaors-tortenete-a-xx-szazad-elejetol-napjainkig> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.]

a kulturális örökség terén. Emléktáblája van Tarnaörsön Orczy Lőrinc költőnek, Orczy Emma írónőnek és lebontott kastélyuknak, és a helyiek „Orczy Lőrinc és Orczy Emma program”-mal emlékeztek meg a helység urairól és azok tehetségéről, műveiről⁷⁷. Az írónő, Orczy Emma nevét viseli a Vénusz bolygón egy 26.9 km átmérőjű kráter.⁷⁸ Magyarországon jelentős Orczy iratanyag található szétszórtan a helyi és megyei levéltárakban, az MNL központjában, a BFL-ben, egyházi levéltárakban, de Pozsonyban (Szlovákia) és Nagybányán (Románia) is.⁷⁹

3. Orczy István, a vagyon megalapozója (1669-1749)

⁷⁷ Lásd: <https://www.youtube.com/watch?v=a3P0WjQ4BsI> és <https://www.youtube.com/watch?v=6o9CdiJceXA>

⁷⁸ J. S. A.: „Magyar kráterek a Vénuszon” *Csillagászati hírportál.*, 2004. április 22. <https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-altalanos/magyar-kraterrek-a-venuszon/>

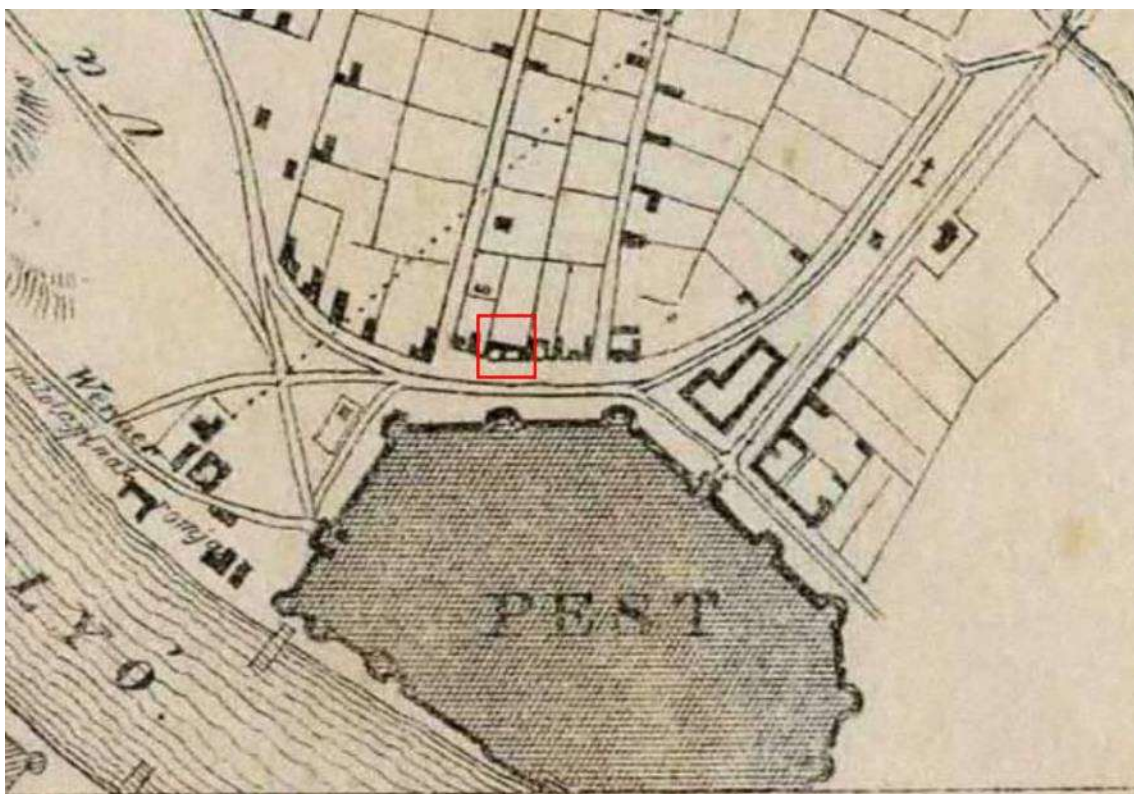
⁷⁹ Lásd: Fekete Nagy Antal: „Az Orczy család levéltára” In: *Levéltári leltárak.* Budapest, (Levéltárak Országos Központja, 1959)., 9.; MI ABTK: „A-I-51/b Az Orczy család levéltára” *Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet.* <https://mi.abtk.hu/hu/repertorium/38-regeszta-a-i/480-a-i-51-b-az-orczy-csalad-leveltara> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]; Varga Zsolt és Szabó Jolán: *Szakmai beszámoló - Az Orczy család Nagybányán őrzött iratainak előkészítő feltárása.* Eger, (MNL Heves Megyei Levéltára, 2017. augusztus 21.). https://static-cdn.hungaricana.hu/media/uploads/reports/2015/mnl_heves_megyei_lev%C3%A9lt%C3%A1ra_204150_00084.pdf [Utolsó elérés: 2023. július 24.]; az iratanyag történetéről lásd: H. Kakucska Mária: „Orczy I. Lőrinc levele idősebb fiához, Orczy I. Józsefhez (1784)” *Limbus.*, 2018., 453-458. o. (453-454. o.) https://epa.oszk.hu/01500/01500/00015/pdf/EPA01500_lymbus_2018_453-458.pdf [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.]

Orczy István a Rákóczi szabadságharc alatt Egerben „labanc” lovaskapitány volt és Telekessy püspökkel⁸⁰ együtt került a kurucok börtönébe.⁸¹ De hamarosan Heves megye követeként lépett fel az ónodi országgyűlésen. Csak színlelte a kurucok iránti elkötelezettségét, annak ellenére, hogy távoli rokonának férje, Bercsényi Miklós kuruc főparancsnok is részt vett az esküvőjén 1708. január 18-án, amikor elvette dolhai és petrovai Petrovay Zsuzsannát. Már 1709-ben hűségesküt tett a császárra, s 1710-től a császári oldal ügyészeként lépett fel a Rákóczi-hívek javainak összeírásával. 1716-ban részt vett Savoyai Jenő és Pálffy János alatt Temesvár és Pétervárad töröktől való visszafoglalásában. Ezt követően megszorodtak tisztségei: Heves megye alispánja, az esztergomi érsek képviselője a királyi táblán, majd országbíró és a jászok és kunok kapitánya lett (1714-1734). Az Országgyűlésbe Heves és Külső-Szolnok küldi követeként. 1735 tavaszán ő vezeti azokat a megyei hadakat, amelyet a Szegedinác Péro-féle felkelés leverésére indítottak. Bár Orczy István megpróbálta amnesztiával feloldani a feszültséget, de a felkelés vezetőit – köztük a 80 éves Pérót – végül bíróság elé állították és kivégezték. 1731. április 30-án római szent birodalmi bárói rangot, majd 1736-ban magyar báróságot nyert.

⁸⁰ Szibler Gábor: „Telekessy István (képpel)” *Nádasdy Ferenc Múzeum, Sárovar.*, 2013. <https://nadasdymuzeum.hu/telekesy-istvan-2013-04-15> [Utolsó elérés: 2024. június 8.]

⁸¹ Egy különös cikk szerint feltűnően hasonlított II. Rákóczi Ferencre, s tévedésből 1701-ben őt börtönözték be Rákóczi helyett. Bár a szerző összekeveri Orczy Lőrinc fiait, mégis úgy látja, hogy az Orczy-ház kiépítésével kezdődött Terézváros és a külvárosok nagyszabású kiépítése. S hozzáteszi: „Baron Orczy hatte einen Blick in die Zukunft geworfen und seinen Augen mag bereits das Bild der großen ungarischen Hauptstadt vorgeschwebt haben.” Palóczy Edgár: „Pest und die Barone Orczy” *Pester Lloyd*. Budapest, (1941. szeptember 18.), 5. o.

4. A külvárosi Orczy-ház, a Mattl-féle térképen, 1752⁸²

⁸² Mattl mérnökkari kapitány: „Pest-Buda és környékének áttekintő történeti térképe. Pest városának határa, Mattl mérnökkari Kapitány 1752 diki térképe nyomán” Budapest térképeinek katalógusa 50 Budapest, (Rohn A., 1752)., BFL, BFL XV.16.d.241/19; <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/51/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShCRkxUZXRjZXB0YXJlaWVyeYXJjaHktMikifQ> [Utolsó elérés: 2025. január 28.]

5. Orczy Lőrinc (1718-1789)⁸³

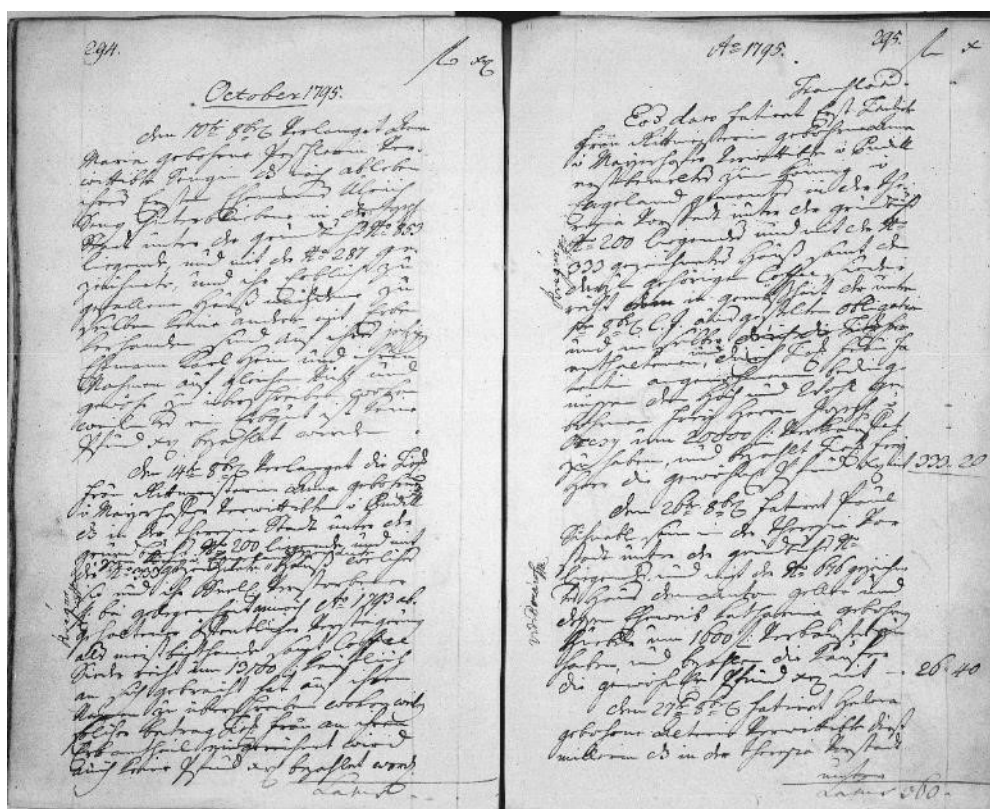

„Közben a költő, mint abauji főispán, példászerűen gondos, emberséges és okos főtisztviselő. Nemegyszer józan belátásból érzelmei ellen dönt. Ismételten mondja, hogy a Tisza szabályozása előkészíti a régi alföldi paraszti életforma megváltozását, de mégis ő a Tisza-szabályozás első hatékony sürgetője. Ugyanígy van a városiasodással. Fél tőle, de elősegíti, mint szükségszerűt. Pesten háza van, és egyre jobban szeret a lassan növekvő Pesten élni. Szalont tart fenn, ahol rendszeresen találkoznak a felvilágosodott fiatalok. A korai színházi kísérletek is az Orczy-szalokban bontakoznak. A francia felvilágosodás eszméi az Orczy-szalomból terjednek tovább. A fiatal Bacsányi is Pestre kerülve, Orczyéknál ismeri meg azokat az ifjakat, akik idővel a Martinovics-mozgalom hősei és vértanúi lesznek. A bécsi kezdemény után a testőrök társaként ismert, valójában náluk konzervatívabb Orczy így megteremtí a felvilágosodás egyik hazai tűzhelyét.”⁸⁴

⁸³ Mansfeld Johann Georg: *Generális Báró Orczy Lőrincz.* , 1815., Magyar Nemzeti Múzeum <https://gvjitemenvek.mnm.hu/record/-/record/MNMMUSEUM2341725> [Utolsó elérés: 2024. június 8.]

⁸⁴ Hegedűs Géza: „Orczy Lőrinc” *A magyar irodalom arcképcsarnoka*. (Országos Széchényi Könyvtár, 1991). <https://mek.oszk.hu/01100/01149/html/orczy.htm> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 16.]

6. Pest város telekkönyvi bejegyzése Orczy József ingatlanvásárlásáról, 1795⁸⁵

Rövid forráskritika

A Pásztor⁸⁶ nyomán született – és később továbbhagyományozott – írások szerint az Angol Királyhoz címzett fogadót 1752-ben **Mayerhoffer József** építőmester építette, és „özvegy lovag „Pudillné” (P-vel), Mayerhoffer Anna” az ő lánya volt. A szerződésben olvasható név egyértelműen B betűvel kezdődik, ami némi jóakarattal Budill is lehet. Ezt igazolja, hogy Pest polgárlistája szerint a piemonti Josephus Budill 1793. augusztus 3-án kapott polgárjogot, amiért 12 forintot (tehát a város szabályzata szerint az ingatlannal nem rendelkező kalmárok és mesteremberek polgárjogi adóját) fizetett. Pudill nevű polgárról nem tud névjegyzék, így az a névváltozat elírás. (BFL polgárlista 1793) B. Gál Edit tanulmányában⁸⁷ szó sincs lovagról, özvegyről, viszont az általa közölt név is Budill.

Az eredeti forrásszövegben a Mayerhofer név egy f-fel szerepel, a korszakban még nem volt szabályos helyesírás, és a németiség is területenként és városonként változott. A későbbi történeti irodalom 2 f-fel írja: Mayerhoffer.⁸⁸ A népszerűsítő irodalom tényként kezeli, hogy Mayerhoffer Anna

⁸⁵ Pest városa: „Az Angol Királyhoz címzett fogadó adásvételi szerződését tartalmazó telekkönyvi bejegyzés. 1795. október 14.” (Pest városa, 1795)., Budapest Főváros Levéltára, HU_BFL_IV_1215_d_08_0143. 294-295. o.

⁸⁶ Pásztor Mihály: *A százötven éves Lipótváros*. Budapesti Statisztikai Közlemények 93/4 Budapest, (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1940)., 50. o.

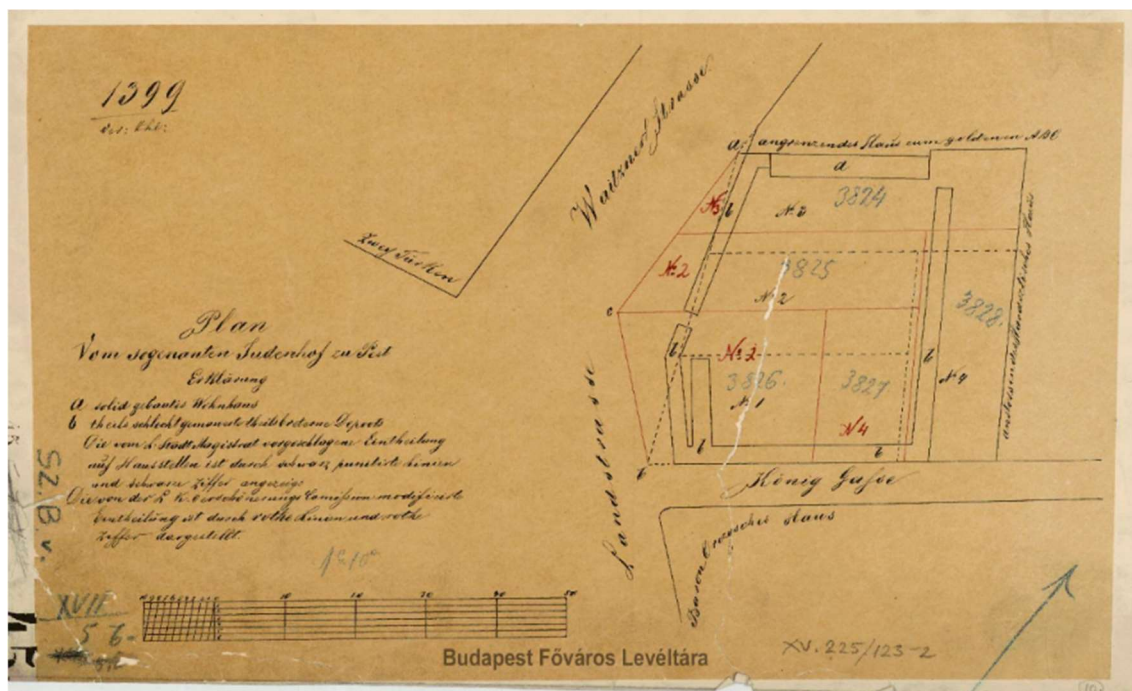
⁸⁷ B. Gál Edit: „Az Orczy-család társadalmi és gazdasági felemelkedése a 18. században és a 19. század első felében” In: *Mátrai Tanulmányok*. Gyöngyös, (Mátra Múzeum, 1993)., 9-26. o. (19. o.)

⁸⁸ Lásd a Mayerhoffer család történetét. Lásd: Gajáry István: „A pesti Hupf-Mayerhoffer család. — A társadalmi átrétegződés egy tipikus esete a 18-19. században” In: *Rendi társadalom — polgári társadalom 1. Társadalomtörténeti*

a leánya volt Mayerhoffer Andrásnak. A probléma abban áll, hogy két (2) M. András volt Pesten, és mindkettő építész. A hazai barokk építészet nagy mestere I. M. András (1690-1771) vagy fia II. M. András (1725-1785). Forrással igazolt kutatási anyag nem támasztja alá azt a gyakran leírt történetet, hogy az Angol Királyhoz címzett fogadót valóban egy Mayerhoffer építette volna és pontosan mikor. 1752. május 30-i pesti tanácsülési jegyzőkönyv szerint a **Mayerhoffer János** (1721-1780) – és nem András – által tulajdonolt vendéglő (ad Regem Angliae) és más házak előtt a vásárok idején a zsidók elárusítóhelyeket béreltek a ház tulajdonosától.⁸⁹

Az Orczy József által a telekért és az épületért fizetett 20.000 forint – abban az időben tekintélyes összeg – eltörpült azon 65 ezer forint mellett, amit pár évvel később, Festetich Antal adott az 1790-ben épült, Marokkói Udvarnak nevezett, s az Orczy-háztól alig 200 méterre, a Váci úton állt épületért 1802-ben. Az Orczy-ház és a Marokkaner Hof erős versenyben állt bevétel és a lakók száma tekintetében. Gangjaik kiépítése, udvarai elrendezése is tekintetében hasonlítottak egymásra. A Zum Marokkaner-t 1963-ban érte el a végzete, mikor is lebontották. Utolsó címe Engels tér 15 volt.

7. A Judenhof térképes ábrázolása

Judenhof a mai Anker palota helyén, Forrás: BFL, jelzet: XV_16_b_225_123

módszerek és forrástípusok. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból 15. Salgótarján, (Nógrád Megyei Levéltár, 1987).

⁸⁹ Nagy Lajos: „A Terézváros kialakulása” In: *Tanulmányok Budapest múltjából XI.* Budapest várostörténeti monográfiái Budapest, (Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1956)., XI, 97-126. o. (120. o. 54. jegyzet.) http://epa.niif.hu/02100/02120/00011/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_11_097.pdf [Utolsó elérés: 2023. február 25.]

Az Orczy-házat Büchler Sándor⁹⁰ nevezi elsőként Judenhofnak, hivatkozva egyetlen hitközségi dokumentumra. Nem csupán a fenti térkép, de a városi iratokból elkészült összeállításában Bierbauer kimutatta,⁹¹ hogy az „Alten Judenhof” területén – szemben állt az Orczy-házzal – többen is építkeztek. A Hwizdák család számára 1814-ben Pollack Mihály épített kétemeletes házat az akkor a Király u. 4. (ma 6.) szám alatt. A Klaus családnak 1815-ben id. Zitterbarth Mátyás négyemeletes házat emelt (a mai Bajcsy-Zsilinszky út 3. helyén) A Gyertyánffy család 1815-ben emelt négyemeletes házat a Király utca 2-ben (ma Anker palota), és építőmesterük Düttrich József volt. A Horváth család 1816-ban épített négyemeletes házat a mai Bajcsy-Zsilinszky út 5 helyén Hofrichter József által. Eszerint a Judenhof egy konkrét területet jelölt, ami eredetileg nem volt azonos az Orczy-házzal.

Ennek ellenére Büchler állítását átvette Groszmann Zsigmond,⁹² aki később több alkalommal is közzétette; tőle Füst Aladár merített,⁹³ s felbukkant 1934-ben a Magyar Hírlapban,⁹⁴ 1935-ben az Uj Keletben,⁹⁵ s majd teret nyert korunk tudományos és ismeretterjesztő szövegei között Harasztinál⁹⁶ és a Népszabadságban,⁹⁷ s a leginkább szemléletformáló A zsidó Budapest-ben,⁹⁸ és ezzel párhuzamosan Bácskai Vera⁹⁹, Csorba László¹⁰⁰ és Klein Rudolf¹⁰¹ írásában is, s nyomukban történészek, építészek, újságírók, blogírók sokaságánál.

⁹⁰ Büchler Sándor: *A zsidók története Budapesten a legrégebb időkől 1867-ig*. 1901. kiad. Budapest, (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1901)., 381. o. Lábjegyzet. Megemlíti továbbá: Büchler Sándor: „A gettótól a szabadságig” *Egyenlőség*. Budapest, (1925. december 5.).44. évf. 49.sz. kiadás, 10. o.

⁹¹ Bierbauer Virgil: „Pesti építőmesterek munkássága 1809-1847” In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*. I. Budapest, (Budapest Székesfőváros, 1932)., 76-98. o.

⁹² Groszmann Zsigmond: „A pesti zsinagóga (1915)” In: *Groszmann Zsigmond válogatott történeti tanulmányai*. A zsidó XIX. század. I. Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., I., 31-38. o.

⁹³ Füst Aladár: „A régi Budapest emlékei a Zsidó Múzeumban (fotókkal)” 23. évf.5. sz *Múlt és Jövő*. (1933. május 1.), 135-138. o.

⁹⁴ Rónay Mária: „Város a városban” *Magyar Hírlap Vasárnap Melléklet*. Budapest, (1934. november 25.).44. évf. 266. sz. kiadás, 25-26. o.

⁹⁵ (Szerző nélkül): „A pesti zsidó életéről” *Uj Kelet* Kolozsvár (1935. október 29.), 18. év. 240. sz. kiadás, 2. o.

⁹⁶ Haraszi György: „Két világ határán. Tradíció és modernitás: a Rumbach utcai zsinagóga és hívei” *Múlt és Jövő*, 1993. ., 1993/2. kiadás, 15–27 https://multesjovo.hu/wp-content/uploads/aitfiles/9/3/93_02-7haraszi.pdf [elérés: 2023. november 28.]

⁹⁷ Erki Edit: „Egy pesti bérkaszánya, az Orczy-ház” *Népszabadság*. Budapest, (1998. december 3.).56. évf. 283. sz. Budapest melléklet kiadás, 50. o.

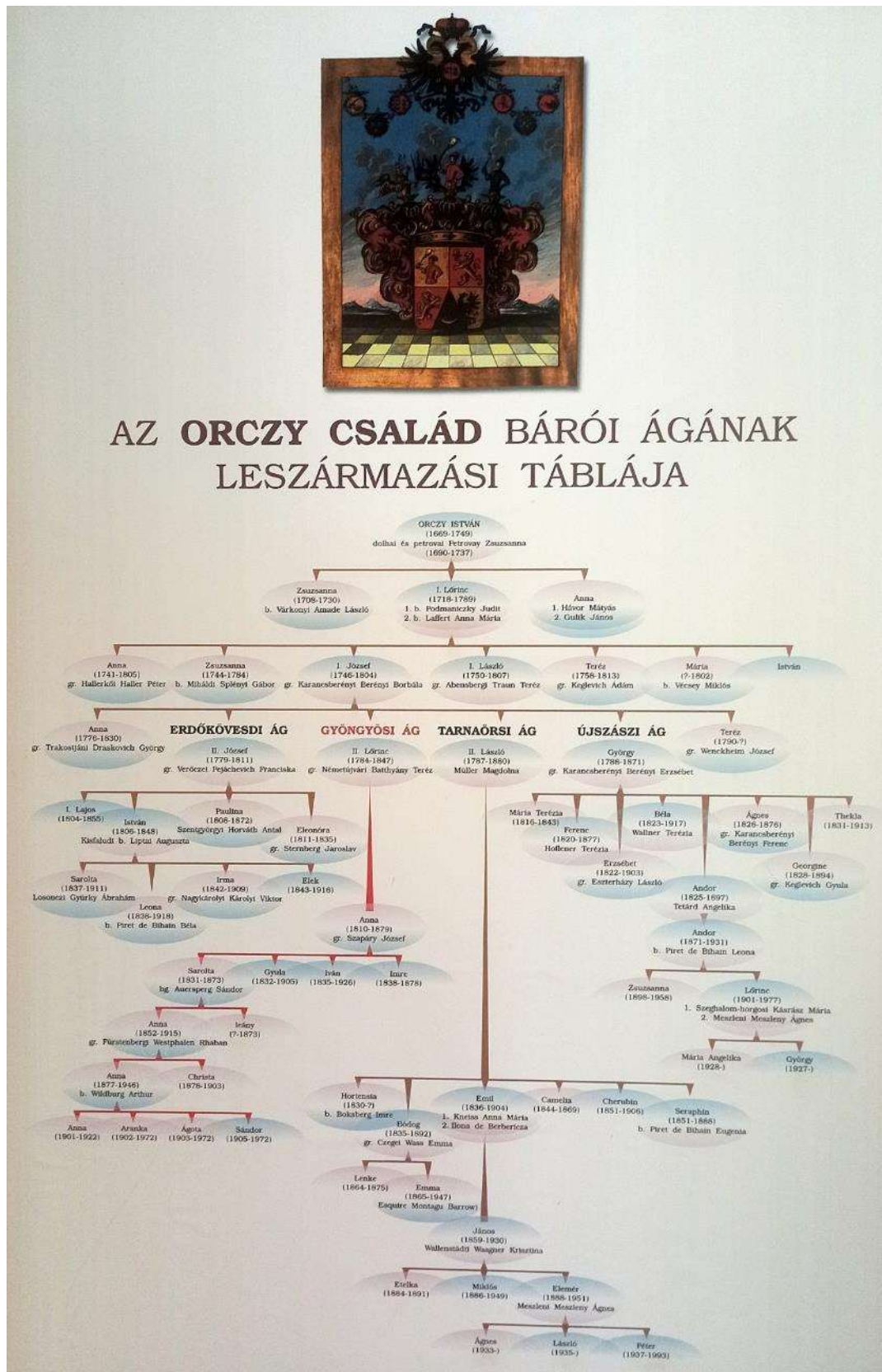
⁹⁸ Frojimovics Kinga, Pusztai Viktória, Strbik Andrea és Komoróczy Géza: *A zsidó Budapest: emlékek, szertartások, történelem*. Budapest, (Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995).

⁹⁹ Bácskai Vera: „A pesti zsidóság a 19. század első felében” 3. évf.2. (8) sz. *Budapesti Negyed*. (1995). <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/bacsikai.htm> [Utolsó elérés: 2025. február 7.]

¹⁰⁰ Csorba László: „Jákob háza, Izrael sátra. Kultikus terek a Dohány utcában és környékén” 3. évf.2. sz. (8.) *Budapesti Negyed – Zsidók Budapesten*. (1995)., 41-56. o. <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/csorba.htm> [Utolsó elérés: 2025. február 7.]

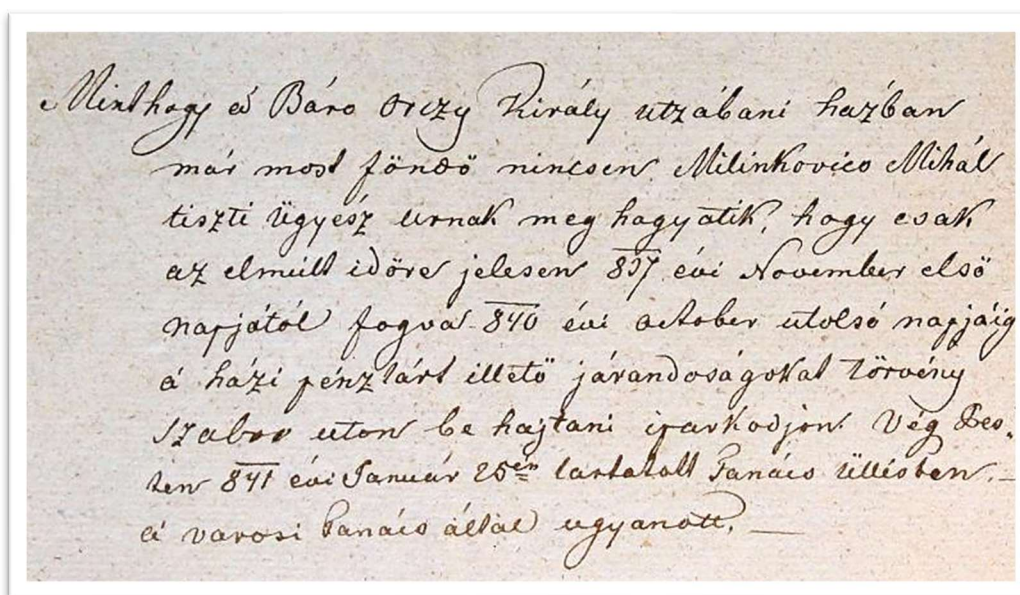
¹⁰¹ Klein Rudolf: „Keresztények számára már érthető, zsidók számára még emészthető” *Budapesti Negyed*. Budapest, (1994).2. évf. 2. sz. kiadás <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00004/klein.htm> [Utolsó elérés: 2025. február 6.]

8. Az Orczy bárói család családfája

Forrás: Mátra Múzeum, Gyöngyös

9. Pest város tanácsának levele az Orczy-házi fürdők ügyében

„Mivelhogy a Báró Orczy Király utczában házban már most fürdő nincs Milinkovics Mihály tiszti ügyész úrnak meghagyatik, hogy csak az elmúlt időre, jelesen 837. évi November első napjától fogva 840 évi október utolsó napjáig a házi pénztárt illető járandóságokat törvény szabta úton be hajtani iparkodjon. Vég. Pesten 841 évi január 25-én tartatott tanács ülésben – a városi tanács által ugyanott.” (Forrás: Magyar Nemzeti Levéltár, P 0529 jelzet, 14. csomó. Fasc. XIII. No. 6-19. és 23. csomó. Fasc. XXII. No. 3-4.)

10. Egy takarékpénztár az Orczy-házban

Még nincs arról pontos információ, hogy milyen célokra használták a Kultusztemplomot 1859, a Dohány utcai zsinagóga meg nyitása után. A hitközség 1860 elején megjelent hirdetése¹⁰² előnyben részesítette volna a kulturális célú hasznosítást, ugyanis „bútorraktárnak, könyv- vagy könyomdának, tanintézetnek, divat teremnek” javasolták. De nincs arról adat, hogy valóban ilyen célra használták volna a takarékpénztár számára történő átépítés előtt. A „Budapesti népkör” tervezte ugyan a beköltözést, de megvalósulása elmaradhatott.¹⁰³

A Pest-Terézvárosi takarékpénztár csak pár évig működött az épületben. A sokszoros fűziókon keresztül és a terézvárosi zsidók megtakarításaiból egyre nagyobbra nőtt. Az épületből történő távozása után a zsinagóga és takarékpénztár helyén az 1880-as években Pest egyik ismert mulatóját hozta létre Wassermann Jónás.

¹⁰² Fleischmann M. és Abeles S.: „Elolvasása kéretik! (hirdetés: Kultusztemplom kiadása)” *Pesti Napló*. Pest, (1860. április 18.). 11. évf. 3056. sz. kiadás

¹⁰³ (Szerző nélkül): „A budapesti népkör” *Nefelejts.*, 1860. december 23. 2. évf. 39. sz. kiadás, 470. o.

Híradás a takarékpénztár alakuló üléséről, 1869¹⁰⁴

„A TERÉZVÁROSI TAKARÉKPÉNZTÁRI RÉSZVÉNY-TÁRSULAT mart 30-án d. u. 3 órakor az evang. iskolai helyiség nagy termében gr. Károlyi Sándor elnökle alatt alakító-ülést tartván, a részvényesek oly nagy számmal jelentek meg, hogy a terem zsúfolva volt. Hodosy Imre id. választott jegyző felolvassa mindenekelőtt a kormánytól nyert engedélyt, melyben az alapítók által ideiglenesen felterjesztett alapszabályok változás nélkül helyben hagyattak. Ezekután Rechnitz J. a hetes bizottság eddigi működéséről tesz jelentést. Az alapszabályok magyar, a nevezetesebb pontok pedig német nyelven is felolvastattak, s mindannyi 80 fejezet csekély módosítással elfogadtatott. Ezután megválasztattak a számvizsgáló, úgy a választmányi tagok; ez utóbbi a következő urakból áll: Adler Lipót, Barnai Ignác, dr. Dorn Sándor, Dobos Ferencz, Fauser Antal, dr. Floch Henrik, Freibauer Ede, Fuchs Ignác, Halbauer Nándor, Herzberg Sándor, Herzl Tivadar, Hirsch Ignác, Hodosy Imre, Hugmayer János, Jálics Ignác, gr. Károlyi Sándor, Kár Mátyás, Kern Ágoston, Kerstinger István, Kunig József, Kurczweil Ede, Kuncz János József, Kohn Adolf, Lányi Jakab, Maudl János, Mathisz Pál, Mendel István, Pochaska Endre, Radocza János, Radvánszky Géza, dr. Rózsai József, Rechnitz Henrik, idősb Rechnitz H., Cserhalmay F., Simmer György, Schmidlechner György, Szarvasy Sándor, Uhl Sándor, Totis J., Vághy Károly, Wallenfeld Károly, Zettner Ede.”

Hirdetés a takarékpénztár indulásáról, 1869¹⁰⁵

A pest-terézvárosi takarékpénztár
(Ország-ut 53; szám alatt Orczyház)
működését folyó évi július 1-én megkezdendi.
Az intézet által gyakorlandó üzletágak a következők :

- a) Betételeknek kamatozás végetti elfogadása és visszafizetése.
- b) Előlegzés értékpapírokra, arany- és ezüstműtkekre és vert pénzekre.
- c) Kölcsönadás ingatlanokra és telekkönyvileg bekebelezett követelésekre
- d) Váltóleszámitolás.
- e) M-osztrák kamatozó állam- és elsőbbségi-kötvények, továbbá záloglevelek és városikölcsőnpapírok vásárlása.

A betételek kamatlába egyelőre :
1000 forintig terjedő összegeknél 5⁰/₁₀₀
1000 forintot meghaladó betéteknél 4¹/₂⁰/₁₀₀-ra határoztatik.

H i v a t a l o s ó r a k :
d. e. 9-től 13-ig a takarékpénztári üzletze;
d. u. 3-tól 5-ig az értékpapírokra való előlegzések végett.
A munkás osztály érdekének tekintetében a pénztár — de csakis takarékpénztári betételekre — szombaton este 6-tól — 8-ig és vasárnap d. e. 9-től 11-ig nyitva tartatik.

Az igazgató-választmány.

¹⁰⁴ (Szerző nélkül): „A terézvárosi takarékpénztári részvény-társulat” *Budapesti Közlöny*. Pest, (1869. április 1.).3. évf. 73. sz. kiadás, 930. o.

¹⁰⁵ Pest-terézvárosi takarékpénztár: „Pest-terézvárosi takarékpénztár (hirdetés)” *Budapesti Közlöny*. Pest, (1869. július 9.).3. évf. 154. sz. kiadás, 2168. o.

A

Pest-terézvárosi takarékpénztár

t. cz. részvényesei

ezennel értesítettnek, miszerint **részvényeiket f. évi június hó 5-től kezdve fiók-intézetünk helyiségeiben** (ország-ut 53. sz. br. Orczy-féle ház) **a magyar országos központi takarékpénztár részvényeiért** következő módzatok mellett **kicszerélhetik**:

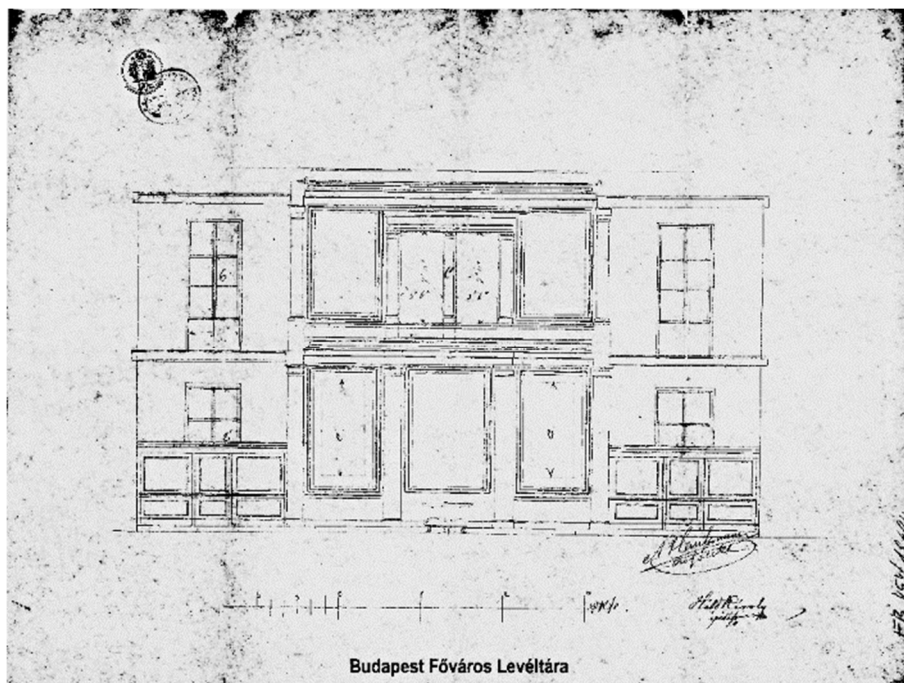
1. Minden egyes terézvárosi takarékpénztári részvény után jár: egy fél országos központi takarékpénztári részvény, továbbá 5 forint 15 kr. syndikatusi nyeremény készpénzben és vételjog $\frac{1}{4}$ -od magyar országos központi takarékpénztári részvényre annak névértékén (al pari). Miután félrészvények nem adatnak ki, azoktól, kikre a kicserélésnél csak fél részvény esnék, a magyar országos központi takarékpénztár kész részvényüket a napi árfolyamon átvenni.
2. Minden **két**, ötven forinttal befizetett terézvárosi takarékpénztári részvény után jár tehát: egy egész, száz forinttal befizetett magyar országos központi takarékpénztári részvény, 10 ftt 30 kr. syndikatusi nyeremény készpénzben és vételjog $\frac{3}{4}$ -os magyar országos központi takarékpénztári részvényre al pari.
3. A vételjog gyakorlása tizenhatod-részvényekre csakis június hó 5-étől 20-ig történhetik; az e határidőig be nem mutatott részvények e vételjogot elvesztik és későbbi kicserélésnél csupán a főnebbi részvényenként 5 ftt 15 krnyi syndikatusi nyereményben részesülnek.
4. Minden a kicserélésnél kiadott magyar országos központi takarékpénztári részvény után átíratási és bélyegdíj fejében 1 ftt 32 kr. fizetendő.

Pesten, 1872. május 15-én.

**A magyar országos központi takarékpénztár
igazgatósága,**

(Utánnymás nem díjaztatik.)

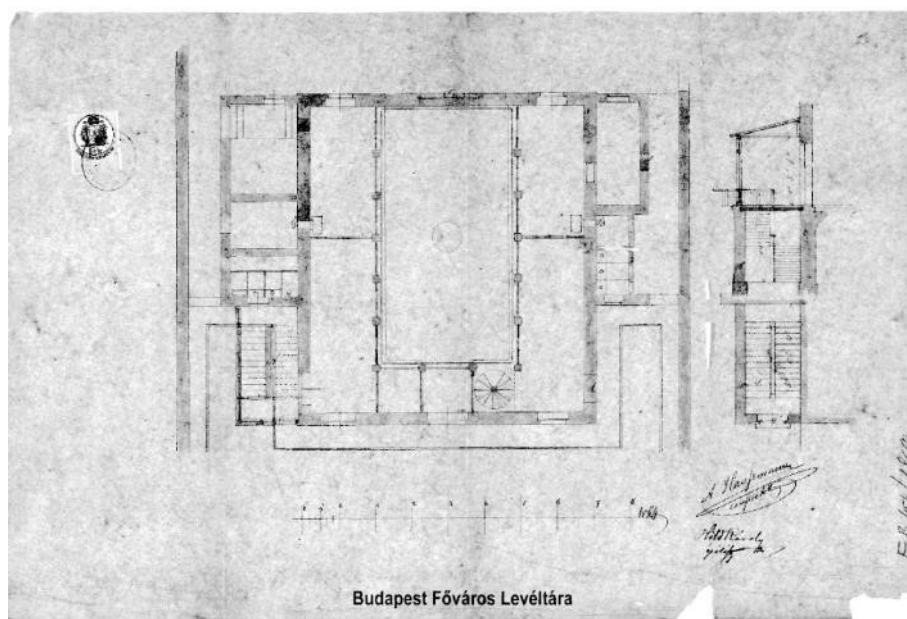
836 926

¹⁰⁶ (Szerző nélkül): „Pest-terézvárosi takarékpénztár (hirdetés, 1872)” *A Hon.* Pest, (1872. május 16.).10. évf. 113. sz. kiadás, 5. o.

¹⁰⁷ Kunig József: „Építési terv: Terézvárosi Takarékpénztár Rt. épülete. Tervező: Hauszmann Alajos, Hild Károly. Építtető: Terézvárosi Takarékpénztár Rt.” (Budapest Főváros Levéltára, 1869)., Budapest Főváros Levéltára, HU BFL XV.17.b.312 0454/1869

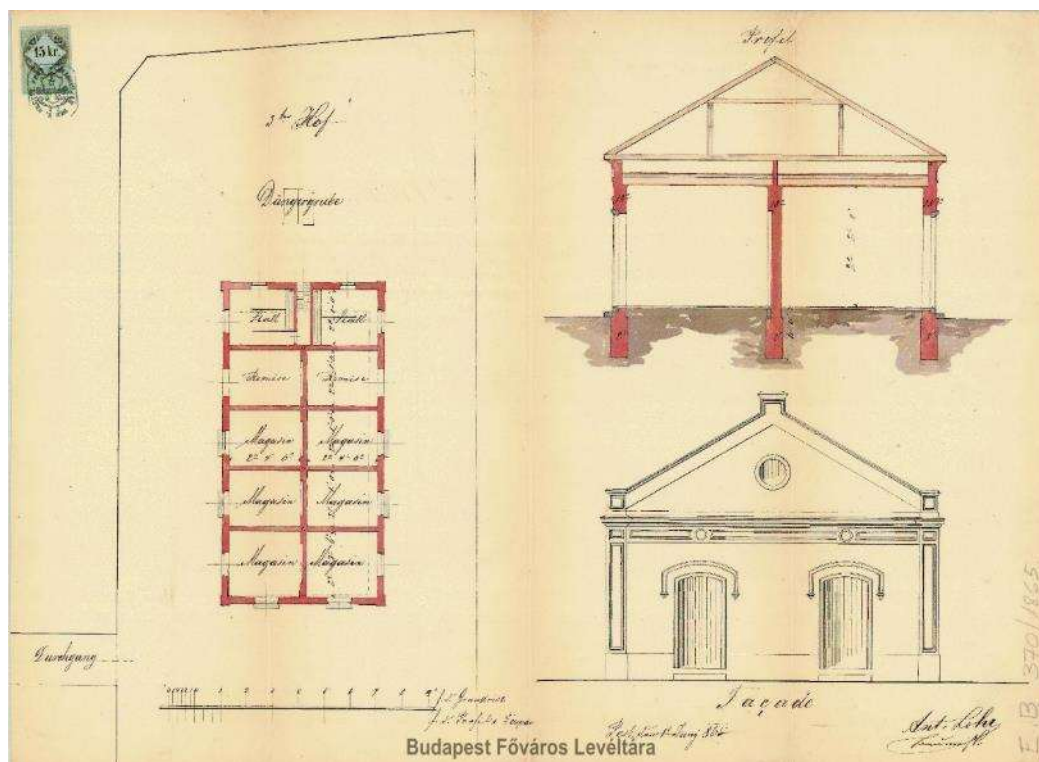
Homlokzati nézet a Károly krt. 19. szám udvara felől

Felülnézeti kép

11. Egy üzletház az Orczy-ház nagyobb udvarán

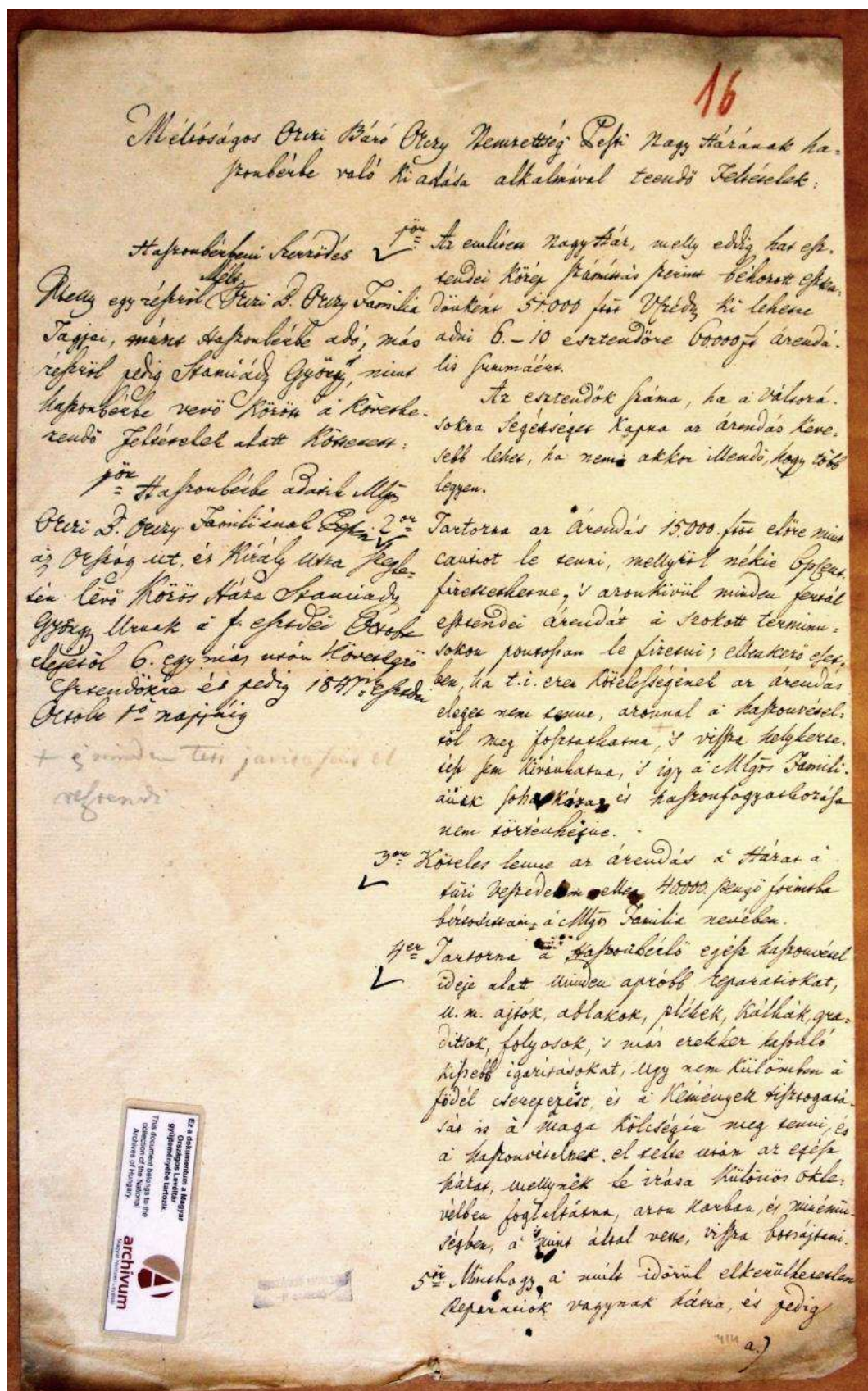
Az épület megvalósításához építési engedélyt Kár Mátyás (Mathiass Kar, 1811-1870), az Orczy-család pesti ügyvédje (advocat) írta alá. Kár később a ház egy részének résztulajdonosa lett. Az épület tervét Lohr Antal (1824-1887) készítette el.

Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény, fotótár

Forrás: FSZEK Budapest Gyűjtemény, fotótár

¹⁰⁸ MNL Orczy iratok: „Orczy-ház Stamiady György haszonbér tervezet” , 1841., Magyar Nemzeti Levéltár, P 529-B-XIII- Nro 16. 414-418.

13. Orczy Anna és öröksége

II. Orczy Lőrinc hagyatéka feletti küzdelemben nem csupán a gyöngyösi érdekeltségek, hanem a hatalmas fegyverneki puszták is szerepet játszottak, ahol később a Szapáry-házaspár jelentős német betelepítést hajtott végre új települést is alapítva. „Az 1852-ben Báró Orczy Anna által Annaházán létrehozott német iskolában eleinte a magyar nyelvet idegen nyelvként tanították, majd fokozatosan egyre kevesebb lett a németül oktatott tantárgyak száma és óraszám, és mind több a magyar oktatás. Az 1895-ös tanévben már csak magyar iskolaként működött az eredetileg németeknek létesített iskola. A pusztából 1871-re nagyközség lett, amely jelenleg 7300 lakosú. Ez annak köszönhető, hogy a német betelepültek földet kaptak. Intenzív földművelést folytattak, szőlőt, később gyümölcsöszt telepítettek.” Az iskola ma is Orczy Anna nevét viseli.¹⁰⁹ A Szapáry-Orczy család leszármazottja volt Szapáry Gyula (1832–1905), gazdasági- és pénzügyi szakértő, 1890–1892 között miniszterelnök. A bárói ág mellett az Orczyaknak volt egy Fegyverneken érdekelt köznemesi águk is. Ennek egyik tagja Orczy Antal (1814–1889), kiemelkedő kertészetet teremtett Fegyverneken, mint helyben lakó birtokos.¹¹⁰

14. Orczy Lajos (1804-1855) javainak sorsa

A Pest megyei törvényszék 1855 augusztusában csődeljárás alá vonta Orczy Lajos teljes vagyonát, és a hitelezőket hirdetésekben hívta jelentkezésre.¹¹¹

„A pesti cs. kir. országos törvényszéknek folyó évi június 25-én 8510. szám alatt kelt végzés következtében néhai b. Orczy Lajos örököseinek kívánatukra, a nevezett báró hagyatékához tartozó, s a nádor-utczai 6. sz. a. házban létező ingóságok u.m., arany, és ezüst ékszerek, bútorok, ruhák stb. folyó évi július 19 én délutáni 3 órakor, másodízben pedig július 27-én becsáron alul is azonnali kész pénz fizetés mellett a legtöbbet ígérőnek közárpfelkiáltás útján el fognak adatni.”

A pesti közös ház egynyolcadán kívül Orczy Lajos birtokos volt Erdőkövesden, Váraszón, Terpesen, (Bükk)Széken és Sirokon is. E földek után 1856-ban a földtehermentesítési alaphól a megváltott jobbágy- és zsellérporták után ugyan még 21.287 forint folyt be a család akkori pesti közös ügyvédjéhez, Lángh Ignáchoz, de ez sem volt elegendő a hitelezők kifizetéséhez.¹¹²

¹⁰⁹ Orczy Anna Katolikus Általános Iskola és Óvoda: „Névadónk” *Orczy Anna Katolikus Általános Iskola és Óvoda*. <https://orczy-fegyvernek.hu/new/nevadonk/> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 29.]

¹¹⁰ Országgh László: „Fegyvernek (Orczy Antal)” *Kárpát-medencei Kultúrpagya és Tündérvár Hálózat*. , 2023. <https://tunderpagya.kultura.hu/helyszin/fegyvernek> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 29.]

¹¹¹ Eötvös József: „Csődök (522) (Orczy Lajos)” *Budapesti Hírlap*. Pest, (1855. augusztus 9.). 791. sz. kiadás, 2381

¹¹² (Szerző nélkül): „Hirdetmények a földtehermentesítési kárpótlásitókék kirendelése tárgyában” *Budapesti Hírlap Hivatalos Értesítő*. Pest, (1856. április 29.). 100. sz. kiadás, 2. o.

15. Pálmay Ilka visszaemlékezése¹¹³

Pálmay Ilka (1859–1945) korának sikeres színésznője volt, a magyarországi operett első sztárja. Visszaemlékezésében nem jelöl meg dátumot, de az Orczy Elekről szóló anekdotájában elmondottak nem álltak távol Orczy Elek személyiségétől. A történet nem hiteles, bár Orczy anyai örökségének momentuma annak láttatja. Lehetséges, hogy Orczy nem tudta, hogy a házbeli tulajdonrészét az édesanyja Elek testvérének ajándékozta hivatalosan is.

„Az Orczy-ház egy rózsacsokorban

Viszont mennyi gáláns gesztusra emlékezhetem vissza!

Egyszer fogadtam egy üveg pezsgőbe báró Wenckheim Józseffel s a fogadást megnyertem. A báró egy üveg pezsgőt küldött s amikor Tercsi szobalányom kibontotta, nagy meglepetésére a dugó köré csavarva egy ezerforintos bankjegyet talált. Ezer forint akkor sem volt csekélység s a báró ezt csak úgy, tisztán tiszteletből prezentálta, illet az ilyesm i az akkori gavallériához. Ekkor láttam életemben először ezresbankót egydarabban.

Egy napon, előadás után, mikor beültem a kocsimba, hogy hazahajtassak, éreztem, hogy valami kemény tárgyra ültem. Mi az? Akkor látom, hogy szépen bepakkolva egy kis doboz hevert a kocsí ülésén s a dobozban gyönyörű gyémánt karperec volt. Csak úgy odatéve. Ki tette? Üchtritz Zsigmond báró ötlete volt ez, az ékszer mellett névjegykártyával: Tisztelete jeléül. Ez is egy formája volt a hódolatnak és gavallériának. S talán ma már magam is mulatok ezen, megsértődtem, másnap visszaküldtem a karperecét.

Még érdekesebb, hogy a névnapomon, amikor különben is elárasztottak virágokkal és ajándékokkal, felkeresett báró Orczy Elek is és ezekkel a szavakkal köszöntött:

– Valami nagy ajándékkal szeretnék én is kedveskedni, fogadja el ezt a pár szál virágot és ezt a kis írást, valamikor majd ér valamit.

– Miféle írást?

– Kötelezvényt.

– Micsoda? Mire kell magát köteleznie? Igazán sose kértem semmit.

– Kérem, csak fogadja el s most meg se nézze, csak amikor már nem leszek itt.

Csakugyan kötelezvény volt. Orczy barátai, gróf Batthyány Elemér és báró Üchtritz Zsigmond aláírása is rajta volt a kötelezvényen mint tanúk s Orczy arra kötelezte magát ebben az írásban, hogy édesanyja halála után nekem ajándékozza a híres Orczy-házat.

Ez már igazán nagyon nagy ajándék lett volna. Ezért nem is akartam elfogadni. El is hívtam mindjárt Orczyt, hogy visszaadjam neki a kötelezvényt, ő azonban semmi szín alatt nem volt hajlandó tőlem visszafogadni. Legyen! Már nem is törődtem az egésszel.”

16. Az Orczy-ház beomlása, 1903

Az Orczy-ház életében gyökeres fordulatot 1903 ősze hozott. A ház egy szárnyának beomlása – amelyet némiképp túlzón a Párisi Nagy Áruház 1903 augusztusi leégéséhez hasonlítottak – alapvetően változtatta meg a ház kezelésének, fenntartásának módját.

1903. november 9-én délután fél négy tájban¹¹⁴ az Orczy-ház Károly körút 19. számú épülettömbjének egy udvari szakasza összeomlott, s először az első, majd a második emelet zuhant a földszintre. A szerencsétlenségben senki sem halt meg, de a földszinti Schlesinger Manó és Kulka

¹¹³ Pálmay Ilka: „Élményeim a színpadon és az életben. Az Orczy-ház, mint névnap ajándék” *Esti Kurír*. Budapest, (1931. május 13.).9. évf. 107. sz. kiadás, 7. o.

¹¹⁴ (Szerző nélkül): „Szerencsétlenség az Orczy-házban” *Pesti Napló*. Budapest, (1903. november 10.).54. évf. 308. sz. kiadás, 10-11. o.

Adolf tulajdonolta étterem – a korábbi Wassermann vendéglő – pincére, Feuereisen Mór a Rókus kórházba került váll- és mellkasi sérülésekkel. Mindkét étteremtulajdonos ekkor az Orczy-házban lakott, és őket még aznap az az épület műszaki állapota miatt ki is költöztették lakásaikból. (Lásd Mell. M5, 37.)

A városi hatóságok azonnal elrendelték a vizsgálatot, hogy miképpen omlott össze a méteres falú ház. Mint kiderült, a lakók már korábban is jelezték, hogy repedeznek a falak, mennyezetek, s a ház gondnoka, dr. Draskóczy István ügyvéd, Hodossy Imre irodavezetője¹¹⁵ sokadik felszólításra intézkedett is a ház alapjainak megerősítése érdekében: bejelentette a problémát a kerületi előljáróságon. A beleset délutánján a munkások a kirendelt építész, Planer Gyula kerületi főmérnök irányításával kezdtek a felújításhoz.¹¹⁶ (Planer volt az, aki a Párisi Nagy Áruház leégésekor felelős volt az áruház tűzrendészeti ellenőrzésének elmulasztásáért.¹¹⁷) Alighogy megkezdtek a munkát, a ház felettük lévő szakasza beomlott. Ugyanis amikor megerősítés céljából a földszinti a tartóoszlopokat körülölelő deszkaborítást eltávolították – minden biztonsági alátámasztás nélkül –, a tartóoszlopok budai mészkökövei közötti kötőanyag – ami az évtizedek alatt elporladt – kifolyt, vele együtt kidőlt az immár tartását veszített kő is. Ezért a tartóoszlopok beomlottak, így lezuhant a felettük lévő emeletszakasz. A szakértői jelentésből az is kiderült (Lásd Mell. M5, 38.), hogy a korábbi években a földszinti – étteremben lévő – tartópillérek 1,5 méteres vastagságából 70 cm-t már lefaragtak, sőt az 1830-as – a jelentés szerint 1860-as évekbeli – emelet-ráépítéskor a falak elhelyezése statikailag hibás volt, s ezért az épület falai – különösen az omlástól nem messze lévő az orthodox zsinagógáé – az idők során fokozatosan kifelé dőltek. A jelentés alapján kiderült, hogy az Orczy-ház – legalább egy része – nagyon rossz állapotú, s vasalatok beépítése és komoly mérnöki munka szükséges a felújításához. A fővárosi építészek és építőmesterek egyletei ezért közösen követelték, hogy szakértő ellenőrök vizsgálják meg a pesti házak felújításának minőségét, és a régi házak állapotát.¹¹⁸ A szakértői jelentéssel párhuzamosan a fővárosi sajtóban az a hír terjedt el, hogy¹¹⁹

„... a katasztrófát az idézte elő, hogy a régi építésű kétemeletes ház földszintjén levő Schlesinger és Kulka-féle étteremnek az udvarra eső közfalát, mely az emeletek súlyát is hivatva lett volna tartani, még a múltban — Wassermann idejében — elszedték. A régi épület emeleteinek nagy terhe ezen a részen vastraverzek hiánya következtében a két emeletet tartó téglapillérekre nehezedett, azok az idő által mintegy megőrlve, egyre gyengültek — minek egyik előjele a nagy repedésekben nyilvánult — s mivel az alátámasztás egyre késett, végre is leszakadt.”

¹¹⁵ (Szerző nélkül): „Az Orczy-ház beomlott” *Budapesti Napló*. Budapest, (1903. november 10.).8. évf. 308. sz. kiadás, 12-13. o.

¹¹⁶ (Szerző nélkül): „Az Orczy-házban leszakadt két emelet” *Friss Ujság*. Budapest, (1903. november 10.).8. évf. 312. sz. kiadás, 1-2. o.

¹¹⁷ Perczel Olivér: „Adalékok a Párizsi Nagy Áruház tűzkatasztrófájának történetéhez (1903. augusztus 24.)” 2012.2. sz., *Fons*. (2012.), 237-276. o. (253. o.)

¹¹⁸ (Szerző nélkül): „Az épületek közbiztonsága” *Gazdasági Mérnök*. Budapest, (1903. december 13.).50. sz. kiadás, 407. o.

¹¹⁹ (Szerző nélkül): „Az Orczy-ház veszedelme” *Magyarország*. Budapest, (1903. november 11.).10. évf. 270. sz. kiadás, 12. o.

Az Orczy család 80 ezer korona kölcsönt vett fel a felújításra, de tudhatták, hogy az épület nem maradhat fenn jelentős beruházások nélkül. Ezért is fogadták el Hodossy Imrének, a család ügyvédjének tervezetét egy részvénytársaság létrehozásáról, és hosszabb távon a ház eladásáról. (Lásd: 2. fejezet).

Hodossy Imre mellett, hogy ellátta az Orczy család képviselőségét, országgyűlési képviselő volt, a magyar ügyvédi kar kimagasló alakja, miniszterek tanácsadója. Az épület beomlásakor éppen Orczy-házi lakásában tartózkodott, az első emeleten, de szerencséjére a Károly körútra néző utcai szobában. A beomlás az ő lakásával kezdődött, ám csak a kamráját és egy udvari szobáját vesztette el. A fölötte lakó özvegy Maybaum Józsefné, vak trafikosnő mindkét udvari szobája megsemmisült. Már az első nap tizenhárom bérleményt lakoltattak ki, ugyanis további falak és a tető is nagyon rossz állapotba kerültek. Este fél nyolckor újabb fal- és tetődarabok hullottak a földszintre. Az orthodox zsinagógát lezárták, és robbanástól tartva a gázvilágítást is. A házban és a ház előtt – a lopásokat megelőzendő – rendőrök álltak, s egy kivételével az összes kaput bezárták. Az érdeklődők tömegét katonai erővel szorították vissza a körútról.¹²⁰ A kerületi szakértői vizsgálatok után november 12-én kezdődött meg a romok eltakarítása és a ház újjáépítése, és az Orczy-család házzal kapcsolatos stratégiájának tervezése.

17. Az Orczy-ház Rt. vezetősége a cég megalakulásakor

„Az igazgatóságba beválasztottak:

Dr Éber Antal, dr Erdély Sándor, dr Kálmán Ignác, dr Kálmán Ödön, gróf Kornis Károly, báró Orczy Elek, Schön Lipót és Sternberg E. A.; a felügyelő bizottságba pedig: Cserna Oszkár, dr Paupera Ferenc, Schober Károly, Selymes Bertalan és dr. Ráth Endre. A közgyűlés után megalakult az igazgatóság is: elnökül báró Orczy Elek. ügyvezető igazgatóul pedig dr Kálmán Ignác választott meg.”

Dr. Éber Antal: vezérigazgató, Magyar Telepítő- és Parcellázó-bank Rt.; **dr. Erdély Sándor:** igazgatósági tag, Budapesti Ingatlanbank Rt.; **dr. Kálmán Ignác:** ügyvéd, Gyöngyös; **dr. Kálmán Ödön:** jogtanácsos, Újpest; **gróf Kornis Károly:** felügyelő bizottsági tag, Magyar Telepítő- és Parcellázó-bank Rt. és elnök, Budapesti Ingatlanbank Rt.; **Schön Lipót:** igazgatósági tag, Budapesti Ingatlanbank Rt.; **Sternberg E. A.:** igazgatósági tag, Budapesti Ingatlanbank R.T.; **Cserna Oszkár:** felügyelő bizottsági tag, Budapesti Ingatlanbank R.T.; **dr. Paupera Ferenc:** a későbbi Földhitelbank igazgatója, az 1907-es egyéb tisztsége még nem feltárt, és Bajor Gizi színésznő második férje; **Schober Károly:** vezérigazgató, Budapesti Ingatlanbank Rt.; **Selymes Bertalan:** igazgatósági tag,

¹²⁰ (Szerző nélkül): „Bedőlt az Orczy-ház” *Alkotmány*. Budapest, (1903. november 10.).8. évf. 266. sz. kiadás, 9. o.

Budapesti Ingatlanbank Rt.; és **dr. Ráth Endre**: ügyvéd, országgyűlési képviselő, a képviselőház jegyzője.¹²¹

18. Tudósítás az Orczy-ház peréről

„**Pör az Orczy-ház miatt.**”¹²²

A Károly-körut és Király-utca sarkán levő úgynevezett Orczy-féle családiház tulajdonosai között pörre került most a dolog. A hatalmas nagy épülettömbnek, amely 2206 négyszögölnyi területen fekszik, nem kevesebb mint 22 tulajdonosa van, ezenkívül pedig 34 zálogjogilag biztosított hitelező van érdekelve benne kisebb-nagyobb részben. A tulajdonosok egyrésze: gróf Westphalen Rhabanné szül. Auersperg Anna hercegnő, gróf Károlyi Viktorné szül. Orczy Vilma bárónő, báró Boxberg Frigyes, özv. Van Goethemné szül. Boxberg Viola bárónő, özv. ifj. báró Orczy Emilné szül. Sackendorf Sarolta bárónő, Kuratowszky Réminé szül. Orczy Coróna bárónő, báró Orczy János, özv. báró Orczy Szerafinné szül. báró Piret Eugenia és az Orczy-ház Részvénytársaság budapesti cég többi tulajdonostársai ellen tulajdonközösség megszüntetése iránt pert indítottak a budapesti törvényszék előtt.

A keresetben felperesek eloadják, hogy ilyen szétforgácsolt ingatlannál csaknem lehetetlen a célirányos kezelés és hasznosítás. Különösen ennél a háznál, ha a jelenlegi tulajdonjogi állapot fennmarad, a tulajdonosok és hasznélvezők ki vannak téve annak, hogy a jövedelem a minimumra zsugorodik össze, sőt egészen el is enyészik. A ház 150 évvel ezelőtt épült, s így ma már elavult, hiányos épület. A tágas és értékes telek a mostani építmények által nincsen teljesen kihasználva s a ház jövedelme a kedvező fekvéshez viszonyítva sokkal kisebb, mint amennyi elérhető volna. Az egész ház kétemeletes, sőt egyik hátsó része csak egy emeletes. A lakások nélkülöznek minden modern, kényelmet, úgy hogy az utóbbi időben mindig több lakás maradt üresen, melyeket csak a bérösszeg tetemes leszállításával lehetett kiadni. A házban levő üzlethelyiségek sem jövedelmeznek megfelelően, oka részben, hogy a falak túlságosan vastagok s a földszintnek nagyok a boltívei, részben pedig az, hogy az 1838-iki árvíz után a város utcai általánosságban feltöltve lettek s különösen a Károly-körutat emelték a 70-es években annyira, hogy az utcára néző értékes üzleti helyiségek a járdától két lépcsővel mélyebben fekszenek. Ezenfelül a háznak három túlságosan nagy udvara is van, úgy hogy a 2206 négyszögölű telekből alig van a fele rész beépítve. Ezen okokból már égető szükség, hogy ez a régi ház lebontassék, s helyébe új jövedelmező épület emeltessek. Annnyival is inkább szükséges ez, mert ez az ódon épület már roskadozik is. Az 1903. év őszén veszedelmes falbeomlás történt, amelyet 80.000 korona kölcsönből állítottak helyre. Ez a kölcsön most a jövedelemből törlesztetik s meglehetősen csonkítja a jövedelmet. Ilyen falbeomlási veszély nagyobb szabású átalakítási munka nélkül állandóan fenyegeti az Orczy-házat, melynek tetőzete is olyan régi, mint maga a ház.

A fentnevezett tulajdonosok ezen okokból már a múlt évben egy tervet proponáltak a többi tulajdonosoknak és hasznélvezőknek, hogy ezen régi ház helyébe közös erővel egy új jövedelmező épületet emeljenek. A társulajdonosok egy része azonban vonakodott ezen terv keresztülviteléhez hozzájárulni. Miután a mai állapot semmi esetre sem tartható fenn, a vonakodó társulajdonosok ellen a felperesek megindították a tulajdonközösség megszüntetése iránti pert.

Mint alpereseket kéri beidézni, orv. báró Orczy Emilné szül. Berbenitza Helénát, Orczy Felicia bárónőt, kiskorú báró Orczy Elemér, Béla és Johanna részére Hevesmegye árvaszéke által kirendelendő eseti gondnokot, néhai báró Orczy Emil ismeretlen örököseinek ügygondnokát, Kár Károly pozsonyi pénzügyigazgatót, ifj. Kár József pozsonyi honvédfőhadnagyot, Kár Mátyás moedlingi bankhivatalnokot, Kár József nyug. pénzügyi tanácsost, báró Orczy Emma férj. Barstow Montagunét, Budapest erzsébetvárosi takarékpénztár részvénytársaságot, dr. Russ Viktor birodalmi tanácsi képviselőt, Russ Hedvig férj. Belovatz magánzót, dr. Krenböck Károly wieni ügyvéd hitbizományi gondnokot, dr. Polgár Sándor gyöngyösi ügyvédet, dr. Rosenberg Teofil és dr. Engländer Emil eperjesi ügyvédek, ismeretlen

¹²¹ Források: Mihók-féle Magyar Compass 1908-1909. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv.: 36. évf. Budapest, (Stephaneum nyomda, 1908)., 1. köt., „Paupera Ferenc”: In: Magyar Életrajzi Lexikon. Szerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest, (Akadémiai Kiadó, 1969)., 2. köt. <https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/11949.htm> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.], Kozák Péter: „Bajor Gizi” Névpont. , 2023. <https://www.nevpont.hu/palyakep/bajor-gizi-06d5a> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.], Éber és Paupera itt: Radnóti József: Pesti pénzoligarchák. Budapest, (May János nyomdai Müintézet, 1929)., 57-66. o. és 190-198. o.]

¹²² (Szerző nélkül): „Pör az Orczy-ház miatt” Pesti Hírlap. Budapest, (1907. október 22.).29. évf. 250. sz. kiadás, 9-10. o.

tartózkodású perlaki Somogyi Ferenc, Pollák László, Weiszenenthal Mária, Pethes Antal, Gejeune testvérek volt bécsi cég, Szlatinyi Teréz, Wotzasik Mayer, Vodjaner Samu, Welikugel I., Engel Károly és Fischer Gusztáv részire kinevezendő ügygondnokot. Szendrei Ignác magánzót, Stand Hedviget, Stand Irént, özv. Stand Lipótné magánzónőt mint kiskorú Stand László, Klára, Márta és Pál t. t. gyámányját, a Magyar országos központi takarékpénztárt, Kár Józsefné szül. Weinbacher Mária nyug. pénzügyi tanácsos nejét, a magyar kir. kincstárt, Budapest főváros közönsége képviselőjében Bárczy István polgármestert, a magyar leszámítoló és pénzváltó bankot, gróf Harnoucourt Felix nagybirtokost, Pollák József és társa bécsi céget, Duschek Kornél birtokost, dr Weidenhofer Károly pozsonyi ügyvédet, a Gyöngyösi Bank r. társaságot, dr Duschek Győző orvost, a Magyar Jelzálog Hitelbankot, a budapesti takarékegyesület m. szövetkezetét, báró Orczy szül. Waagner Krisztinát, Kugler Károly wieni csemegekereskedőt, a Vorschuss Cassa Fünfhaus wieni céget, Schumann Henrik birtokost. Kéri, hogy alperesek a tulajdonközösség megszüntetésével kötelesek legyenek túrni, hogy ezen ingatlan 13 nap eltelével bírói árverésen 3,563.594 koronában megállapítandó kikiáltási árban, de szükség esetén ezen-áron alól is eladassék, s a vételár a terheknek s az árverési költségeknek levonása után a tulajdoni arány szerint felosztassék. A budapesti törvényszéknél legközelebb lesz a pörfelvétel ezen monstre pörben, mely előreláthatólag évtizedekig fog elhúzódni, úgy hogy a mai generáció aligha fog gyönyörködni a régi Orczy-ház helyén emelt új palota sorban.”

A 3. fejezet melléklete

Zsinagógák az Orczy-házban

1. AZ ELSŐ ZSINAGÓGA KÉRDÉSÉHEZ

A zsidó Budapest szerint,¹²³ az első zsinagóga telke egy majorság volt, az gróf Heusler Donát tábornok kültelki birtoka. Ezt a szerzők forrásmegjelöléssel nem igazolták. Sajnos, az informatív és izgalmas *A zsidó Budapest* a forrásokat csak ritkán adta meg. A feltételezésük nyomát követve kiderül, hogy Heusler (máshol Heisler) tábornok egy ideig budai háztulajdonos volt. Schmall Lajos Buda-Pest utczái és terei c. 1906-os könyvében említi.¹²⁴

„A várbeli Heusler-utcza, így nevezve egy sarokház után, melynek tulajdonosa Heusler Donát heidersheimi gróf és tábornok volt. A Heusler-utcza az Uri-utczából a Bástyasétányra vivő Szentháromság-utczának felel meg.”

Sem Schmall, sem *A zsidó Budapest* nem oldja fel az időbeli feszültséget: Heisler generális – *A zsidó Budapest* szerint az imára gyülekező zsidók háziura – alig száz éve volt halott. Ő ugyanis Donat Johann Heißler von Heitersheim gróf [Donat(us) Johann(es) Graf Heißler von Heitersheim] (1648 – 1696. szeptember 1., Szeged) német-római császári hadvezér, báró (Freiherr), majd gróf volt. A Habsburgok szolgálatában harcolt Bécs felmentéséért, tábornokként, majd tábornagyként részt vett az ezt követő magyarországi törökellenes hadjáratokban, a Thököly-felkelés elleni erdélyi harcokban. Neve többféle írásformában előfordul Donat(us) Johann(es) Heißler / Heissler / Heisler). Ő az, akit Zrínyi Ilonával váltanak ki, miután 1690-ben a zernyesti csatában Thököly fogságába esett. 1695-ben Heissler gróf a galánthai Esterházy családtól 25.000 forintért megvette a Csepel-szigetet. Ezt az uradalmat halála után (az 1696-os hetényi csatában halálos sebet kapott) 1698-ban özvegye 85.000 forintért eladta Savoyai Jenőnek.¹²⁵ Mellesleg a Wikipedia adata téves, ui. a tábornok a csepeli uradalmat 42.568 forintért vette meg úgy, hogy az eladó valójában csak zálogként kezelte, de I. Lipót támogatta – saját pénzéből is – ezt a vásárlást.¹²⁶

¹²³ Frojimovics Kinga, Pusztai Viktória, Strbik Andrea és Komoróczy Géza: *A zsidó Budapest: emlékek, szertartások, történelem*. Budapest, (Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995)., 118. o.

¹²⁴ Schmall Lajos: *Buda-Pest utczái és terei*. Budapest, (Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1906)., 54. o.

¹²⁵ Wikipedia: „Donat Johann Heißler von Heitersheim” *Wikipédia*. , 2015.

https://hu.wikipedia.org/wiki/Donat_Johann_Hei%C3%9Fler_von_Heitersheim [Utolsó elérés: 2023. november 15.]

¹²⁶ Mihalik Sándor: „Budafok története” VI. évf.21. sz. *Városkultúra*. (1933. 10)., 361-364. o. (362. o.)

A valós tulajdonos nevét Dr. Gábor Gyula – a hitközség főtitkára volt, aki cikkének írásakor hozzáférhetett az eredeti iratokhoz – adja meg.¹²⁷ A név bizonytalanságát jelzi, hogy A zsidó Budapest „Heuserl- (Heuszlir- / Heusler)” majorságról ír (102.o.) bizonyára Groszmann Zsigmond idevágó műve alapján, majd ezt a szót később Komoróczy Géza nem személynévhez köti, hanem a német Häusler (zsellér) szóból vezeti le – ami inkább saját házzal bíró zsellért jelent –, jelezve, hogy ez nem egy megnevezett személy tulajdona, hanem egy zsellérház volt.¹²⁸ Viszont e korban élt Pesten Heusler (Heisler) Sebestyén vendéglős, aki 1777-ben megvette „Hét Választófejedelemhez” címzett fogadót (Nákó ház, a mai V. ker., Váci utca 9., Aranykéz utca 5. szám alatt).¹²⁹ A bizonytalan írásmódokkal írt Häussler / Heusler egyébként külső tagja volt Pest városa tanácsának, legalább hat telke volt a későbbi Lipótvárosban, s „Heusler Sebestyén a Váci-utcai »Hét választófejedelem« című vendéglő tulajdonosa, a bálók, sőt álarcosbálók rendezéséből próbált nagyobb jövedelmet kipréselni.”¹³⁰ Ezért megalapozottan feltételezhetjük, hogy a Király utcai ingatlan is Heusler Sebestyén tulajdona volt, s Gábor Gyulának e kérdésben hitelt lehet adni. E név a BFL által összeállított pesti polgárlistában úgy szerepel, mint Sebastian Heisler.¹³¹

Az épületről szólva Büchler Sándor majorsági épületet említ (365. o.). Pest 1785-ben készült térképe és a korabeli címjegyzékek alapján az épület helye egyelőre nem beazonosítható. A korabeli Király utca a mai Kürt utca magasságáig húzódott. A telkeket a térképen végigtekintve, ha olyan épületet keresünk, amely kertben áll (vö. majorság), bővíthető is, akkor esélyesnek látszik a mai Király u. 14 alatt lévő telek, korabeli telekkönyvi száma szerint 410.¹³²

Az imaház mérete az én számításom szerint (hosszúság „4 öl 1 láb 3,5 hüvelyk”, szélesség „2 öl 2 láb és 8 hüvelyk”) a hosszúsága 7,936 m, szélessége 4,628 m volt, így mindössze 36,7 négyzetméter. A termet később még egy szobával, csupán hosszában bővítették, így az épület hossza „6 öl 5 láb 9 hüvelyk” (13,184 m) lett, s a két terem összesen 61 négyzetmétert tett ki. Komoróczy Géza más számítási eredményekre jut fentebb hivatkozott cikkében. Szerinte 8,8 x 3,6 az eredeti imaszoba, 31,68 m² és a bővítés csupán 18,36 m²-es (5,1 x 3,6) volt. Ez összesen 50 m². A két számítás közötti különbség 11 m². Ugyanis Komoróczy úgy látja, hogy a kérvényezett konyhát,

¹²⁷ Gábor Gyula: „A 70 éves dohányutcai zsidótemplom” *Egyenlőség.*, 1929. szeptember 7. 49. évf. 51. sz. kiadás, 18. o.

¹²⁸ Komoróczy Géza: „Városterkép, héber betűkből” In: *Ami látható, és ami láthatatlan.* Budapest, (Erzsébetváros Polgármesteri Hivatala, 2013), 11-36. o. (21. o.)

¹²⁹ Jamrik Levente: „A Nákó-ház” *Urbface*. <http://urbface.com/budapest/a-nako-haz> [Utolsó elérés: 2019. május 10.]

¹³⁰ Pásztor Mihály: *A százötven éves Lipótváros.* Budapesti Statisztikai Közlemények 93/4 Budapest, (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1940), 57-58. és 79. o.

¹³¹

<https://archives.hungaricana.hu/hu/archontologia/5829/?list=eyJxdWVyeSI6ICIjREJfX1BPTecgU2ViYXN0aWFWIn0>
Utolsó hozzáférés: 2024. 06. 10.

¹³² Budapest (1785) Pest belterületének kataszteri térképe. URL: <https://mapire.eu/hu/map/pest-1785/?layers=osm%2C78&bbox=2121981.3598897713%2C6024470.956962247%2C2122549.5617055004%2C6024650.10624729> Utolsó hozzáférés: 2024. 06. 10.

aminek méretét meg is adja (3,3 x 3,6 m) nem kapták meg a bővítéshez. A számítási különbséget (11,88 m²) ez magyarázza. Büchler szövegének elemzése viszont – véleményem szerint – az én verziómat támasztja alá.¹³³

2. A PESTI ZSIDÓ VALLÁSHÁBORÚ KÉRDÉSÉHEZ

A pesti vallásháború részletes leírását adja Büchler¹³⁴, és sokan mások is. A történet eddig legutolsó összefoglalása: Ármányok és viszályok a pesti rabbiszék körül.¹³⁵

1796-ban a pesti hívek heti 2 forintos fizetéssel 'Sermunal Vorsteher und Versorger'-nek választották Boskovitzot – ha már rabbivá hivatalosan nem tehették –, és elszenveték Münz rabbi csapásait, aki elvette azon vendéglők hehser-ét, amelyet nem az ő megbízottai ellenőriztek; s átkot mondott Liebner Mózes vendéglő-bérlőre is. Voltak, akik letették a fegyvert Münz előtt, de Boskovitz a küzdelemben bevonta Pest-Pilis-Solt vármegyét, az óbudaiak pedig Pest városát. A pesti közösség – saját elöljáróit megkerülve – viszontkeresettel élt Münz ellen, kijelentve, hogy Boskovitzot rabbijuknak tekintik, mert Münz-öt sohasem választották meg. Pest városa lépett fel elsőként a kérdésben. 1796. augusztus 16-án vizsgálat lefolytatására küldte ki Wittmesser János és Domokos József tanácsnokokat, akik komoly érveket fogalmaztak meg a pesti rabbihelyettes ellen. Huszonhárom túrt pesti zsidó polgár viszont szeptember 4-én újra kijelentette, hogy Boskovitz-ot tekinti rabbijának. 10-én a helyzetet kivizsgáló tanácsosok meghallgatták a pesti zsidókat, akik Boskovitz-ot igen, Münz-öt nem akarták rabbijuknak. A vizsgálók 1796. szeptember 21-én azt javasolták Pest városának, hogy Münz-öt tiltsák el a beavatkozástól, s Boskovitz pedig hagyja el a várost. A végső döntést a Helyhatóság mondta ki 1796. december 27-én: Boskovitz-ot megfosztotta hivatalától, s meghagyta a pesti zsidóknak, hogy bárkit megtehetnek vallási ügyeik irányítójának, kivéve Boskovitz-ot és Münz Mózes.

3. ZOFAHL LŐRINC, ÉPÍTÉS

Életrajzát Zádor Anna és Komárik Dénes is közölte. „Korai művei közé tartozik a régi Pest legnagyobb háztömbjének, az úgynevezett Orczy-háznak átépítése, helyesebben ő látta el a három homlokzatos háztömböt egységes homlokzattal és új szárnyakkal.”¹³⁶ A családjára vonatkozó adatokat

¹³³ Komoróczy Géza: „Városterkép, héber betűkből” In: *Ami látható, és ami láthatatlan*. Budapest, (Erzsébetváros Polgármesteri Hivatala, 2013)., 11-36. o. (21-22. o.)

¹³⁴ Büchler Sándor: *A zsidók története Budapesten a legrégebb időktől 1867-ig*. 1901. kiad. Budapest, (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1901)., 367-380. o.

¹³⁵ Cseh Viktor: „Ármányok és viszályok a pesti rabbiszék körül” 28. évf.101. sz. *Egység*. (2017. 01)., 26-29. o.

<https://zsido.com/megjelent-az-egyseg-magazin-101-szama/>

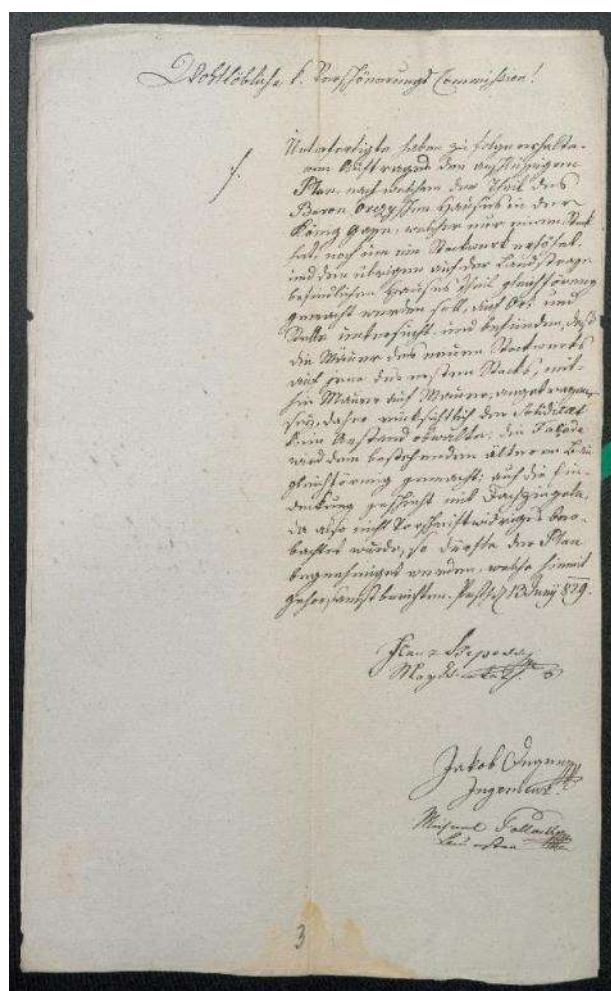
¹³⁶ Zádor Anna: „A magyarországi klasszicizmus építészetének története. Kisebb pesti mesterek” In: *A klasszicizmus építésze Magyarországon*. Budapest, (MTA, 1943)., 155-156. o.

Komarik Dénes tisztázta: Zofahl Lőrinc építőmester Zofall András és Weiss Anna gyermekeként született 1791. szeptember 6-án.¹³⁷ 1817. november 17-én lesz Pesten tanácsai mester, de a remeklése csúszása miatt csupán 1831. június 6-án jegyzik önálló mesterré. Ennek ellenére több épületet épített és átépített. (Komarik szerint Zofahl 12, Zitterbarth Mátyás 5, Hild József 27, Brein Ferenc 10, Ybl Miklós 20 évet késett mestermunkájának elkészítésével.) A nevét Bierbauer Virgil Lóránként említi, a hazai építészeti szakirodalom Lőrinc-nek hívja, önmagát Laurentz-nek írta.

4. ZSINAGÓGATERVEK AZ ORCZY-HÁZBAN

A. A Szépítő Bizottmány jóváhagyását kérő kísérőlevél az épület átépítéséhez

1829. június 13.

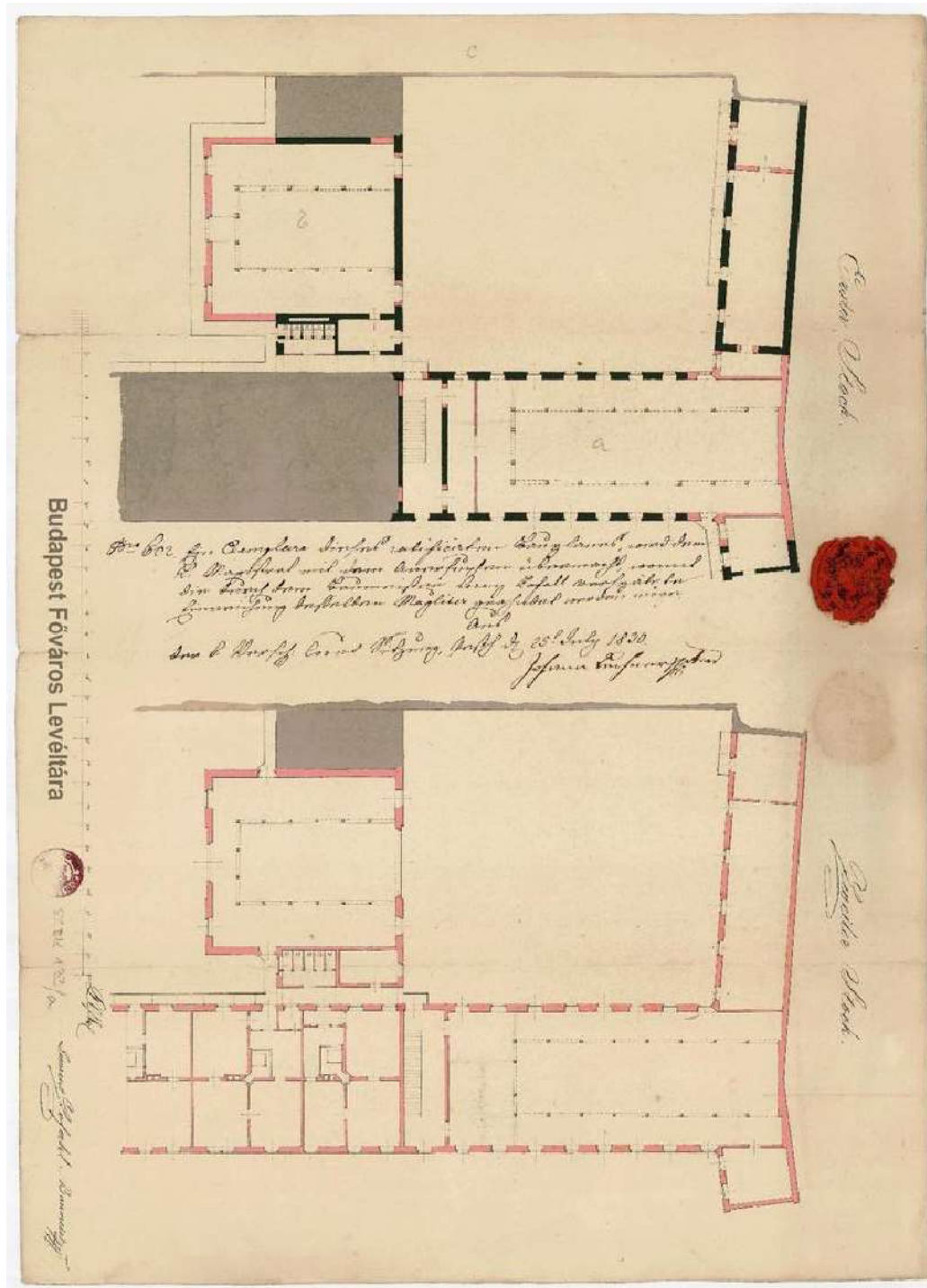

Forrás: HU BFL. IV. 1207.b.04660

¹³⁷ (Bp. Belvárosi r. k. plébánia: Matricula Baptisatorum ah Anno 1787. 11. Dec. 1810. 30. Aug. p. 64.) In: Építés-Építészettudomány, 1972. 1-2. 168. o. 13. lábjegyzet. Részletesebb leírás a pályakezdéséről: Komarik Dénes: Építészképzés és mesterfelvétel a XIX. században: pesti mesterek és mesterjelöltek. In: Építés-Építészettudomány. 1971 / 4., 418. o.

B. Zofahl Lőrinc végső tervrajza az Orczy-házi zsinagógák átépítéséhez

1830. július 25.

HU BFL XV.17.b.311.szbk.133.a.

5. SZERZŐDÉS A KULTUSZTEMPLOMRÓL (CHORTEMPTEL) AZ ORCZY CSALÁD ÉS 12 PESTI ZSIDÓ ÚR KÖZÖTT (FORDÍTÁS NÉMETRŐL MAGYAR NYELVRE), 1830¹³⁸

„Másolat

Bérleti szerződés

Ma, a keletkezés szerinti dátummal a méltóságos báró Orczy család meghatalmazott ügyvédje, Franz von Mayer úr által, mint háztulajdonos és bérbeadó egy részről és Samuel Wodjaner és Gabriel Ullmann urak tíz másik, szintén aláíró úrral együtt a helyi izraelita hitközségtől, mint bérbevevők másik részről a következő bérvételi és bérbeadási szerződésben egyeztek meg és kötötték meg azt maguk és örököseik számára kötelező érvénnyel. –

1. A báró Orczy család az Országút mellett családi házában bérbe adja az említett 12 bérbevevő úrnak izraelita istentiszteleteket tartó templom céljára azt a helyiséget az első emeleten, amelyben jelenleg a festőiskola található, amelyet a fent nevezett úri család hozzáépítéssel annyira kibővített, hogy a belső tér a templom céljára 8 öl 3 láb hosszú, 7 öl 5 láb széles és 6 öl magas legyen, emellett kell egy tágas előtér az első és még egy a második emeleten, aztán a mellette álló szárnyban egy lakás is három szobával, konyhával, tűzifatárolóval stb.

2. Az említett úri család vállalja, hogy a külső homlokzatot és a templom belsejét a bérbevevőknek erről benyújtott építési terv szerint a lehető leghamarabb, de legkésőbb folyó év, 1830. július végéig elkészíttetik, és hogy minden jó építőanyagból és tartósan lesz megépítve úgy, hogy ezzel a határidővel a lakás és a templom birtokba vehető lesz.

3. Mivel a templom istentisztelet céljára szolgál majd, a célnak megfelelően kell megépíteni, mégpedig a plafont ívelten hangszigetelni kell, hogy az éneknek akusztikailag hatást adjon, a nők számára a magasba három szakaszban megépítendő galériát mellvéddel és ráccsal kell ellátni, ez 12 oszlopon támaszkodik, és az alja stukkóval legyen vakolva; továbbá a padló jó fajta sima fából legyen, a falak szépen legyenek glettelve és fehérre festve, az ajtók és ablakok jól záródó állapotban legyenek és olajfestékkel fessék le őket, hogy a folyosók járólappal legyenek burkolva, és a lépcsők és a templom bejáratai is rendesek és tágasak legyenek, különösen fontos, hogy a nyugati oldalon építsenek egy nagy ajtót a templomnak egy kívülről odavezető folyosóval. –

4. Ellentételezésként, hogy az említett úri család a templomnak minden, a 3. §-ban leírt belső és külső átalakítását a saját költségére a kitűzött időpontra befejezteti, az említett 12 bérbevevő vállalja, hogy a méltóságos családnak a templom és a lakás bérleti díjaként évi 1400 k. Ft-ot, azaz ezernégyszáz konvenció forintot fizet majd mindig pontosan, mégpedig a helyiség átvételének napjától negyedévente előre, amire letétként már most 350 k. Ft-ot, azaz háromszázötven konvenció forintot letett készpénzben, amelyet az első negyedévi részletnek kell tekinteni az átvétel után.

5. A bérbevevő urak kikötik, hogy a család említett házában egészében a már régóta meglévő nagy zsinagógán és a jelen szerződés tárgyát képező megépítendő templomon kívül semmilyen – bármilyen elnevezésű – nyilvános vagy privát izraelita imaház nem lehet.

6. Amint a bérbevevők ügyelni fognak, hogy az imaházat rendesen, rendben és csendben használják, úgy bizalommal elvárják ők is, hogy a méltóságos háztulajdonosok vagy meghatalmazottjuk gondoskodják majd arról, hogy a házban semmi olyan ne történhessék, ami az ebben a templomban tartott szertartást az istentisztelet idejében megzavarhatná, továbbá, hogy az udvari bejárásokat zsidó ünnepnapokon a lehető legjobban tartsák tisztán. –

7. Minden, amit a bérbevevők saját költségükön a templom belső berendezéséhez elkészíttetnek, az ő tulajdonuk marad, és bármikor szabadon rendelkezhetnek azokkal.

8. Jelen bérvételi és bérbeadási szerződést hat egymást követő évre, mégpedig folyó év, 1830 Szt. Jakab ünnepétől 1836 ugyanezen napjáig kötik meg, és öt év leteltével kölcsönösen nyilatkozniuk kell a feleknek, hogy fel akarják-e bontani vagy fenn akarják-e tartani jelen szerződést, míg a hat év alatt viszont semelyik fél nem követelheti a 8. § megváltoztatását.

9. A bérbevevő urak minden, általuk okozott bármilyen kárért felelősséggel tartoznak és kötelesek az ingatlant, amelyet teljesen új és tökéletes állapotban vesznek át, jó állapotban visszaszolgáltatni.

10. A bérbevevő urak fenntartják maguknak a jogot, hogy a helyi izraelita közösségből még három személynek engedélyezzék a belépést a szerződéses ügyletbe, akiknek az aláírását később pótolják. –

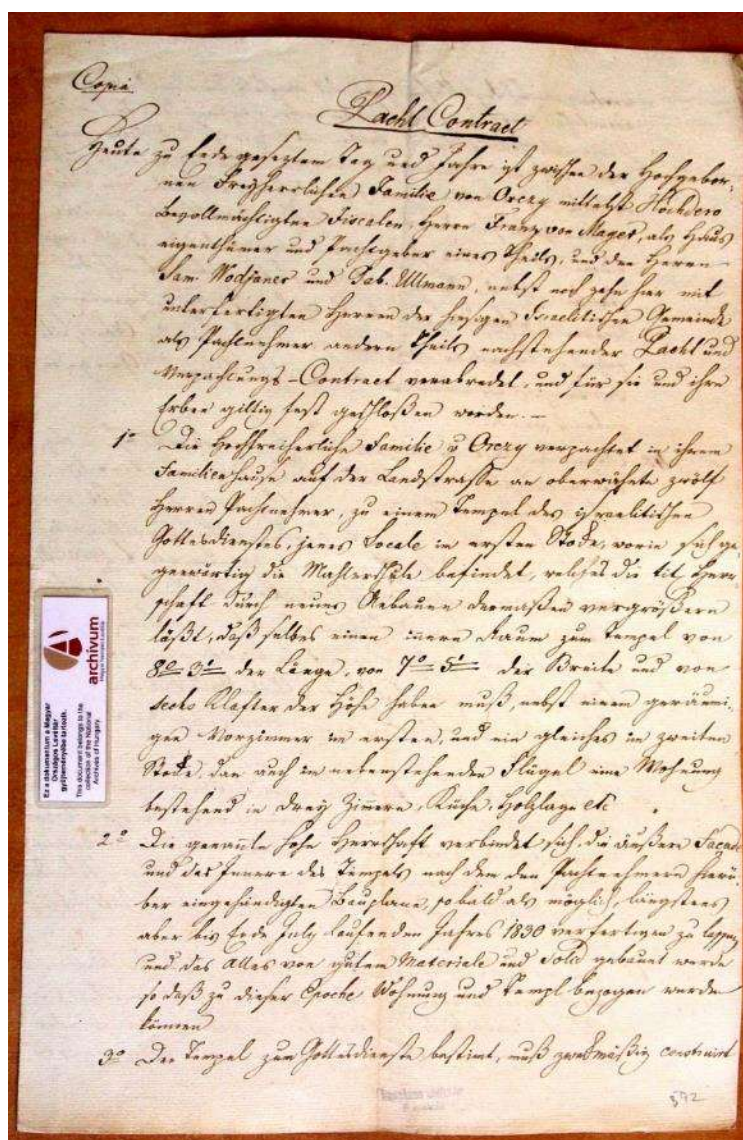
Mindennek bizonyossággául ebből a szerződésből két egyforma példányt aláírt a két fél, és mindkét fél kapott

¹³⁸ MNL Orczy iratok és P-529.: „Szerződés az Orczy család és a zsidó község között, 1830” Pest, (1830)., Magyar Nemzeti Levéltár, P 529-B-XIII- Nro 17. 592-593.

egy-egy példányt. – Pest, 1830. február 19. Franz Mayer sk. mint a báró Orczy család meghatalmazottja (P.H.) Samuel Wodjaner sk. (P.H.) G. Ullmann sk. (P.H.) M. Stern sk. (P.H.) Samuel Ullmann sk. (P.H.) Philipp Jacobovits sk. orvosdoktor stb. (P.H.) Albert Hoffmann sebész és szülészorvos sk. (P.H.) M. A. Cohen sk. (P.H.) Moritz Bauer sk. (P.H.) S. E. Kern sk. (P.H.) Jacob Schvarz & L. Schönvald sk. (P.H.) Joachim Mandl nevében M. Stern sk. (P.H.) Selig Mandl sk. (P.H.) Joseph Schindler sk. (P.H.) Leon Pollak nevében G. Ullmann sk. (P.H.)

Az eredeti szerződés pontos másolata, készítette

N. Braun sk.
a pesti izraelita hitközség jegyzője”

6. ULLMANN GÁBOR

Ullmann Gábor (1792–1843 körül) a magyar reformzsidóság mozgalmának kiteljesítője. Halálának pontos ideje nem ismeretes. Több cikk 1836-37 körülre teszi elhunytát (például Szalai Anna¹³⁹: és *A zsidó Budapest*¹⁴⁰), de a *Pester und Ofner Wegweiser Kalender* 1839¹⁴¹ még az izraelita hitközség vezetői (Vorsteher) között szerepelteti, de neve ott van a Wahlmänner-ek között és az Israelitische Schul-Anstalt listában és a *Pester Israelitische Handelstand Vorsteher-ei* között is szerepel. Groszmann Zsigmond „A pesti zsidóság vezetői” című összefoglalása¹⁴² szerint:

„Nálánál még erősebb kézzel fogott a rend megteremtéséhez Ullmann Gábor, a hitehagyott Ullmann Mózesnek öccse és veje. Pozsonyban született 1792-ben, 1809 óta lakott Pesten, 1830 óta elnöke a zsidó nagykereskedők testületének, ugyanazon évben lett hitközségi elöljáró is. Szorgalmazására készült el és lépett 1833-ban életbe a gyülekezet újabb alapszabálya, amely az eddig csak lazán megszervezett pesti zsidóságot községgé tömörítetté s fektette azt szilárd alapokra. Az elszaporodott magántemplomokat bezáratta, megalapította a kultusz-templomot, amely a nagyzsinagógával egy időben, 1830-ban új hajlékot kapott az Orczy-házban s ily módon egységesítette a pesti zsidóságot. Az új szabályzat alapján lett 1833-ban az első elnök, Vorsitzer, de betegeskedése folytán 1836-ban lemondott tisztségéről. A zsidó közügyeknek tovább is munkása maradt, tagja volt a magyar zsidóság által 1839-ben választott emancipációs bizottságnak és a türelmi adó eltörlését szorgalmazó 1841. évi képviseletnek. Halála idejét eddig még nem tudtuk megállapítani.”

Az 1843-ban megjelent Közhasznú Honi Kalendárium a „Bekebelezett Israelita Kereskedők” névsorában az első helyen szerepelteti, tehát ekkor még biztosan életben volt, és a legtekintélyesebb – ha nem is a legvagyonosabb – zsidó kereskedőnek számított.¹⁴³

¹³⁹ Szalai Anna: „Hagyomány és újítás a pesti zsidónegyed közösségi életében az 1830-as években, Kaczér Illés Zsidó legendá-jában” 12. évf.4. sz. (46. kötet) *Társasélet Pesten és Budán*. Budapesti Negyed (2004)., 44. lábjegyzet <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/szalai.html> [Utolsó elérés: 2023. december 13.]

¹⁴⁰ Frojimovics Kinga, Pusztai Viktória, Strbik Andrea és Komoróczy Géza: *A zsidó Budapest: emlékek, szertartások, történelem*. Budapest, (Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995)., 356. o.

¹⁴¹ Blaskovits Alexander: „Pester Israeliten betreffend” In: *Pester und Ofner Wegweiser Kalender für 1839*. Pest, (Alex. Blaskovits, 1838. október 30.), 130–32

¹⁴² Groszmann Zsigmond: „A pesti zsidóság vezetői (1939)” 2 köt. In: *Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai* 2. A zsidó XIX. század 2 Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 2. kötet, 285-291. o.

¹⁴³ Monte Dégó Albert Ferenc: *Közhasznú Honi Vezér – gazdasági, házi és tiszti kalendárium, 1843. esztendőre*. Pest, (Landerer és Heckenast, 1843)., 264. o.

7. DENHOF EDE KÁROLY

Az Orczy-házi reformzsinagóga első kántora¹⁴⁴. A kántorokról itt:¹⁴⁵

8. SCHWAB LÖW RABBI

Allgemeine Illustrirte Judenzeitung, 1860. augusztus 3.	

¹⁴⁴ „Karl Ed. Denhof (Denhof Ede Károly)”: (MILEV). <https://collections.milev.hu/items/show/30114> [Utolsó elérés: 2023. december 13.]

¹⁴⁵ Groszmann Zsigmond: „A pesti kultusztemplom kántorai (1940)” 2 köt. In: *Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 2. A zsidó XIX. század 2* Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 2. kötet, 294-296. o.

9. GÁBOR GYULA AZ 1825-ÖS ZSINAGÓGAI HELYZETRŐL A TELEKVÁSÁRLÁSOKRÓL (RÉSZLET)¹⁴⁶

„1796. április 15-én kötötte meg azután a hitközség (die hebräische Gemeinde) báró Orczy Józseffal azt a szerződést, amellyel az e célra átalakított helyiségek hat évre bérbe adattak.

Az egyre gyarapodó hitközség 1812-ben teszi meg először azt a merész lépést, hogy engedélyt kér Pest város tanácsától ingatlan vásárlására avégből, hogy templomot, iskolát és egyéb célokra szolgáló házat építtethessen. Azért határozta el magát erre, mert a helytartótanács ráparancsolt, hogy állítson fel egy elemi iskolát. A tolerált zsidók panaszkodtak, hogy óriási bért kell fizetni különféle helyiségekért, de ha telket vásárolhatnak, módjukban állna teljesíteni a helytartótanács utasítását. Még mielőtt érdemleges választ kaptak volna, felségfolyamodást is intéztek I. Ferenchez (1813 október 27-én) és megkérték Boráros János városi tanácsnokot, hogy várjon az intézkedéseivel, amíg a királyi „Resulation” leérkezik. A felségfolyamodványban ismét engedélyt kértek telekvásárlás céljára, hogy templomot és iskolát építhessenek. A folyamodásuknak nem lett eredménye, ugyanis sohasem is jutott a király elé.

A hitközség ezek után 1825-ben újból folyamodik a királynak, hogy telket vásárolhasson elemiiskola, imaház és kórház építése céljából. A hitközség elpanaszolja, hogy az **Orczy-házban elhelyezett két rendbeli templomának bére már elviselhetetlen teher, de különösen tűrhetetlen az állapot egészségügyi szempontból. Becsatol egy rendőrorvosi bizonylatot (medizinisch polizeiliches Zeugnis), mely szerint dr. Eckstein és dr. Böhm egyetemi tanárok, valamint dr. Jakobovics Fülöp, a zsidókórház igazgatója egy péntek esti istentisztelet alkalmával megvizsgálták a templomokat és megállapították, hogy alattuk istállók és mézártszékerek vannak és mind a két helyiség külső falára egész éven trágyát és egyéb szemetet halmoznak fel. A két templomban együtt 1800-2000 látogató, vásárkor kétszerannyi is szokott megjelenni és bennük 150, ünnepen 300 gyertya ég. A hitközség elpanaszolja, hogy gyakran ajultan hordják ki a templomlátogatókat a folyosóra. A kérelem a legfelsőbb helyről a főváros tanácsához küldetett le afelőli véleményadás végett, hogy milyen feltételek mellett lehetne a kérelemnek helyt adni? Boráros János és Eichholz János városi tanácsnokok megállapítják, hogy a zsidóknak és pedig sem egyeseknek, sem az egész hitközségnek nincs ingatlanszerzési képességük. Ha tehát őfelsége kegyelemből meg is engedné a telekvásárlást, azt meg kellene szorítani cautélákkal, hogy másra, mint a szóbanforgó célra a telkek felhasználhatók ne legyenek.**

Egész más hangon nyilatkozik a zsidóság folyamodványa felől a főváros választott polgársága. A templomra vonatkozólag megjegyzi, hogy a most létező templom elég nagy. Ha már a bér, amit a templomért fizetnek oly nagy teher, honnan fogják akkor a templomépítéshez szükséges alapot előteremteni? Különben az egész telekvásárlási szándék szerintük csak arra való, hogy a zsidók ilyen módon polgári jogokhoz juthassanak. A közegészségellenes állapotra vonatkozó panaszokkal nem törődik a választott polgárság. Hogy emberek elájulnak az istentiszteleten? Nem olyan nagy dolog az, megesik az a katolikusoknál is. El kell hát utasítani a kérelmet, mert hogy jut ahhoz „eine blos geduldete Nation” (egy csupán megtűrt nemzet. DG), hogy telket szerezzen a város területén, mikor ehhez még nemeseznek, sőt testületeknek sincs joga?”

¹⁴⁶ Gábor Gyula: „A 70 éves dohányutcai zsidótemplom” Egyenlőség. , 1929. szeptember 7. 49. évf. 51. sz. kiadás, 18. o.

10. AZ UTOLSÓ EGYEMELETES ÉPÜLETRÉSZ AZ ORCZY-HÁZBAN

A "magazin" mögötti sarokrész megmaradt egyemeletesnek. Forrás: FSZEK, Budapest Gyűjtemény, 021264. 1930 körül

11. A KULTUSZTEMLOM LEÍRÁSA

Groszmann Zsigmond:¹⁴⁷

„A kultusztemplom 48 padjában 495 férfi és női ülés volt. Rácsozattal elkerített pódiumon állt a 10 széfer-tórárt tartalmazó bronz díszítes frigyszekrény, amelyre felváltva 5 különféle színű bársony porauesz volt függesztve; az előimádkozó-asztal és a szószék. Az örökmécses itt is ezüstből készült, míg két tizenkétágú nagy álló kandeláber, egy 36 ágú aranyozott függő luszter, 28 négyágú luszter, 12 háromágú és 14 kétágú fali gyertyatartó szórta este a világosságot, s az ablakokon itt is zöld posztófűggönyök voltak. A templom előtt két vastámasztékos nagylámpa állott, bent pedig felhangzott az orgona¹⁴⁸ hangja.”

[P.] Brestyánszky Ilona:¹⁴⁹

"A kultusztemplomot Zofahl Lőrinc az udvarra merőlegesen elhelyezett épületszárnyban helyezte el. A keleti fal az udvarra néző homlokzat volt. Az építész 1829-30-ban az Orczy-ház homlokzatát is

¹⁴⁷ Groszmann Zsigmond: „Az Orczy-ház történetéből: a modernnek temploma (1937)” 2 köt. In: *Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai* 2. A zsidó XIX. század 2 Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 2. kötet, 245–47

¹⁴⁸ Noha Chorin Áron már 1818-ban kiállt az orgona zsinagógái használata mellett, az Orczy-házban 1851-ben jelent meg. Aradon 1842-ben, Nagykanizsán 1845-ben már megjelenik a hangszer a zsinagógában, a pesti Dohány utcai zsinagógában 1859-ben hangzik fel az orgona.

¹⁴⁹ P. Brestyánszky Ilona: *Budapest zsinagógái*. Budapest, (Cicero Könyvkiadó, 1999)., 58. o.

átalakította, új szárnyakat is csatolva az épülethez. A terveket a Szépítő Bizottmányhoz túl későn, csak 1830-ban, utólag nyújtotta be.

A templomtér belsejében pillérek tartották az oszlopokkal tagolt, alacsonyabb női karzatot. A frigyszekrény elhelyezése és kialakítása a bécsi templom sugallatára történt. Zofahl szellemes megoldást alkalmazott azzal, hogy a frigyszekrény felett félköríves záródású ablakot helyezett el, amelyen át a beszűrődő világosság szinte glóriába foglalta a frigyszekrényt. Az emelt bimát kétoldalt lépcsősorral lehetett megközelíteni. A pilléres kiképzésű sarokemelvényre két menórát helyezett el. A bécsi templom mintájára az emelvényt csigásan csavarodó félkörívekből komponált ráccsal kerítette el. Az erősen tagozott archivoltos, edikulás kialakítású frigyszekrény íves párkányzatát két-két kompozit oszlop tartotta, a párkányzat tetején két vázával. Az íves záródás felett került elhelyezésre a két kőtábla. A templomtérben a bécsihez hasonlóan fix padosorok voltak, 289 férfi és 202 női ülőhellyel. Ezt a kultusztemplomot a Dohány utcai templom felépítéséig használták.”

Elek Artúr, 1934:¹⁵⁰

Elek a Kultusztemplomot nem leírásokból, hanem benyomásai alapján írta le az Orczy-háztól búcsúzók cikkében.

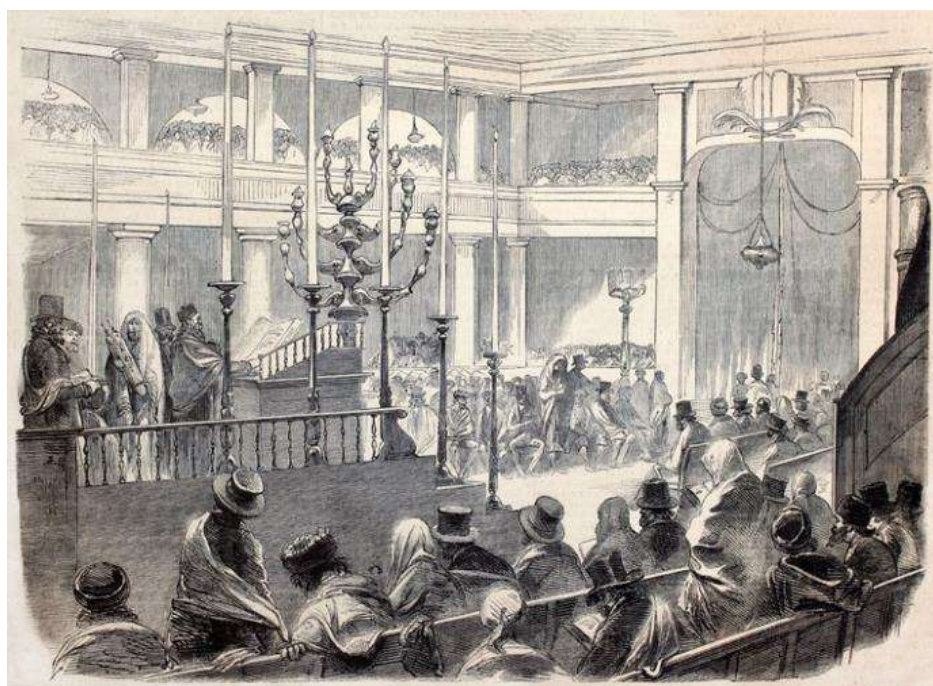
„A főhomlokzaténál későbbi keletű például az empireos oromzatú kétemeletes építmény, amely az első. Károly-körúti kapuval szemközt néz a belépőre. Abban most nyomda van: 1862-ig, amíg a dohányutcai zsinagóga épülete megépült, a budapesti izraelita neológ hitközség imaházául szolgált. Utóbb táncteremül használták és nem egy fényes bál zajlott le benne. Most, mint mondtuk, nyomdai terem. De eredeti alakja alig változott meg. Két emelet magasságú, négyszögű alaprajzú hatalmas terem, amelyet körbejáró galéria oszt két emeletre. Zöldes színűre mázolt egyszerű faoszlopok tartják a galériát. A galéria lábazata domború ékítményekkel és medáliákkal diszes fríz. A fríz fölött párkány, azon pedig oszloplábak. Az oszloplábakon a terem két hosszanti oldalán hat-hat rovátkolt testű fehér stucco-oszlop emelkedik. Az oszlopokat balustrade-szerű korlát köti össze egymással. Itt volt az egykori zsidótemplom női karzata. Templomi áhítatnak ma már semmi nyoma benne. A kétfelől bőven ömlő világosságban a terem kellemesen derűs hatású. Allegóriás női fejeket körül-záró medáliás fríze meg igazán csupa profán életöröm. Bizonyosan táncterem-korában került beléje ez a disz.”

¹⁵⁰ Elek Artúr: „Az Orczy-ház regénye” *A pesti városháza*. Budapest, (1934. október 15.).2. évf. 10. sz. kiadás, 8-9. o.

12. AZ ORCZY-HÁZI ZSINAGÓGÁK 19. SZÁZADI ÁBRÁZOLÁSAI

Strohmeyer Antal József, 1833¹⁵¹ metszete.

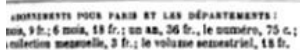

Hálaadás a pesti zsidó templomban 1860. Frederic Hankel metszete ¹⁵²

¹⁵¹ Strohmeyer J. A.: „Az izraeliták temploma Pesten (Orczy ház)” (MILEV, 1833).

<https://collections.milev.hu/items/show/32445> [Utolsó elérés: 2023. december 13.] Címe: Tempel der Israeliten in Pesth nach der Natur gezeichnet u[nd] lithographiert im Jahre 1833 von Jos[ef] Ant[on] Stromeyer.”

¹⁵² A kép forrása Hankel Frederic és Worms: „Action de grace dans le temple israelite de Pesth A l’occasion de l’ordonnance conferant aux juifs autrichiens le droit de posseder des proprietes foncieres” *L’Illustration.* , 1860. március 10., 1. o. <http://www.labibliothequedusouvenir.com/1860/l-illustration-1860-n-889-le-temple-israelite-de-pesth/produit-96-11061.html> [Utolsó elérés: 2021. augusztus 16.]

N° 859. — Vol. XXXV. — SUIVRE : RUE RICHELIEU, 60.
 Vu les traités, la reproduction et la traduction à l'étranger sont interdites.
 Les abonnements partent du 1er de chaque mois.

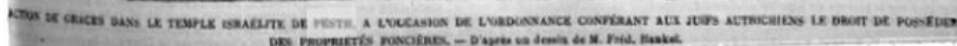
ABONNEMENTS POUR L'ÉTRANGER :
Par an, 36 fr. ; plus les droits de poste, qui varient de 5 fr. 20 c.
à 22 fr. 88 c. par an, suivant les indications données au n° 722.

ture de la saison. — Correspondance étrangère. — Initiations maçonniques de l'année dernière. — Carnetier de Paris. — Naefrage à la Louis. — Soutier des dragons à la garde nationale de Paris. — Douze lettres. — Le Rite de l'encens, pour par M. Soutier. — Douze lettres dans l'Encens, pour par M. de Pontell. — La messe pour l'encens; ainsi le fin. — Guerre de l'abbaye de la messe pour l'encens, éditeurs d'encens. — Gazette du parti. — Guerre de l'encens. — Correspondance. — M. Foulquier.

[illegible]

Peu d'événements et beaucoup de bruits : ces mots résumant assez bien le fond de l'histoire générale de cette semaine. Pour nous qui ne tenons compte que des faits, notre tâche ne sera pas longue.

Nous comprenons tout naturellement dans l'ordre des faits historiques la note adressée par M. le comte de Ca-

[67]

13. VAJDA PÉTER AZ ORCZY-HÁZI KÓRUSRÓL ÉS A NEM ZSIDÓ VENDÉGEK FOGADÁSÁRÓL(1833) ¹⁵⁴

„Azonban én lettem egy pótoló helyre, hol ámbár nem magyar hangavirág nyílik, de legalább keleti, tehát hozzánk rokon, egy mosolygóbb ég alól származott ide, a pálmák egyik hazájából. Több mint kétezer év előtt zendültek ezen énekek már meg, a költőkirály lantja s hárfája mellett, a Sionnak ligetei feleltek reá vissza, vagy a Libanon cédruserdei, vagy valamivel utóbb a remek templom szentelt falai. Ma egy hidegebb honban (nem hazában, mert még közel sincs, hogy hazájukká lenne honunk, hogy minden benne lakót valódi emberérettel bírónak tekintene), egy hidegebb honban zendül az meg, de egész kellemetességgel, bájolón, mint hajdan bájoló lehetett, midőn a melegebb hazában boldog szüzektől vagy honfiaktól énekelteték. Nem a Sion ligete felel ugyan rá vissza, sem a Libanon cédruserdeje, sem a remek templom szentelt falai, hanem **egy nem nagy, de igen csinos egész tetsző ízléssel épült egyház**. Egész prózaikussággal lép bele az ember, **alapját a legjobb szegen fenntartja; ott egész becsülettel, nyájosan fogadtatik, gyakran előre is vezettetik különös megtisztelés gyanánt, hol előtte csinos oltáremelkedést, hús- és tán egypár énekes gyermeket s férfiat lát, hangajegyekkel kezökben**. A nyugoti emberek is megvallják, hogy kellemetesebb csemegére ritkán tesznek füleik szert, mint az itt megzendülő harmóniás ének, de mit érezhet egy keleti? Irigységet, hogy a számkivetett rokon szebb virágot mutat? Nem. Vagy örömet talán, egyik rokonának szép díszben lételét látva? Ezt igen. Mi valóban nagyon örvendénk keleti énekeket hallhatva nyugoti hazánkban, bosszankodva ugyan, miért nem áll ki barátságos versenre

¹⁵³ A kép forrása Rosenthal Móritz: *Jisrael könyörgései egész évre*. Pozsony, (Korn Fülöp, 1841).

¹⁵⁴ Vajda Péter: „Keleti virág Pesten” *Hasznos mulatságok*. Pest, (1833. február 27.).1833. 17. szám kiadás, 130-133.

nyelvünk. És ha, vidéki magyar, Pestre jössz, mint a magyar virágzás középpontjára, s reményeidben csatlakozva idegen lelket, idegen nyelvet, idegen játékszínt találsz, ne szaladj mindjárt vissza, hanem menj az Orczy-házba, ott az udvarközépen látsz egy csinos épületet emelkedni, s ha pénteken napnyugtakor vagy szombat délelőtti tízkor vetődöl oda, édes hangok fognak köszönteni, menj te elejbők be a templomba, s az ázsiai hangok gyönyöreivel fog emelkedve ábrándozó lelked meglelgedni. Rokon hangok azok, keleti virág Pesten!”

14. MARIA DOROTHEA VON WÜRTTEMBERG HERCEGNŐ AZ ORCZY-HÁZBAN (1837)

Mária Dorottya Lujza Vilma Karolina hercegnő, Karlsruhe, Szilézia, 1797. november 1. – Buda, 1855. március 20.), József nádor harmadik hitvese, a budai evangélikus egyházközség alapítója. (1844).¹⁵⁵

Anton Einsle (1801-1871) festménye. A művész Magyarországon több magyar kiválóság (így Kölcsey Ferenc, Széchenyi István) arcképét is elkészítette. P festette meg a fiatal Ferenc József és felesége portréját is.

1837. augusztus 11-én látogatott el az Orczy-ház Chortemplomába.¹⁵⁶

„Ő cs. k. Fensége a' nádorné méltóztatott múlt pénteken est véli hét óra után a' pesti Izraeliták zsinagógájában az isteni tiszteleten megjelenni. A' lépcsőnél válogatott küldöttség fogadá Ő cs. k. Fenségét 's vezeté fel a' fényesen kivilágított zsinagógába, mellynek felső jobb oldali részén veres

¹⁵⁵ Életrajza: Wikipédia: „Mária Dorottya württembergi hercegnő” *Mária Dorottya württembergi hercegnő.* https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A1ria_Dorottya_w%C3%BCrttembergi_hercegn%C5%91 [Utolsó elérés: 2023. december 14.]

¹⁵⁶ Hazai Tudósítások: „Nádorasszony a zsinagógában” Pest, (1837. augusztus 16.).1837. 2. félév 14. szám kiadás, 1. o.

bársony baldachin 's karszékek valának elkészítve a' fenséges kegyes vendég' számára. Szép 's mesterséges karének kezdé az isteni tiszteletet 's ki séré annak minden szertartásait; mellyeknek folytában az ismeretes jeles szónok, az új szertartású rabbinus, ájtatoskönyörgést bocsáta fel Jehovához ócs. kir. Felsége, az egész fels. uralkodó ház' a' fens. Nádor, a' kegyes fenséges Nádorné' életükért. Az isteni tisztelet' végzetével a' rabbinus hálaadó érzeny beszéddel magasztaló Ő cs. k. Fensége kegyes leereszkedését e' minden izraelita' szívében örök emlékezetű napon; mire Ő cs. k. Fensége jótékonyágának itt is újabb jeleit hagyván, az említett csinos küldöttség által kocsijáig vezetettett. ”

A több nyelven beszélő, olvasó hercegnő

„ritka teológiai műveltséggel is rendelkezett. az újszövetséget eredeti görög nyelven is olvasta, és tanult héberül. az országgyűlések idején férje mellett ő is Pozsonyban tartózkodott, s hetenként háromszor héber nyelvórát vett a pozsonyi zsidó rabbtól, hogy az Ószövetséget is eredeti nyelvén olvashassa. ”¹⁵⁷

15. FESTETICS LEÓ ZSINAGOGAI ÉNEKE

A mű címlapja. OSZK. Ms. Mus. 1324 / Zenemutár

„Kedusche”: ein Chor für Sopran, Alt, Tenor u. Bass für die Israelitische Gemeinde des Neuen Cultus gróf Festetics Leo (év nélkül)

¹⁵⁷ Zászkaliczky Péter: „Mária Dorottya nádorné - a gyülekezet tagja és patrónusa” In: *Oltalom a zivatarban*. (Pesti Evangélikus Egyház Deák téri Egyházközség, 2011)., 33-38. o. (33. o.)

A zeneszerző nekrológja szerint e vallásos éneket az 1840-es években komponálta.¹⁵⁸ Lévén, hogy Festetics négy szólamra írta, az is feltételezhető, hogy esetleg mégsem a Kultusztemplomban – miként a címben szerepel –, hanem a nagy zsinagógában adták elő. Ebből az is következne, hogy a hagyományhű közösség nyitottabb volt a világ újdonságaira, mint az feltételezhető.

Festetics Leóról fennmaradt festmény:¹⁵⁹

¹⁵⁸ (Szerző nélkül): „Festetics Leó gróf” *Fővárosi Lapok*. Budapest, (1884. november 18.).1884/271. sz. kiadás, 1750-1751. o. , Szinnyei József: „Festetics Leó” In: *Magyar írók élete és munkái*. (Hornyánszky Viktor Könyvkereskedése, 1894)., III. kötet, 449. o., Festetics Leó: „»Kedusche« Israelititscher Chor für Sopran, Alt, Tenor & Basso. Partitura 1 Zsidó szöveggel Sopran 1 Német szöveggel von Graf Leo Festetics” Pest, (é.n.), Országos Széchenyi Könyvtár Zeneműtár, Ms. Mus. 1324 <https://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/2694762> [Utolsó elérés: 2023. október 28.]

¹⁵⁹ Wikipédia: „Festetics Leó” *Wikipédia.* , 2022. https://hu.wikipedia.org/wiki/Festetics_Le%C3%B3 [Utolsó elérés: 2023. november 1.]

16. A BÉCSI SEITENSTETTEN UTCAI ZSINAGÓGA ÁBRÁZOLÁSAI

A bécsi nagyzsínagóga 1876-ban, az Orczy-házi reformzsínagóga előképe¹⁶⁰

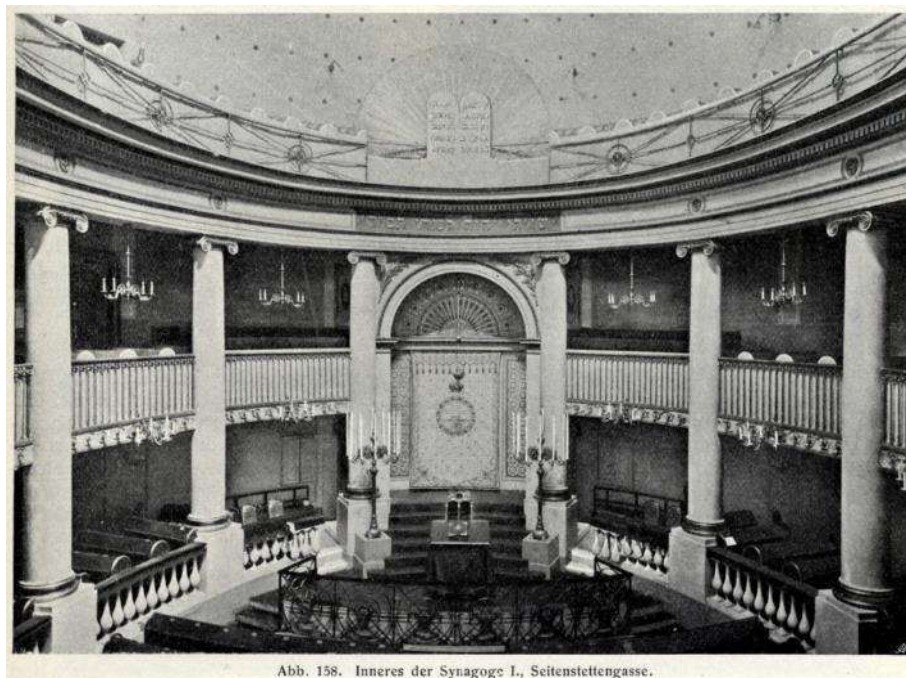

Abb. 158. Inneres der Synagoge I., Seitensättengasse.

A bécsi zsínagóga 1906-ban

¹⁶⁰ A kép forrása: Gruber Samuel, Glover Sarah és Lazarus Amy: „Stadttempel, Vienna” *The Life of the Synagogue.* , 2022. <https://lifeofthesynagogue.cofc.edu/section/3-inside-the-synagogue/stadttempel-vienna/> [Utolsó elérés: 2023. december 13.]

17. KORTÁRS BESZÁMOLÓ A CHORTEPEL KÓRUSÁRÓL (1832)

„Az israhelitáknál Pesten különös figyelemre méltó s az újabb ízlés szerint készült gyönyörű chorális énekek mondatnak el zsidó nyelven 12 Sopran 's Artista gyermek, 6. Tenor és Bassista által. Tartatnak ezen ájtatosságok az Ortzy házban lévő pompás újabb Synagogában, hol mind a' Német egyházi beszédet, mind az emelített éneklést méltó meghallgatni.”¹⁶¹

18. A KULTUSZTEPLOM FELSZÁMOLÁSÁVAL KAPCSOLATOS HIRDETÉSEK (1860)

A Pester Lloyd-ban megjelent hirdetés

„Március végéig a gyülekezet a legmagasabb ajánlatot tevőnek eladhatja a báró Orczy-ház egykori Kultusztemplomának összes kellékét, imaszékeket, csillárokat, kandelábereket, szentládát, függönyöket, vasrácsokat, valamint egy 10 regiszteres orgonát, amely csak néhány éve volt használatban. Az érdeklődő egyházközségek vagy magánszemélyek a részletesebb feltételeket a hitközség titkárságán tekinthetik meg.”¹⁶²

¹⁶¹ Vörösmarty Mihály: „Chorális énekek” *Tudományos Gyűjtemény*. Pest, (1832).16. évf. 7. sz. kiadás, 10-11. o.

¹⁶² Der isr. Kultus-Vorstand: „Templomi kellékek eladása (hirdetés)” *Pester Lloyd*. Pest, (1860. január 29.).7. évf. 24. sz. kiadás, 4. o.

Elovasása kèretik!

Az országuton fekvő b. **Orczy**-féle családházban a volt izraelita templom (Cultus-Tempel) nagy négyszög-épület az első emeleten az ahhoz tartozó karzattal a 2-ik emeleten, s két mellék-szobával f. évi Sz. Jakab naptól, vagy ha kívántatnék előbb is, egy vagy több évre bérbe adandó.

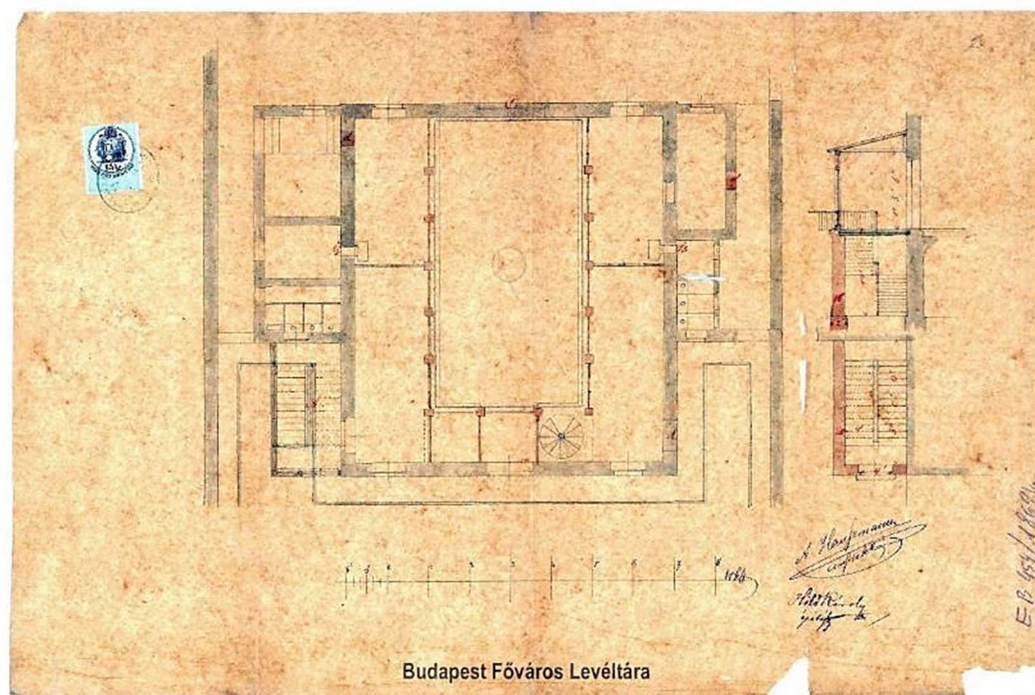
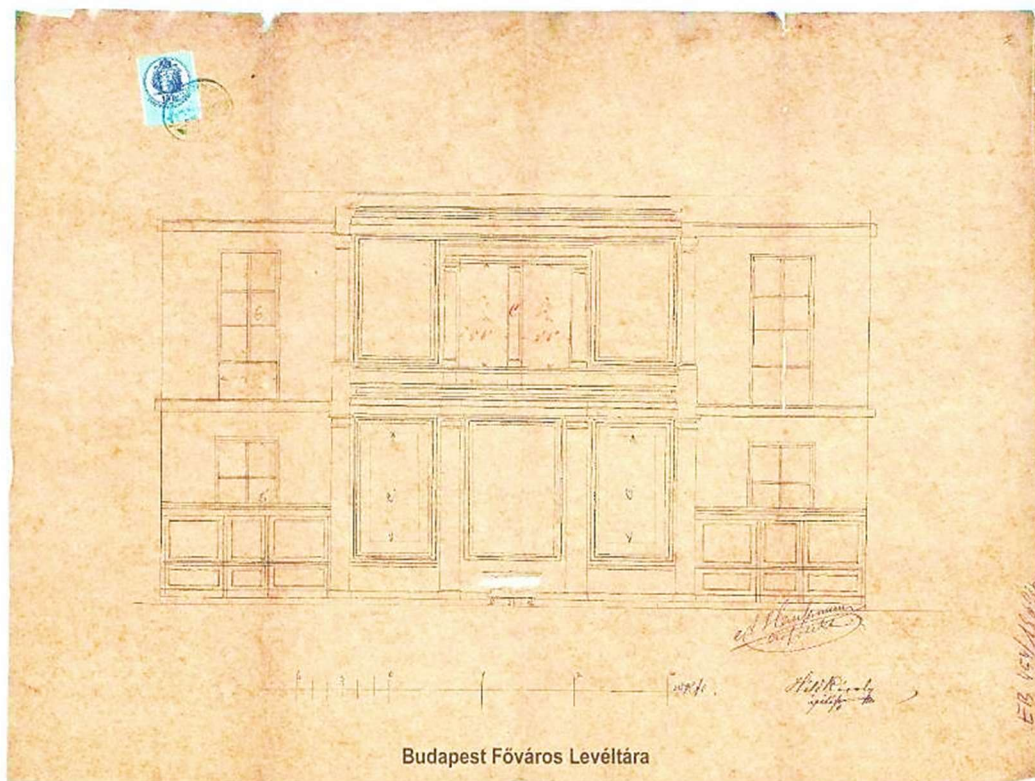
Különösen alkalmas ezen helyiség bútorraktárnak, könyv- vagy könyomdának, tanintézetnek, divatteremnek sat., s azon előnnyel is bír, hogy a népes király-utczáról is szolgál oda bemenet, és a följárás három oldalról történhetik.

Bővebb tudósítás **Fleischmann M.** borkereskedőnél, király-utcza 8. sz.; és **Abeles S.** borszesz-kereskedőnél, dohányutcza 1. szám alatt nyerhető. 1784 3—3

A Pesti Naplóban megjelent hirdetés¹⁶³

¹⁶³ Fleischmann M. és Abeles S.: „Elovasása kéretik! (hirdetés: Kultusztemplom kiadása)” *Pesti Napló*. Pest, (1860. április 18.).11. évf. 3056. sz. kiadás

19. TERÉZVÁROSI TAKARÉKPÉNZTÁR Rt. ÉPÜLETE (1869)

A zsinagóga bankfiókká alakításának tervrajzai¹⁶⁴

¹⁶⁴ Hild Károly: „Terézvárosi Takarékpénztár Rt. épülete (Tervrajz)”, 1869., Budapest Főváros Levéltára, BFL XV.17.b.312 454/1869

20. A TEMPLOMI FUNKCIÓT VESZTETT CHORTEMPEL KÉPEI

Templomból textiltraktár. Forrás: Múlt és Jövő, 1933.¹⁶⁵

A zsinagóga lebontása előtt. Utólag színezett kép. A ház udvarán (jobboldalt) az étterem kerthelyisége. Ezt az éttermet egészítette ki a Wassermann korszakban a báltermi funkciót kapott volt zsinagóga.

¹⁶⁵ Fürst Aladár: „A régi Budapest emlékei a Zsidó Múzeumban (fotókkal)” 23. évf.5. sz *Múlt és Jövő*. (1933. május 1.), 135-138. o.

A raktárfunkcióhoz kapcsolódik egy mulatságos és valós történet:

„(Az udvari posztóraktár.) A fővárosi közönség naivabb része egy darabig – ha akarta – azt hihette, hogy ő felsége és a királyi udvar az Orczy-ház udvarán szerzi be a felsőruháit. – A Feuereisen testvérek posztókereskedő cég, a melynek az üzlete a Károly-köruton az Orczy-ház udvarán van, a cégét udvari posztó raktár címén hirdette s a hirdetéseiben a csődtömegekből származó maradékok olcsó áron való eladását ajánlotta. Ez a hirdetés azt a hitet kelthette a közönségben, hogy a cég az udvari szállító címmel van fölékesítve. A VII. kerületi előjáróság mai napra megidézte a furfangos cég tulajdonosát, s jogosultságon cím használata miatt 100 forint pénzbüntetésre ítélte és egyszersmind eltiltotta attól, hogy a cégét udvari posztó raktár címen hirdesse s egyáltalában az udvari jelzőt használhassa.”¹⁶⁶

21. GROSZMANN ZSIGMOND A RÉGI NAGY ZSINAGÓGÁRÓL

„A zsinagóga 585 férfi és női imaszékkel volt felszerelve; a frigyszekrényben, amelyet felváltva 6 kárpit (porauches) díszített, 6 széfer-tóra volt elhelyezve; előtte függött az ezüst örökmécses, mellette állt az előimádkozó-asztal; a templom közepén az almemor. Két nagy függő gyertyatartó luszter — egyik bronzozva, a másik üvegből — 13 kisebb függő rézluszter, 24 fali rézgyertyatartó, 18 oszlop-gyertyatartó és a női karzaton 22 luszter gyertyafénye terjesztette a világosságot, míg a nyári napsütés ellen zöld posztóból készült ablakfüggöny nyújtott védelmet. A bejárathoz széles lépcsőzet és tágas előcsarnok vezetett. Istentiszteletét Strelitzker Dávid nagyhírű kántor éneke tette vonzóvá, aki mellett a „Bassist, Tenorist, Fistelant und kleiner Sänger” négytagú kórusa működött, majd 1836 óta Schwab Löb főrabbi szellemes „derásái” nyújtottak lelki épülést a híveknek.”¹⁶⁷

22. STRELISKER DÁVID

„BROD, DOVIDL (Strelisker, David; 1783-1848), magyar *hazzan. Brodyban született, Brod zsinagógákban szolgált csodagyerekként, de zenei képzésben nem részesült. Bár rabbinak szánták, üzleti pályára lépett. Ennek kudarca után lett hivatásos kántor az ausztriai Althofenben 1822-ben. 1830-ban költözött Pestre, ahol haláláig szolgált. Nem tudott kottát olvasni, saját dallamokat rögtönzött, de nem hagyott írásos feljegyzést kompozícióiról. Ennek ellenére Magyarország és Galícia kántorainak többsége és tanítványaik stílusukat és dallamait az ő inspirációjának köszönhetik.”¹⁶⁸

Strelisker Dávid leszármazottai között találhatjuk Strelisky Lipót (1816–1905) fényképészt¹⁶⁹ és Mordecai Streliskert (1809–1875), aki a zsidó felvilágosodás képviselője, héber nyelven alkotó irodalmár, kántor, az Alliance Israélite Universelle aktivistája volt Erdélyben.¹⁷⁰

¹⁶⁶ (Szerző nélkül): „Az udvari posztóraktár” *Budapesti Hírlap*. Budapest, (1897. március 5.).64. sz. kiadás, 7. o.

¹⁶⁷ Groszmann Zsigmond: „Az Orczy-ház történetéből: a modernnek temploma (1937)” 2 köt. In: *Groszmann Zsigmond válogatott történelmi írásai* 2. A zsidó XIX. század 2 Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 2. kötet, 245–47 (245-246. o.) Ez a szöveg az 1830 és 1848 közötti korszakra vonatkozhat. Ugyanis ekkor szolgált itt kántorként Strelisker Dávid (Dovidl Brod, 1783–1848). Groszmannál a név írása: Strelitzker Dávid.

¹⁶⁸ *Encyclopedea Judaica*: „Brod, Dovidl (Strelisker, David; 1783–1848)” *Encyclopedea Judaica* 4. köt. (Thomson Gale – Keter, 2007)., 192. o.

¹⁶⁹ Tóry Klára: „Egy fényképészdinasztia közel százéves története – A Strelisky-múterem: Strelisky Lipót és Sándor” *Punkt Online*. , 1923. július 30. <https://punkt.hu/2023/07/30/egy-fenykepesszdinasztia-kozel-szazeves-tortenete-a-strelisky-muterem-strelisky-lipot-es-sandor/> [Utolsó elérés: 2023. december 16.]

¹⁷⁰ Jacobs Joseph és Ochser Schulim: „Strelisker, Modercai Ben David” *Jewish Encyclopedia (online)*. , 1901. 2021. <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/14080> [Utolsó elérés: 2023. december 16.]

23. MEISEL FARKAS ALAJOS (1815–1867)

Meisel fényképe (Milev)

Metszet a bécsi könyvtár gyűjteményéből

Pränumer. - Preis
für Pest-Ofen:
ganzzählig 5 fl.,
halbzählig 2 fl. 50 kr.
Auswärts
mit Postversendung:
ganzzählig 6 fl.,
halbzählig 3 fl. 8. W.
Für's Ausland:
halbzählig 1 Th. 20 Kr.

Der Carmel,

religiöse Wochenschrift

für

Synagoge, Schule und Haus.

Inserate.
Die Petitzelle wird
bei einmaliger Ein-
schaltung mit 10 Kr., bei
mehrmaliger Einschalt-
ung mit 7 Kr. berech-
net; — für Stempel
30 Kr.

„Und er besserte aus den
Altar Gottes, der niederge-
rissen war.“ (1. K. 18. 30.)

Herausgegeben von
Dr. W. A. Meisel,
Oberabbinder in Pest.

יִרְמְיָהוּ אֶת מוֹכַח ה' הַהוּם
(מלכ' א' יח. ל.)

Von dieser Zeitschrift erscheint jeden Freitag ein Bogen. — Man pränumeriert für Pest-Ofen in der Buchdruckerei des Ph. Wodianer, Elisabethplatz, — in den Buchhandlungen des M. Löwy, Königsgasse, des J. Nathan, Wagnerstraße, des Robert Lampel, am Stadthausplatz. — Auswärtig, bei allen k. k. Postämtern. — Briefe und Zuschriften sind franco einzusenden an die Redaction des „Carmel“, Pest, Tabakgasse Nr. 1.

Inhalt:

Leitender Artikel vom Herausgeber. — Gruß an „Carmel“, von M. Dicz.

Feuilleton. Die Ehrentklärung, Novelle von L. Horowitz.

Sabbath-Eingang von L. M. Bauer.

Annoncen.

Warum „Carmel“?

Nähe dem mittelländischen Meere, da wo es die Küste des heiligen Landes bespült, an der Südgrenze des ehemaligen Stammes Ascher, erhebt sich stolz und schön ein Berg, welcher den Namen Carmel trägt. Sein breiter Fuß ruht unter dem dichten Laube von Lorbeer- und Olivenbäumen; auf seiner Stirne ragen Fichten und Eichen, und Blumen in wundervoller Pracht, Hyacinthen, Violett und Anemonen erhöhen den Reiz des üppig grünen Rückens. Fruchtbarkeit und Schöne sind auf ihm vereint, er ist, was sein Name kündigt, ein Garten im edelsten Sinne, und tritt in der heiligen Schrift überall auf, wo der schroffste Gegensatz von unfruchtbarer Wüste, schaueriger Steppe und Wüste gezeichnet werden soll.

Der königliche Prophet Jesaja, der in Feuerworten spricht, und mit reichster Ueberschwenglichkeit seine Bilder malt, sagt, indem er Segen und Heil verheißt: „Es frohlocken Wüste und Wildniß, und es jubelt die Steppe, und blühet auf wie eine Lilie; in vollster Ent-

faltung steht sie da, bricht in Jubel und Jauchzen aus, Libanon's Herrlichkeit wird ihr gegeben, Carmel's und Scharon's Schmuck. Sie werden schauen die Herrlichkeit des Ewigen, den Glanz unseres Gottes. Stärket schlaffe Hände, und wankende Knie kräftiget!“ (Jes. 35, 1)

Aber schön allein ist der Carmel nicht; er ist auch majestätisch erhaben, und angethan mit ehrfurchtgebietender Würde. Von seinem Gipfel eröffnet sich dort die Aussicht über's Meer, da auf die Tyrische Gebirgskette, hier auf die Wüste, so daß er wie eine Warte anzuschauen ist, bestimmt, die geheiligten Grenzen eines Gebietes zu überwachen, welches zu Saaten und Ernten bestimmt ist, wie sie auf dem ganzen Erdenrund kein zweites getragen und gezeitigt hat. Schon in den ältesten Zeiten war er ein Gegenstand tiefer Verehrung, und ist es geblieben bis in die neueste hinein, sogar bei den Heiden. In einem Tempel auf dem Carmel, der besonders heilig gehalten wurde, hat der griechische Philosoph Pythagoras, in stiller Einsamkeit, seinen Gedanken nachgehungen; auf dem Carmel opferte Vespasian, und wurde ihm von einem Priester seine künftige Größe verkündigt. Israel aber knüpft an den Carmel große Epochen seiner nationalen, wie seiner geistigen Entwicklung. Am Carmel errichtete der König Schaul seine Siegeszeichen nach dem Kampfe gegen Amalek (1. Sam. 15, 2.); auf ihm gewann David die edle Abigail (1. Sam. 27, 3.); auf ihm kniete die Schunamiterin vor dem Propheten Elisa; auf ihm ragten in allen Jahrhunderten Tempel, Klöster und Kirchen. Gefelmen Scharon und Schreden

Meisel rabbi hetilapjának első száma, 1860. október 5.

Carmel Allg. Illustrirte Judenzeitung

Herausgegeben von Dr. M. A. Meisel, Ober-Rabbiner in Pest.

Zweiter Jahrgang.

Pest, 29. September 1861.

Nr. 38.

Er erscheint jeden Freitag. Man pränumerirt im Verlags-Comptoir: Leopoldstadt, Waißnerstrasse Nr. 2, 1. Stock, in allen Buchhandlungen des In- und Auslandes und bei allen Postämtern. — Pränumerations-Preis: Ganzjährig 8 fl.; Halbjährig 4 fl. 6. W. — Für Inserate wird die zweimal gespaltene Petitzeile, bei einmaliger Insertion mit 20 Nkr., bei zweimaliger mit 15 Nkr. u. bei mehrmaliger mit 10 Nkr. berechnet. — Die jedesmal zu entrichtende Inseraten-Stempel-Gebühr beträgt 30 Nkr. — Pränumerationen u. sonstige Aufträge für das Blatt übernimmt auch die hebr. Buchhandlung: M. E. Löwy's Sohn in Pest.

Pränumerations-Einladung

auf

Carmel, Allgem. Illustr. Judenzeitung

für das mit

1. Octob. beginnende Quartal

Preis mit freier Postversendung:

Vierteljährig 2 fl. 6. W.

Halbjährig 4 fl. „

Damit in der Expedition des Blattes keine Störung eintrete; werden die P. T. Leser um baldige Bestellung, resp. Erneuerung des Abonnements, ersucht.

Pest, im September 1861.

Der Verleger.

und hüllen in das Zaubergewand derselben die heiligen Bücher aller Nationen die Genesiß, oder die Offenbarung von der Welterschöpfung ein. Man hat auch nicht Anstand genommen, die Genesiß der Erde, wie sie Moses uns beschreibt, in die Kategorie mythischer Auskunftsmittel zu verweisen, wenn man sein Schöpfungssystem auch nicht anders als ein Meisterwerk der Allegorie nennen, und ihm den Vorzug vor allen andern Versuchen dieser Gattung einräumen mußte. Da aber nicht in Abrede zu stellen war, daß das mosaische Schöpfungssystem einen sehr hohen wissenschaftlichen Werth habe, und bei weitem mehr Gelehrsamkeit enthält, als es von vorne herein den Anschein haben will, so erklärte es die Forschung mit der Art, in der Moses seine Erziehung und Pflanzung bekommen; er ging ja, sagte man, bei den Egyptern in die Schule! Aber, wie kommt's daß man von der Weisheit und tiefen Sachkenntniß, die Moses in der Genesiß entfaltet, bei seinen angeblichen Schülern und im hohen Maße in die Mosaiken einwirkte

A Carmel 1861. szeptember 29-i számának címlapja. (2. évf. 38. sz.)

— 304 —

„Könige“ den Weg zum Landesrabbinat versperrend, sich selbst in seiner Stellung zu befestigen. Ja, die Berechnung ging noch höher; nicht bloß die provisorische Würde sollte gerettet, sondern dieselbe sollte auch in eine definitive, seinem Hause verbleibende umwandelt werden. Wie in der talmudischen Fabel von dem Blinden und dem Lahmen, sollten Vater und Sohn vereint nach der unerreichbaren Frucht des Landesrabbinates streben. Was dem Sohne an rabbinischen Kenntnissen und Manneserfahrung abgeht, sollte der Vater ergänzen und was diesem an moderner Bildung fehlt, sollte jener ausfüllen und so beide zusammen, einer auf dem andern reitend, einen Landesrabbiner abgeben. Schon haben gewisse Agenten, deren Thätigkeit bei der Anstellung in Brunn so wirksam sich gezeigt, in diesem Sinne auch auf unsere Gemeinden zu wirken begonnen. Allein gerade hierdurch hat man sich selbst eine Grube gegraben und das bisher schon wenig accreditirte Provisorium gänzlich in Miß-

INSERATE.

Im Verlage von ISAK NATHAN (Pest, Waißnerstraße im Marokkaner-Hause) ist soeben erschienen:

MAGYAR TÁRSALGÁSI NYELVTAN

elemi főiskolák és magántanulók számára.

Utmutatóval.

Ungarische Conversations-Grammatik

für Hauptschulen und Selbstlernende.

Mit einem Wegweiser.

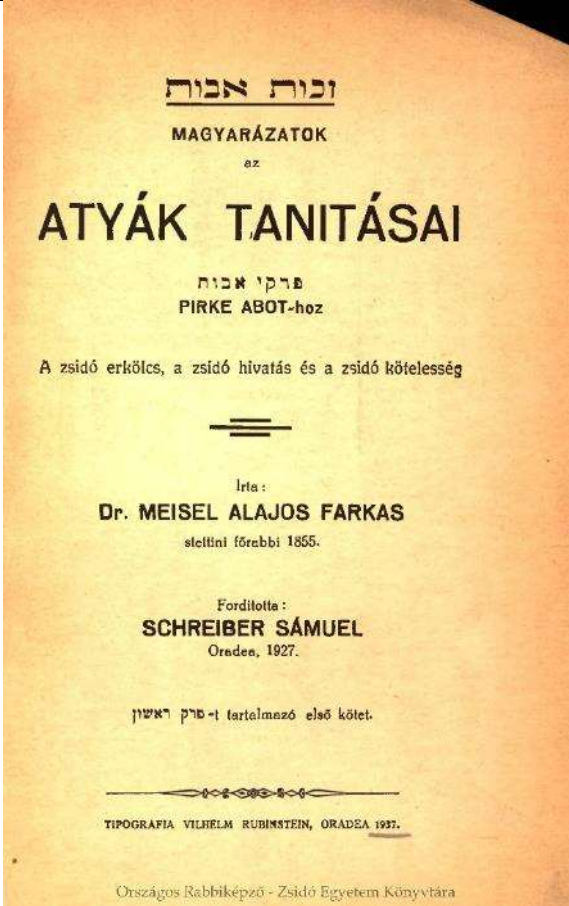
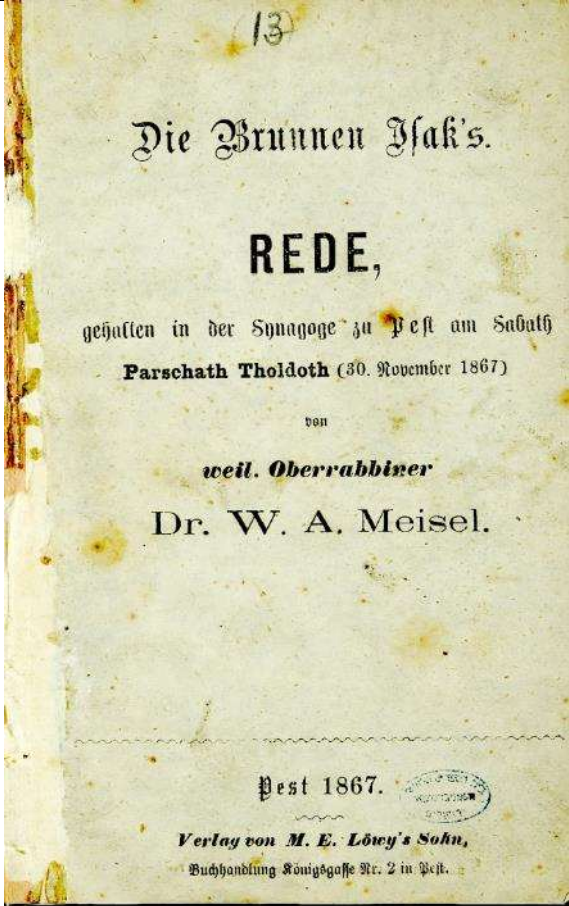
14—2

Von

L. M. Bauer.

Preis: broschirt 45 Nkr.; fest gebunden 55 Nkr.

Hirdetés a Carmel 1861. szeptember 29-i számából.

	
	Halálakor tartott beszéde, amelyet Simon Bacher tett közzé. A szöveget Bacher Vilmos emlékezetből rekonstruálta.

Míg Meisel a Carmel lapot „*religiose Wochenschrift für Synagoge, Schule und Haus*” alcímmel indította, a lap életciklusának vége felé „*Allgemeine Illustrirte Judenzeitung*” alcímet viselte. Wilke szerint¹⁷¹

„Lapjának az a tendenciája, amely azt állította, hogy aláassa a zsidó sajtó folyamatos pártokra való felosztását, miközben valójában a modern zsidó vallásgyakorlás harmadik vágányát határozta meg, tökéletes példájának tűnik annak a paradoxonnak, amelyben a XIX. századi zsidóság skizmája egy olyan középutas mozgalmat szült, amely vonakodott magát a szélsőségesebb szárnyakkal szemben meghatározni.”

Meisel folyamatos támadások keresztüzében élt. Legkeményebb támadója Löw Lipót volt, aki bízott abban, hogy 1856-ban elhalt apósa, Schwab Löw rabbiszékét neki kínálják fel. Meiselből hiányzott Schwab integráló képessége, s a Magyarországon szükséges harckészség. Meisel rosszakarói minden lépését haraggal vagy gúnnyal fogadták. Szelidségét, esztetizáló hajlamát, valláserkölcsi irányokat mutató személyiségét a gyengeség jelének tudták be. Míg mai kifejezéssel win-win megoldásokra törekedett, s bővítette a pesti zsidó szervezeti hálót, addig ellenfelei radikális, „kurucos” támadásokat

¹⁷¹ Wilke Carsten: „Rabbi Wolf Meisel’s Attempt to Establish a Midstream Judaism in Hungary, 1859–1867” 14. évf.2. sz. *transversal*. (2016. december 1.), 65-77. o., doi:10.1515/tra-2016-0009

intézték ellene. Tény, hogy a maguk mélységében nem lehetett tisztában a helyi viszonyokkal. A Morvaországból jött rabbi a magyarosodó zsidóknak német; a kormányzattal való tárgyalásokat elutasítóknak labanc, s mert részt vett Ferenc József díszvacsoráján – ahol nem evett – kaszusztoró volt.

„Az orthodoxiának is koncessziókat tett, a mennyiben kétszer évente az ismert szombatokon pilpulisztikus előadásokat tartott, a miből nem látott nagy köszönetét, mert hallgatóinak egy része csak azért figyelt rá, hogy a plágium vádjával illethesse.”¹⁷²

Utolsó beszédét Bacher Simon adta ki, amelyet fia, Bacher Vilmos segítségével rekonstruált. A kiadója az a M. E. Löwy és fia volt, akik már több generáció óta működtek az Orczy-házban és ők adták ki a Meisel Carmel című lapját is. A mű egyetlen példányban maradt fenn Izraelben, és sikerült digitális másolatát megszerezni és a szöveg egy részét lefordítanom magyarra. A tanachi-i és talmudi idézetekkel ékes beszéd hatalmas műveltséget, elegáns stílusérzéklet mutat, és természetesen a perlekedőkről és az igazság, tudás forrását keresőkről szól. A kiadványt Bacher Simon Meiselhez írt búcsúverse zárja.¹⁷³

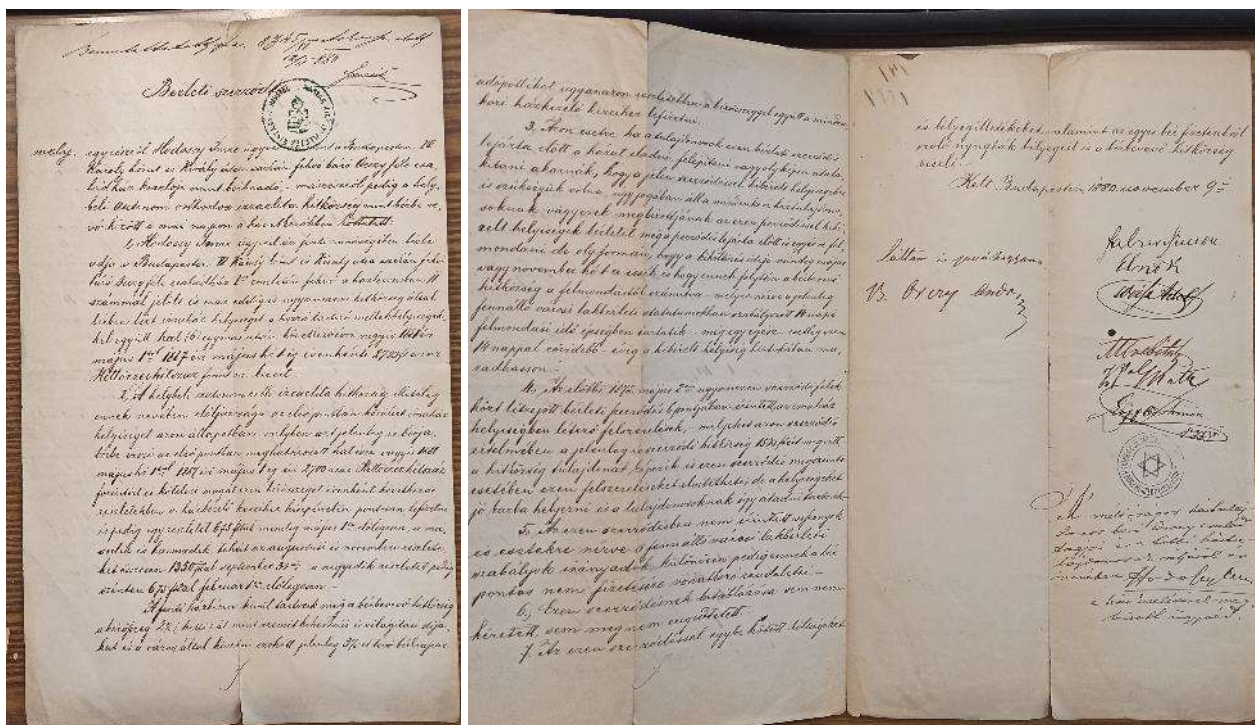
Friede war das letzte Wort Das er sprach hiernieden; Friede finde er auch dort, heil sei ihm beschieden. Alle, die wir still betrübt Seinen Sarg umstehen; Die im Leben ihn geliebt, Einst auch zu ihm gehen; Alle wollen wir dieß Wort Tief in's Herz uns schreiben; Sein Vermächtniß, immerfort Mög' es bei uns bleiben.	A béke volt az utolsó szava Amit itt és most mondott; A béke lesz ott az otthona, és éljenzéssel fogadtatik. Mindannyian, akik csendben gyászolunk A koporsója körül állunk; Akik életében szerettük őt, Egyszer majd elmegyünk hozzá; Mindannyian ezt a szót Mélyen a szívünkbe írjuk; Az ő örök örökségét, a jót Szeretnénk, és hogy maradjon velünk.
Bacher Simon verse	(Nyersfordítás, DG)

¹⁷² Dr. Blau Lajos: „Meisel W. A. élete és működése” 1891. 2. szám *Magyar Zsidó Szemle.*, 1891., 123.

¹⁷³ Felhasznált egyéb források: Groszmann Zsigmond: „Dr. Meisel Farkas Alajos (1915)” 2 kötet. In: *Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 2. A zsidó XIX. század 2* Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 2. kötet, 43-49. o., Komoróczy Géza: *A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig*. Pozsony, (Kalligram Kiadó, 2012)., II., Groszmann Zsigmond: „A magyar zsidók a XIX. század közepén (1917)” 2. kötet. In: *Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai. A zsidó XIX. Század. I.* Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 1., 81-179. o., Groszmann Zsigmond: „Meisel pesti főrabbi kora” In: *Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) Évkönyve, 1933.* (IMIT, 1933)., 100-113. o. ; (Szerző nélkül): „Egy híres pesti rabbi emléke” *Egyenlőség*. Budapest, (1917. november 17.).36. évf. 35. sz. kiadás, 12-13. o. ; Groszmann Zsigmond: „Meisel halálának évfordulójára” *Egyenlőség*. Budapest, (1932. december 3.).52. évf. 8. sz. kiadás, 8. o.

24. AZ ORTHODOX KORSZAK DOKUMENTUMAI

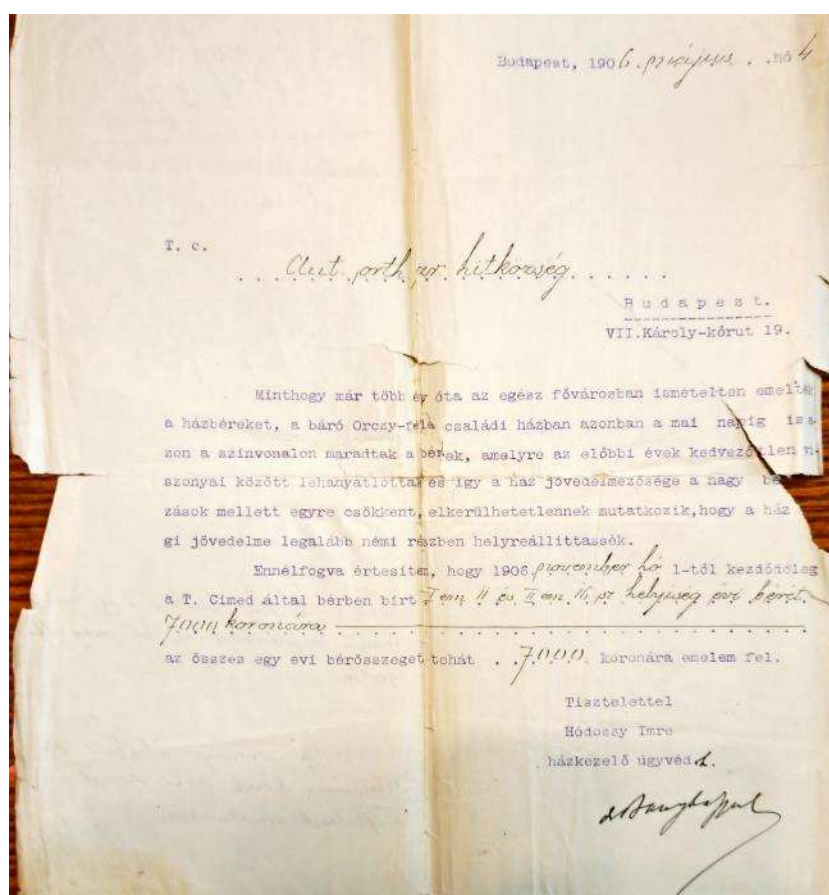
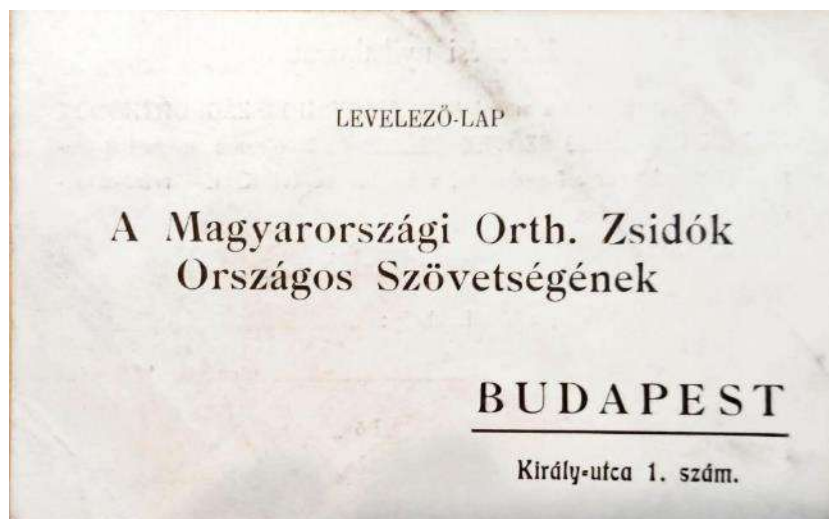
A Magyarországi Autonóm Orthodox Izraelita Hitközség (MAOIH) levéltárában ottjártamkor még nem kapott fondjegyzékszámot az Orczy-házi iratanyag. Ezért most magukat a hivatkozott dokumentumokat közlöm. Itt köszönöm Lózsy Tamás levéltáros úr szíves segítségét!

Az 1880. november 9-én létrejött bérleti szerződés szerint az első szerződés 1875. május 2-án jött létre. A bárói családot Hodossy Imre ügyvéd képviselte. A szerződés szerint nem az Orczy család, hanem ő volt a „bérbeadó”. A szerződés 1881. május 1-től 1887. május 1-ig szólt. Az ezt követő szerződések ezt módosították, leginkább a bérösszeg tekintetében.

Szerződés-módosítások: 1896, 1898, 1901

1906. Értesítés lakbéremelésről

Az orthodox zsinagóga a lebontása előtt. Utólag színezett kép. Az Elek Artúr által említett¹⁷⁴ sötétbarna színtónus nem komorságot, hanem inkább meleg otthonosságot sugall.

¹⁷⁴ Elek Artúr: „Az Orczy-ház regénye” *A pesti városháza*. Budapest, (1934. október 15.).2. évf. 10. sz. kiadás, 8-9. o.

Orthodox rabbik az Orczy-házban

Eckstein Ábrahám Eliezer
(1838-1908)

Szófér Chaim ben Mordechai
Efraim Fischl (1821-1886)

Reich Koppel
(1838-1929)

25. BÚCSÚZÁSOK AZ ORCZY-HÁZTÓL

Külön tanulmányt érdemelne a több tucat cikk elemzése, amelyek az Orczy-ház lebontását ünnepelték vagy éppen sajnálkoztak felette. Ezek teljes bemutatására ebben a disszertációban nincs mód, így csak néhány idézetet emelünk ki közülük.

Márai Sándor (1900-1989) a Pesti Hírlapban lelkesen üdvözölte a bontást:¹⁷⁵

„Nem kár ezért az urbanitásért, a »régi Pest« e poloskás fellegváráért; ez a pesti ház, amely száz évvel túlélte korát. Hamar a csákányt!”

Ugyanebben a lapszámban egy másik, névtelen szerző nosztalgikusan tekintett az épületre. Legkorábban Elek Artúr búcsúzott idézett cikkében 1934-ben.¹⁷⁶

„Nincsen pesti ember, aki ne tudna róla és ne ismerné látásból is, a híréből is. Sokkal kevesebben vannak olyanok, akik a belsejében is megfordultak, bejárták volna udvarait, végigmentek volna folyosóin és szemügyre vették volna azt, ami történelmi emlékü benne. Az épület egésze egy nagy darab történelem, a mai szemnek furcsa és torz voltában is a régi Pestnek része, még pedig olyan része, amelynek híján egy egész városrész képe megváltozik majd. Amíg áll a helyén, senkinek sem akad fönn a szeme rajta. Nincsen rajta semmi olyan érdekesség, amivel magára vonhatná a figyelmet. Hogy mennyire odatartozott, ahol volt, az évszázados helyéhez, az majd csak akkor tűnik szembe, ha már nem lesz.”

Legtöbben a házban több mint száz éve működő Orczy Kávéházat siratták el. Közöttük volt Móricz Zsigmond (1879-1942), aki riportot készített „Egy százötven éves kávéház” címmel.¹⁷⁷ Karikaturisták rajzolták le látogatóit, vendégeit.¹⁷⁸

¹⁷⁵ Márai Sándor: „Tegnap és Ma. Kapuzárás az Orczy-házban” *Pesti Hírlap*, 1937. február 7. 59. évf. 40. sz. kiadás, 5. o.

¹⁷⁶ Elek Artúr: „Az Orczy-ház regénye” *A pesti városháza*. Budapest, (1934. október 15.). 2. évf. 10. sz. kiadás, 8-9. o.

¹⁷⁷ Móricz Zsigmond: „Egy százötven éves kávéház” *Az Est*. Budapest, (1935. június 5.). 26. évf. 127. sz. kiadás, 4. o.

¹⁷⁸ Bodó Béla és Szabó Vladimír: „Café Orczy” *Pesti Napló*. Budapest, (1936. május 24.). 87. évf. 119. sz. kiadás, 8. o.

A kassza
Szabó Vladimír rajza

A zsidó lapok nosztalgiával tekintettek vissza az épületre: Löffler Henrik (1871–1938) az orthodox hitközség főtitkára a házban élt és imádkozott, 9 részes cikksorozatot közölt június és szeptember között¹⁷⁹; Groszmann Zsigmond hat cikket is publikált az épülettel kapcsolatosan 1937-ben¹⁸⁰; nem zsidó szerzők hökkennek meg elmúlásán, míg Hatvany Lajos megvetéssel nyilatkozott róla.¹⁸¹

*„Ez a ház, melyet még a múlt század elején csodára mutatott Ferenc császár Sándor cárnak, már a múlt század derekán, csak mint otromba architektúrái emlék csúfította el kúteges sárga falával az Országút (a volt Károly-körút, azaz Somogyi Béla-út) és a Király-utca kereszteződését.
Az udvarokon a gabonával, posztóval, gyapjúval megrakodott szekerek kirakodásának robajára a padlásokból adta válaszát a nyikorgó kerék, amelyen a zsákokat felvonó kötel forgott s e robajba és nyikorgásba bődült bele az istállókból a vásárra felhajtott barom.
Fenn a raktárak és lenn az istállók közt hallszott ki egy-egy zsidóünnepen az emeleti zsinagógából az Orczy-hodály rengeteg zsidájának zümmögő fohásza. Az egykori imaházból, amikor a Dohány-utcai zsidótemplom fölépült, koncertterem lett, ahol a pesti polgárok Liszt zongorajátékát és Jenny Lindt énekét hallgatták. Ez a terem, amikor ezelőtt vagy tizenöt esztendővel elbúcsúztam a méltán halálraítélt háztól, mint maszatos nyomdahelyiség fejezte be dicstelenül a földi pályafutását.”*

26. UTOLSÓ ISTENTISZTELET AZ ORCZY-HÁZI ZSINAGÓGÁBAN

Méltóságteljesen búcsúzott az orthodoxia az első pesti nagyzsinagógától. Az utolsó istentisztelet búcsú volt egy korszaktól, és szimbolikus köszönet a falaknak, amelyek megőrizték a zsidó vallásos

¹⁷⁹ Löffler Henrik: „Búcsúzom az Orczy-háztól I.” *Zsidó Újság*. Budapest, (1937. június 11.).13. évf. 22. sz. kiadás, 4. o. , Löffler Henrik: „Az Orczy templom idejéből IX.” *Zsidó Újság*. Budapest, (1937. szeptember 5.).13. évf. 35. sz. kiadás, 6. o.

¹⁸⁰ Groszmann Zsigmond: *Groszmann Zsigmond válogatott történelmi írásai 1-2.* 2 köt. Szerk.: Dombi Gábor. A zsidó XIX. század I-II. Budapest, (Infopoly Alapítvány, 2021)., 2. kötet: 242-271. o. <https://infopoly.info/category/zsidó-19-század-könyvek/> [Utolsó elérés: 2024. április 6.]

¹⁸¹ Hatvany Lajos: „Petőfi Pestje” *Budapest*. , 1947. július 1.3. évf. 7. sz. kiadás, 244-246. o.

életet. Az Egyenlőség,¹⁸² a Zsidó Ujság¹⁸³ és az Ujság¹⁸⁴ című lapok riportot közöltek az Orczy zsinagóga utolsó istentiszteletéről.

Az 1937. június 1-én, kedden este megtartott utolsó istentiszteletre zsúfolásig megtelt a templom, bár a karzat egyik felén egymásra dobálva heverték már az elszállításra váró a székek, imaállványok, gerendák. A frigyszekrényt már el is szállították a Sasz Chevra újabb imatermébe, a Király utca 16. szám alá. Miközben a templom búcsúztatása tartott, a kalapácsok csattogása egy percre sem szünetelt: teljes erőből bontották az épületet, s ahogy az 'Ujság' tudósítója megjegyzi, a munkások már a zsinagóga tetejét verték szét éppen.

Az orthodox hitközség elnöke, Freudiger Ábrahám (1868–1939) egy búcsúzó hitközségi gyűlésre hívta az orthodoxia választmányát és elöljáróságát a zsinagógába, így teljes létszámban, 150 fővel, méltón búcsúzott az orthodoxia az első pesti és első orthodox zsinagógától. A búcsúzóik között ott volt négy rabbi: Sussmann Viktor (1867–1942), Steif Jonátán (1877–1958), Grosz József (1870? – 1940), Horovitz Jenő (Jonathán, 1866–1940) a jeruzsálemi Kollel Hod rabbija. A búcsúzásban részt vett Klein Márkusz, a Sasz Chevra (Budapesti Talmud-Egylet) elnöke, Bernáth Sámuel kántor. Az 'Ujság' tudósítása szerint ott volt a zsinagógát gyászolók között Löffler Henrik, a hitközség főtitkára, aki korábban az Orczy-házban lakott. Löffler és Freudiger gyermekkoruk óta látogatták a zsinagógát.

„Különös fájdalommal tölt el engemet a templom megszűnése, itt ájtatoskodtam kora ifjúságomtól kezdve; itt tartotta 80 évvel ezelőtt boldogult Apám első nyilvános charifűsz-magidűsz drósóját...”

– idézte a Zsidó Újság Freudiger szavait.

Este fél hétkor vette kezdetét a – tudósítások szerint megható – búcsú, ahol az elnök megemlékezett a pesti zsidóság és a zsinagóga történetéről.

„Mélyen tisztelt Képviselőtestület, igen tisztelt Szent Gyülekezet! – kezdi Freudiger elérzékenyülten. – Elöljáróságunk egybehívta önöket, hogy ebben a történelmi pillanatban, amikor 140 éve fennálló templomunkat kényszer következtében becsukjuk, jelen legyenek. Csak azt akarom mondani, most csupán az ajtókat zárjuk be, de a szellemet, amely száznegyven esztendőn keresztül itt élt, magunkkal vesszük. És a mi hitközségünk I'ten segítségével ebben a szellemben mindenkori fenn fog állni, ad biasz hagajél...”

Freudiger kiemelte: a pesti zsidók 1796. április 15-én vették bérbe templomi célra az Orczy-családtól a ház első emeletét, így a zsinagóga 141 éves. Míg a zsidóság jelenléte az Orczy-házban valóban 141 évre tekintett vissza, igazolható módon a zsinagóga a végső helyén „csak” 115-116 éve állt, s a női karzattal kibővült állapota 107 évre tekinthetett vissza.

Freudiger történelmi visszatekintését követte Klein Markusz, a Sasz Chevra vezetője. Ő is hangsúlyozta, hogy csak a falakat hagyják el, de a Tórákat magukkal viszik; majd Bernáth Sámuel

¹⁸² (Szerző nélkül): „Elköltöztek a Tórák az Orczy-házból. Ezerfőnyi tömeg kísérté a Király-utcán át a bezárult templom szent kincseit...” *Egyenlőség*. Budapest, (1937. június 8.), 2. o.

¹⁸³ (Szerző nélkül): „Történelmi pillanatok légkörében a százéves Orczy-templom búcsúztatóján.” *Zsidó Ujság*. Budapest, (1937. június 4.). 13. évf. 22. sz. kiadás, 1–3

¹⁸⁴ L. I.: „Így hal meg az Orczy-templom” *Ujság*. Budapest, (1936. június 2.), 4. o.

előimádkozó imája után Süßmann Viktor rabbi a közösség fájdalmát hangsúlyozta, hogy el kell hagyniuk ezt a régi templomot. Az esti maáriv imával zárult a búcsúzás első fele. Ami ezután következett, az – a Zsidó Újság híradása szerint – spontán történt: a zsinagóga 15 tóratekeresztét kézről kézre adták, majd hatalmas tömeg indult el a Király utca 16. számú ház felé. Az időjárás aznap este kellemes volt: a Magyar Távirati Iroda aznapi jelentése szerint „Budapesten este 9 órakor a hőmérséklet 17 Celsius fok, a tengerszintre átszámított légnyomás 766 milliméter, alig változik.”¹⁸⁵ A Király utca 16-ban állt az 1975-ben lebontott ún. Dobler-Bazár, amely egy három udvaros hatalmas – és nem túl jóhírű – átjáróház volt a Király és Két Szerecsen (ma Paulay Ede) utca között. Ebben kapott új helyet az Orczy-zsinagóga közössége.

A neológ Egyenlőség meleg hangon emlékezett meg a búcsúzás utolsó perceiről:

„Az esti ima után lélekemelő jelenet játszódott le. A hitközség legidősebb, tiszteletreméltó tudósai a régi tóratekeresztet és azok díszítményeit, valamint az antik bársonyfűggönyöket kivittek a templomból. Száz és százfőnyi hívő tömeg kísérte őket. Mikor az utcára értek, már ezernél többen voltak. És imádkozva kísérték végig az utcán, az Orczy-háztól az új Sasz-Chevre helyiségeibe, amelynek udvarán este 9-kor felhangzott a gyönyörű Hallél-ima. Itt ünnepélyesen elhelyezték a Tórát az új otthonukban... Másnap reggel a hívők már itt végezték új ájtatoskodásaikat.”

A Hallél ima, a 113-118. zsoltár az istennek történő hálaadás imája. Peszach idején, az egyiptomi kivonulás emlékére mondják. A kivonulás megtörtént az Orczy-házból is. A házat még abban az évben teljesen lebontották. S ezzel lezárult a pesti, a fővárosi zsidóság egyik 141 éves fejezete.

¹⁸⁵ Meteorológiai Intézet: „Hivatalos időjelentés” *Pesti Hírlap*. Budapest, (1937. június 1.).59. évf. 121. sz. kiadás, 12.

A 4. fejezet melléklete

Zsidók az Orczy-házban

1. A LÖWY FÉLE KÖNYVKERESKEDÉS CSÓDJE ÉS FELSZÁMOLÁSA

Csődtömeg. eladás!
Vb. Löwy M. E és Fia
czég csődtömegéhez tartozó,
machsorok, gemorák, imakönyvek, tfilák,
hagadák, Raschi Chumisch, Deborák
és egyéb héber könyvek kötött állapotban, ugy
nagy mennyiségű kötetlen árúk (cruda)
== 40 százalékkal a beszerzési áron alul ==
nagyban és kicsinyben eladatnak a
Budapesten, Király-utca 1. sz. a. levő üzletben.
Fölvívatnak tehát a venni szándékozók, hogy e
nembeli szükségleteiket mielőbb szerezzék be,
mert az eladás még csak rövid ideig fog tartani.
Az összeg előleges beküldése mellett a megrendelt árúk
postán is küldetnek.
Dr. SZABOLCSI IZIDOR ügyvéd, mint csődtömeggondnok.

Forrás: Egyenlőség, 1898. március 27.¹⁸⁶

Grafikai Szemle¹⁸⁷

„Százharminckét esztendőszület jutott csődbe a fővárosban. A régi Orczy-háznak király-utcai részén van a **Löwy M. E. fia** czég könyvkereskedése, a mely mint zsidó könyvek és egyházi szerek árusítója külföldön is ismeretes. A czég alapítója, **Löwy Efraim** volt az első zsidó, a kinek Magyarországon engedelmet adtak, hogy zsidó könyveket árusíthasson. Első üzletét **Pozsonyban** nyitotta meg **1765-ben**. Rövid idő alatt föllendült s az összes levantei kereskedők tőle vásároltak. **1809-ben** Pestre költözött, a mely az exportra alkalmasabb hely volt. A mikor **Löwy Efraim 1815-ben** meghalt, **Márkus** fia vette át a virágzó üzletet. Utódja, **Lipót 1865-ben** ünnepelte meg a czég százéves jubileumát, a mely alkalommal a király a koronás arany érdemkeresztel tüntette ki. **1876 óta** az alapító dédunokája, **Löwy Ignác** vezeti az

¹⁸⁶ Szabolcsi Izidor: „Csődtömeg eladás! (hirdetés)” *Egyenlőség*. Budapest, (1898. március 27.).17. évf. 13. sz. kiadás, 16. o.

¹⁸⁷ (Szerző nélkül): „Százharminckét esztendőszület” *Grafikai Szemle*. Budapest, (1897. november 20.).7. év. 11. sz. kiadás, 189. o.

üzletet. A mostani tulajdonosnak sok érdeme van; az imakönyveket és a bibliát magyar nyelven adta ki. Árúit még Ázsiába és Dél-Amerikába is szállították s csak néhány hónappal azelőtt vittek tizenötezer vallásos könyvet New-Yorkba. Az ősrégi firma bukását a keleti zavarok okozták; a Balkán-államok hitelviszonyai megromlottak, a czég sok adósa tönkre ment s magával rántotta a budapesti nagykereskedőt is.”

Pesti Hírlap¹⁸⁸

(Az M. E. Löwy fia.) Megemlékeztünk abban a rovatban, amelyben száraz józansággal kell beszámolni a történekekről, a kereskedelmi rovatban, a Löwy M. E. fiának csődjéről. Arról is, hogy ki lett a tömegnek gondnoka, ki pedig ennek a gondnoknak a helyettese. Most azt akarjuk megírni, hogy ki is az öreg Löwy M. E.-nak a fia és miért különös az, hogy csődbe jutott. Tulajdonképpen nem is a fia a megbukott kereskedő az öreg M. E.-nak, hanem a dédunokája, mert az öreg Löwy már hetven esztendővel ezelőtt abba a honba költözött, amelynek az a tömördek sok könyv, amely a könyves boltja polcain állott, az irodalma. Imádságos könyveket árult száz esztendővel ezelőtt, sőt régebben az áhitatos zsidóknak, akiknek a könyörgései nem férnek bele egy könyvbe, hanem egész könyvtárat töltenek meg. **És a dédunoka száz évvel később szintén imádságos könyveket árult az áhitatos zsidóknak, hanem ezek alaposan megfogytak, mert az unokák sajtot esznek hús után, sonkát esznek a teához, szivarra gyújtanak szombat napján és korcsmában böjtölnek engesztelő napon.**

Nem az unokák fogytak meg, csak az áhitatosak, akik a lelki vigasztalást ott szerezték be az Orczy-ház könyves boltjában, amelyben imádságos köteteken kívül az Urra emlékeztető gyapjufonál-csomókat árulnak, aranyrojtos táliszokat és halottas fehér köntösöket, amelyeket engesztelő napon magára vesz az örök múlandóság áldozata, a gyöttrődő porhüvely, a bűneiért böjlölő buzgó izraelita. Nagyon vették őket a sötétes, tömött boltban, amíg az egész zsidóság azt hitte, hogy az Isten is jobbról balra ír és nem kedvel egyéb idiómát, csakis a kiválasztott népét. Ma már nem az egész zsidóság hisz ebben, sőt nagy része semmiben sem hisz. Az öreg M. E. Löwy dédunokája leste, egyre leste, hogy mikor viszik már seregestől a piros könyveket, a héber kalendáriumokat, a selymes táliszokat, a szent könyv csöngettyűit a boltjából, mint ahogy a dédapától vitték nem is országszerte, hanem világszerte. De egyre kevesebben vitték; és nem a vásárlók jöttek a boltba, hanem a váltókat bemutatók, az istentelenek és a telegramotok a messze Keletről azzal, hogy a keleti testvérek nem fizetnek, mert nincs is pénzüik s mert nem is akarózik nekik fizetni. Az öreg M. E. Löwy öreg dédunokája fogta erre a kulcsokat, becsukta velük a bobja ajtóit s elküldte őket a törvényszékre. Az öreg M. E. Löwy pedig megfordul sírjában az angyalföldi elhagyott temetőben, ahová hetven évvel ezelőtt lefektették örök nyugovóra. Ha a halottak éreznek, nagyot sajnálkozhatnak a dédunokán, akitől százharminc esztendő munkájának eredményét elszedte az üzleti pangás.

Százharminc év munkája! Hány nemzedék verte a bűnös mellét és énekelte a könyörgő istendicséretet az M. E. Löwyék könyvei alapján azóta, hogy a helytartó-tanács 1765-ben Efraimnak megadta az engedélyt rá, hogy Pozsonyban imádságos könyveket áruljon. Az első és az egyetlen zsidó volt ő, aki ilyen engedélyt kapott. Az üzlete gyarapodott és Efraim negyvennégy év múltán Pestre, az Orczy-házba, a kis fiók-Sionba jött, és magával hozta boltját, amely azóta világüzletté lett. A levantei és az orosz zsidó árusok benne szerezték be az imádságos könyveket s a nagy vastag tudományos munkákat, amelyek leggyakrabban kis könyveknek a furfangos kommentárjai. Efraim azután nemzé Márkust, Márkus nemzé Lipótot, Lipót nemzé Ignácot, Ignác pedig belebukott a szinte másfél százados üzlet vállalkozásaiba. Lipót volt közöttük a legdicsőbb, a jubiláns, aki a királytól arany érdemkeresztet kapott, amiért őseivel egyetemben vagy utánuk száz évig becsülettel árulta Isten dicsőségére a tudományos és áhitatos könyveket A régi Pestnek, a régi Magyarországnak életképébe érdekességnek való az M. E. Löwy's Sohn cégalapítása, gyarapodása, az új Budapestébe pedig a bukása. A másfél százados életerő talán kisegíti a bajból, most azonban benne van. A nagy raktár imádságos könyvnek tenger imádsága nem segített rajta. Mert hitetlen lett a világ, az imádság benne maradt a könyvekben, ahelyett, hogy az ajkak hadarnák, a fejek bólogatnák s az ökökbe szorított kezek kivernék a görnyedt melleken.

3. Az Orczy-ház leírása 1876-ból¹⁸⁹

¹⁸⁸ (Szerző nélkül): „Az M. E. Löwy fia” *Pesti Hírlap*. Budapest, (1897. október 22.). 19. évf. 293. sz. kiadás, 8. o.

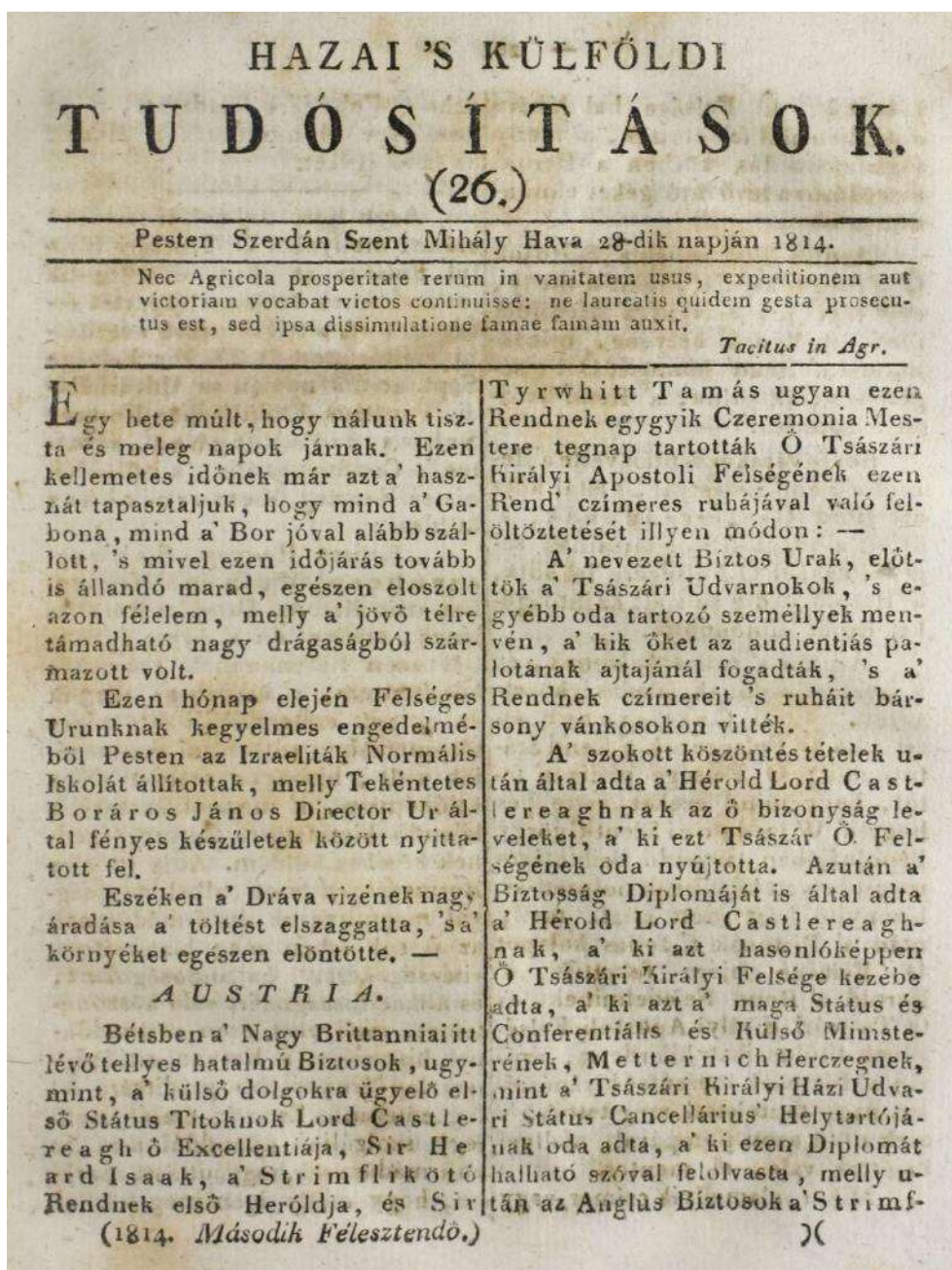
¹⁸⁹ Bendtner József: „Budapesti levél. Július 20.” *Szegedi Híradó*. Szeged, (1876. július 30.). 18. évf. 91. sz. kiadás, 2-3. o.

„Az egész házat feleközi jellege teszi nevezetessé, amennyiben kilencvenszázad részben zsidók lakják. – Van benne orthodox zsidó-templom, sőt azelőtt kettő is volt; de az egyikből, amelyben Izráel ivadéakai egykor az egy igaz istent imádták, később takarékpénztár lett, pénztemplom, és azóta ugyanazon szentelt falak közt Jehova helyett az aranyborjút imádták. De aztán a takarékpénztár is elköltözött onnan és ma ismét templom, Gutenberg temploma.

Azonkívül van az Orczy-házban – amennyire felületesen összeszámlálhattam – 1 kávéház, sörház és étterem, sütőház, 2 nagy fűszerkereskedés, 2 zsidó könyvkereskedés, 3 dohánytőzsde, szatócs, kefekötő, késes, sirkőtár, bőrkereskedés, hentes, petroleum- és szappankereskedés, szerkovács, ügyvédi iroda, zálogközvetítő, 2 norinbergi és diszárúkereskedés, gyapjúüzlet, lámpakereskedés, borpince, 3 jégverem, papír-, kalap-, posztókereskedés, spiritusz-raktár, pálinkakereskedés, bádogos, cipész, betegápoló-intézet, lotto, szűcs, aranyműves és ékszerész, gyógyfű- és theakereskedés, esernyőkészítő, meg valami 30 raktár és két emelet tele lakással, melyeknek legkisebbikeért 400 forint évi bért fizetnek.

Ezen felsorolt üzletek legtöbbje kizárólag zsidó jellegű, a lakosok óriási többsége zsidó s szombati napokon ünnepies csönd honol a házban, az udvarokat, folyosókat a zsidó gyermekek roppant sokasága lepi el mindig, akiktől kizárólag csak magyar szót hallani, és ez fényes cáfolatul szolgálhat mindazoknak, akik a hazai zsidóságot germanizálással szeretik vádolni.”

2.a. A pesti zsidó iskola megnyitása¹⁹⁰

¹⁹⁰ (Szerző nélkül): „Izraeliták Normális Iskolája” *Hazai 's Külföldi Tudósítások*. Pest, (1814. szeptember 28.). 1814. 1. félév 26. sz. kiadás, 1. o.

Nro. 75.

V e r e i n i g t e
O f n e r P e s t e r
Z e i t u n g.

Sonntag

(Mit k. k. allerhöchster Freyheit.)

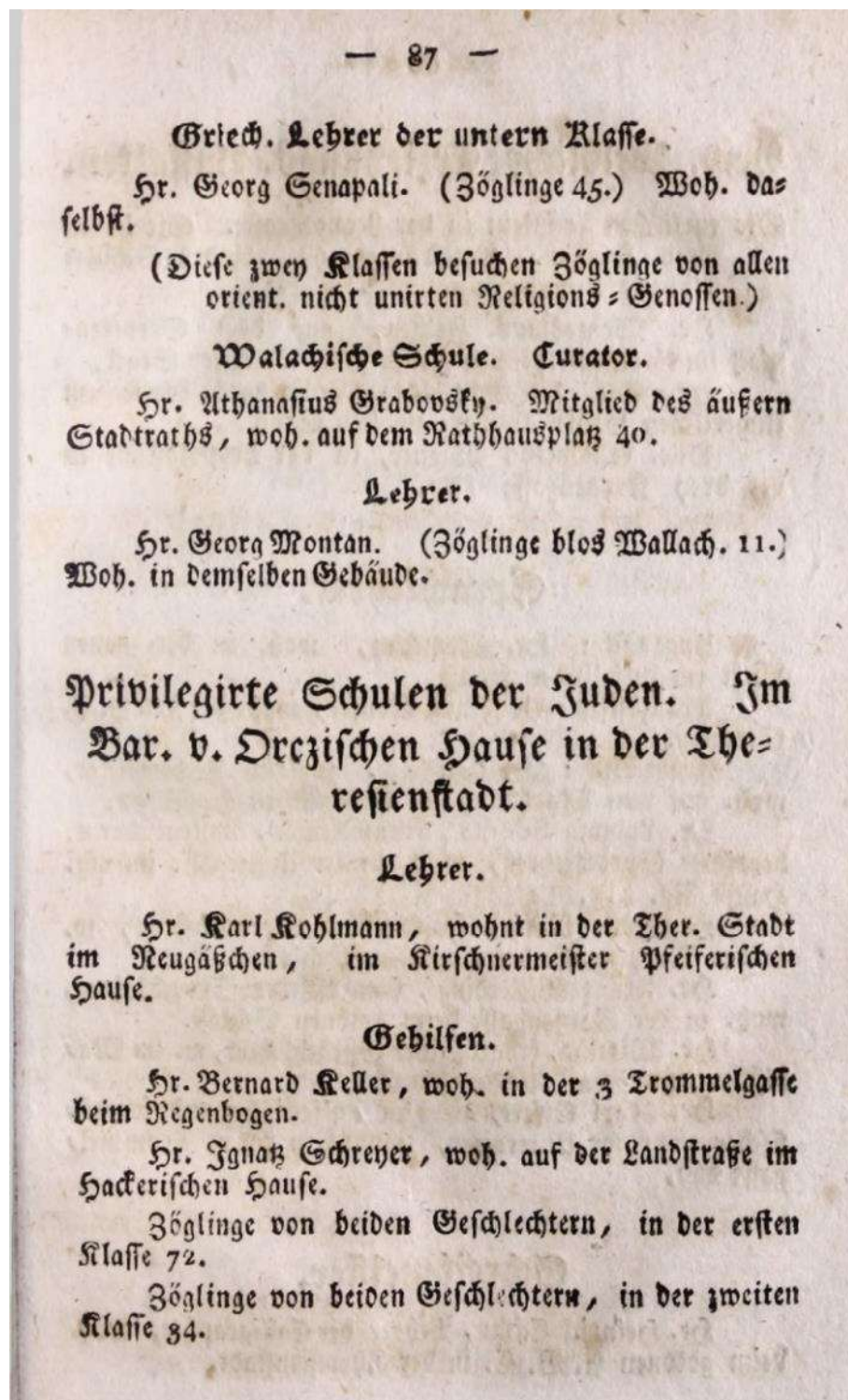
18. Sept. 1814.

O f e n. Von Seite des hohen Landes-Milit. Gen. Commando werden ferners folgende patr. Gaten bekannt gemacht: Der Gerichtstafel-Beisitzer des löbl. Pester Comitats Anton v. Balla, für tapfere ungarische Soldaten, die in den Schlachten von 1813 und 1814 verflümmelt wurden, 100 fl. — Unter den Badegästen zu Páskö (Páskov) wurde zur Unterhaltung der Tyrnauer Invalidenhaus zum Gebrauch des Bades dahin gekommenen 117 Invaliden eine Sammlung veranstaltet. Es kamen 541 fl. W.W. ein. Davon wurden in Beisehn einiger Geber, namentlich des Hrn. Kovacs ehemaligen Instructors des Grafen Joseph v. Pálffy zu Wien, der diese Collecte besorgte, an jeden Mann 3 fl. vertheilt, der Ueberrest aber wurde der Tyrnauer Invaliden-Haus-Commission zur Verabreichung an besonders alte und gebrechliche Invaliden zugesendet. — Die Nro 69 unserer Zeitg erwähnten 100 fl. von der israelit. Gemeinde zu Makó im Csanader Comit.

P e s t. Nachdem Se. k. k. apostol. Majestät, mit der väterlichen Sorgfalt, welche die Gefunungen des be-

sten Monarchen für alle Seine Unterthanen, und alle Zweige ihrer Wohlfahrt befehlet, allergnädigst zu befehlen geruheten, daß für die Kinder der Israeliten-Gemeinde in P e s t eine eigene öffentliche Normal-Schule errichtet werde, so richtete besagte Gemeinde, um dem Allerhöchsten Befehl Sr. Maj. pflichtschuldigst Folge zu leisten, eine eigene Gelegenheit bestmöglichst zu jener Schule ein, und am 8. d. erfolgte die Eröffnung derselben. Zu diesem Zweck versammelten sich daselbst um 9 Uhr Vormittags zahlreich die Schulkinder unter Anführung ihrer Väter und Anverwandten, und mit ihnen zugleich kamen der Hr. Rabbiner, die HH. Gemeinde-Vorsteher, und die HH. Schulcommissäre. Bald darauf erschien der Hr. Normal-Schulen-Local-Director von P e s t, Hr. Joh. v. Boráros, Beisitzer des löbl. Pester Comitats und älterer Magistrats-Rath der k. k. Freystadt Pest, um die feyerliche Eröffnung jener israelitischen Normal-Schule vorzunehmen. Ihn begleiteten die Haupt-Normal-Schul-Lehrer Jos. Tolnay und Geis. Vértessy. Es gielt nun eine eindringliche bündige Rede in deutscher Sprache

¹⁹¹ (Szerző nélkül): „A zsidó iskoláról” *Vereinigte Ofner-Pester Zeitung*. Pesth, (1814. szeptember 18.). 15. évf. 75. sz. kiadás, 857-858. o.

¹⁹² Addressbuch der Königlichen Frey-Stadt Pesth 1815.: Pesth, (Lehrer, Eggenberger und Müller, 1815)., 87. o.

3. A zsidó iskolák Pesten, 1846¹⁹³

„A' pesti izraeliták is megérték a' kor intő szövegét, tanodát állítanak föl, az akkori tanrendszer szerint, 's az akkori idő igényeinek megfelelően.

És ez iskola még mai nap is fenáll ugyanazon tanrendszerével, a' mellyel birt 13 évvel ezelőtt; ugyanazon igényeket tartja szem előtt, mellyeket 13 évvel ezelőtt.

De az iskola 's a' jelenkor között egy 13 évi időköz terül el, 's a' jelenkor embere visszapillant a' tanodára, 's íme, ez a' múltnak sötétlő ködében eltűnik, rideg falzata meredez az ég felé, borzalmasan, éktelenül. Kiköltözött belőle a' szellem, a' lélek, melly éltette, 's egy holt, egy sápadt tetem maradt csak, a' melly porhad, rémletesen! (...)

Aztán szabályokat tanítanak ott minden szép- és jóról; az édes hazai nyelvről, a' természet csuda szépségéről, az Isten és felebarát iránti szeretetről? Dehogy! Az üres szabályokba öntenek-e forró életet, átviszik-e a' gyakorlati alkalmazásra? oh nem; ez új és nem nekik való! (...)

A' tanítók legnagyobb része ugyanis egy a' tanítóinál egészen más pályára készül egyénenként áll, kik csak ideig óráig esküdtek a' köztünk még oly lenézett, függő 's oly soványan fizető nevelési zászló alá, csak hogy a' sajtó szükség elől menekülhessenek, a' nélkül, hogy a' tanítói pályára elegendő előkészületeket szereztek. Természetes tehát, hogy az igen kevés paedagogiai ismeret- és tapasztalattal bíró ifjú a' legjobb szándékkal sem képes jó és jövődjére hasznos nevelést adni növendékinek; mert ez csak azt taníthatja, a' mit maga tud, 's csak azt tanítja, mire önmagának előszeretete, hajlama van. (...) Innen az a' sok üresfejű, röpké hírlapokból merített szódagálylyal fénymázolt divathős a' fővárosi izraeliták ifjai közül! Ezek mind az édes mama nézetei szerint neveltettek!

És ha ilyen a' gazdag zsidó gyermekeinek sorsa, minő még a' szegényeké? A' szegény apa külön tanítót nem fogadhat fiának, 's a' tanodában nem hagyhatja, mert mellyik atya nézheti nyugodt lélekkel gyermeke szíve- és eszének elhanyagolását, elparlagulását? ki fogja tehát a' tanodába, és azon zugiskolák egyikébe járatni, mellyek, szégyenére a' tizenkilencedik század szelid és haladó szellemének, Pesten oly nagy mértékben találtatnak? Hadd járjon, azt mondja a' gyermeke elerkölcstelenedésén elkeseredett szívé atya, hadd járjon abba, tanuljon legalább imádkozni, 's tudja, hol él az Isten! Szegény atya, együgyűségben nem tudod, hogy az Isten magasztos fogalma helyett a' pokol cseleivel ismertetik meg gyermekedet.

De hát láttak-e már kegyes olvasóim ilyen zugiskolát? Ha nem, 's ha természetük elég erős, egy nem épen leggyöngédebb jelenet megilletődés nélküli megsemmisítésére, 's kíváncsiságuk elég éber, a' budapesti titkok oly egyikével találkozni, melly még Nagy Ignác urnák is, ki különös élesszaglással találta föl a' zsidók szemétbuczkáit, kikerülte figyelmét: úgy tessék velem járadozniok 's elvezetem önöket a' legközelebbikbe!

Ez az udvar itt, nem annyira tiszta, mint ronda; füleinket zavart kiabálás érinti; bizonyosan célhoz értünk. Soha se illetődjének meg az undok bűz által, melly az egész udvaron kórterhesen elterül; ez csak előkészületül tekinthető a' hozzá nem szokottnak kiállhatlan bűzü iskolának! megkímélhetem kegyeteket a' belépés kényelmetlenségétől: sompolyodjunk csak ide az ablakhoz, innen is eleget láthatunk; sokat is! – A' szűk és ronda szobában mintegy 50-60 gyermek nyüzsög, zsibong, mint raj a' köpűben! (...)

Most az ajtó nyílik, belép egy borzas fejű, sárga képű ember. Szemében a' harag, kezében pedig a' hatalom pálcája, melly őt soha el nem hagyja; első pillanatra megismerteti velünk az emberképző intézetnek főnökét. Haragja lángra lobban e' zavar láttára, es féket nem ismerő dühében megragadja a' kezéhez legközelebb eső gyermeket 's úgy eljáratja vele a' medvetánczot, hogy szegénynek még a' lelke is faj bele. Így megy ez sorra, rendre, mindaddig, míg karját bírja és a' pálcza el nem törik. (...)

Tudom, vannak kivételek! De igen kevesek! Mondottam, a' nagyobb résznek szól.

Azért szólaltak föl legújabb időben már többen 's hathatósan, hogy tétessenek javítások minden zsidó viszonyokban általában, kivált pedig az iskolai ügyben. Folyamodványok bocsáttattak a' község bölcs erélyes előljáróságához: hogy a' tanítás nemzeti alapot, nemzeti jellemet nyerjen. De a' szavak elhangzottak, pusztán siker nélkül, 's a' főszólamlók oda utasítottak: legyenek várakozással, megjönni fog, a' minek jönnie kell. És várakoztak 's várakoznak, és nem történik semmi! (...)

¹⁹³ Gadácsy Márton: „A pesti izraeliták elemi tanodája” *Életképek*. Pest, (1846. augusztus 1.) 4. évf. 5. sz. kiadás, 155-159. o.

4. Dr. Jakobovics Fülöp (digitálisan javított) portréja

Dr. Jakobovits Fülöp (1782-1864), a pesti zsidó kórház első orvosa, majd az állandó zsidó kórház megteremtője, a Magyarító Egylet alapítója és vezetője.¹⁹⁴

„Jakobovits Fülöp portréja jellegzetes asszimilált portré: viselete a korszak elegáns férfiviselete fehér mellénnyel és szalonkabáttal. A hagyományos zsidó viseletben elképzelhetetlen fekete csokornyakkendőt visel, ugyanakkor fejfedő nélkül.”

¹⁹⁴ „Jakobovics Fülöp portréja”: (MILEV). <https://collections.milev.hu/exhibits/show/rosenthal/jakobovics> [Utolsó elérés: 2024. április 14.]

5. Esküvő az Orczy-házban

Orthodox esküvő az Orczy-házban, a 20-as, 30-as évek fordulóján. A kép készítője és forrása ismeretlen.

6. A Jellinek jelenség: Magyarbrod, Bécs, Budapest, New York

1892 augusztusában adott hírt az Egyenlőség arról, hogy Baden bei Wienben elhunyt dr. Jellinek Adolf híres bécsi főrabbi felesége, született Bettelheim Róza (1832–1892), 60 éves korában. A tudós, egyházszerző rabbi egy évvel élte túl feleségét. A rabbicsaládból származó Jellinek Adolf nagyapja, Broda Zwi Hirsch (elhunyt: 1821) Magyarországon, Köpcsényben volt rabbi, míg apja Isaak Löw Magyar Brodban melletti faluban szolgált fia születésekor.

Jellinek Adolf (1821–1893) és Róza esküvőjét 1850-ben az Orczy-házi Kultusztemplomban Schwab Löw főrabbi vezette. A pár első gyermeke dr. Jellinek György (Georg 1851–1911) az osztrák közjog egyetemi tanára volt Bécsben¹⁹⁵, és pályafutását a heidelbergi egyetem rektoraként fejezte be. Másodikként Miksa született, aki a germán nyelvészet tanára lett Bécsben¹⁹⁶. Miksa második utónevét fiatalon elhunyt nagybátyja után kapta: Hermann Jellinek (1822–1848) filozófus volt, s az 1848-as októberi bécsi forradalom mártírja lett, forradalmi tevékenységéért kivégezték.¹⁹⁷ Hermann műve az Uriel Acosta élete és tanítása a korszak egyik ismert és színpadon is feldogozott írása volt. Adolf

¹⁹⁵ https://en.wikipedia.org/wiki/Georg_Jellinek Utolsó elérés: 2024.04.14

¹⁹⁶ https://de.wikipedia.org/wiki/Max_Hermann_Jellinek Utolsó elérés: 2024.04.14

¹⁹⁷ https://austria-forum.org/af/AustriaWiki/Hermann_Jellinek Utolsó elérés: 2024.04.14

harmadik fia Emil Jellinek (1903 után Jellinek-Mercédès) 1853–1918 diplomata és üzletember lett, s az ő lányát hívták Mercedes-nek, akiről a Mercedes gépkocsik a nevüket kapták.¹⁹⁸ A család magyar ágát Jellinek Mór (1823–1883)¹⁹⁹ nyitotta meg, aki közgazdászként több alapvető írást publikált. Budapest tömegközlekedésének első szervezője, s egy ideig a gabonatőzsde elnöke is volt²⁰⁰. Két fia folytatta az apa által nyitott utat: haraszi Jellinek Henrik (1853–1927) a budapesti közúti vaspályatársaság igazgatója és Jellinek Arthur (1852–1929) politikus, országgyűlési képviselő, jogi szakíró volt.²⁰¹ A család amerikai ágát Elvin Morton Jellinek (1890–1963) biológus²⁰² tette híressé.²⁰³

7. Sirkőraktár a Váci körúton²⁰⁴

A sirkőraktár, mielőtt 1914 decemberében az Orczy-házba költözött volna 1910-ig a Dob u. 1-ben működött. A cég pár évig a Váci körúton (ma Bajcsy-Zsiliszky út) állt fenn és onnan tette át a telephelyét az Orczy-házba. Ennek vezetője Boros József volt. Az Orczy-ház lebontásakor beperelte a háztulajdonos Helvétia Rt-t, hogy az épületben maradjon, és azt a szárnyat, ahol dolgozik, a cég ne bonthassa le. Az ügy jelentős kártérítés kifizetésével zárult Boros javára.²⁰⁵

Ezzel párhuzamosan létezett az 1875-ben Kohn Arnold alapította sírkőkereskedés, amelynek ennek üzlete szintén a Váci körúton volt, majd az Orczy-ház melletti épületben, a Károly körút 15-ben volt működött tovább. A tekintélyes kereskedő a zsidó a budapesti leánykiházasító egyesület elnöke, és a Chevra Kadisa kurátora volt.

¹⁹⁸ https://de.wikipedia.org/wiki/Emil_Jellinek Utolsó elérés: 2024.04.14

¹⁹⁹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Jellinek_M%C3%B3r Utolsó elérés: 2024.04.14

²⁰⁰ Unokája: https://hu.wikipedia.org/wiki/Elvin_Morton_Jellinek. Egyik fia: <https://www.geni.com/people/Markus-Jellinek/6000000061373456050> és <http://aliz-napok.blogspot.com/2020/04/markus-erwin-jellinek-marcell.html> és <http://aliz-napok.blogspot.com/2020/04/markus-erwin-jellinek-marcell.html>

²⁰¹ https://hu.wikipedia.org/wiki/Jellinek_Arthur Utolsó elérés: 2024.04.14

²⁰² https://hu.wikipedia.org/wiki/Elvin_Morton_Jellinek Utolsó elérés: 2024.04.14

²⁰³ A Jellinek családfa a geni.com-on 1755-től: <https://www.geni.com/people/Georg-Jellinek/6000000043047093809> Utolsó elérés: 2024.04.14

²⁰⁴ Boros és Kohn hirdetés: „Boros és Kohn sírkőraktára” *Múlt és Jövő*. Budapest, (1914. április 1.).4. évf. 4. sz. kiadás, 231. o.

²⁰⁵ (Szerző nélkül): „Furcsa zavarok az Orczy-ház bontása körül” *Friss Ujság*. Budapest, (1937. március 23.).42. évf. 66. sz. kiadás, 8. o.

8. Temetési botrány²⁰⁶

„Temetési botrány történt tegnap délelőtt a főváros egyik legélénkebb pontján, az országúti Orczy-féle ház előtt. Sok száz ember nézte, csak a rendőrség nem volt látható. Valami Rosenberg Márkus nevű egyént temettek el, a zsidó szent egylet költségén. Ez egylet az elhaltak orthodox elvrokonait eleve felszólította, hogy szokás szerint jelentsék be előre, ha valaki közülök a temetéskor beszédet akar tartani. Ily jelentés azonban nem történt, hanem midőn a halottas menet az Orczy-házhoz ért, az orthodoxok mégis beszédet akartak mondani, de a szent egylet ezt az ártatlan óhaját semmiképp sem akarta megengedni, mert a beszéd nem volt előre bejelentve. Az orthodoxok, kik igen nagy számban gyűltek össze, erőszakkal lerántották a koporsót a halottas kocsiról és megtartották a gyászbeszédet. Ezen a szent egylet annyira felbőszült, hogy a faképnél hagyta a koporsót, melyet aztán gyalog kellett a temetőbe kivinni.”

9. Pótimaház zsidó nagyünnepekre²⁰⁷

Van szerencsénk tisztelt mult évi templomi vendégeinket,
jóakaróinkat és a nagyérdemű közönséget értesíteni, miszerint
ez idén ellátott

i m a h á z u n k a t

a zsidó nagy ünnepek tartására a jól szellőzőtt,
villamosvilágítással és női karzattal ellátott Pod-
maniczky-utca 14. számú

D I S Z T E R E M B E N,

amely minden egészségügyi és kényelmi kíváncsolomnak megfelel,
megnyitjuk. Most is arra fogunk törekedni, hogy **én ek karunk-**
kal saját magunk vezetése mellett, előimádkozásunk
által s egyéb más tekintetben is a jelenlevők megalégedését meg-
nyerjük. — Ülőhelyek ugyanott bérelhetők s számos látogatásért,
valamint a kellő időben való előjegyzésért esedezőnk,

18219

kiváló tisztelettel

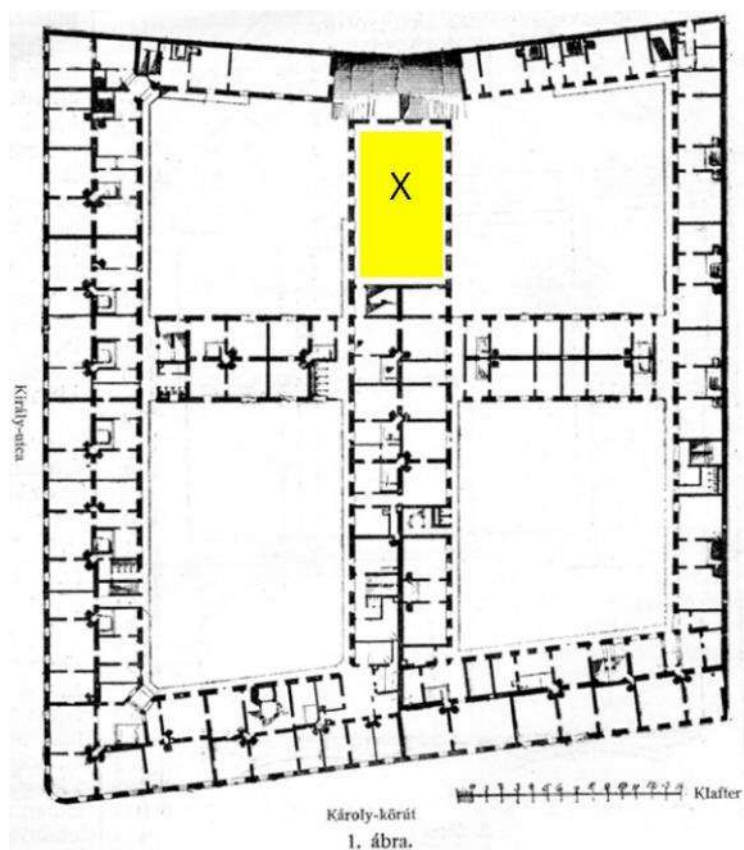
Klopfer testvérek.

Lakás: VI., király-utca 24.

²⁰⁶ (Szerző nélkül): „Temetési botrány” *Magyarország és a Nagyvilág.*, 1875. július 25. 11. évf. 30. sz. kiadás, 367. o. .
A cikk szó szerint megegyező formában megjelent a Pesti Napló és az Egyetértés hasábjain is.

²⁰⁷ (Szerző nélkül): „Pótimaház (hirdetés)” *Pesti Hírlap.* Budapest, (1896. augusztus 30.). 18. évf. 238. sz. kiadás, 27. o.

10. A mikve felételezett helye Szabó János szerint az Orczy-házban²⁰⁸

A mikve feltételezett helye (sárga és X) az Orczy-ház alaprajzán

11. A Tharaud ügy

Jean és Jerome Tharaud – így írták közösen könyveiket – eredetileg Ernest (1877–1952) és Charles (1874–1953) névre kereszteltettek Franciaországban. Ernest a századfordulón (1899–1903) Budapesten az Eötvös József Kollégiumban tanított francia nyelvet, így éveket töltött Budapesten, ahol Charles is gyakran megfordult. Itt írták első közös regényüket, emellett Magyarországot és irodalmát bemutató műveket publikáltak. Magyarországon fedezték fel maguknak a vallásos zsidóság témavilágát. Több ezzel kapcsolatos regényt, belletrisztikai irodalmat, riportot adtak közre, s első próbálkozásait pozitív fogadtatás kísérte. Kidolgozott stílusuk miatt kedvelt, és többször kitüntetett íróként később az útleírások felé fordultak. Az író- és testvérpár 1906-ban kapott Goncourt-díjat a Budapesten írt *Dingley, a híres-neves író*²⁰⁹ című könyvük után. Első, Magyarországon nagy sikert aratott, lefordított könyvük *A kereszt árnyéka*²¹⁰ születése mellett Szabolcsi Miksa bábáskodott, s amit

²⁰⁸ Szabó János: „A budapesti Orczy-ház egy részének beomlása és a „Párisi nagy áruház” égése” *Építő Ipar*. Budapest, (1904. január 3.).28. évf. 1. sz. kiadás, 3-5. o. (3. o.)

²⁰⁹ Tharaud Jean és Tharaud Jerome: *Dingley, a híres-neves író*. Ford.: Fehér Sándor. Budapest, (Athenaeum, 1916).

²¹⁰ Tharaud Jean és Tharaud Jerome: *A kereszt árnyéka*. Ford.: Eckhardt Sándor. Budapest, (Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1921).

az Egyenlőség is lelkesen ünnepelt.²¹¹ A kötetet bemutató cikkben már megelőlegezték a következő regényt, ami a pesti zsidónegyedben játszódik. Ez lett *Amikor Izrael a király*, amelyet a korszak egyik jelentős antiszemita művének tekinthetünk. Magyar kiadása folytatásokban jelent meg a Napkelet hasábjain 1925 májusától.²¹² A megjelentést hatalmas felháborodás követte, így a sajtóbeli megszólalásaik magyarázkodásból álltak.²¹³ Többször szót emeltek a francia lapokban Magyarország mellett, s ezért a magyar sajtó szívesen foglalkozott velük, de egyre inkább csak a szélsőjobb. Még kísérletet tettek magyarországi zsidó barátaik szimpátiájának visszaszerzésére, következő regényüket Ujvári Péter írónak, a Magyar Zsidó Lexikon szerkesztőjének ajánlották: „A notre ami M. Peter Ujvári, qui a méné la vie des jesivahs.” Ujvári segítette őket 1912-ben abban, hogy a máramarosi és felvidéki zsidóknál tett utazásukat feldolgozzák, és a benyomásaik félreértéseit kigyomlálják. S amikor 1927-ben a Sáron rózsája című, magyarul meg nem jelent regényüket írták, szintén Ujvárihoz fordultak segítségért.²¹⁴ E könyvet már antiszemita műveik követték. 1937-ben ellenezték a zsidók Erec Izraeli további bevándorlását, mondván az nehézséget okoz az arab lakosságnak, de nem oldja meg az európai zsidókérdést.²¹⁵ Szellemi fejlődésüket Mosonyi Ferenc részletesen elemezte, s mint megjegyezte:²¹⁶ „Istóczy s Verhovay utódai büszkék lehetnek: a francia Parnasszus Sziámi-ikreinek antiszemitizmusa magyar földön szökött virágba.” A szerzőpáros végig tagadta az antiszemitizmus vádját, s állították, hogy céljuk a zsidókérdés objektív szemlélése és elfogulatlanok a zsidósággal szemben. Olvasóik nem így látták, nem így látják. Mindkét fivér a francia akadémia tagja lett (1939, 1946). Utoljára 2003-ban jelentették meg Ha Izrael a király könyvüket a német kiadás magyarra visszafordított címével: Zsidó uralom Magyarországon.²¹⁷

²¹¹ (Szerző nélkül): „A hunfalusi zsidófiú” *Egyenlőség*. Budapest, (1920. augusztus 7.).39. évf. 32. sz. kiadás, 13. o.

²¹² Tharaud János és Tharaud Jeromos: „Ha Izrael a király (A sorozat első része). III. fejezet. Az Orczy-ház.” *Napkelet*. Budapest, (1924. május 1.).2. évf. 5. szám kiadás, 448-454. o.

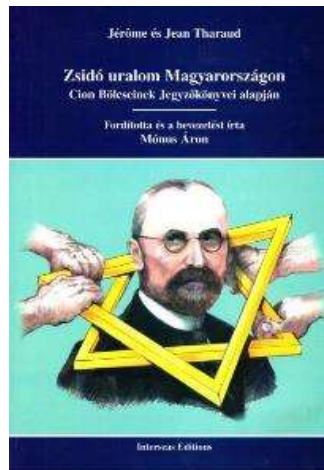
²¹³ Lásd, példaképp: (Szerző nélkül): „A Tharaud-fivérek is megbánták antiszemitizmusukat” *Uj Kelet*. Kolozsvár, (1927. július 19.).10. évf. 160. sz. kiadás, 2. o.

²¹⁴ (Szerző nélkül): „A Tharaud-fivérek magyar barátja” *Literatura*. Budapest, (1928).3. évf. 1. sz. kiadás, 10-12. o. A könyvet részletesen bemutatta a Pesti Napló. „Mert itt megtalálható a zsidó és az antiszemita lélek kereszt- és harántmetszete, patológiája, kórtana, históriája, statisztikája, de fájdalom, nem található meg benne az író lelke. (...) „Őrült sikere lesz a könyvnek. Nem csoda. Hisz a témája olyan érdekes. És a megírása olyan rossz.” L. L.: „Sáron rózsája” *Pesti Napló*. Budapest, (1927. szeptember 11.).78. évf. 205. sz. kiadás, 8. o.

²¹⁵ (Szerző nélkül): „Jerome Tharaud újabb nyilatkozata gálai és palesztinai zsidókérdésről” *Uj Kelet*. Kolozsvár, (1937. december 28.).20. évf. 295. sz. kiadás, 3. o.

²¹⁶ Mosonyi Ferenc: „A Tharaud-fivérek” 14. évf.1. sz. *Korunk (Kolozsvár)*. (1939. 01)., 58-60.

²¹⁷ Tharaud Jean és Tharaud Jerome: *Zsidó uralom Magyarországon*. Ford.: Mónus Áron. Hódmezővásárhely, (Interseas Editions, 2003).

A Tharaud testvérek könyvének utolsó kiadása Magyarországon, 2003-ban

A két francia író a Képes Krónika c. lap hátoldalán 1920-ban²¹⁸

„Ernest (1) és Charles (2) Tharaud, két jeles francia író, Magyarország régi és őszintebárata, akiket Bartóniek Géza (3) igazgató fogad az Eötvös kollegium halljában”

²¹⁸ (Szerző nélkül): „Ernest és Charles Tharaud, jeles francia író, Magyarország régibb őszinte barátai (fénykép)” *Képes Krónika*. Budapest, (1920. július 27.).2. évf. 30. sz. kiadás, 828. o.

J-J. Tharaud: Amikor Izrael a király. III. fejezet (a kiemelések tölem. DG)

„Az Orczy-ház

Pest, a nagy, lapos város, mely szemben a Duna túlsó partján terül el, nem dicsekedhetik, miként Buda ősi vára, művészies és harci romantikájú múlttal, de azért idővel a Kelet félelmetes ostromának ő is áldozatul esett. Nem hatalmas seregek rohamainak ugyan, melyek történelmi képek festésére alkalmas anyagot nyújtanak, hanem valami különös fajtájú, láthatatlan, földalatti ostromnak, mely mint a lassan emelkedő árvíz, ellepte a várost. A két század előtt Buda várából fegyveresen kiűzött "kelet" alattomosan küszva lassan visszaszivárgott Pest városába, és befészkelve magát oda, egy szép napon a bennszülöttek csak azon vették észre magukat, hogy lábaik alól kicsúszott a talaj. Saját városukban nem ők uralkodtak többé! Hogy történhetett meg ez a furcsa dolog? Elmondom azonnal.

A múlt század elején Pest csak külvárosa volt Budának, s majdnem kizárólag német kereskedők lakták. Ezek a Thüringiából vagy Frankoniából eredő németek azoknak a jobbágynak voltak leszármazottjai, kiket Mária Terézia mint valami embernyáját a kétszáz éves török uralom által kipusztított Magyarországra terelt, hogy ezzel újból benépesítse a kihalt vidékeket. E kereskedők üzletei azokban a hosszú, földszintes, téglából épült, meredek tetőzetű házakban voltak, melyeknek néhány, mindig ritkábbá váló példányát még ma is láthatni a régi városrészekben. A lakosság zömét szerény iparosok, becsületes és szorgalmas kereskedők tették. Megtartották anyanyelvüket, s mégis hamarosan alkalmazkodtak a magyar társadalom szokásaihoz. Minthogy a magyarok régtől fogva nem szerették a kereskedelemmel való foglalkozást, egy pár osztrák, örmény, levantei vagy görög kivételével alig találtak az előbb említett németek számottevő versengőkre. Üzleteik tehát nagyszerűen virágoztak mindaddig, amíg egyszerre fel nem bukkant a piacon egy új alak, kit rég ismertek ugyan a falvakból, de akit eddig a körülmények távol tartottak a városoktól.

Minden magyar falunak ugyanis már régi idők óta megvolt a maga zsidója. Lengyel-, vagy Oroszországból jöttek ezek – hol a sűrű kivándorlások ellenére még ma is hemzsegek – vagy Ausztriából, hol az 1848-i forradalom előtt nem kaptak letelepedési engedélyt, vagy ha nagy nehezen néhányat mégis befogadtak közülük, ez csak a családalapítási jog megtagadásával történt. Csak a legidősebb fiú házasodhatott meg ott; a többiek kénytelenek voltak liberálisabb országokba vándorolni, mivel az agglégénység ellenkezett vallási előírásaikkal.

Természetes, hogy ilyen körülmények között sokan a kincses Magyarországra jöttek, hol nemtörődomséggel fogadták őket, úgyhogy letelepedhettek és könnyen meggazdagodhattak. Az egyik beállt valamelyik nagyúrhoz „házizsidónak” és ott a legkülönbözőbb szolgálatoakat teljesítette. Mások valamelyik nagyközségben telepedtek le kocsmárosoknak, és a parasztnál körülbelül ugyanazt a szerepet játszották, mint „házizsidó” társaik az egyházi vagy világi főuraknál. A röghöz tapadt magyar paraszt megvetette mindazt, ami nem függött össze a földműveléssel, vagy állattenyésztéssel, így a kereskedést és az azzal foglalkozó zsidókat is. A falusi nép nem tudta, vajon az Isten vagy az ördög küldötte-e nyakára a zsidó kocsmárost. Annyi azonban bizonyos, hogy az rövidesen olyan nélkülözhetetlenné vált, akárcsak az eső, vagy a nap melege. Ezek a sehonnai kóbor zsidók nem állottak semmiféle törvény védelme alatt; jogilag csupán megtűrték voltak, s tulajdonképpen a nagyúr kényére és a paraszt kegyére voltak utalva. A megtelepedett, mély vallásosságú keresztény magyarok utálták eme átkozott vándorokat; Krisztus megfeszítőinek unokáit gyűlölték bennük, és mégis megtörtént az a különös dolog, hogy a kegyesen befogadottak, kitartó fúrfangjuk segítségével, lassanként az egész vidéki lakosság anyagi életének intézői lettek.

Abban az időben a fő- és köznemesek (dzsentrik, kik Magyarországon még ma is nagy számmal vannak) birtokaikon könnyű, mindenben bővelkedő életet éltek. A napszám nem került nekik pénzbe, úgyhogy dúsan telt mindenre a föld terméséből. Nem igen aggasztotta akkoriban az urakat a jövő; legalább is míg az 1848-i forradalom el nem törölte a jobbágyságot. Ekkor azonban alaposan megváltozott a helyzet. Különösen a köznemesek sínylették meg az új állapotokat, mert az állam leginkább az ő földjeiket váltotta meg, hogy azokat a felszabadított jobbágyság között felossza, míg az egyházi és világi főurak latifundiumaihoz alig nyúlt. A köznemes a váltságdíjat megkapta ugyan, de csak olyan papírpénzben, melynek értéke hamarosan lesüllyedt. A dzsentrik, kiket megfosztottak földjeik egy részétől és akiknek nem volt elég pénzük a megmaradt rész művelésére, feljöttek Budapestre, hogy itt az állami hivatalokban meghúzódvá, továbbra is urak maradhassanak. Birtokaik megvételére pedig sietve ajánlkoztak a „házizsidók”. A forradalom, mely a jobbágyságot megszüntette; éppen a legjobb időben, mintegy isteni gondviseléskeppen, a zsidóknak is megadta a földvásárlási jogot. És ők möhön vetették magukat azokra a földekre, melyeket szolgaságuk idejében oly sokszor kellett gyalogszerrel bejárniuk.

Néha a földesúr nem tudta magát rászánni arra, hogy a nevét viselő ősi birtokot eladja, inkább beleölte kevés megmaradt pénzét is, csakhogy továbbra is gazdálkodhasson. Sűrű kölcsönöket vett fel a zsidótól, míg végül aztán hitelezője mindenét el nem árvereztette. Máskor pedig a házizsidó kilenc vagy tíz évre az egész ingatlant bérbe vette, és olyan kiméletlen rablógazdaságot űzött rajta, hogy a szerződés letelte után az „uraság” a kimerült, földet csak mélyen leszállított árban adhatta ki újból. Az ilyen váratlan jövedelemcsökkenés azután nagy zavarba hozta a földesurat, mert nem volt hajlandó lemondani a kényelmes, de drága pesti életéről. Mitévő legyen ilyenkor ugyanis a nemesember? Elhagyja-e kellemes hivatalát, hol a minisztériumban a napi nyolc munkaórát körme ápolásával és egyiptomi cigaretták szívásával, politizálással és zsidósziidással ütötte agyon, vagy lemondjon-e a déli és ötórás korzóról; hol a Dunaparton a naplopó urak és hölgyek kettős sorai között sétálni, vagy a sovány akácfa alatt üldögélni annyira úri dolog? Búcsút mondjon-e a kaszinónak, a kávéháznak és a város minden gyönyörűségének, melyek oly simává és gondtalanná teszik az életet, amíg végre pénzfogytán el nem vesz az ember valami gazdag polgár- vagy zsidólányt? Vagy inkább rendbe szedesse az ősi birtokot? Ehhez azonban pénz kell, a magyar úrnak pedig soha egy vasa sincs, vagy ha van is, az másra kell neki. Egyetlen megoldás marad: eladni a földet a „házizsidónak”. És hiába húzza-halasztja a dolgot, előbb-utóbb mégis csak erre szánja rá magát.

A főnemesség pedig a jobbágyság eltörlése után is tovább folytatták Bécsben, vagy valamely más világvárosban, megszokott, nagyúri életüket. Ha pénzüik fogytán volt, előleget vettek fel zsidó bérletjüktől, vagy záloghitelt kértek valamelyik erdejükre. Adósságukat azonban sohasem törlesztették, úgyhogy haláluk után, az agyonterhelt birtok elosztásakor, mindig akadt egy-két örökös, aki a maga részét el akarta adni, és ilyenkor a zsidók megint csak kéznél voltak. **Hány ilyen házizsidó pöffeszkedik ma tulajdonosként abban a kastélyban, melyben nagyapját még az utolsó inas is letegezte, vagy amelybe kaftános őse, az alázatos, hunyászkodó, görhehátú batyus zsidó száz évvel ezelőtt a lábát is alig merte volna betenni?**

Mikor azután az ilyen megtollasodott zsidók fiai, sok pénzzel és tudással rendelkezve, feljöttek Budapestre, hogy érvényesüljenek, nem temetkeztek el a dzsentrí módjára a közigazgatás aktacsomói közé, hanem valami gyakorlati értékű, tényleges hatalmat nyújtó pályát szemeltek ki maguknak.

A pesti németek pedig ijedten szemlélték az új jövevények terjeszkedését. Alaposak, becsületesek és maradiak lévén, hogyan versenyezhetek volna ők az új típussal, mely kitartásával, meglepő üzleti tevékenységével és igen gyakran teljes kiméletlenségével könnyen följük kerekedett?

Az öreg német kereskedők elmagyarosodott fiai elidegenedtek a dzsentrí által megvetett üzlettől és őröb foglalkozások után néztek, a nemesek által szabadon hagyott liberális pályákra léptek: orvosok, tanárok, mérnökök lettek. Budapest banküzletei, nagyipara és világkereskedelme pedig mind akadálytalanul a volt „házizsidók” kezébe jutott. **Amikor Pesten is – mint Európa szerte – emelkedni kezdett a tőke fontossága, a vidéken rég megtelepedett zsidók elhagyták falvaikat és mind számosabban jöttek fel a fővárosba, hol bámulatos alkalmazkodóképességükkel nagyszerűen hozzá tudtak simulni a pénz- és iparvilág új, nemzetközi alakulataihoz.** Ekkor azonban még nem voltak elegendően ahhoz, hogy egymagukban betölthették volna az ipar, kereskedelem és banküzletek valamennyi ágait, úgyhogy a magyarok, bármennyire is irítottak ettől, kénytelenek lettek volna engedni a szükségszerűségnek és rátérni a gyakorlati pályákra is. Erre azonban nem került sor, mert volt Magyarország határán egy zsidót szállító, óriási, kiapadhatatlan tartály, mely százával és ezrével ontotta a hitsorsosokat olyan helyekre, hol jó üzleti nyereséggel kecsegtető vállalatok alakultak.

Az ilyen zsidókat fővárosi hitsorsosaik maguk is „vad” zsidóknak nevezik, mert ezek egyenesen Galíciából jönnek, vagy pedig valamelyik felső-magyarországi faluból, hol azonban csak addig időznek, míg egy kis pénzecskeket összeszedhetnek, hogy azután a meggazdagodás biztos reményével Pestre vethessék magukat. Ezek táplálták és dagasztották egyre azt az áradatot, melyet Magyarország ősi zsidó családjai indítottak meg valamikor régen, mikor messze Keletről érkező dédszüleik lassan-lassan mindig beljebb csúsztak az országba. Az ilyen frissen érkezett galíciaiakat legjobban az Orczy-házban lehetett megfigyelni. Magam is sokszor megfordultam itt a nap legkülönbözőbb óráiban.

Mária Terézia idejében a nagy Orczy-családnak egy vállalkozó tagja Pest városának színpítésére egy hatalmas bérházat emeltetett, amely annak idején általános bámulat tárgya volt. **Ez a ház ugyanis megfelelt az akkori kor minden luxuskövetelményének. Magas manzárdtetőzete volt, faragott vasból készült rácsos ablakai, három óriási belső udvara, köröskörül futó nyitott folyosókkal, és széles kapui, melyeken négylovas postakocsi is kényelmesen behajthatott. Ez a szép épület azonban nem tartotta meg sokáig előkelő jellegét. Az Orczy-család tönkrementésével egypár gazdag zsidó kereskedő fészkelte be magát oda, és attól fogva a fényes hintók helyett mindenféle drága árukkal megrakott, nehéz távsekkerek dübörögték be a széles boltívek alatt.**

Az Orczy-ház régen

...és ami napjainkban a helyén van.

Egyik zsidó vonzza a másikat. Pest új városában nem volt a zsidóknak külön negyedük, mint Pozsonyban, Bécsben, vagy Prágában. Ők azonban annyira megszokták a tolongást és zsúfoltságot, hogy még meggazdagodásuk után is, midőn már bárhol lakhattak volna, inkább egy helyre tömörültek, hogy egymást lökdösve és túlkiabálva élvezhessék a fajtájukat jellemző lázas nyüzsgést. **Így lett azután lassanként az Orczy-házból budapesti ghettó. És mint minden ghettóban, itt is alakult egy zsinagóga, a hozzátartozó személyzet pedig letelepedett melléje. Rabbik, sakterek, hullamosók, mind itt lakhattak. Volt több rituális fürdő is, külön a férfiak és külön a nők részére. És amíg a Szabadság-téren fel nem épült a nagy börzepalota, az Orczy-ház földszintjén lévő kis kávéház volt Budapest egyedüli börzepiaca.** Itt kötötték a zsidók üzleteiket, itt állapították meg az árfolyamokat, itt fogadták a gazdákat, hogy megvegyék tőlük a lábon lévő termést, és itt születtek mindazok a gazdagodási álmok, melyek Isten tudja miért, az égi akarat milyen különös gondoskodása folytán válnak ennél a kiválasztott fajnál oly hamarosan valóra! Azok az agyafürt számítók, kik a pesti nagyközségből világvárost varázsoltak, mind-mind abban a kis kávéházban kezdték pályafutásukat. Ha nem lett volna felette a zsinagóga, azt mondhatnók, hogy ez volt a pesti zsidóság szíve.

Az Orczy-ház udvara

A kávéház, a zsinagóga, a fürdők és a kóser húsmérések még mind megvannak ugyan az Orczy-házban, de olyan állapotban, mely méltón jellemzi az utóbbi ötven év zsidóságának keresztülgázolását. Újabban a meggazdagodott zsidók hódításaikkal kapcsolatban elhagyták már az öreg Orczy-házat, mely oly sok nagy vagyon keletkezésének volt színhelye, úgyhogy a gazdagok gettója lassanként a szegények gettójává alakult át. Találkozóhelye most az összes vad zsidóknak, kik lengyelországi vagy galíciai jellegükből még alig tudtak kivetközni. Van a napnak egy rövid szaka, amikor itten ismét rátalálhatok arra a zsidó típusra, melyet valamikor a Felső-Vág völgyében és Galiciában volt alkalmam tanulmányozni: estefelé, a Minha-ima elmondásakor. Ha az ember ilyenkor felmegy az Orczy-ház első emeletére, az ott lévő zsinagógában úgyszólván eredeti frissességükben lehet őket látni, mert itt még galíciai szokás szerint imádkoznak, vagyis a haszidita rítus előírásait követve, vadul kapálódznak és kiabálnak. Sokan közülük még nem értek rá vagy nem is kívántak új ruhába bújni, mégis a legtöbben már levetették kaftánjukat. A „nyugat” felé törekvő „keleti” áradat elérte már itten az átalakulás első fokát. A kerek bársonyalapok és a piszkos leviták közepette akad már egy-egy keménykalap, kronstadt vagy cylinder is, és a különböző, uraságoktól levetett ruhadarabok között egypár szakett és Ferenc József-kabát is ékeskedik. Sok arcon pedig a nagy, göndör dugóhúzó helyett a halánték alatt egy kis fürtöcskét, valami pajesz-émléket, a nagy szakállba elvesző fekete kérdőjelt láthatni. Mégis van valami e zsinagógában, ami változatlanul megmaradt; valami, ami túléli Izraelnek minden átalakulását, ruházatban, vagyoni állapotban, avagy gondolkozásmódban: a fanatikus, mindent felölelő lázas lelkesedés az, mely itten a tolongó tömeg fojtó bűzében különösen intenzív formában jut kifejezésre. Kapálódzásait és ordítózásukat figyelve, sokszor töprengtem rajta, vajon mi lehet ezeknek az embereknek a mindennapi foglalkozása, miképp bonyolíthatják le gyanús üzleteik titkos szárait és milyen rejtélyes tervezgetések labirintusain kell nekik végig vergődniök, míg végül néhány fillér haszonra, vagy pedig óriási vagyonokra tehetnek szert? Ezen kérdésekre azonban nem igen találtam feleletet, annyit mégis bizonyosra vettem, hogy bármiképp csinálják is, előbb-utóbb mindegyikük célt ér. A százéves kaftánjában érkező girhedi „vad zsidó” egypár hét múlva kétségtelenül át fog vedleni azzá az átmeneti típusná, mely úgy hat, mint egy uraságtól levetett reklámbábu. E bábu pedig rövid idő múlva átalakul azzá a cilinderes, aranycvikkes kövér úriemberré, ki vasárnapias külsejével fontoskodva áll ott az almemoron. A kövér bácsi viszont el fogja hagyni ezt az Orczy-házbeli zsinagógát, mely túlságosan emlékezteti őt lengyelországi eredetére, s ezután már csak a Dob-utcai nagy zsinagógába fog járni, abba a szép, új épületbe, melyet nem régen emeltek Pest egyik legszebb kerületében, és amelyben nem kajabálnak és nem hadonásznak már a hitsorsosok. Csodálatos módon, mintegy Áron varázssvesszejének csapására, így lesz tehát rövid időn belül a görhehátú, sovány vad zsidóból egy elhízott, nagypocakos, de jól öltözött, divatos külsejű úriember.

Mégis főleg az Orczy-házbeliek voltak azok, kik alig ötven év leforgása alatt teljesen átalakították Budapestet. A kis, vidékies kinézetű mezővárosból óriási fővárost csináltak, melyről el kell ismerni, hogy pompás és lendületes benyomást tesz, annak ellenére, hogy a vasbeton- és téglapépületek tömege, melyben a világ minden stílusa szerepel, semmi esetre sem mondható művésziességű. Ez a gyors fejlődés és ez a színes fényűzés tetszett a magyaroknak, kik mindig hódoltak a nagyzási mániának. Hálával fogadták az újonnan érkezettek buzdító munkáját, kik mintegy beavatták őket a világkereskedelem titkaiba és rávezették a gyakorlati gondolkodás és tevékenység reális értékeinek a megismerésére, melyeket természetüknél fogva mindenkor eléggé megvetettek. A magyar szellem a zsidókkal szemben is gyakorolta közismert nagylelkűségét és vendégszeretetét, és elfelejtette velük a szomszéd államokban elszenvedett rossz bánásmódot. Igaz ugyan, hogy a velük való érintkezésben mindig némi fölényesség és leereszkedés tört magának utat, e felsőbbbségi öntudatot azonban a magyarok minden befogadott nemzetiséggel –

némekkel, oláhhal, tóttal és szerbbel – egyaránt éreztették. De a zsidók, teljes mértékben elismerve azt a jószívű vendégszeretetet, mely oly könnyű talajt biztosított nekik Magyarországon a nyugati nagy offenzíva előkészítésére, igyekeztek magyarabbak lenni a magyaroknál. Azzal a lelkeséggel, mely minden cselekedetüket jellemzi, átvették a befogadóktól nyelvüket, szokásaikat, érzelmeiket és hazafiasságukat. Sokan közülük őszintén, testestől-lelkestől átmentek ezen a metamorfózison, mert hát lehetetlen volt meg nem hálálniok azt a kivételesen jó bánásmódot, melyben csupán ez az ország részesítette őket.

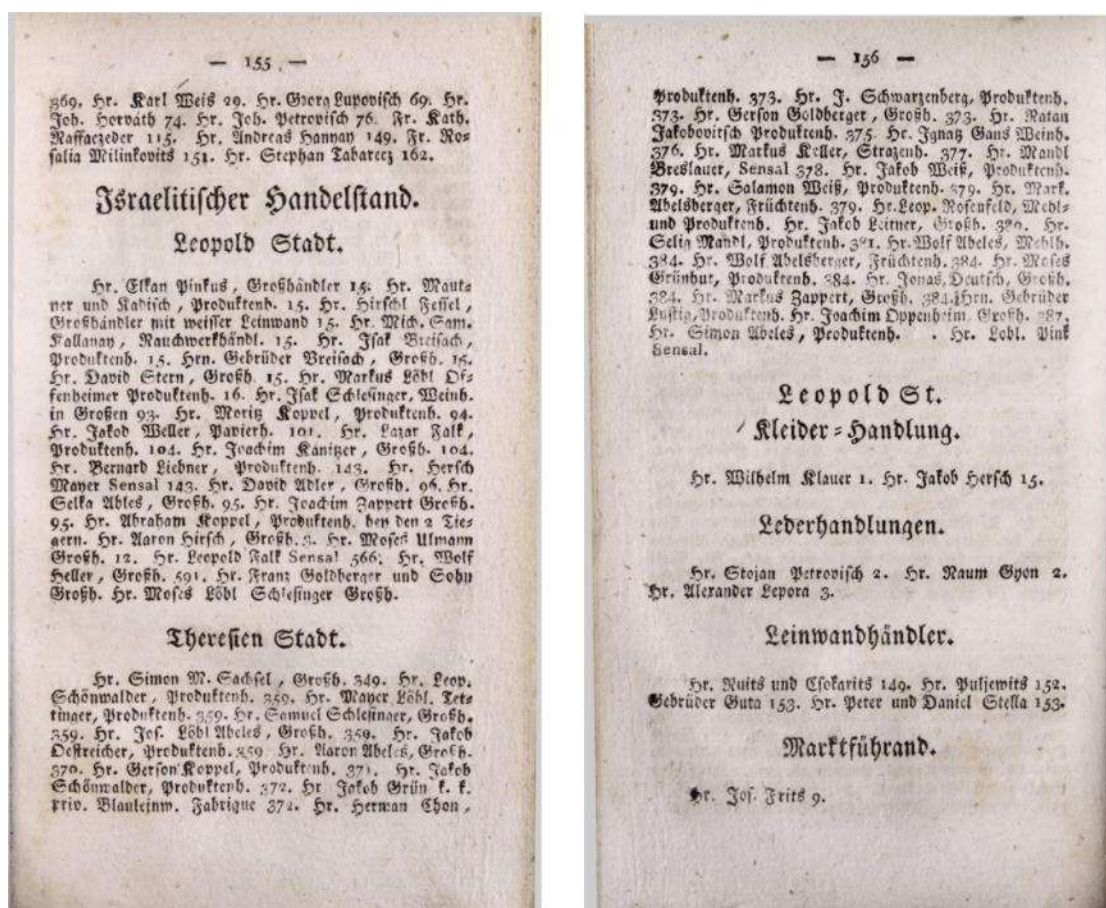
A magyarok és zsidók közti egyetértés azonban mégis csak látszólagos volt, és ezt a látszatot egyrészt az érdek, másrészt pedig az illúziókra hajló szellem tartotta fenn. A szép homlokzat mögött, mint ahogy a pesti házak vakolata és hamis márványzata alatt is, csak silány téglafalak rejtőznek, gyűlölet és széthúzás lappangott...

Világosan kiderült ez, mihelyt Magyarországra ránehezedett a balsors, és Budapesten lejátódott az a társadalmi tragédia, melynek a Tisza-gyilkosság mintegy előszava volt.”

Az 5. fejezet melléklete

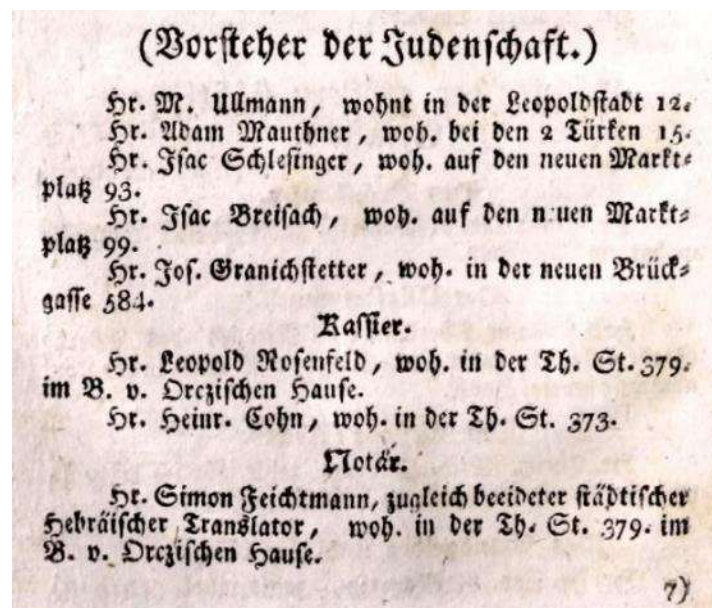
Lakók, listák, statisztikák

1. KÉPEK AZ AZ 1815-ÖS PESTI CÍMJEGYZÉKBŐL²¹⁹

Lipótváros és Terézváros zsidó kereskedői

²¹⁹ Addressbuch der Königlichen Frey-Stadt Pesth 1815.: Pesth, (Lehrer, Eggenberger und Müller, 1815).

A zsidó község vezetői és lakcímeik ²²⁰ Az Orczy-ház lakója volt Leopold Rosenfeld kereskedő (a község pénztárnoka) és Simon Feichtmann jegyző.

2. AZ 1820-AS ZSIDÓ ÖSSZEÍRÁS EGY LAPJA, ORCZY-HÁZ

Familie N° 254
Lebset in der Himmelsburg Markt in Baren v. Orczischen Haus
N° 420

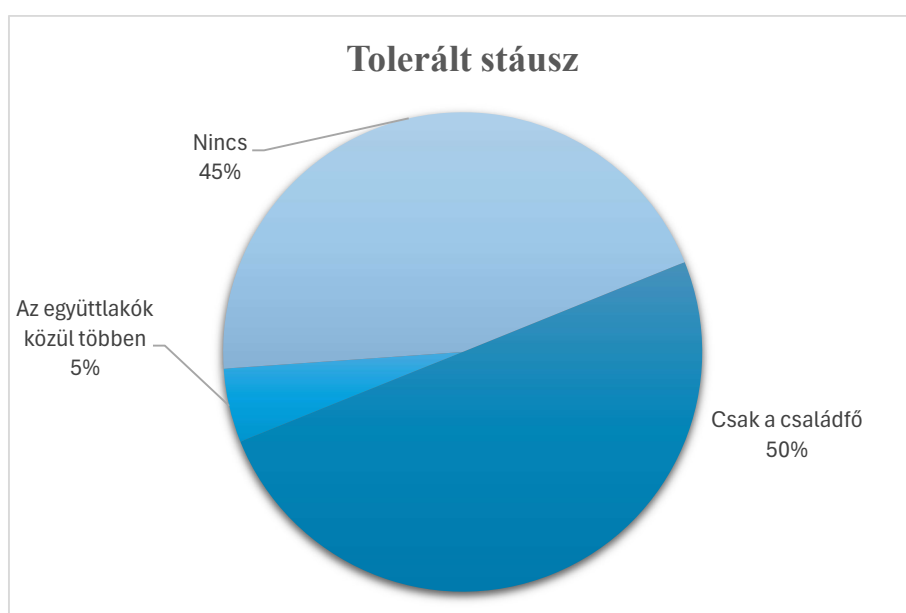
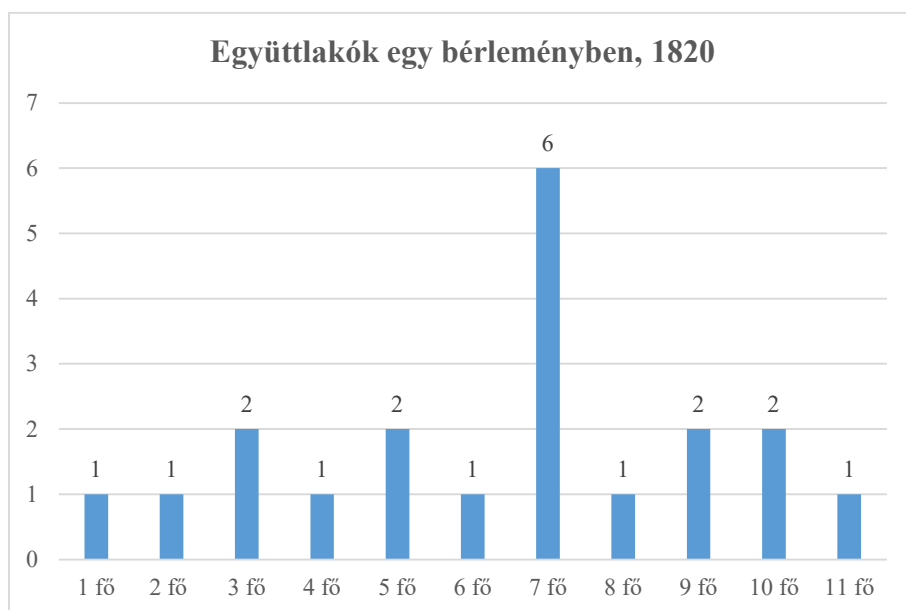
<i>Vor- und Nachname</i>	<i>Alter</i>	<i>Stand</i>	<i>Profession</i>	<i>Condition</i>
<i>Simon Feichtmann</i>	<i>nicht</i>	<i>42</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Juliana</i>	<i>Simonid</i>	<i>28</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Samuel</i>	<i>Isac</i>	<i>18</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Juliana</i>	<i>Lebset</i>	<i>16</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Suzar</i>	<i>Isac</i>	<i>12</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Charlotte</i>	<i>Lebset</i>	<i>9</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Katharina</i>	<i>Isac</i>	<i>8</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Katalin</i>	<i>Lebset</i>	<i>7</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Frank</i>	<i>Isac</i>	<i>6</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Ignaz</i>	<i>Lebset</i>	<i>4</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>
<i>Katharina Kovats</i>	<i>Simonid</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>	<i>Lebset</i>

Simon Feichtmann, a községi jegyző és családja az Orczy-házban.
A tíz fős családot a Vácról származó Kovats Katalin szolgálta. ²²¹

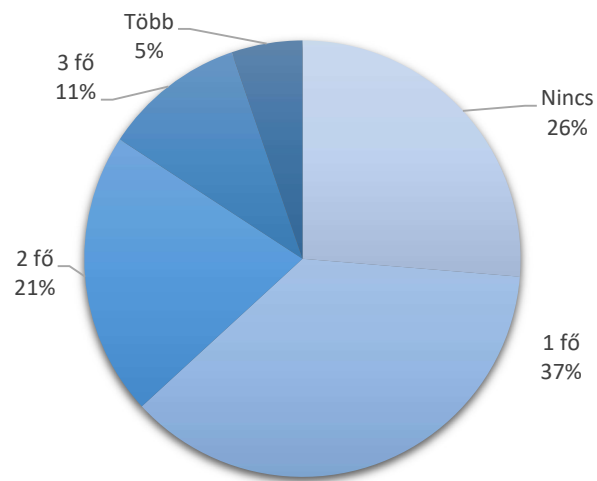
²²⁰ Addressbuch der Königlichen Frey-Stadt Pesth 1815.: Pesth, (Lehrer, Eggenberger und Müller, 1815)., 48. o.

²²¹ „A pesti hitközség (zsidók) összeírása, 1820”: (MILEV, 1820)., Magyar Zsidó Levéltár / Hungaricana
https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIratai_1851_PIHOSzeirasok_HU_HJMA_I-1-01/ [Utolsó
elérés: 2024. április 12.]

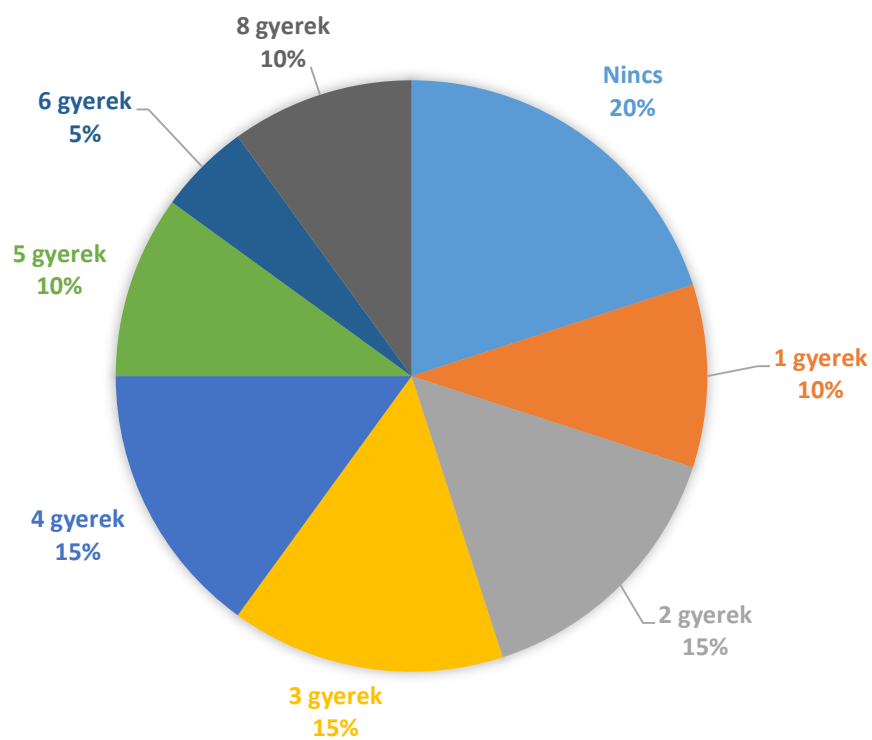
3. AZ 1820-AS ZSIDÓ ÖSSZEÍRÁS GRAFIKONJAI

Együttlakó alkalmazottak száma a zsidó családokban

GYEREKEK SZÁMA CSALÁDONKÉNT

4. AZ 1833-AS ZSIDÓ ÖSSZEÍRÁS ELEMZÉSE AZ ORCZY-HÁZBAN LAKÓK METSZETÉBEN

Orczy-házi nevek. 103-111. o. Zsidó összeírás, 1833.²²²

Alapadatok

Három épület. Számolásuk: 531, 532, 533. Ezek később Károly körút 17, 19, Király utca 1.)

48 háztartás. Szolgálókkal, hozzátartozókkal, rokonokkal, gyerekekkel együtt 281 fő.

Származási hely

6 fő származási települését nem sikerült beazonosítani

47 azonosított Magyarországi település (253 fő):²²³

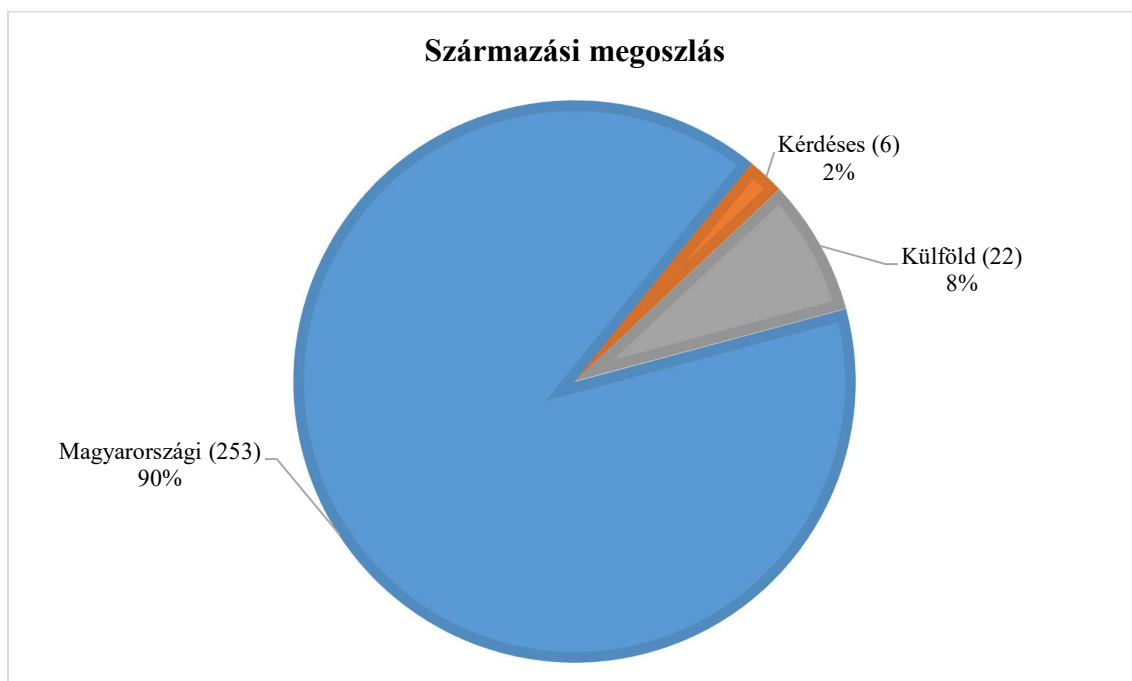
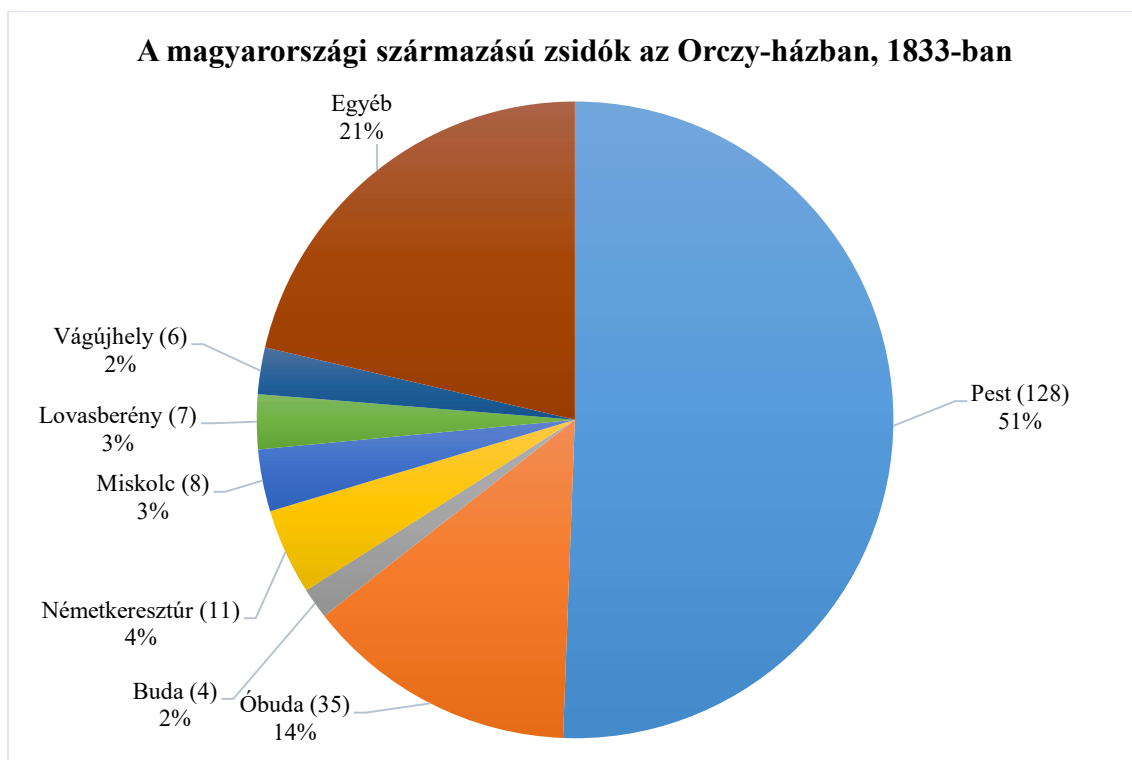
Arács (1), Arad (1), Baja (1), Buda (4), Cece (1), Cifer (1), Dunabogdány (1), Gyömöre (1), Gyöngyös (1), Győr (2), Holics (2), Irsa (1), Kassa (1), Kaposvár (1), Kislövő (1), Kismarton (1), Komárom (1), Kőszeg (1), Lajtakáta (1), Lovasberény (7), Miskolc (8), Mór (2), Nagykanizsa (1),

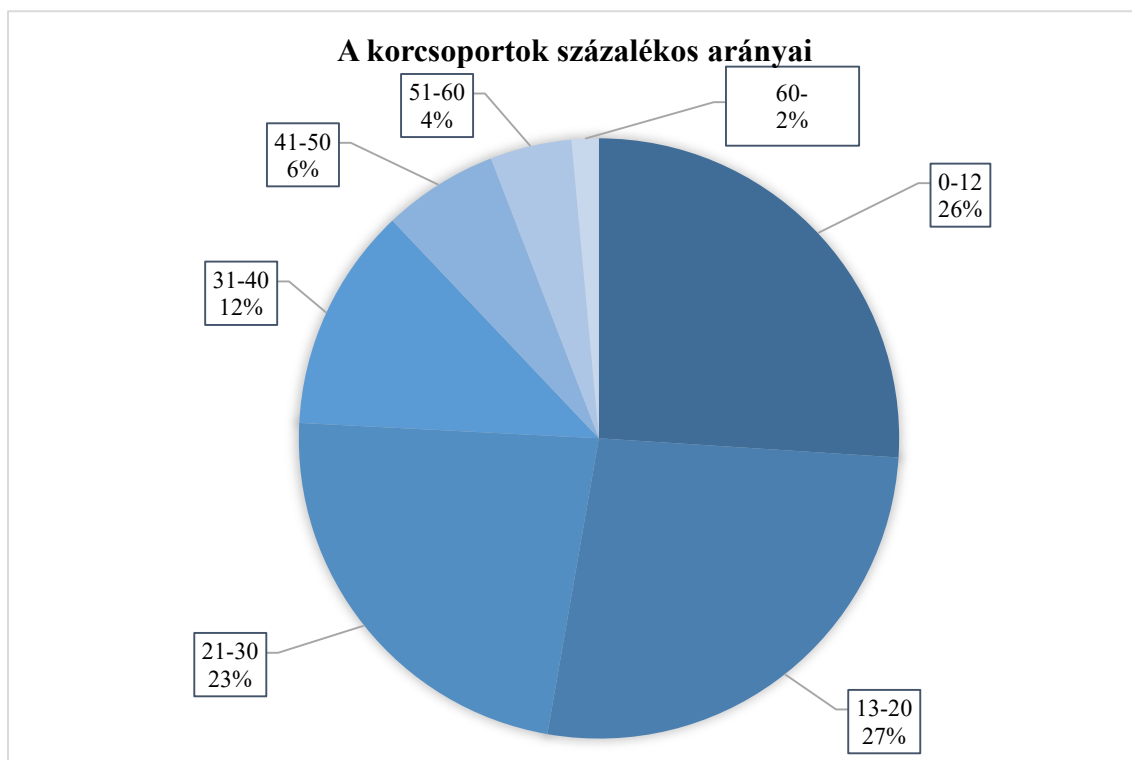
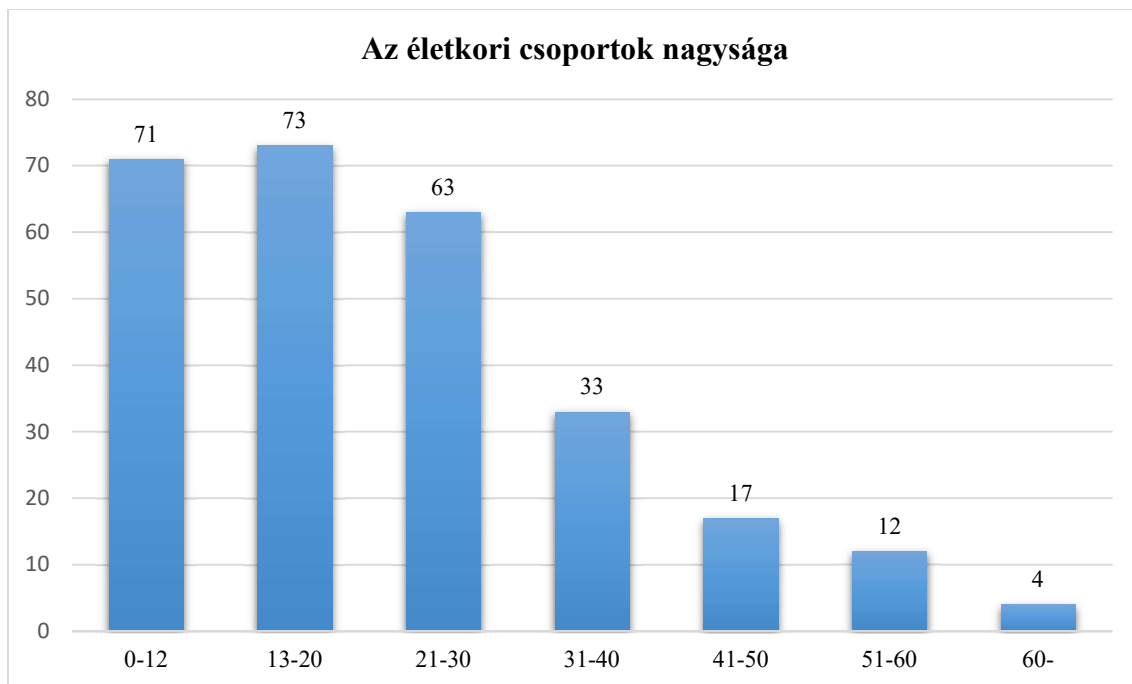
²²² „A pesti hitközség (zsidók) összeírása, 1833”: (MILEV, 1833)., Magyar Zsidó Levéltár / Hungaricana https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIratok_1851_PIHOSzeirasok_HU_HJMA_I-1-08 [Utolsó elérés: 2024. április 12.]

²²³ Így logikusan csak 246 fővel számolunk, mert levontuk az azonosítatlan és a külföldi eredetűeket.

Nagyvárad (1), Németkeresztúr (10), Óbuda (35), Paks (1), Pécel (3), Pest (128), Pozsony (3), Répcekároly (5), Sasvár (1), Surány (2), Szécsény (1), Szentistván (1), Szentistvánkút (1), Szentiván (1), Tata (2), Temesvár (1), Tétény (1), Tornóc (1), Udvar (1), Vágújhely (6), Vajna (1), Verbó (1), Veszprém (2), Zsámbék (1).

5 ország (22 fő): Lengyelország (1), Németország (1), Ausztria (2), Csehország (10), Morvaország (8).

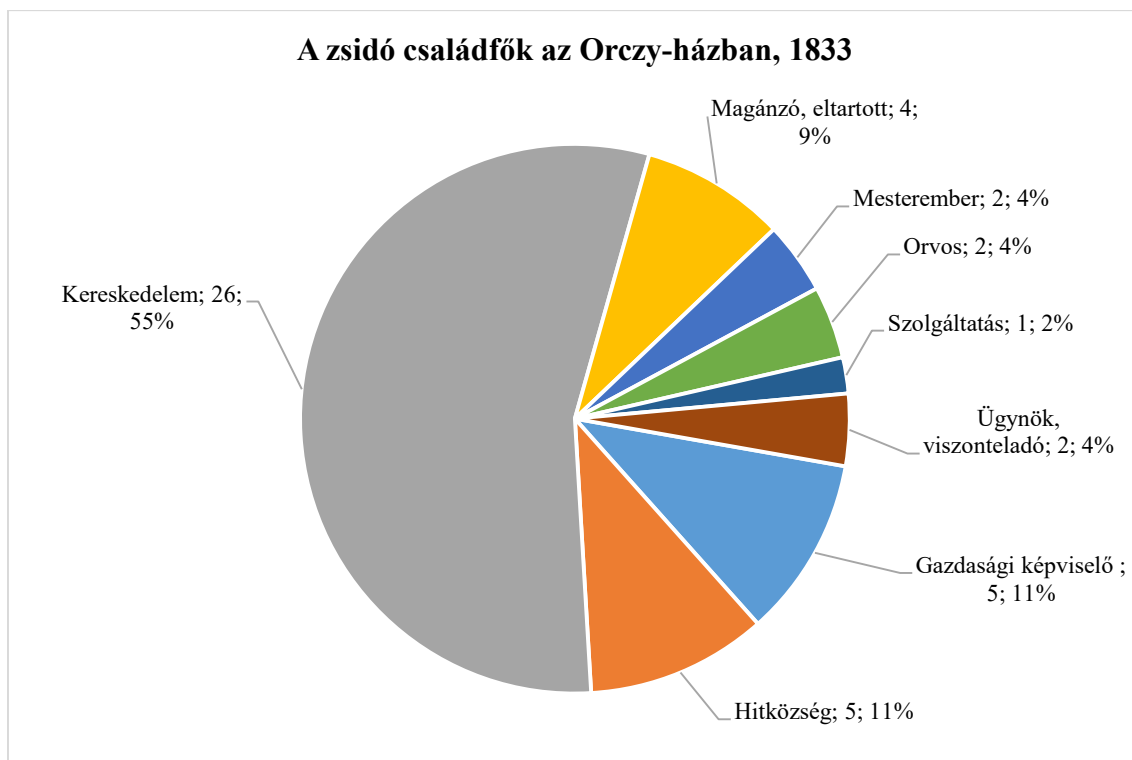
A nemek aránya

150 férfi 131 nő

A háztartás fejének foglalkozása szerinti szakmák (hazai és külföldi együtt)

Besorolás	Német megnevezés (külön rekordban, ha egyedi)	Magyar megnevezés	Fő
Gazdasági képviselő	in Dienst bey Geb. Stern	személyes gazdasági képviselő	1
Gazdasági képviselő	in Dienst bey H. Ullmann	személyes gazdasági képviselő	1
Gazdasági képviselő	in Dienst bey L. Rosenfeld mit Bewilligung	személyes gazdasági képviselő	1
Gazdasági képviselő	in Dienst bey Marcus Boscovitz	személyes gazdasági képviselő	1
Gazdasági képviselő	in Dienst des Jos. Löbl Boscovitz	személyes gazdasági képviselő	1
Hitközség	Fleischhauer bey Isr. Gem.	kóser mészáros	1
Hitközség	Gemeindediener	hitközségi szolga	1
Hitközség	Kleinrichter	bíró Nathan Joseph ²²⁴	1
Hitközség	Prediger im Cultus Tempel	prédikátor a Kultusztemplomban	1
Hitközség	Vorbether im Cultustempel	kántor, előimádkozó	1
Kereskedelem	Buchhändler	könyvkereskedő	1
Kereskedelem	Früchtenhändler	gyümölcskereskedő	1
Kereskedelem	Grosshandler	nagykereskedő	4
Kereskedelem	Handler	kereskedő	1
Kereskedelem	Mehlhändler	lisztkereskedő	1
Kereskedelem	Productenhandler	terménykereskedő	11
Kereskedelem	Trödler	zsibáros	7
Magánzó	Suberlier	önálló	1
Magánzó	von Einen	magánzó, egyedülálló	2
Magánzó	von Kindern	gyermekai által eltartott	1
Mesterember	Schneider	szabó	1
Mesterember	Zimmermahler	szobafestő	1
Orvos	Doct. der Med.	orvos	2
Szolgáltatás	Tracteur	vendéglős	1
Ügynök, viszonteladó	Sensal	alkusz, ügynök	1
Ügynök, viszonteladó	Unterhändler Trödler	zsibáros segédje	1

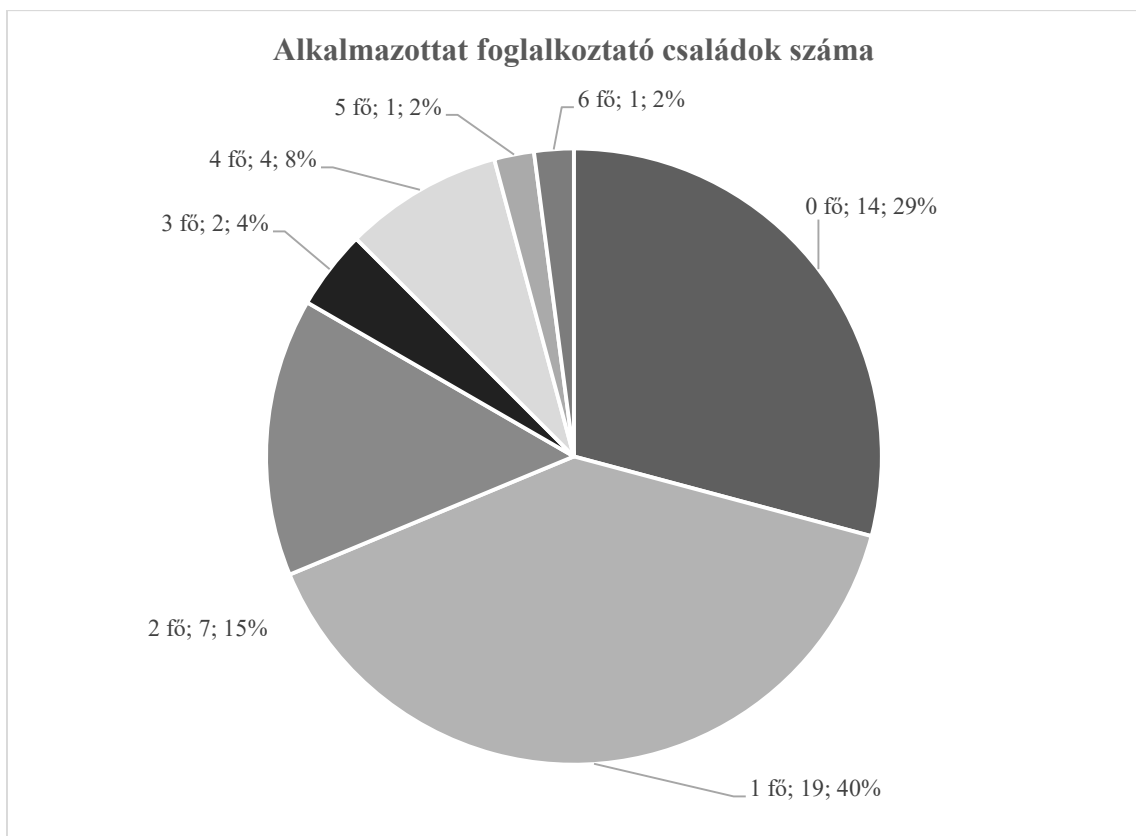
²²⁴ „A bundás küldöttség Vörösvárról jön, ahol bevárta az új rabbit. Schwab Löwöt, kit előző nap, szerdán este szállítottak oda a pozsonyi fuvarosok. Az utolsó szán a rabbit és a hitközség elnökét, Kadisch Joachimot hozta. A bakon, a parádés kocsis mellett, a hitközség fullajtársa, sámesze, Nathan József feszített, aki az előljáróság parancsából Bécstől fogva kísérte és szolgálta ki Schwabot.” (Büchler Sándor: „Schwab Löw pesti rabbi I.” *Egyenlőség*. Budapest, (1897. április 30.).16. évf. 18. sz. kiadás, 18-20. o.)

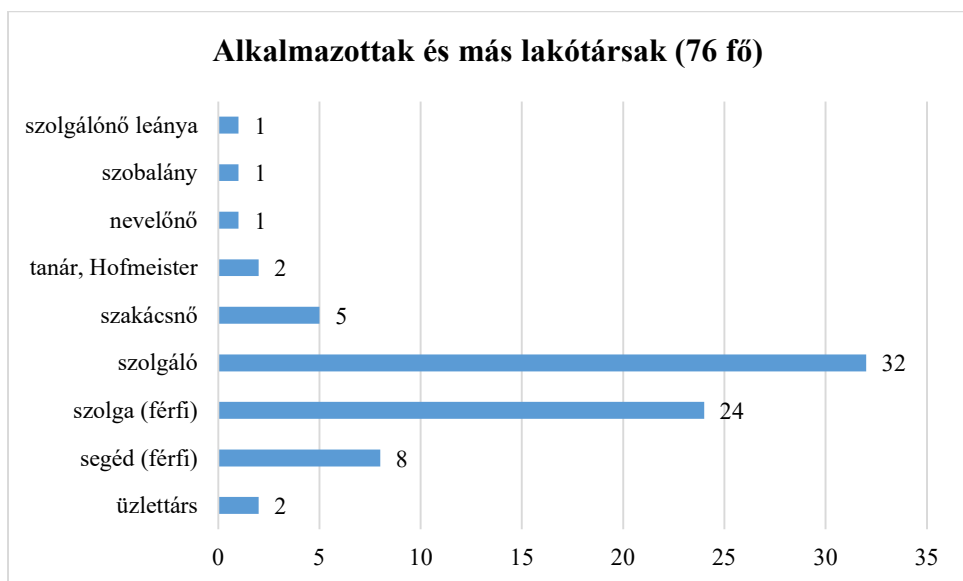
Együtt lakók (rokonokon, szülőkön, gyerekeken kívül)

Alkalmazottak

Összesen 74 alkalmazott (+ két üzlettárs) 34 háztartásban. Az összesen 48 háztartásból 34 háztartás alkalmaz velük együtt élő cselédet, nevelőt, szakácsot, fizikai segítőket: 70,8%.

Alkalmazottak száma	Családok száma
0 fő	14
1 fő	19
2 fő	7
3 fő	2
4 fő	4
5 fő	1
6 fő	1

5. AZ ORCZY-HÁZ UTOLSÓ FENNMARADT BÉRLŐLISTÁJA 1841 KÖRÜL

5. AZ ORCZY-HÁZ UTOLSÓ FENNMARADT BÉRLŐLISTÁJA 1841 KÖRÜL
 The document is part of the
 collection of the
 Archivum

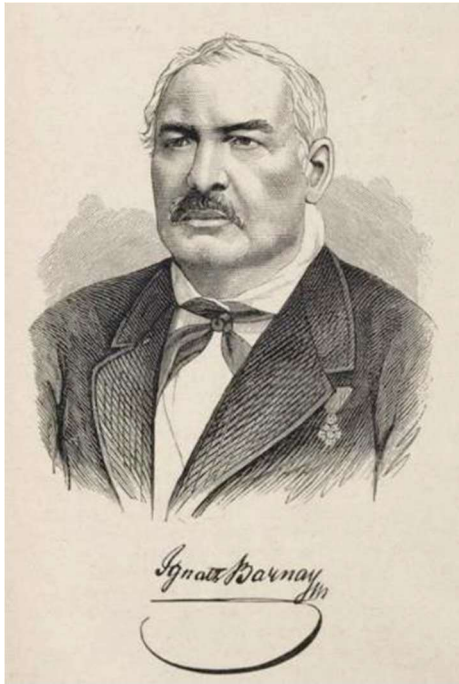
Sorszám	Név	Cím	Bérlés		Fizetés		Tulajdonos		Jelölés		Működés		Tulajdonos		Jelölés		Működés		Tulajdonos
			1841	1842	1841	1842	1841	1842	1841	1842	1841	1842	1841	1842	1841	1842			
	<u>Reinhold Leopold</u>																		
1	Tuchl Leopold																		
2	J. Ullmann																		
3	Reinhold Leopold																		
4	Braun Wilhelm																		
5	Rach József István																		
6	Reinhold Leopold																		
7	Reinhold Leopold																		
8	Reinhold Leopold																		
9	Reinhold Leopold																		
10	Reinhold Leopold																		
11	Reinhold Leopold																		
12	Reinhold Leopold																		
13	Reinhold Leopold																		
14	Reinhold Leopold																		
15	Reinhold Leopold																		
16	Reinhold Leopold																		
17	Reinhold Leopold																		
18	Reinhold Leopold																		
19	Reinhold Leopold																		
20	Reinhold Leopold																		
21	Reinhold Leopold																		
22	Reinhold Leopold																		
23	Reinhold Leopold																		
24	Reinhold Leopold																		
25	Reinhold Leopold																		
26	Reinhold Leopold																		
	<u>Reinhold Leopold</u>																		
1	Reinhold Leopold																		
2	Reinhold Leopold																		
3	Reinhold Leopold																		
	<u>Reinhold Leopold</u>																		

397

Egy lap az Orczy-ház bérlőlistájából, 1841 körül. Különlegessége, hogy a szöveg magyar nyelvű, s tartalmazza a bérelt helyiségek beosztását is. Ez egy tisztázat, a német eredeti külalakja elnagyoltabb, nehezen olvasható. ²²⁵

²²⁵ MNL Orczy iratok: „Az Orczy-ház lakólista 1841 körül”, 1841., 545. lap., Magyar Nemzeti Levéltár, P 529-B-XIII-Nro 17. 428-438.

6. BARNAY IGNÁC

Barnay Ignác (Braun Nátán, 1811–1878) portréja.²²⁶

²²⁶ Reich Ignaz: „Barnay Ignac (képpel)” *Beth-El Ehrentempel verdienter ungarischer Israeliten.* , 1868.III. kötet, 1. fej. kiadás, 135-143. o. Életrajzát lásd: Dombi Gábor: „Arcok a régi Orczy-házból” *Forum Hungaricum.* Budapest, (2020. július 8.). <http://forumhungaricum.hu/kulturkincs/arcok-a-regi-orczy-hazbol/> [Utolsó elérés: 2024. május 30.]

7. A PESTI ZSIDÓK 1844-ES MAGYAR NYELVŰ ÖSSZEÍRÁSA

Sz. kir. Pest városában lakó izraeliták összeírása.															
Összeírás számja	Év	Név	Mesterség vagy foglalkozás	lakó ház kité	Hitel képe	Száma lakó	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen	Állag- köz- vetlen vagy közvetlen
145	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
146	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
147	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
148	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
149	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
150	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
151	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
152	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
153	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
154	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
155	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...
156	1844	Schwab Löw	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...	...

Az 1844-es összeírás ezen oldala az Orczy-házra vonatkozó lista első lapja (a 145. laptól), élén Schwab Löw rabbi családjával és háztartásával.²²⁷

²²⁷ „A pesti hitközösség (zsidók) összeírása, 1844”: (MILEV, 1844)., Magyar Zsidó Levéltár / Hungaricana
[https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIrtai_1851_PIHosszeirasok_HU_HJMA_I-1-13/\[Utolsó](https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIrtai_1851_PIHosszeirasok_HU_HJMA_I-1-13/[Utolsó%20elérés%3A%202024.%20április%2012.])
 elérés: 2024. április 12.]

Vierter Theil. Pesther Israeliten betreffend.

1. Pesther israelit. Gemeinde-Vorst.

Anmerkung. Dieser Vorstand wird mittelst einer löbl. Magistratual-Commission alle 3 Jahre erneuert und hat zur Verwaltung der die hiesige Israeliten betreffenden, ökonomischen kirchlichen und rituellen Angelegenheiten, nach den ihm vorgeschriebenen allerhöchsten Orts functionirten Statuten und Instructionen fürzugehen.

Komm.: Herr Georg Damianovits, M. A. Vorsteher: Die Herren David Österreich, Dorotheag. 16, Hermann Löwy, Bruckgasse Heinrichsch. H. Sal. En. Kern. Adolph Pinkas, Waag. 29.

Waisenvater: Die Herrn Herm. Breisach, Neumarktpl. 207. Siegf. Lichtenstern.

Spitals-Verwalter: Die Herren Joseph Stern, Wajnerstr. 138. Ignaz Lerner, Landstr. Dreysch. H.

Ausschussmänner: Die Herren Sim. M. Sachsl., Leop. Schönwald, Leop. Pontzen, Bernh. Pollak, Leop. Schulhof, Isak Laszky, Sam. Austerlitz, Elias Abeles, Leop. M. Koppel, Edward Ruh Karl Hirsch.

Wahlmänner: Die Herren Joachim Kadisch, Jos. L. Boskovitz, Gabriel Ullmann, Markus Pollak, Jak. H. Kassowitz, Leon Pollak, Abraham Pontzen, M. A. Cahen, Jak. Kern, Zeit Singer, Markus Stern, Jon. Deutsch, Jakob Kunwald, Jak. Schwarz, Dav. Herzfelder, Georg Singer, Moriz Schlesinger, Leop. Rosenfeld, Dav. Goldberger, Jonas Graner, Leop. Kunvalder, Nathan Jakobovits, Salom. Iebnor, Simon Leitner, Mor. Pinkas, Mos. Heller, Adolph Goldberger, Hermann Wolfinger, Joach. Baumann.

Cassa-Amt, Cassier: Hr. Zeit Singer, Helfsterg. 216. Controll.: Hr. Jak. Kern. Notariat: Ober-Notar: Herr Nathan Braun, Königsg. Dreysch. H. 575. Vice-Notar: Hr. Markus Kunstädter, 2 Mohren. 1327. Hr. Jos. Meitz, 2 Mohren. 1336.

2. Israelit. Rabbinat.

Sozial-Oberrabbiner: Herr Löw Schwab,

zugl. Rabbiner in Ofen. W. Dreysch. H. Gemeindeprediger: Herr Joseph Bach, Dreysch. H.

Rabbinats-Adjunkten: Die Herren Sim. Oppenheimer, 2 Mohren. 1333 und Israel Brill, Königsg. 1576.

3. Israelitisch. Schul-Anstalt.

Die Pesther israel. National-Schule steht unter der Direktion des Herren Bürgermeister Joh. von Tölgyessy, hat 4 Haupt- und 2 Elementar-Klassen, ist übrigens bis jetzt nur für Knaben eingerichtet; das Schulhaus ist in der Elbogeng. 1255.

Inspection-Commission: Die Herren Löw Schwab, Local-Rabbiner, Gabr. Ullmann, Leon Pollak, Jak. Kern, J. H. Kassowitz, M. A. Cahen, Jfr. Saphir.

Lehrer: Die Herren Arnold Klaber, Landstrasse 572, Herman Koref, Badgasse-Dan. Treuer, Landstr. 1572, Salomon Kohn, Badg. Sal. Kron, 2 Mohren-gasse 1330.

Zeichenmeister: Hr. Jgn. Weissenberg, Landstr. Calligraph u. ungar. Sprachmeister: Hr. S. Rosenzweig, Retting. Musikmeister: Hr. Salom. Sachsl. Wajnerstr. 210.

Israelitische Kinderbewahr-Anstalt, in der Rombachg. Tomolaisch. H. — Lehrer: Hr. Engler et Weiss.

4. Israelit. Bethhäuser.

(Auf der Landstrasse im Dreysch. H. eines nach dem alten Ritus, die Synagoge genannt — das andere nach dem neuen Ritus, Cultus-Tempel genannt).

Synagogen-Verweser: Die Herren Sam. Austerlitz, Tabatzg. 378. Sal. Waltnor, Wajnerstr. 1381. Jos. Stelner, Heint. 2. Stein, Elbogeng. 1286.

Synagogs-Vorbeter: Hr. Dav. Strolaker, 2 Mohren. 1333.

Tempel-Verweser: Die Herren Simon Sachsl. Wajnerstr. 210. Elias Abeles, Landstr. 378. Elias Kadlbauer, 3 Trommelg. 390. Heint. Grünzweig, Neumarktpl. beim Marokkaner.

Tempel-Vorbeter: Hr. M. S. Löwenstam.

5. Israelit. Heilige-Berein.

Dieser Verein wird alljährlich vom Gemeinde-Vorstand zur Pflege und Unterstützung der Hauskranken, Beerdigung der Gestorbenen und Seelenheil-Beforgung für die Hingeshiedenen eingesetzt. Die gegenwärtigen Vorsteher sind die Herrn Isak Laszky 572, Moses Heller, Wajnerstrasse 1382, Salomon Waicner, Adam Rothberg, Königsgasse 573.

6. Israelit. Spital-Verwaltung.

Spitals-Verwalter: wie oben Verein.

Spitals-Primär-Ärzt: Herr Dr. Phil. Jakobovits, Chir. Hr. Jos. Pollak.

Spitals-Assistent: Hr. Moriz Stern, zugl. Todtenbeschauer im Spitalhaus.

7. Armen-Verwaltung.

Außer den Unterstützungen, welche reichlich von Seite des Gemeinde-Vorstandes und des Vereins ausfließen, ist auch zur Betheilung der Hausarmen und durchziehenden Fremden eine Anstalt errichtet, deren Verweser gegenwärtig die Herren Sam. Austerlitz und Karl Hirsch sind.

Israel. Handelsstand.

Gremiums-Commissär: Franz v. Szepesy, Magistr. K.

Vorsteher: J. L. Boscovitz, M. A. Cahen.

Aktuar: Hr. Nath. Braun, Königsgasse Dreysch. H.

Ingremitierte Großhändler.

Abeles Elias et Comp. mit Tuch u. Cassin. Austerlitz D. Erben, m. Speccereiwar. Altman Jos. mit Manufaktur. Waaren. Berger Ludw. mit Naturalien. Biedermann J. Söhne, mit Wechselgesch. Biedermann M. L. Tuch u. Wechselgesch. Billitzer Mos., mit Manufaktur. Waaren.

A kiemelték az Orczy-házban lévő címek

²²⁸ Pester und Ofner Wegweiser. Gemeinnütziger Kalender für alle Stände Ungarns, zugleich Adressenbuch für die k. Freistädte Ofen und Pest, auf das Gemein-Jahr 1843.: Pest, (Landerer és Heckenast, 1843).

Bing Aaron, mit Manuf. Baar.
 Blas Moriz, mit detto
 Boscevitx Jos. E. jugl. f. f. Großändler
 in Wien.
 Boscoritz Hermann detto
 Boscoritz Hirschl, mit detto
 Boscoritz Mark, mit Tuch.
 Boscoritz Sim. Söhne, mit Tuch.
 Breisach Herman, mit Manuf. Baaren.
 Breuer Isak und Söhne detto.
 Cähen M. A. Wechsel. Prod., Commiss.
 und Expedition. Gesch.
 Deutsch Adam, mit Tuch.
 Deutsch Lazar, mit Manufaktur.
 Deutsch Mark, detto.
 Davidsohn S. H. Seiden und Band.
 Eigner Simon Manufaktur.
 Eisler Brüder, detto.
 Engländer S. u. H. Seiden und Band.
 Fneischel David, Produkten.
 Glatter Abraham, mit Manufaktur.
 Goldberger Mosy, detto.
 Goldberger Sam. H. detto.
 Granichstädten Leop. detto.
 Granichstädten Sim. J. detto.
 Granichstädten Sim. H. detto.
 Greger Ignaz detto.
 Grünfeld Bernard, mit Produkt.
 Grün et Deutsch, m. Manufaktur.
 Grün Joseph, m. detto.
 Grünzweig Heinrich, detto.
 Herzfelder David, mit Produkten.
 Hirsch Kron, mit Manufaktur.
 Hirschler Salomon, detto.
 Hirschler Markus, detto.
 Hirska Isak, mit Tuch.
 Hirschler Leon, mit Produkt.
 Jonas Sigmund, mit Manufaktur.
 Kadisch Josch., Wechselgesch.
 Känitz Emanuel, Nürnbergerw.
 Känitz M. L. detto.
 Känitz Joachim, mit Commissionsw.
 Känitz Salomon, H. Manufaktur. Baaren.
 Kann Herman, detto.
 Korn Jakob, m. Prod.
 Korn Salom. Enoch, detto.
 Korn Eduard, detto.
 Klatscher Nathan, m. Manufaktur.
 Kollinsaky Jos. detto.
 Kollinsaky Moriz, detto.
 Kollinsaky Sigmund, detto.
 Kollinsaky Salomon, detto.
 Koppel Leop. M. m. Produkt.
 Kunswalder Gebrüder, m. Prod., Wechsel.
 und Commission.
 Kuhnert Elias, mit Produkt.
 Kussowitz H. S. mit Wein.
 Kunwald Isak, m. Produkten.
 Leitner Jett. u. Sohn, mit Manuf.
 Leitner Simon, detto.
 Leitner Moriz, detto.
 Lewinsaky Abraham detto.
 Lichtenstern et Söhne detto.

Löwy Herman, mit Silber und Juwelen.
 Löwy Ignaz, mit Leder.
 Laufer Dav., mit Manuf.
 Lackenbach Jakob, mit Prod.
 Leidler Markus, mit Manuf.
 Lasky Isak, m. Del.
 Mandl Joachim, mit Leder.
 Mandl Leop. mit Manuf.
 Mandl Koppel Ignaz, detto.
 Mandl Joh. mit Prod.
 Mekler Ign. mit Prod.
 Munk Moriz, mit Seidenw.
 Müller Ign., mit Manufaktur.
 Mandl Isak, detto.
 Oesterreicher David, mit Prod.
 Oppenheimer Bened. mit Manufaktur.
 Pink David, mit Prod.
 Pink Phil. detto.
 Pollak Leon und Sohn detto.
 Pontzen Abraham, mit Seidenw.
 Pontzen Karl, mit Manufaktur.
 Pollak Mark, mit Prod.
 Pinkas Moriz, m. detto.
 Pollak Isak, mit Manuf.
 Reisz Sam. detto.
 Reisz Karl, mit Prod.
 Rosenfeld M. L. und Sohn, m. Manuf.
 Rosenthal Isak, m. - detto.
 Rosenthal Salomon, m. detto.
 Rosenthal Naphtaly, m. detto.
 Schlesinger Leop. m. detto.
 Schlesinger Gottf. mit Tuchw.
 Schlesinger Moriz und Pinkas, m. Mel-
 don- und Tuchwaaren.
 Schönaug Herman, m. Manuf.
 Schönsfeld Herman, u. Manuf.
 Schulhof Adam, in Prod. u. Wechselg.
 Schulhof Moriz, m. w. ein.
 Schuller et Jonas, m. Manuf.
 Schuller Simon, detto.
 Singer et Deutsch, detto.
 Sonnenthal Herman, detto.
 Spitzer Abraham. S. detto.
 Spitzer Gerson detto.
 Steiner Salomon detto.
 Stern David Erben. detto u. Prod.
 Stern Leop. detto.
 Singer Beit, m. Prod.
 Singer David, mit Manuf.
 Steiner et Polltzer, m. Leder.
 Strasser Salomon, mit Manufakturw.,
 Schreibstube 3 Kroneng. Öfres. H.
 Trebitsch Wolf, m. Manuf.
 Ullmann Karl, m. Produkt.
 Ullmann Gabr., mit Prod.
 Waldner Ant. mit Nürnbergerw.
 Winterstein et Friedrich, Manuf.
 Wodjauer Rud., mit Prod. u. Wechselg.
 Woszaszick Enn. mit Prod.
 Ansehnlichere Produkten-Händler.
 Anor Is. Theaterpl. 152.
 Baumann Joach. Landstr. 564.

Figdor David.
 Figdor Sigm. Neumarktpl. 202.
 Goldberger Dav. Waignerstr. 1383.
 Heller Moses, gr. Bruckg. 635.
 Herczka Isak. Landstr. 572.
 Herczka Jos. Mandl, Landstr.
 Herczka Jul.
 Hollitscher M. J. Landstr. 571.
 Joachim Jul. Königsg. 1372.
 John Herman, Landstr. 572.
 Mandl Selig. Königsg. 535.
 Schulhof Leop. Landstr. 571.
 Schwarz Isak. Königsg. 533.
 Schwarz Leop. Landstr. 564.
 Stern Mark. 2 Kroneng.
 Wolfinger Herman. Neumarktpl. 215.

Befugte Israel. Handwerker und Gewerksleute. Brantwein- und Geißbrenner.

Abeles Jos. L.
 Abeles Sam.
 Abeles Wolf. S. Landstr.
 Heimann Joseph Königsg.
 Hlatscher Abr. detto.
 Kunwalder Leop.
 Rothberger D. W. Landstr.
 Schuller Jac. Erben, Waignerstr.
 Schuller Franz.
 Schuller Mich. Landespr.
 Stein Geinr. L. Waignerstr.
 Schönwold Leop.
 Plesch Johann.
 Scheiner Ludw.
 Schulweis Leopold.
 Schönaug Moriz Erben.
 Tattinger Theres.

Buchhändler.

Löwy Mark. Königsg.
 Nathan Isak. Waignerstr.
 Parnisovszky M. Landstr.

Calligraph.

Fischer Jos. Landstr. 568.
 Himberger David.

Gold- und Silberarbeiter.

Abelitzer Simon, Königsg. 1378.
 Kohn Isak, detto 1375.
 Pollak Jos. Kombackg. Tomasas. H.
 Spitzer Leop.

Gehäusmacher.

Pinschof Leop. und Kron, Königsg.

Glasfer.

Epstein Dav.
Diemanstein Leop. 2 Mohreng.
Stein Bernard, Königsg. 1378.

Graveur.

Schönaug Adolph, gr. Bruckg.
Seile Abrah. (in Stein) Theaterg.
Sternberg Joach. (in Stein).

Kappelmacher.

Bauer Jak. 3 Trommelg.
Hahndl Sam. Elbogeng.
Fanto Jak.
Heidelberger Jak. Königsg.

Leberer.

Pollak Simon.
Reichenberg Salom. Königsg. 1379.

Dehtraffineur.

Boscovitz Joseph.
Hollitscher M. J. Landstr. 511.
Lasky Jak., k.k. priv. Mohreng. Watscherhof.
Oesterreicher Mos. Königsg. 576.

Meerschampseifenschneider.

Albachari David.
Bleyer Bernard. gr. Bruckg.
Oppenheimer Jos. L. Königsg.
Sinkard Bernard, gr. Bruckg.

Schneider.

Abeles Adolph.
Beckmann Jos. Waiznerstr. 1183.
Beckmann Mor.
Benedict Mayer.
Blau Joseph.
Baumgarten Johann.

Berger Abraham.
Bretschneider.
Beck Jonas, Königsg.
Blum Simon, 2 Mohreng. 1327.
Benjamin Jak.
Breitschneider Mar.
Cohn Jakob.
Cohn Lazar, 2 Mohreng. 1328.
Deutsch David.
Deutsch Joseph.
Elias Jak. dto.
Friedmann Jos. Elbogeng.
Friedmann Bern.
Glauber Ignaz, Kohlmarkt.
Goldfinger Moriz, Waiznerstr.
Goldner Moses.
Grünfeld Moriz.
Goldberger Jonas.
Hirsch Jak. Elbogeng. 485.
Hofenreich Jonas.
Haidinger Salom.
Holländer Gerson.
Heim Herrn.
Johann Salom., 3 Trommelg.
Johann Marc. Schwarzaberg.
Korecz Samuel.
Kornfeld Marc., Neumarktpl. 158.
Kron Markus.
Königsbaum Jak.
Lissa Jak. Waiznerstr.
Leidersdorf Mos.
Mayer Joseph.
Neumann Leopold.
Prager Wilh., Bruckg.
Schrenk Mayer, Waiznerstr. goldenes
U. B. C.
Singer Georg, gr. Bruckg. 201.
Singer Moses.
Schuk Ignaz, 2 Mohreng. 130.
Schulz Mayer.
Steiner Nathan.
Stern Wilhelm.
Stein Ignaz.
Wehle Moses.
Weiss Bernard.
Winterlinger Moses.
Wertheimer Jos.

Ziegler Mart.
Schuk Moriz.
Spitzer Dav., Königsg. 1376.
Weiss Wolf.

Schuster.

Steinberger Ign. Waiznerstr.

Tabakhändler.

Albachari Dav., gr. Bruckg.
Deutsch Abraham.
Wolf Heinr. Königsg. 1375.

Tischler.

Loth Heinr. Königsg.

Uhrmacher.

Mandl Wilh. Königsg.
Pollatsch A. Erben, Königsg.
Robitzek Jak.

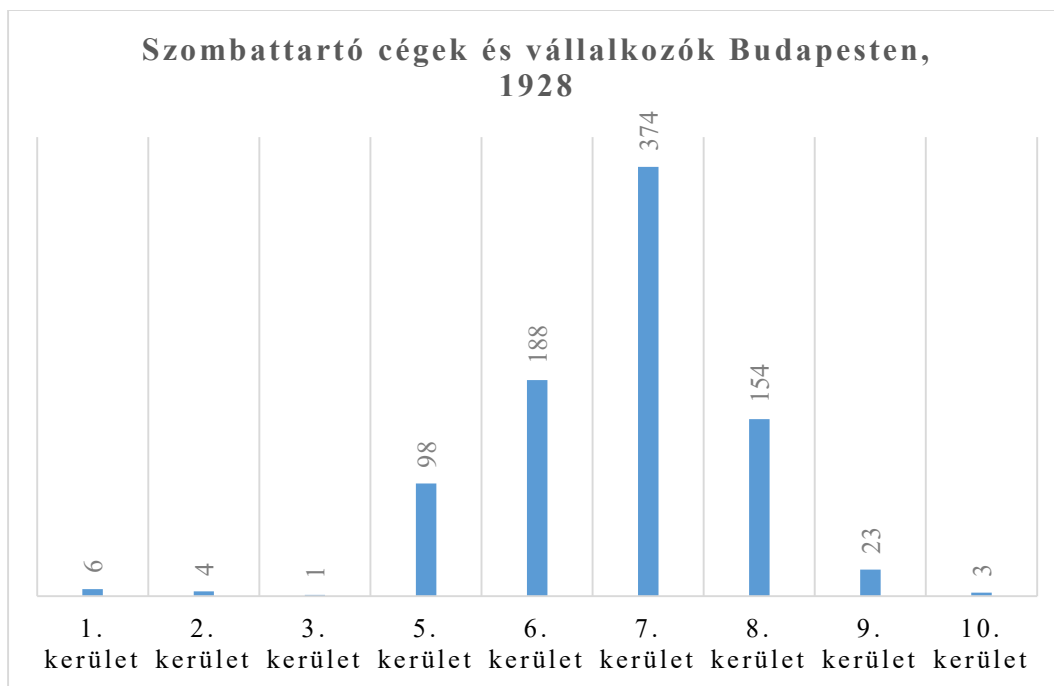
Zimmermal.

Auerbach Ign., Elbogeng.
Auerbach Sigmund.
Brann Mart., Königsg.
Deutsch Moriz.
Deutsch Joseph.
Engelsberg Dav.
Engelsberg Carl, Blauhahng.
Engel Ignaz, Landstr.
Frankl Albert, 2 Mohreng.
Feichtman Maxim.
Fränkl Nathan.
Grünhut Hermann.
Markstein Samuel.
Pollak Peter.
Singer Joseph, Königsg.
Singer Anton.

Zündholz-Fabrik.

Kohn Georg, 2 Mohreng.

9. SZOMBATTARTÓ CÉGEK AZ ORCZY-HÁZBAN

Az adatok forrása: Szombat-Almanach²²⁹

SCHLESINGER
JOS.

KÖNYVKERESKEDÉSE
BUDAPEST,
VII. KIRÁLY UCCA 1.

Mindennemű
templomi aranyhímzések,
u. m. :
thóraruha, schulchan-terítők,
chuppe-k, paroches készítése
művészi kivitelben, szolid
árak mellett.

Mintarajzok valamint aján-
latok ingyen és bérmentve.

*A legelőkelőbb hitközségek
nyilatkozatai vannak birto-
kban, amelyek megte-
kinthetők.*

Schlesinger József hirdetése²³⁰

²²⁹ Korein Dezső: *Szombat-Almanach az 5688. évre*. Budapest, (Somré Sabosz Bizottság, 1927).

²³⁰ Korein Dezső: *Szombat-Almanach az 5688. évre*. Budapest, (Somré Sabosz Bizottság, 1927)., 78. o.

Visó Márkné hirdetése: Múlt és Jövő, 1914²³¹

Visóék a Károly körút 19-ben laktak,²³² Visóné üzlete a Király utcai oldalon állt. Visó Márk operaénekes és zsidó kántor volt, s a zsidótörvények okozta megszakításokkal 50 évig állt az Operaház színpadán, előbb önálló szerepeket alakítva, később a kórus basszista tagjaként. Emellett a budapesti zsinagógákban is énekelt. A zsidótörvények miatt az operaszínpadról leparancsolva az OMIKE Művészakciójában jutott munkához és szerepekhez.²³³ 1954. október 25-én a „Munka érdemérem” kitüntetést kapott.²³⁴ 1957-ben az Operaház ünnepséget rendezett 50 éves színpadi

²³¹ Visó Márkné: „Visó Márkné hirdetése” *Múlt és Jövő*. Budapest, (1914. március 1.).4. évf. 3. sz. kiadás, 174. o.

²³² Charmant Oszkár: „Kötelezvény, Visó Márk és Misó Márkné Grünfeld Ráhel (Károly krt. 19.)”, 1918., Budapest Főváros Levéltára, HU BFL - VII.193.a - 1918 - 0869 <https://archives.hungaricana.hu/en/lear/Kozjegyzoi/363575/> [Utolsó elérés: 2025. február 14.]

²³³ Cenner Mihály: „Az OMIKE Művészakció II.” *Operaélet*. Budapest, (1996. november 1.).5. évf. 5. sz. kiadás, 29. o.

²³⁴ (Szerző nélkül): „Visó Márk kitüntetése” *Magyar Közlöny*. Budapest, (1954. október 26.), 580. o.

jubileuma tiszteletére.²³⁵ 74 évesen feleségével együtt kivándorolt Kanadába gyerekeihez. Az Operaház²³⁶ és a Dohány zsinagóga²³⁷ is ünnepélyesen búcsúztatta.

Visó Márk és Grünfeld (Ráhel) Róza 1910-ben (A két fénykép Barát György tulajdona.)

Hatvanöt évvel ezelőtt nyílt meg *Visó Márkné* paróka és hölgyfodrász szaküzlete a Király-u. 1. sz. alatti házban. Ezalatt az idő alatt nagy népszerűsége tett szert az egész országban szolid kiszolgálása és elsőrendű munkája miatt. Most február elején, a Károly király-ut. és Király-u. sarkán felépült új palota félemeletére költözik, de itt is a régi bevált elvek szerint dolgozik tovább. Szeretettel várja régi és új kedves vendégeit.

Visó Márkné hirdetése az Orczy-ház lebontása után,
a helyére épült Madách házakban²³⁸

²³⁵ (Szerző nélkül): „Ritka jubileum” *Esti Hírlap*. Budapest, (1957. február 9.).2. évf. 33. sz. kiadás, 2. o.

²³⁶ (Szerző nélkül): „Napló” *Magyar Nemzet*. Budapest, (1958. március 14.).14. évf. 62. sz. kiadás, 8. o.

²³⁷ (Szerző nélkül): „Visó Márk templomi karénekes búcsúja” *Új Élet*. Budapest, (1958. április 1.).14. évf. 7. sz. kiadás, 6. o.

²³⁸ Visó Márkné: „Hatvanöt évvel ezelőtt (hirdetés)” *Egyenlőség*. Budapest, (1938. január 27.).58. évf. 4. sz. kiadás, 15. o.

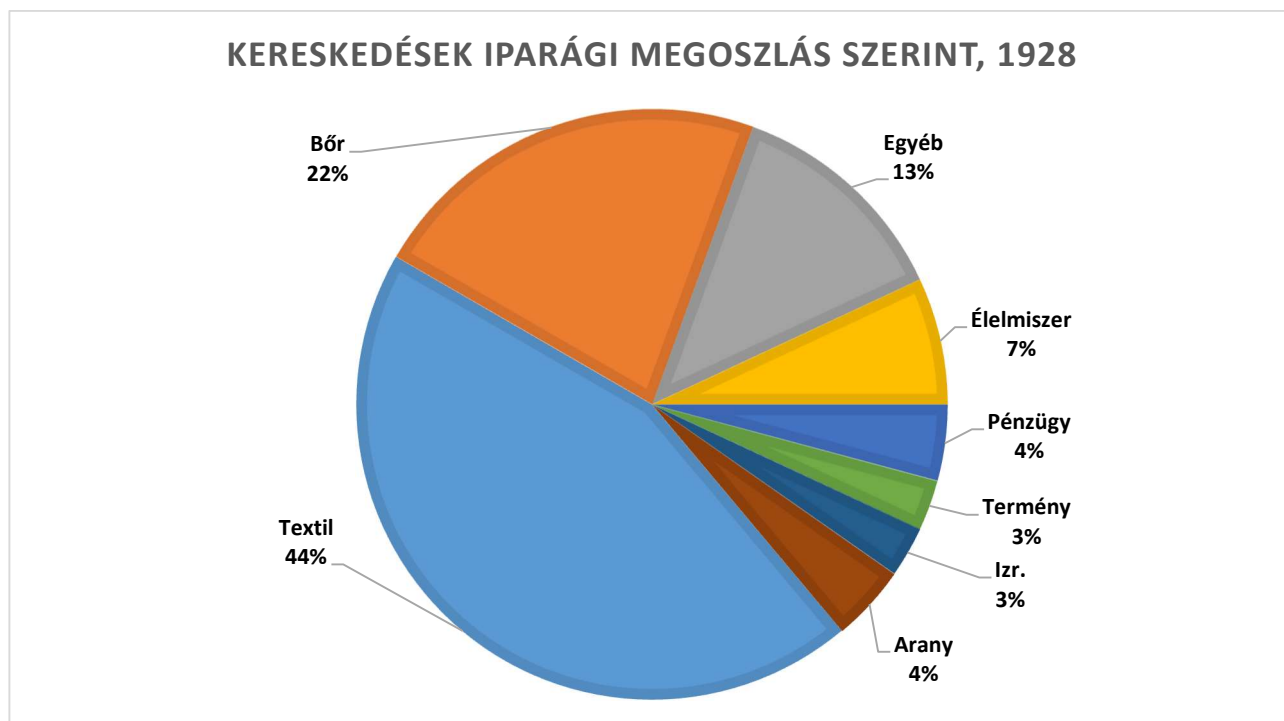
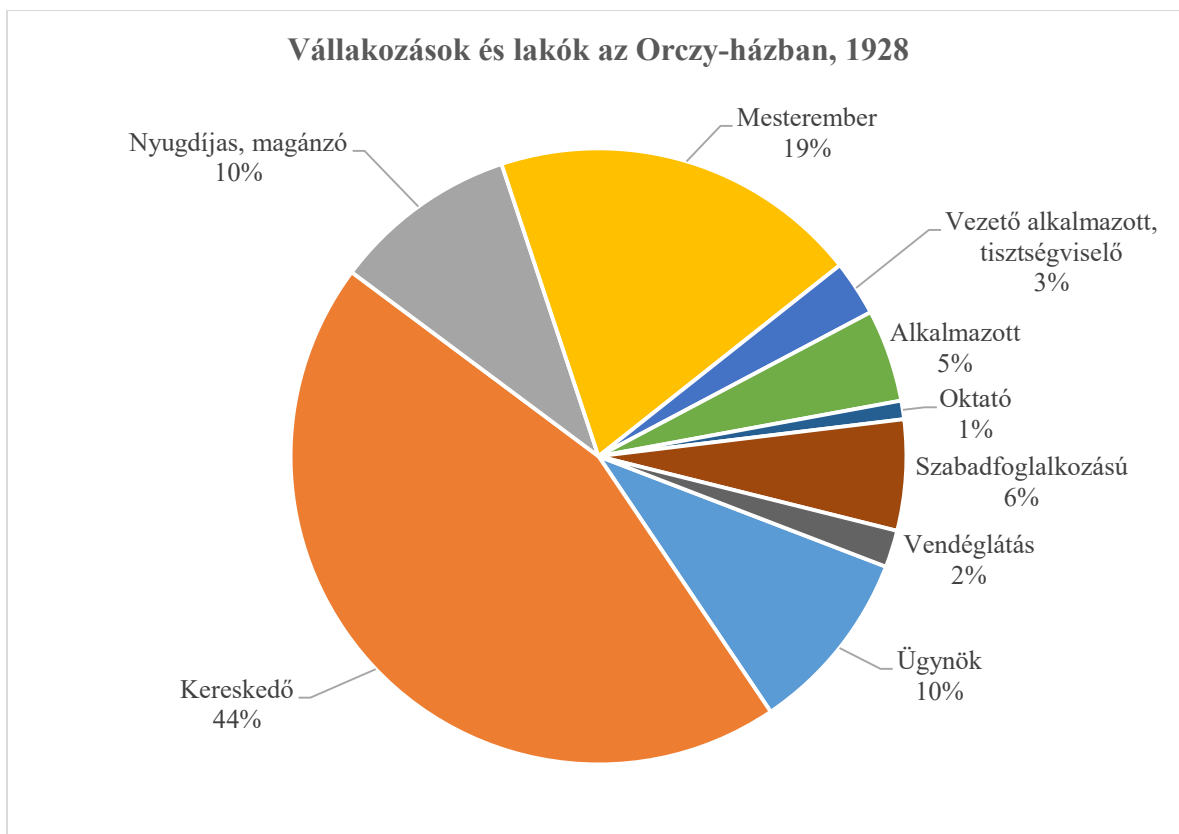

**Visó Márkné Grünfeld (Ráhel) Róza és Visó Márk
a kivándorlásuk előtt Budapesten. (A fénykép Barát György tulajdona.)**

Szombattartó céglista az Orczy-házban, 1928

1. Berger Henrik, szőrmekereskedő, Király u. 1.
2. Epstein Ignác, faügynök, Károly király út 19.
3. Schlesinger József, könyvkereskedő, Király u. 1.
4. Weisz Adolf, üveg-és porcelánkereskedő, Király u. 1.
5. Winkler Hermann, vendéglős, Király u. 1.
6. Visó Márkné, parókakészítő, Király u. 1.
7. Zacher Ignác, textilkereskedő, Károly király út 17.

10. AZ 1928-AS ORCZY-HÁZI NÉVJEGYZÉK FELDOLGOZÁSA²³⁹

²³⁹ Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: *Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1880-1928*. Budapest, (Arcanum Adatbázis Kft., 1928)., 29. évf. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/fszek_budapesti_czim_es_lakasjegyzek/ [Utolsó elérés: 2021. január 20.]

11. AZ ORCZY-HÁZ LAKÓINAK UTOLSÓ ÉVEI

1918

„De így áll és él tovább, ősi tanyája, menedéke a régi zsidóságnak – ma valóságos kereskedelmi telep, a melynek száz boltja és száz raktára között csak az tájékozódhatik, a ki járatos az Orczy-ház labirintusában.”²⁴⁰

1929

„Patzekék nem boldogok, Patzek néni rögtön kijelentette, hogy »rossz emlékei vannak a házról«. Beteg s elkeseredett. 26 éve laknak a házban s most a szomszéd elvette a konyhájukat, amit húsz év előtt bérbe vettek s odacsatoltak a lakásukhoz. Most nincs konyhájuk s Patzek sapkásnak és neijének élete azóta egy fabatkát sem ér.”²⁴¹

1930

„Negyvenkét főbérleti lakásában kétszázhuszan élnek, negyvenkilenc üzlethelyisége kétszáz embert foglalkoztat.”²⁴²

1931

A kávéház és vendéglő most is megvan az udvarban s még ma is látni hosszú kaftános és nagyszakállu jidis-német nyelven beszélő zsidókat a kávéházban ülni és az udvaron sétálni. Az udvar azóta sem sokat változott. A nagy gyapju-bálás kocsik ma is sűrűn fordulnak meg az udvarban, de néha új idők jeleként, autó is túlköl a falak között. Még most is sok az iparos és főleg a kő és sírkőfaragó mester az udvar egy-egy elrejtettebb sarkában. A folyosókon még ma is hallani a gyermekek kacagását 'és sikongatását. Vasárnaponként vagy szombat délután a szomszédok ma is, mint régen, összejönnek a lakások előtt elhúzódozó gangon kvaterkázni és pletykálkodni. (...) A 135 év szinte nyomtalanul múlt el a ház fölött. Csak a lakók változtak, az arcok, mintha ugyanazok maradtak volna. A boltok és műhelyek felett még ugyanazokat a neveket lehet a cégtáblán olvasni, mint évtizedekkel előtt.²⁴³

1934

„Még 1931-ben körülbelül 265.000 pengő volt a bérjövödelme. 1934-ben már csak mintegy 160.000 pengő. Egyre több benne az üres üzleti helyiség, a lakó pedig még kevesebb. Az az előny, ami a ház középponti helyzetéből származik, nem ér föl a fejlődésben elmaradt épület kényelmetlenségeivel. Az egykori aranytojó tyúk ma már nem tojik aranyat. Akkora területen, amelyen utcák és házcsoportok férnének el, valójában csak egy ház az egész, még pedig olyan, amely alig keresi meg azt, amibe kerül.”²⁴⁴

1934

„Lomhán terpeszkedik a halálraítélt házkolosszus, de nyüzsgő élet eleveníti meg udvarait. Kopott falai között a hatodik generáció éli küzdelmes élejét. Sápadtképű, lázas szemű emberek tolonganak az avúlt lépcsőkön, nehéz szagok páráznak a boltozatok alatt, furcsa éneklő hangok és rikoltó lárma visszhangzik

²⁴⁰ Váradi Antal: „Egy régi ház” Az Ujság. Budapest, (1918. június 15.).16. évf. 141. sz. kiadás, 1-3. o.

²⁴¹ Nádas Sándor: „Orczy-ház” Pesti Futár. Budapest, (1929. február 15.).22. évf. 4. sz. kiadás, 5-11. o.

²⁴² Nádas Sándor: „Nádas Sándor: A pesti ház, amelyben a legtöbb vicc született, ma csákány alá kerül. Az Azische élete és halála. Orczy-ház.” Lantos Magazin. Budapest, (1930. február 1.).2. évf. 3. sz. kiadás, 237-239. o.

²⁴³ dr. b. d.: „Még sok víz fog lefolyni a Dunán, mire lebontásra kerül az Orczy-ház (fotóval)” Friss Ujság. Budapest, (1931. 28)., 9.

²⁴⁴ Elek Artúr: „Az Orczy-ház regénye” A pesti városháza. Budapest, (1934. október 15.).2. évf. 10. sz. kiadás, 8-9. o.

az udvarokban. A gettó emléke tapad a házban, de Pest másfél évszázadának emléke is hozzáfűződik és ezért érdemes megállnunk egy percre mellette, mielőtt rombadönti a csákány.”²⁴⁵

1935

„Mennyi műhely, mennyi bolt... apró kis üzletek, csöpp műhelyek; bizony nehéz az élet, erőlködni kell, küszködni, hogy ez a sok kis zsidó fennmaradhasson a víz színén... Hogy kenyeret tudjon adni családjának. (...) Valósággal hősieken harcolnak, hogy fenntarthassák kis törékeny egzisztenciájukat.”²⁴⁶

1935

„Az egykori adatok szerint valamikor száznegyvenkét lakás és harminchat bolt volt az Orczy-házban. Ez a szám az idők során lényegesen megváltozott – ma mindössze 35 lakója van a nevezetes háznak s mintegy negyvenöt üzlethelyisége. Üres lakás jelenleg öt van, két 3, két 2 és egy 5 szobás. (...) Az Orczy-ház lakói túlnyomórészt szegény emberek. Ezekben az emberekben azonban csodálatos ragaszkodás van a régi ház és egymás iránt...”²⁴⁷

1936

„... az Orczy-ház, amelyben 54 lakás és 75 üzlethelyiség van, évtizedek előtt is az volt, ami ma: virágzó népes város. Sok ezer ember fordul meg naponta a Károly-körút 17–19. és Király-utca 1. sz. házban, mert nincsen egyetlen olyan kereskedelmi ág, amelynek ne lenne egy-két képviselője az Orczy-házakban. (...) a jelenlegiek között azok a legrégibb bérlők, akik 60–62 év óta vannak a jelenlegi üzlethelyiségekben. Ezek közé tartozik a Rosenberg-féle sajtkereskedés, továbbá a Strasser-féle Orczy-kávéház. Strasserék ugyanis 62 év előtt vették át a hires Orczy-kávéházat, Wernerék is néhány évtizede tulajdonosai az Orczy-házban lévő vendéglőnek, azonkívül a bérlők egész sorát találjuk, akiket 25–30 év óta köt üzletük az Orczy-házhoz. (...)

Ami pedig a legérdekesebb, van itt a házban néhány olyan család is, amely másfél évszázada bérlő a jelenlegi lakást. Ezt úgy kell értelmezni, hogy apáról fiúra és unokára szállt a bérlet, épp úgy, mint azoké az irodáké és üzlethelyiségeké, amelyeket ma az unokák és dédunokák vezetnek. Ezek nehezen, fogják megszokni, de mi öregek még nehezebben, hogy itt kell hagyni a kényelmes lakásokat, a melyeknek falai olyan hatalmasak, hogy rádiózni is lehet az egyik szobában, anélkül, hogy a másikban hallanák. Nagy dolog ez manapság, amikor a modern lakásokat legtöbbször éppen a vékony falak miatt hagyják el a lakók.”²⁴⁸

²⁴⁵ Rónay Mária: „Város a városban” *Magyar Hírlap Vasárnap Melléklet*. Budapest, (1934. november 25.).44. évf. 266. sz. kiadás, 25–26. o.

²⁴⁶ Barát Endre: „Nagy ház – kis zsidók. Képek a lebontásra ítélt Orczy-házból” *Egyenlőség*. Budapest, (1935. június 22.).55. évf. kiadás, 14. o.

²⁴⁷ Pánczél Lajos: „A halálraítélt Orczy-házban” *Ujság*. Budapest, (1935. június 16.), 25–26. o.

²⁴⁸ Rácz Géza: „Bölcsőüzlet az egyik oldalon – sirkőüzlet a másikon». Beszélgetés a halálraítélt Orczy-ház legöregebb lakójával” *Esti Kurír*. Budapest, (1936. november 13.).14. évf. 261. sz. kiadás, 6. o.

A 6. fejezet melléklete

Étel, ital, mindennapok

1. ZSIDÓ KIFŐZDÉK LISTÁJA 1815-BEN (14 VENDEGLŐ)

„Israelitische Garküchen

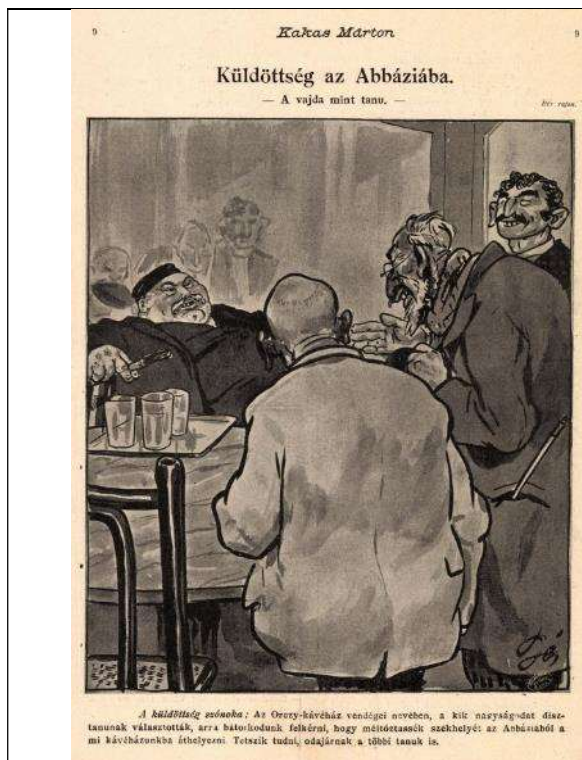
Hr. Joseph Schindler, in der Thr. St. auf der Landstraße 379.; Hr. Ignatz Ganz, in der Thr. St. auf der Landstraße 376.; Hr. Joachim Simon, in der Thr. St. in der Königsgasse 386.; Hr. Joseph Fleischhacker, in der Thr. St. in der Königsgasse 327.; Hr. Mayer Ganz, in der Thr. St. in der Königsgasse 902.; Hr. Abraham Großmann, in der Thr. St. in der Königsgasse 895.; Hr. Adam Glaser in der Thr. St. in der Krallengasse 903.; Witt. Jsak Glück, in der Königsgasse 906. Hr. Isac Stein, in der Thr. St. in der Krallengasse 866.; Hr. Wolf Cohn, in der Thr. St. in der Krallengasse 869. Witt. David Helfer, in der Thr. St. in der Krallengasse 361.; Hr. Wolf Lustig, in der Thr. St. auf der Landstraße 913.; Hr. Moses Fischer, auf der Landstraße 17.; Hr. David Bohm Spitz, auf der Landstraße 16.”

(A Landstraße a mai Károly körút – a 379-es szám az Orczy-ház –, a Krallengasse a mai Paulay Ede utca, a Königsgasse a Király utca.)

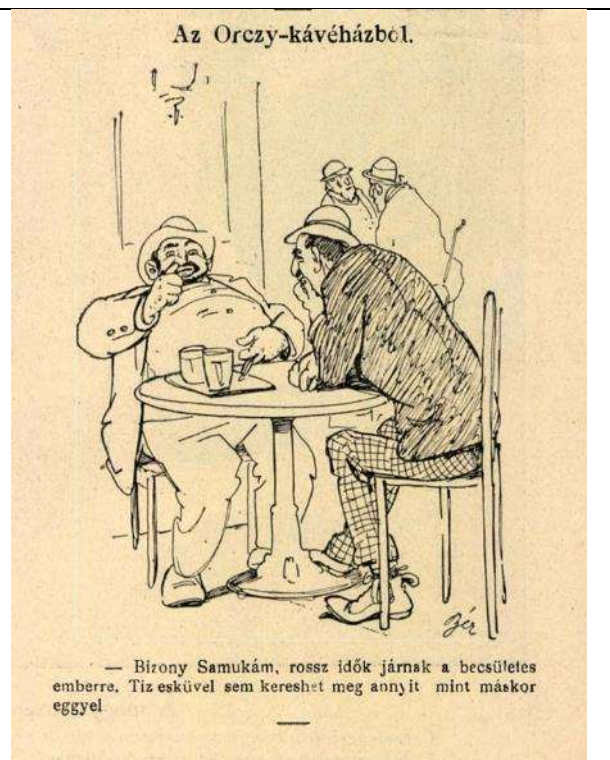
2. AZ ORCZY-KÁVÉHÁZ

2.1. Élclapok a kávéházzól

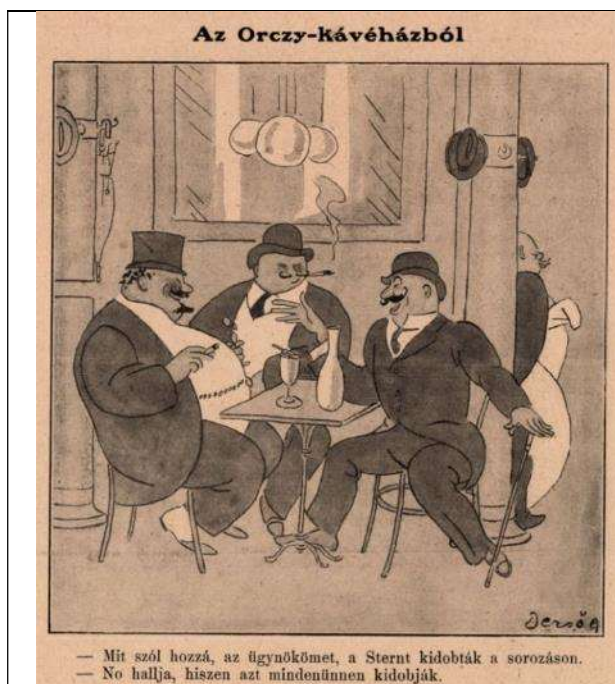
 Az Orczy-kávéházban. Chajim Menachem (az asztaltársasághoz). Hollgossatok, mert olejan garamba lesznek, hojd mingyárt kidabtok engimet!	 Tönődések Seiffensteiner Solomontól. — Forcsa! Horvát hús és mártir oroságok dicsekedik egy regbesogással, mint najd nemzeti hűstettel. — Ogy tonálok, hojd ed náczión, ami keresi o dicsőség a posteriori, nem ér egy fagoros már a priori. — Tonálok, hojd szedü-sztrájkba nincsen semi sadálni voló. Mert mit tesznek szedük rendesen? Szednek és nyomnak ojságot. Hát most nem oztot tették? Szedték össze magukat és nyomták ki gozddiktul bérfülemelés. — O herr fűn Tuskán harvát követ oroságtul a tonóbizomság sehol se nem tonálta akkora tetszés, mint Orczy-kávéházba. A Jajle Drehkopp, aki lakik Orczy-kávéházba és az ő mestersége oz, hojd tonó akármire, máris Tuskánra változtotat az ő nevét.
Bolond Istók, 1894.	Borsszem Jankó, 1885.

Kakas Márton, 1909.

Kakas Márton, 1909.

Bolond Istók, 1914

Borsszem Jankó, 1936

2.2. Schindler József a pesti zsidók 1820-as összeírásában²⁴⁹

Familie No. 240						233.
Mügel in der Gymnasiumsstadt im N. d. Ozean						
Haupt H. 400						
Handel Gattung	Handel Art	Alt	Gebäude Art	Hand	Land	
Handel Schindler	Handel	40	Besatz	Hand	Land	
Handel	Handel	40	Handel			
Handel	Handel	5	Handel	Hand		
Handel						
Handel	Handel	18	Handel	Hand	Hand	
Handel	Handel	20	Handel			
Handel	Handel	18	Handel			
Handel	Handel	20	Handel			
Handel	Handel	16	Handel			
Handel	Handel	29	Handel	Hand		

²⁴⁹ „A pesti hitközösség (zsidók) összeírása, 1820”: (MILEV, 1820)., Magyar Zsidó Levéltár / Hungaricana https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIratai_1851_PIHosszeirasok_HU_HJMA_I-1-01/ [Utolsó
elérés: 2024. április 12.]

2.3. Dörschug János

Dörschug János (1809-1880) és felesége. A kép forrása: Bevilaqua- Borsody²⁵⁰.

2.4. A Strasser kávéház

Stasser (Orczy) kávéház hirdetése, 1895²⁵¹

²⁵⁰ Bevilaqua Borsody Béla és Mazsáry Béla: *Pest-Budai kávéházak I-II.* 2. köt. Budapest, (Athenaeum, 1935). oldalszám nélküli képmelléklet

²⁵¹ Strasser Kávéház: „Börösök a Strasser Kávéházban (hirdetés)” *Magyar Bőripar.* Budapest, (1895. június 20.).2. évf. 18. sz. kiadás, 165. o.

Szabó Vladimir rajza, 1936²⁵² A kassza leírása: Diószeghy, 1929.²⁵³

Az Orczy-kávéház belső tere, 1935²⁵⁴

²⁵² Bodó Béla és Szabó Vladimir: „Café Orczy” *Pesti Napló*. Budapest, (1936. május 24.).87. évf. 119. sz. kiadás, 8. o.

²⁵³ Diószeghy Miklós: „Lebontják az Orczy-házat. A régi Pest színei a vén házban, amelyben elpusztíthatatlan a humor” *Budapesti Hírlap*. Budapest, (1929. február 2.), 11. o.

²⁵⁴ Bevilacqua Borsody Béla és Pintér Zsuzsi: „Régi pesti kávéházak (fotóval)” *Tükör*. Budapest, (1935. július 1.).3. évf. 7. sz. kiadás, 40-42. o.

A berendezésről²⁵⁵

„A kávéház bérlete hatvan év óta ugyanannak a családnak a kezében van. A család egyik fiatal tagja, a mostani kávé mutogatja a régi berendezést és dicsekedve jegyzi meg, hogy a helyiség a letűnt hatvan év alatt egyszer sem volt modernizálva, amit egyetlen más pesti kávéház sem mondhat el magáról. – Tessék nézni ezt az aranyrámás, empir stílusú nagy tükröt. Ezt kerek száz évvel ezelőtt vásárolták a kávéház akkori bérlői az egykori Privorszky-kávéház és cukrászda berendezéséből. A Privorszky-kávéház a mostani Vörösmarty-téren, a Gerbeaud-cukrászda helyén állott és egyike volt a régi Pest legnépszerűbb helyeinek. És ezek a nagy kerek márványasztalok? Ilyen már csak a Pannóniában és a régi Vadászkiúrtban van. Az Orczy-kávéház törzsközönsége sohasem reklamáta a modernizálást, sőt inkább csak itt érezte jól magát az ódon bútorok között, a keskeny ablakok mögött. A vendégek együtt öregedtek meg a bútorokkal. Vannak itt olyan idős törzsvendégek, akik már hatvan év előtt is itt szürcsölgették az ebédutáni feketéjüket és itt kötötték meg a délutáni üzleteiket. Egy nyersbőrkereskedő családnak például öt nemzedéke száz éven keresztül rendes törzsvendége volt a régi Orczy-kávéháznak.”

A kávéház külső, udvari terme az Orczy-ház udvarán, Károly körút 17. 1930-as évek

2.5. Kereskedősegédek és gazdasági politikai viszonyok²⁵⁶

„Razzia egy kávéházban. Ma délelőtt tizenegy órakor verekedésnek volt színhelye a Károly-köruti Orczy-kávéház, ahol a rendőrség razziát tartott s ennek eredményeképpen egy dulakodás után ötvennyolc kereset nélkül levő és személyazonosságát igazolni nem tudó egyént, jobbára kereskedő-segédeket tartóztattak le s kísértékbe a VII. ker. kapitányságra.

A rendőrség az utóbbi időben élénk figyelemmel kíséri a fővárosba özönlő munkátlanokat, akik között az alkalmazás nélkül álló kereskedősegédek tegnap a képviselőházban az ülés folyamán a tárgyalás menetét zavaró incidenst is okozták. Hogy a munkátlan kereskedősegédeket a rendőrség szétugrassa, délelőtt 11 órakor megjelent 50 rendőr a Károly-köruti Orczy-kávéház előtt.

Körülbírták az Orczy-házat, egyrésztük elhelyezkedett a kávéház bejárata előtt, másik részük pedig bement a kávéházba és sorra igazolásra szólították fel a vendégeket. Alig egy-kettő tudta személyazonosságát bizonyítani, ezért néhány kivételével a kávéházban levőket felszólították, hogy kövessék őket a főkapitányságra. Némelyek nem engedtek a rendőrök felszólításának, hanem ellenszegülve, a rendőrökkel dulakodni kezdtek. A rendőrök természetesen legyűrték őket és valamennyiket a kerületi kapitányságra

²⁵⁵ d. i.: „Búcsúzik Pest legöregebb kávéháza” *Pesti Hírlap*. Budapest, (1937. február 7.).59. évf. 30. sz. kiadás, 6. o.

²⁵⁶ (Szerző nélkül): „Razzia egy kávéházban” *Hazánk*. Budapest, (1902. február 15.).9. évf. 40. sz. kiadás, 8. o.

kisérték. Kihallgatásuk alkalmával a rendőrség azt is kutatta, hogy nem tartoznak-e azok közé a szocialista érzelmű kereskedő-segédék közé, akik tegnap a képviselőházban Rudnay Béla főkapitányt sértő röpiratot dobtak le a karzatról. A kereskedősegédék azért támadják a főkapitányt, mert nem engedélyezett gyűlést nekik a minap.”

2.6. Az eredetileg Oroszi Antal által írt Kalábriász parti német nyelvű verziójának borítója²⁵⁷

3. TANÍTÓVÁSÁR AZ ORCZY KÁVÉHÁZBAN

Vámbéry Ármin emlékirataiból (1852)²⁵⁸

„...1851 őszén Pestre utaztam, (...) megnyílt előttem az a nem épen kedves kilátás, hogy a nyomorúság és a küzdelem zivataros tengerére szállok ismét. (...) Nem érdektelen a mód, a hogy állásaimra szert tettem; elmondok hát róla egyet s mást, ha egyébert nem is, legalább furcsasága okáért. Az újságban való hirdetés módjához Magyarországon akkoriban nem igen szoktak folyamodni, de nem is mentek vele sokra. Én különösen nem is élhettem volna vele, mert nem volt

²⁵⁷ Fink Iris: „Budapester Orpheumgesellschaft (fotó)” Österreichischen Kabarettarchivs. , 2023. június 7. <https://www.kabarettarchiv.at/Biografie-Budapester-Orpheumgesellschaft> [Utolsó elérés: 2024. május 6.]

²⁵⁸ Vámbéry Ármin: *Küzdelmeim*. Budapest, (Franklin Társulat, 1905). <https://mek.oszk.hu/03900/03975/html/> [Utolsó elérés: 2024. május 4.] A szövegből kiolvasható, hogy az Orczy-házi tanítóvásárban csak 1852 elején jelentkezett először.

reá pénzem. Hanem voltak hivatásos ügynökök, amolyan tanító-elhelyezők, a kik számon tartották egy részről a rendelkezésre álló tanerőket, vulgó: azaz faczér tanítókat, másrészről meg azokat a falusi családapákat, kik megengedhették maguknak azt a fényűzést, hogy házi tanítót tartsanak gyermekeikhez. Jobbára vidéki kereskedők, bérlok voltak, kiket a Pesten évente két ízben megtartott nagy országos vásár alkalmá hozott fel a fővárosban s a kik, elhelyezve árújukat, vagyis: eladva gypjújokat, gubacstermésöket, gabonájukat, nyers bőreiket stb., bevásároltak mindent, amire szükségük volt a falun és a házuk tájékán. Házi szükségleteikkel a boltokban látták el magukat, a tanítók, a sakterek és pálinkafőzők beszerzésére pedig bizonyos közismeretű kávéházak szolgáltak, vagyis olyan helyiségek, melyekben összetalálkozhattak és megalkudhattak az illető ügynökökkel és a tanerők rendelkezésre álló készletével. Tanító-börzének különösen jó híré volt akkoriban a pesti Ország-úton levő Orczy-kávéház. Ebben a pizskos, a lekülönbözőbb dohánynevek füstjétől illatos helyiségben, mely negyven év multával is, mind a mai napig, sokat megőrzött régi képéből, tarka sokaságban tolongott egymás hátán a városi és falusi zsidóság, mely fekete kávéját szürcsölte, vagy fülsiketítő lármát csapott, ádáz taglejtésekkel beszélve és kiabálva egymással. Délután egy és négy óra közt a legpokolibb volt a tolongás és a láрма a pedagógusoknak ezen a börzén; ez volt az általános találkozás legfőbb ideje. Egy félreeső padon ültek a faczér tanítók és szorongva lesték az ügynök szeméjarsát, a mikor kivált a tömegből és a vevővel, jobban mondvá a jövődöbeli princípálissal, megállt a pad előtt, szemlét tartott a jelölteken és az egyiket vagy a másikat bemutatta az idegennek. Nagyon kínos jelenet volt ez. Vissza is emlékeztem reá utóbb, mikor láttam Középpázsia bazárjaiban a rabszolgavásárt, de kietlen érzéssel gondolok reá ma is, valahányszor az Orczy-kávéház előtt visz el útam. Szorongó szívvel, mély megsejyenyüléssel, órák hosszágá üldögéltem én e padon több egymásra következő délutánon át, míg végre Mayer úr (így hívták az ügynökömet) megjelent Merkur egy művelődésre szomjúhozó fiával, intett, hogy álljak fel és mérhetetlen tudományom mód nélkül való dicséretével bemutatott engem. Nekem persze támogatnom kellett a buzgó alkusz csekélységem fölmagasztalásában, mint a hogy a rabszolgának is erőmutatványokkal kell bizonyoságot tenni izmainak erejéről Középpázsia bazárjaiban. Mikor aztán megegyeztünk az évi fizetésben és átadtam bizonyítványaimat, ott helyben megkaptam a foglalót, melynek legnagyobb részére az ügynök tette rá kezét a fáradságáért, szerény maradványából pedig nekem kellett fedezni fölszerelése és esetleg az utazás költségét.

Annak rendje és módja szerint való üzlet volt az ilyen és úgy a vevő, mint az eladó jól járt vele. Mindig csodálkozva láttam, hogy még az írástudatlan zsidó kereskedő is milyen nagyra becsüli a műveltséget. Nem kimél sem áldozatot sem fáradságot, hogy jobb nevelést adhasson gyermekeinek, mert erősen anyagiás törekvései mellett magasabb eszmények lebegnek a szeme előtt, midőn gyermekeinek jövőjéről van szó.

Első helyem, a melyhez ily módon jutottam, egy Rosenberg nevű úrnál volt Szlavónia Kutyevo nevű községében. (...)

Az Orczy-kávéház kánpadján való többszöri üldögélésem után sikerült a szükségben megmentőnek: a tanerő-ágens Mayernek, hogy ismét állást szerezhetett számomra és pedig ezúttal a gazdag Schweiger családnál Kecskeméten, a hol jól fizettek, jól bántak velem, de mindenesetre jól igénybe is vettek. (...)

Elég az, hogy visszatértem Pestre és ismét odajutottam az Orczy-kávéház széjyepadjára. (...)

Visszatértem hát az Orczy-kávéházba és Mayer úr nemsokára szerencsésen el is szerzett Csév pusztára, Monortól nem messzire (...)"

Laufer Lajos, b.-gyarmati izr. tanító: Az iskolai törvény és a zsidó tanítók (1872)²⁵⁹

„Az 1868. 38. t. sz. 138. §-a kimondja, hogy a tanító élethosszig választtatik, és hivatalából csupán súlyos hanyagság, erkölcsi kihágás, vagy polgári büntény miatt mozdítható el, a tankerületi iskolatanács ítélete folytán. Alkalmazzá-e eme törvényt az izr. tanítóra is? Nem. Bizonyítja ezt azon régi hebehurgya szokás, hogy az izr. tanítót minden évben ebmódra elutasítják. Legjobb esetben megkegyelmez neki az autonomicus Vorsteher, megengedvén, hogy állomására újra pályázhaz, mit szolgálai köszönettel kell vennie, főleg a családos tanítónak. Hogy miért nem alkalmazható a 138. §, az izr. tanítóra, azt nem tudom, és milyen káros hatása van ennek a népnevelésre, azt fölösleges okadatolnom. A példa bizonyít. Nem régen egy izr. község, egy a tanító közönség előtt szeretett és becsült 8 gyermekes tanítót 17 évi áldásdás működése után ebmódra minden ok nélkül, vagy talán azért, mert basájának lánczait nem csókoltá, kiutasított. A szegény tanító tanfeliügyelőhez, Péterhez, Pálhoz folyamodott; de mindhiába és ha szegény bajtársai apályos erszényét igénybe nem veszi, családjával együtt a legnagyobb veszélynek leendett kitéve. Az is tény, hogy ezen tanító tulajdonaiból semmit sem veszített, sőt ellenkezöleg a

²⁵⁹ Laufer Lajos: „Az iskolai törvény és a zsidó tanítók.” *A Hon.* Budapest, (1872. július 17.).10. évf. 163. sz. kiadás, 1. o.

tanítósághoz megkívántató tulajdonok, mint gyakorlati ember, a tökélyesedés fokán áll. De lehet az izr. tanító akár Diesterweg, ő rá a 138. §. nem alkalmazható; ő az autonómiai autocraticus kényuralomnak van alávetve. Az 52. §. megszabja, hogy a népiskola hetenkinti tanideje a 20-25 órát meg ne haladja. Mit mondjunk, ha az izr. tanító naponként 7-8 órát köteles tanítani, különben kicsapás a díja. Hogy az ily tanítás testet és lelket ölő, hogy ily kényszer természetellenes mód a hazának csak nyomorékokat szaporít, szinte fölösleges indokolnom. Úgy nemkülönböztetve megszabja az iskolai törvény az évi szorgalmi időt 10 hónapra. Természetes, hogy ezen törvény azért van alkotva, hogy a tanító fáradalmas munkája után szüneteljen, hogy azután még újult erővel és kedvvel láthasson terhes kötelességéhez. — Kérdem: van-e ezen törvény általánosítva az izr. községekben? Tudtommal, néhány jobb gondolkodó község kivételével, legalább mindenütt az évi szünetidő zérusra van leszállítva, mert az iskolaév kezdete előtt egy, legjobb esetben két héttel akár által rendeltetik és tartatik meg a vizsga. Ha a szegény tanító sérelmeinek orvoslásáért valamely kormányközeghez fordul, szép sajnálatos szavakkal és „nem segíthetek” nyilatkozattal utasítatják el. Okát nem tudom, ha csak ebben is valami politikai kortesfogás nem rejlik, mert bizony az izr. Verstehereknek sok van ám hatalmukban; a választási alkalmaknál irányadók a községekben, és ha talán szeszélyüknek gát vettették, megfordítanak a köpenyt.”

György Aladár: A zsidó tanítók sorsa (1875)²⁶⁰

„Társadalmi életünk egyik legsötétebb foltjáról akarunk szólni, egy oly nagy bajról, melynek létezését is kevesen tudják s mely a vallás és felekezeti autonómia tiszteletreméltó nevei alatt mindeddig sérthetetlenül áll fenn.

A zsidó tanítókról, a néptanítók páriáiról szólunk.

Jól tudja mindenki, hogy hazánkban még mindig valóban az »istenek által gyűlölt« osztályhoz tartoznak azok, kikre a jövő nemzedék nevelése van bízva, de legyen bármily nyomorult ama földhöz ragadt kálvinista rectorok helyzete, kiknek a harangozás s seprés is hivatalos kötelességük; szomorkodjunk bár a tudatlan román laszkálók sorsán, kiknek nyomorult fizetésükért a pópák kezeit csókolgatni s azok lovait kefélniük kell: ezen szerencsétlen emberek sorsa is mennyi boldogságként tűnhetik fel a zsidó tanítókkal szemközt. A katolikus kántor, a kálvinista rector s a román laszkál csak egy urat ismer, saját papját s legyen bármily nagy zsarnok ezen ur s semmisítse bár meg ezen viszony a tanító önértetét s férfias gondolkozásmódját: a néppel szemközt ezen tanító mégis önálló marad s keservesen kiérdemelt filléreit bizvást gyűjtheti egybe s mindenek felett nyugodtan nézhet aggkora elé, mert állása biztosítva van s önhibája nélkül rendes körülmények között kényerétől megfosztva nem lehet. A zsidó tanító ennek ellenében nem egy ember, hanem több száz egyén törvény által semmi tekintetben nem korlátozott szeszélyének van alávetve, a zsidó tanítónak nincs otthona, elismert képzettsége, önfeláldozó buzgalma nem képesek megmenteni azon sorstól, hogy évenként, sőt félévenként is vándorbotot ne kelljen kezébe ragadnia s ha így keresztül élt örökös vándorlás, szakadatlan s küzdelem között egy munkás életet, nincs hatalom s erő, mely megmentse őt a koldusbottól. A folytonos vándorlás megfosztja őt annak lehetőségétől, hogy maga s családja számára némi kis vagyont szerezhessen s ősz hajszálai, tapasztalatainak gazdagodása nem indítja meg a hitközség könyörületét, mely pizkos fősვნისეგბől gondosan kerüli az eshetőséget is, hogy egy bármily érdemes tanító, tehetetlen aggkorára nyakán maradjon.

A magyar zsidó tanítók ezen nyomorult helyzete teljesen általános. Hazánkban a nagyszámú zugiskolák vezetőit leszámítva, mintegy 1200 zsidó tanító létezik, de e tanítók széles e hazában alig számíthatnak tíz hitközségre, melynek kebelében állandóan letelepedhetnek s jövőjük is biztosítva volna. (E sorok írója csak Budapest, Pécs, Nagy-Kanizsa, Szeged, Arad, Győr és Érsekújvár hitközségeire vonatkozólag bír ilyennemű rendezett viszonyról tudomással.) A legtöbb községben a tanítóval állomásának elfoglalása után formászerű lemondást vagy oly felhatalmazást iratnak alá, melynek értelmében a község jogában áll őt az iskolatörvény vagy a congressusi szabályzat mellőzésével állomásáról bármikor elmozdítani; másutt folytonosan új pályázatokat hirdetnek ki s mindenkor csak próbaévekre; vannak azonban oly esetek is, midőn ezen eljárásukat némileg szépitgető módokat is mellőzve, egyenesen s felmondás nélkül kergetik el a szegény s beteges tanítókat, sőt előfordul azon eset is, hogy a régebben szolgált tanító jutalmazására kérnek segítyt az országos izr. alaptól s ha azt megkapták, rögtön elbocsátják a tanítót, a nélkül, hogy e segítyből számára egy krajczárt is adnának. S a szegény tanítók számára nincs egyetlen egy apellatorium forum sem! A rabbik, kik legnagyobb részint szintoly páriák a hitközségben, rendszeren együtt üvöltöttek a község tagjaival a tanító ellen, hogy állásukat biztosíthassák; az egyetlen részben központi hatóság, az orsz. iroda, a gyávaságig határos közönyvel viseltetik a tanítók sorsa iránt, miután fél, hogy a hitközség azonnal kilép a congressusi szabályzat kötelekeiből, mely őt az országgyűlésnek 1870-ben mart. 18-án hozott határozata folytán egyedül csak saját beleegyezése folytán kötelezheti.

²⁶⁰ György Aladár: „A zsidó tanítók sorsa” A Hon. Budapest, (1875. május 13.). 13. évf. 108. sz. kiadás, 2. o.

Innen ered azután, hogy a húsvéti s sátoros ünnep után, midőn az iskolai félévek végződnek, folyvást száz meg száz bolygó zsidó tanító jelenik meg Székesfehérvárrt, s Pesten a tanítóvásáron, hogy önmagát áruba bocsássa. Nem mese az, bármily hihetetlennek látszassák is. A zsidó néptanítató, ki 16 éves korában lép legtöbbszörre előkészület nélkül a pályára, 30 éves korában már legalább tizedikszer jelenik meg e nyílt piacon vagy udvaron tartott vásáron, hol többszörre értelmetlen s őrni is alig tudó sensalok keresik ki közülök – a legfiatalabbakat s legolcsóbbakat, hogy azután a községekhez egyszerűen leküldhessék. S ezen valóságos botrány évtizedek óta tart; minden zsidó, még a legintelligensebbek is jól tudják ezt, s Izrael nagy számú művelt gyermekei közül nem akadt még eddig senki, ki e botrány megszüntetése ellen erélyes társadalmi mozgalmat indított volna meg, nem akadt senki, ki e hitközségek szeméremérzetét felköltve, képes lett volna lelkesíteni őket, hogy azt, kire legnagyobb kincsük, gyermekeik nevelését bízzák, ne az utszélről, ne csupán lelkiismeretlen pénzkufárok ajánlásaira ragadják meg. (...) Ha van valami, mit zsidókérdésnek nevezhetünk, ezen botrányok létezését tarthatjuk annak. Az intelligens zsidók, a kereskedelem s tudomány kitűnősegei, csak hasznára válnak az emberiségnek s egyes nemzeteknek is: de a Reb Hillelek s a cselédek mintájára fogadott tanítók által nevelt nemzedék átok s pedig veszélyes átok gyanánt nehezkezik a nemzetre. Bátran kinevethetjük a zsidógyűlölők aggodalmait, melyek évszázadokon át meggyökerezett előítéletek folytán keletkeztek az egész felekezet ellen; de a zsidóság művetlen nagy tömegének, különösen a felföldön s Erdélyben létező zsidóknak veszélyes voltát csak a vak tagadhatja el. Nem azért veszélyesek ők, mert zsidók, hanem azért, mert tudatlanok, mert általában a tudatlan s előítéletes nép mindenkor legnagyobb ellenségünk. S épen azért ezen bajt nem Istóczy erőszakos intézkedései, hanem a zsidó nép közoktatásügyének határozott rendezése orvosolhatja meg. A baj orvoslása egy tollvonással vagy egyszerű miniszteri rendelet által lehetetlen. Mélyebben meggyökerezett az, semhogy rövid idő alatt megszüntetni lehetne. De megszüntetésükre törekednünk kell és e törekvést a dolog természetes rendje szerint legelőbb társadalmi téren kell megtennünk. Szóvaljon fel a sajtó egyhangúlag, ne mulasztja el egyetlen tanügybarát, egyetlen iskolatanács s tanítóegyesület sem, hogy nyílt s határozott kárhóztatását ki ne fejezze a zsidó hitközségeknek embertelen és közművelődéssel ellenes eljárása ellen. (...)”

György Aladár: Az izr. hitközségek előjáróihoz (1875)²⁶¹

„Az izraelita népiskolai tanítók sorsa ma már nem véka alá rejtett szégyene a zsidó hitközségeknek. (...) Az izr. hitközségektől mi erélyes s határozott eljárást követelünk. Három teljes hó van még a sátoros ünnepekig, midőn az izr. tanítók szégyenteljes vándorlása újólág megkezdődik, három teljes hónap, midőn a községek rendesen új tanítókról gondoskodnak, ezen idő erélyes s ügybuzgó embereknek teljesen elegendő, hogy a modern eszméket a hívőkkel megismertessék. Mondják el nekik, hogy azon gyűlölet, mely Izrael népére oly sok századokon át átokként nehezedik, részben ezen iskolák hiányos voltától függ; mondják el, miszerint a thalmud s héber nyelv tanulása ma már senkit sem tesz művelt emberré, mondják el s hassanak a hívők értelmére, hogy azon embert, kire legszentebb kincsük, gyermekeik nevelését bízzák, ne vásárolják többé lelketlen kufárok egyszerű ajánlatára ismeretlenül, de biztosítsák állását s jövőjét, mert a tanító a népiskola lelke s a népiskola a szebb jövő egyedül biztos csirája. (...) Míg a tanító tisztán vándormadár, míg a rendes viszonyok közé kell számítanunk, hogy egy 30 éves zsidó tanító már legalább 15 helyen működött, addig ne várjunk ezen tanítótól ügybuzgalmat s lelkiismeretességet, addig ne várjuk, hogy tehetséges s képzett egyének ezen, a legutolsó pályánál is nyomorultabb állásra elszánják magukat. Ma gyarország minden vidékén s különösen az éjszakkéleti részeken ezer számra vannak a nyomorult zugiskolák, melyek mindegyikében testi s lelki romlás fenyegeti a gyermekeket s mely intézetek létezésének lehet tulajdonítanunk a felvidéki zsidóság vak ellenszenvét minden szabadelvű mozgalom, minden józan reform ellen, nem a miniszteri rendeletek, nem a népiskolai törvény erélyes végrehajtása irtja ki a fekélyeket, hanem a zsidóság önértetének felkeltése. A thalmud oly gyakran s oly szépen emeli ki a népnevelés fontosságát. Ifjú koromban gyakran lelkesített azon szép mondata, hogy »a világ az iskolás gyermekek szájából kijött szellő által hajtatik.« Ott éltem át gyermeknapjaimat Mármarosban, hol a sötétség uralma alatt állattá aljasított zsidó csak a mammon bálványának hódolt, láttam, midőn vak babonával eltelve, alkudozás közben morzsolta le imádkozó gépét, midőn az erkölcsi nevelés hiánya miatt hóhéra és vérszopó nadálya lett a tudatlan népnek — s midőn mégis közelebből megismerni tanultam e fajt, melynek csekély száma daczára oly óriási befolyása van a társadalom minden rétegébe, melyből egy Spinoza, melyből a Mendelsohnok eredtek, fájdalom fogta el szívünket, hogy itt e szép hazában, a félmillió zsidóság két harmada nem polgárunk, nem hasznos munkatársunk, hanem határozott ellenségünk. Mivé lenne ezen ritka tehetségű s rendkívül munkás faj, ha

²⁶¹ György Aladár: „Az izr. hitközségek előjáróihoz” *A Hon.* Budapest, (1875. július 14.).13. évf. 158. sz. kiadás, 2. o.

iskolái megszabadulva a jelen nyomorult viszonyoktól, európai színvonalra emelkednének, ha az értelmi s erkölcsi nevelés szilárdabb talajt nyerne.”

A zsidó tanítók sorsa (1875)²⁶²

„A pozsonyi izr. hitközség egy 78 éves öreg tanítót 3 frntyt heti pénzzel nyugdíjazott, egy másikat pedig 28 évi szolgálat után egyszerűen elküldött, mert a talmud iskola megszűnt. Most az elsőre, Steiner Benjáminra nézve azt mondják, hogy 44 krajczárt kap naponként tehát 8, mondd: nyolcz egész rézkrajczárral többet a mondott 3 forintnál hetenkint. De még mulatságosabb a további mentség, azt hozzák föl ugyanis a nemeskeblű tanfőfiak, hogy Steiner nem volt rendes tanító. Tehát 58 évig próbálják a mi lelkiismeretes zsidó polgártársaink ideiglenes minőségben a tanítót, hogy aztán véglegesen elcsapják. Müller Illésről természetesen szintén azt kell mondaniok, hogy csak ideiglenes volt, hisz ez még csak 28 évig nyelte az iskolaport. Azt is mondják az utóbbiról, hogy a szülők nem voltak vele megelégedve, s azért kellett elküldeni. Ez is különösen hangzik. Csak 28 év után tudott a bölcs hitközség ezen felfedezésre jutni!”

A zsidó-tanító vásárról (1875)²⁶³

„Handelsmann József a következő sorokat küldte be hozzánk: Az Orczi kávéházban valóban nagy, kicsiny, mivelt, miveletlen tarka-barka tanítói nevet gyalázó naplopók vannak, kik elég szemtelenek, a tanítói címet bitorolni. Vannak ott oly egyének, kik az Írást valami nagy bűvészeinek tekintik, kik nem tudván megélni a házalásból, tanítókká lesznek. Nem magyar zsidó tanítók, azok a lerongyolt testi és szellemi gyáva, quasi tanítók, hanem a házalást vagy saktermesterséget megunt naplopók. Nem valami népiszkolába szerződtek az ily, a tanítói nevet mételyező egyén, hanem valami falu vagy mezővárosba. Eljő például X. faluból egy zsidó Budapestre, hol tanítót keresvén, elmegy az Orcziba és ott egy alkuszszal beszél, ki rögtön jobbra vagy balra megragad egy ily quasi tanítót, bemutatja neki, megalkudnak s a vásár kész. Senki sem oly boldog mint az alkusz, ki egy pár szóért 7-10-15 frtot tesz zsebre. Ilustratióul felhozok egy példát. Szepes megyéből lejő egy ember, kiszemel magának egy tanítót s vele a következőt beszél: Ön tanító? Igen. Tud-e írni? Igen. Mit kér 1/2 évre? 80 frtot. Anynyit nem adok, hanem 50 frtot adok. A quasi tanító fejét csóválja, látszólag visszautasítja az 50 frtot, de félén, hogy a szepesi amicze más tanítót fogad, elfogadja az állomást. Midőn a fél év elmúlik, úgy a quasi tanítót ismét hol látjuk? Hát hol másutt, mint az Orcziban. Ezen sakter tanítók hasonlóak a fecskékhez, kik elvándorolnak, de ismét visszatérnek régi helyeiket elfoglalandók. Ezen orcziféle tanítók is ép úgy tesznek elmennek az évre és midőn már ott megunták magokat, vagy már őket megunták, tova mennek és eljönnek Budapestre az Orczi kávéházba. Tele van most is a kávéház ilyen népnevelőkkel. (...) Én nem hiszem, hogy az orczi kávéházban lévő tanítók 50%-a bírna némi képzettséggel a népnevelésről, vagy a műveltségről. Azon quasi tanítók, kik az Orczi kávéházban vannak, feljönnek az ország különféle részeiből, itt az éhséggel küzdenek, míg valami loknis zsidó nem keres egy szellemi hóhért.”

György Aladár: A zsidó tanítók ügye (1875)²⁶⁴

„E hitfelekezet tanítói teljesen törvényellenes viszonyban élnek. A hitközségi előjárók tetszés szerint fogadják s bocsátják el őket, mint valamely közönséges napszámost; képzettséget nem igényelnek tőlük, nem munkájuk eredménye, hanem a falusi basák iránt tanúsított alázatosság képezik a beszámított előnyöket s mi mindennél több, az izraelita polgárok gyermekei nagy részének nevelőit közönséges »tanító-vásár«-okon szerzik össze, melyeken lelketlen kufárok s tudatlan schachterek szerzik meg látatlanban a – a legolcsóbban ajánlkozót. (...) Ha az előjárók közül valamelyiknek ellene mond, ha szombaton szivarozik, ha netán valami elfoglaltatása miatt nem ül reggeltől estig szakadatlanul a gyermekek között, avagy ha beteges kezd lenni s nyugdíjaztatásától félni lehet, sőt ha talán az előjáróságnak érdekében állana, hogy a neve a pályázati hirdetés alkalmával a lapban megjelenjék — s ki tudna minden apró okot elősorolni? — a tanító el van csapva. (...) A tanfelügyelő s szolgabíró óvakodnak beavatkozni az »egyházi önkormányzat« ügyeibe s legjobb esetben néhány évi kétes eredményű perlekedés áll előtte. Vándorbotot ragad. Eljön Budapestre

²⁶² (Szerző nélkül): „A zsidó tanítók sorsa.” *Néptanoda*. Pécs, (1875. július 7.).13. évf. 152. sz. kiadás, 3. o.

²⁶³ (Szerző nélkül): „A zsidó-tanító vásárról” *A Hon*. Budapest, (1875. november 12.).13. évf. 259. sz. kiadás, 2. o.

²⁶⁴ György Aladár: „A zsidó tanítók ügye” *Fővárosi Lapok*. Budapest, (1875. október 9.).12. évf. 231. sz. kiadás, 1030-1031. o.

vagy Székesfehérvárra a zsidó tanítóvásárra s költözködik. Nem ritka az oly tanító, ki harmincéves korában már a 12-dik helyre megy. A sok költözés az anyagi káron kívül lehetetlenné teszi önképzését, az elcsapatás lehetősége, mely Damocles kardjakint folyvást ott lebeg feje felett, szolgálalkívé s tányérnyalóvá teszi őt. (...)

Bármit tartsunk is a zsidókról általában, az kétségtelen, hogy befolyásuk a mi társadalmi életünkre kimondhatatlan nagy. Alig félmillió izraelita lakik e hazában, azonban — hogy a kereskedelemről ne is beszéljünk — a tudomány, ipar s társadalom minden körében számos vezérszerepet játszó akad közöttük. A földbirtok egy jelentékeny része az ő kezükben van, egyes megyékben, különösen ruthének s románok között egész vidékek felett uralkodnak, a börze szünetet tart, a vásárok panganak ünnepeik alatt s pénzüik kifogyhatatlansága csaknem példabeszédszerű lett. Ily nemzetiségnek emelése nem lehet közönyös dolog. Az emancipáció megtörte a jeget, egyes nagyobb városokban találkozunk oly izraelitákkal, kik nemzetünk tagjai lettek s kik a magyar nyelvet anyanyelvüknek tekintik. Azonban a nagy többség még mindig ellenségünknek tekinti magát s felekezeti szűkkeblűségébe burkolózva irtózik mindattól, vagy legalább közönyös mindaz iránt, mit mi szépnek s nemesnek tekintünk. S épen e nagy többség az, melynek rendezetlen iskolái nem képesek kellő műveltséget terjesztetni, hol az úgynevezett zugiskolák halomszámra nőnek. E nemzetiséggel szemközt kiválóan áll, hogy a rendezett oktatás s felvilágosodás barátainkká teszi őket s beolvasztja ama nagy népbe, mely között évszázadokon keresztül olyannyira idegeneknek érezték magukat. (...)

Az állás biztonsága első feltétele annak, hogy az iskolák kellő virágzásra emelkedjenek. Az a tanító, kinek minden percben készen kell lennie, hogy családjával együtt a vándorbotot megragadja, kétségkívül nem lehet buzgó s szakavatott férfiú, a paedagógia követelményei az ily iskoláknál háttérbe szorulnak a szülők s tudatlan előljárók naiv parancsai mellett (...)

A zsidó tanítók legnagyobb része ma már oklevéllel nem bíró 16-18 éves tudatlan suhanc, kiváló tehetségek, mint például a jeles tankönyviró Berényi Salamon, óraadással igyekeznek családjukat fentartani inkább, semhogy ily hitközségek kezébe kerüljenek s mások csapatostól hagyják el a tanítói pályát. A zugiskolák száma óriási mérvben szaporodik. Egyes felső-vidéki városokban, például Máramaros-Szigeten, Munkácson nyolc-tíz ilyen iskola létezik s tudvalevőleg magában a fővárosban legközelebb 17 ilyen iskolának csúfolt nyomorult helyet fedeztek fel, melyek mindegyike úgy nemzetiségi, mint értelmi tekintetben határozottan káros hatású s egész nemzedékeket képes megmételyezni. Amaz áldásdús mozgalom, melyet az emancipáció megkezdett, mindaddig s mindenütt, hol rendszeresen nem léteznek, igen csekély eredményű lehet.”

A zsidó tanítók sorsa (1875)²⁶⁶

„A zsidó tanítók sorsa érdekében tegnap vasárnap a Tigris szálloda nagy termében értekezlet tartatott, melyet több előkelő izraelita hívott össze a végből, hogy megbeszéljék azon körülményt, hogy az izr. tanítók némely hitközségek által gyakran minden ok nélkül elbocsáttatnak. Elnökül Barnay Ignác választatott, jegyzőül Roth Vilmos tanár. Legelőbb felszólalt Róth Vilmos, ki a tanítók szomorú helyzetének ecsetelése után arra kérte a gyűlést, hogy egy kérvény intéztessék a közoktatási miniszterhez, azon célból, hogy a miniszter úr az iskolatörvény 138. § át a hitfelekezeti iskolákra is kötelezőleg kiterjessze, miután ezen szegényítő ügy tisztán autonomikus uton el nem intézhető. Warmann Mór képviselő ezen fontos ügyet behatóan kívánja tárgyalni, azért indítványozza, hogy egy 5 tagú bizottság választassák, mely a teendő lépésekről intézkedjék; az ő indítványa Róth indítványát különben ki nem zárja. — Lederer Ábrahám megköszönve a jelenvoltaknak a részvétet, mit számos megjelenésük által ez ügy iránt tanúsítanak, — azt mondja, hogy nem minden izr. község hanyagolja el iskoláit; szükségesnek tartja, hogy az izr. iskolák felett egy felügyelő legyen; végül felszólítandónak tartja a hitközségeket, hogy ez ügyben véleményüket nyilvánítsák ki. — Bródy Zs. tagadja, hogy az izr. iskolák annyira volnának elhanyagolva, mint az itt hangoztatik. Elfogadja Wahrmann indítványát, Dr. Kármán Mór a társadalmi mozgalmat tartja helyesnek s különösen a vidék figyelmét akarja felkeltetni, habár hiszi, hogy ezen ügyben már a jelen értekezlet is sokat használt. Tenczer Pál gyökeres javítást csak az iskolai alap 2 milliónyi tőkéjének szétosztásától vár. Leitner M. L. (az egyedüli, ki németül beszélt) a tanítók alaposabb kiképzését, Dr. Goldberg Rafael minden községben külön iskolaszéket óhajt, hogy ne szólhasson be minden községi tag. A tárgyalás befejeztetvén, Bródy indítványára egy 7 tagú bizottság választatott, melynek tagjai ezek: Barnay J., dr. Pollák Henrik, Roth Vilmos, Lederer Á., Deutsch Sámuel, Kármán tanár és Bródy Zs. E bizottság az általa kidolgozandó memorandumot egy később összehívandó közgyűlés elé terjeszti, melynek jóváhagyása után a közokt. miniszterhez benyújtatik.”

²⁶⁵ (Szerző nélkül): „Zsidó tanító vásár (kép)” *Bolond Miksa*. Budapest, (1875. november 7.).16. évf. 45. sz. kiadás, 239. o.

²⁶⁶ (Szerző nélkül): „A zsidó tanítók sorsa.” *A Hon*. Budapest, (1875. október 10.).13. évf. 232. sz. kiadás, 2. o.

Az Orczy-ház tanító vására (1876)²⁶⁷

„Az Orczy-kávéház tanító-vására az idén nem oly népes, mint a tavalyi volt. Vagyis nem jelent meg rajta annyi naplopó, ki a tanítói állást kompromittálja. Ezek tudvalevőleg zsidó »tanító«-k, kik falusi s kisvárosi iskolák számára ajánlgatják magokat. Tudatlanok s többnyire ellenszenvvel viseltetnek a magyarság iránt. Vasárnap például vagy hat ily »tanító« ült a kávéház egyik asztala körül, beszélgetve — úgy ahogy tudnak — a népnevelésről, midőn egy cserhádi tanító lépett közéjük, a kit azonnal kérdőre vontak, hogy mért magyarosította meg nevét. »Legjobb lenne — mondá az egyik nevetve —, ha a magyarosítók Obsinyi, Pferdinyi széphangzású neveket vennének föl.« A többiek is el kezdtek gúnyolódni a magyar nyelv fölött, midőn egy pápaszemes tanító (Eisenberg nevű, ki fecske módjára minden évben visszakerül az Orczy-kávéház fészkebe,) figyelmeztette őket: ne beszéljenek németül, mert valaki hallgatja s kiírja az újságba őket. Akkor aztán elkezdtek csufondáros magyar szókkal beszélni: »Igen, én mátyár vagyok!« Ilyenféle mákvirágok az Orczy-ház piacának zsidó tanítói. Sokkal semmiháziabbak, mintsem nemzetiségünk ügyeinek árthatnának; de igen is ártanak amaz iskolák gyermekeinek, ahová olcsó pénzért szerződtenek. S e bajon segíteni ama felekezet érdeke, melyhez e magokat »tanítók«-nak tartó csöcselék tartozik. (Megjegyezzük, hogy e sorokat egy okleveles izraelita tanító küldte be lapunkhoz. Szerk.)”

Ein „Lehrermarkt” (1876)²⁶⁸

„A „tanárok piaca”. Orczy kávéház a pesti Landstrassén minden tavasz elején különös tömeggel telik meg. Igazi gyászolók, sápadt, sovány emberek kopott, régimódi kabátokban; a nehézségek és nélkülözések barázdákat vájtak a sápadt arcokba, és a csillogó szemek tompa tekintete a nyomorúság világáról árulkodik, amelyben csak fáradtság és gond van, és nincs öröm... Szegény zsidó hitközségi tanítók azok, akik Magyarország minden szegletéből özönlenek a „Tanítók Vásárára”, amelyet minden évben Budapesten rendeznek meg a szép tavaszi időben. A vidéki iskolák és különösen a zsidó hitközségi iskolák helyzete rossz. Vannak olyan közösségek Magyarországon, ahol az iskolai tanítónak nem egy disznótoros fizetése van, ahol még egy istállót is felajánlanak neki szállásként. Mindannyian reménykednek, a szegény emberek, hogy „majd jobbra fordulnak a dolgok”, és ott ülnek a füstmeleg falakkal körülvett kávéházban, és várják a „hívást”, amely javít a helyzetükön, amely talán megszabadítja őket az éhségtől és a megaláztatástól. Ők a tanári hivatás igazi nomádjai, akik örökké vándorolnak egyik „pozícióból” a másikba, mindig a megváltást remélik, és mindig csak nyomorúságot találnak. Idén állítólag különösen rosszul mennek a dolgok a „tanárpiacon”. Hiába várokoznak napközben a fülledt kávéházban a megfogyatkozott emberek, hiába sietnek Schäffer és Finkelstein ügynökök — nincs „hívás” (értsd: felhívás), és hamarosan a szomorú tömeg ismét szétszéled az égtáj minden szegletébe, egy reménységgel szegényebben, további nyomorúságba...”

Aldori Bertalan: A zsidó tanító-vásárra vonatkozólag (1877)²⁶⁹

„A zsidó tanító-vásárra vonatkozólag, mely ez évben ismét megnyílt, a következő sorokat vettük: Beköszöntött az évad, a zsidó tanító-vásár évadja, mely minden félévben be szokott köszönni. Szégyenpir futja az arcunkat, ha látnunk kell azt, mikép egy intelligens nép, egy generációt fölnevelni hivatott kaszt annyira lesüllyed a nyomor és ínség végtelen örvényébe, hogy embervásárra kénytelen magát kiállítani, mint hitvány tárgyat, odadobva a spekuláns handlerozásnak martalékul. Mondom, kénytelen, a szegény tanító, a társadalom e valódi »bolygó zsidója«, mert ismeretes a zsidó hitközségek embertelen, brutális erőszakoskodása a tanítóval. És így a szegény tanító, kit egyes emberek szeszélye függesztett fel — kénytelen ez aljas, nyomorult eszközhez folyamodni, mint a vízben fuldokló a szalmaszálhoz kapaszkodik, feljön Budapestre és a véres verejtékkel szerzett egy pár forintját könnyelműen elpazarolja, biztatva magát, »hiszen majd lesz állomás«. Ott hemzseg most is egy tanító raj az Orczy-kávéház körül. Mi lesz aztán a vége? Az, hogy se pénz, se posztó, a legvégsőhöz folyamodnak, lesz belőle — kellner, vagy esetleg csirkefogó is. De van egy mód, melylyel ezt meg lehet szüntetni, van egy orvosság, mely e sebeket meggyógyítja. Az orsz. izr. iroda karolja fel az ügyet, nyújtson segédkezet az állomást kereső szegény

²⁶⁷ (Szerző nélkül): „Az Orczy-kávéház tanító-vására” *Fővárosi Lapok*. Budapest, (1876. október 11.).13. évf. 233. sz. kiadás, 1095. o.

²⁶⁸ A magyar nyelvű szöveg a saját fordításom. Schlz. Ung.: „Ein »Lehrermarkt«” *Bayerischer Schulfreund. Centralblatt für vaterländisches Volks-Schulwesen*. München, (1876. május 10.).17. évf. 18. sz. kiadás, 157-158.o.

²⁶⁹ Aldori Bertalan: „A zsidó tanító-vásárra vonatkozólag” *A Hon.* Budapest, (1877. október 11.).15. évf. 265. sz. kiadás, 2. o.

tanítóknak. Ha valamely tanító állomást akar szerezni, jelentse magát a nevezett irodában, és viszont azon szülők vagy közösségek, kik tanítót vagy nevelőt keresnek, küldjék oda ajánlataikat és így könnyítve lesz a szegény tanítókon; az illető acceptáló fél is biztosabb, mert az a tudatlan szenál nem azt akarja, hogy derék, jó tanítót adjon a »kundsafinak«, hanem hogy neki jusson egy kis szenáldij. E mód által kettőt nyerünk, nyerjük nevezetesen azt, hogy megmentünk sok jóra való fiatal embert a véginségtől, biztosítunk számukra léte, fentartást, nyerjük továbbá azt, hogy megszűnik az a nyomorult embervásár, mely a magyar zsidóság pirító szegényére válik. Ha ezt megteszik, hálás köszönettel fog tartozni nekik sok földönfutó ember, köszönettel a hitközségek s szülők, s végre köszönettel a közmivelődés s tanügy igaz barátai. Hiszen az »országos izraelita irodának« ez tulajdonképpen egyik fő feladata, az országos zsidók ügyeit felkarolni, támogatni és – végrehajtani.”

A tanító vásárok... (1880)²⁷⁰

„A tanító vásárok most tavasszal nemcsak Székesfehérvárrt s Budapesten, hanem Ungvárrt is megtartattak s pedig, mint a helyi lap írja, e szomorú vásár az ápr. 8-ai hetivásár alkalmával igen népes volt. A »Fekete sas« vendéglő előtti tér csak úgy nyüzsgött a tanítójelöltek, alkuszok és vevők sokaságától; mintegy 50 tanító jött ide szerencsét próbálni; e sápadt és kialszott arcú tanítók, csakis megélhetésüket biztosítandók, nem formálnak igényeket, megadják magukat sorsuknak, s a lehető legmegalázóbb feltételek elfogadásába is belenyugosznak, csak hogy helyet kapjanak; állomásaikon egyébiránt a népnevelésen vajmi keveset lendítenek e Mlamedek, kik tanítói hivatásuknak megfelelni hiszik, ha a »Chederben« a »Talmud« s ennek leglényegesebb része a »Mischna« titkaiba beavatják tanítványaikat. A vásár nagyban folyik, melynél a felfogadó részére minél kedvezőbb feltételek megállapításánál alkuszok is közreműködnek, s ezen, a nyomor közt tengődő hitsorsosaikkal valóóságos gseftet üznek. A vásárt Talapkovics tanfelügyelő is megtekintette, a többiek között kérdést intézett egy mellette álló 12-13 éves fiúhoz, várjon ő is tanító-e? feleletül kapta, hogy igen, tanult az iskei községi iskolában, tud magyarul írni, olvasni és számolni, s ha a vásár jó beüt, valahová beszegődik tanítónak. Többektől kérdezé a tanfelügyelő, van-e tanképesítő okmányuk? Vagy hárman mutatak zsidó nyelven, nyolczadrét papírra írott bizonylatot, szóval e vásáron egyetlenegynek sem volt a törvény értelmében megkívánta tanképesítési okmánya. Ily állapotokkal szemben a tanfelügyelő azon elhatározással távozott e helyről, hogy a legközelebbi közigazgatási bizottsági ülésen újólag indítványozni fogja az izr. zugiskolák bezáratását.”

Háber Samu: A kántor (részlet) (1902)²⁷¹

„Ezeknek utána semmi csodálni való nincs azon, hogy Zwieback Jeremiás előljáró elkísérte a fiát Budapestre s a vele való hivatalos teendőik végzése után beállított az Orczy-kávéházba. Hogy miért éppen az Orczy-kávéházba? Hát azért, mert ilyenkor ott folyik »az istentiszteleti hivatásra méltó és alkalmas és lehetőleg tudományos képzettségű« férfiakra a vásár. Ott vannak elraktározva a legszebb hangú előimádkozók, akiknek torka illendő honorárium ellenében fölenged s vagy mélyen lecsapódó, vagy magasba szökő, kacskaringós hangokban képes a Mindenható elé vezető utat megtalálni és kifohászkodni, hogy a híveket az Úr a jók égi könyvébe jó sorsra jegyezze elő és ezt a státusukat pecsételje meg. A nevezetes férfiak hatalmuk és erejük tudatában alkotják a kínálatot. Tisztában vannak vele, hogy hanganyaguk, képességük a kulcs, ami az egek kapuját megnyitja az ájtatoskodó hívek fohász előtt. A kereslet mértéke szerint válogatóságok. Nem ereszkednek le egy ötventagu hitközséghez, amikor hatvantagúra van kilátásuk és el nem fogadnának 50 forint honoráriumot., ha hetvenötre is szert tehetnek.”

Mandl Bernát: A magyarországi zsidóiskolák állapota a XIX. században²⁷²

„Az Orczy-kávéház Budapesten állandó tanyája volt az állásaikból elcsapott, kínálkozó tanítóknak és a debreczeni, székesfehérvári, eperjesi és nagyszombati tanítóvásárok a zemánidejében csak úgy hemzsegetek állást kereső paedagogusoktól. Ezek közt persze nagyjából csak amolyan álpaedagogusok voltak, kiket gúnyosan »Offeszlehrer u. Kinderschochum« czíme alatt emlegetni szoktak; de volt köztük akárhány diplomás tanító, ki nagy és neves iskolában is sikeresen működött. Hogy iskoláink ily folytonos

²⁷⁰ (Szerző nélkül): „A tanító vásárok...” A Hon. Budapest, (1880. április 13.).18. évf. 91. sz. kiadás, 2. o.

²⁷¹ Háber Samu: „A kántor” Egyenlőség (melléklet). Budapest, (1902. október 12.).21. évf. 41. sz. kiadás, 4-6. o.

²⁷² Mandl Bernát: „A magyarországi zsidóiskolák állapota a XIX. században” IMIT Évkönyv 1909. Budapest, (1909)., 167-199. o. (190. o.)

tanítócsere mellett paedagogiai tekintetben mennyit szenvedtek és qualitative mennyire sülyedtek, könnyen elképzelhetjük.”

Kiss Arnold: A búcsúzó pap (részlet) (1913)²⁷³

„Hát még az a sok félbemaradt avagy kétes existencia, amelyik a fővárosban tengeti elősdi életét. Rabbinak indult alakok, akikből aztán masgiach avagy sakter lett, de azért úgy érzik, hogy minden rabbi az ő állásukat bitorolja! Óreg, kopott lamdenek, akik rabbinus-családból származnak, az Orczy kávéház tájékán tubákolnak s bár már esztendőök sora óta egy betűt se tanultak: elvető kézlegyintéssel beszélnek a zsidó tudomány legkiválóbb képviselőiről is! Avagy ugyancsak agg mindentudók, akiket senki sem ismer, de ők ismernek mindenkit, ismerik a hetvenhetedik nagyapját is mindenkinek, néhanapján valamelyik obscurus zsidó lapocskában fölényeshangú cikkeket írnak felekezeti jelenségekről, régi tapasztalataikról hazudoznak, a zsidó kávéházak füstös helyiségeiben tanyáznak, a fővárosi zsinagógákba bekukkantanak, végighallgatják a prédikációkat és a kántorokat s dühösködnek, hogy a rabbiknak szép fizetésük van, holott ők kopottszőrű cilinderekben ténferegnek s azért rossz szójátékokkal vigasztalódnak, amikkel rabbikat akarnak kifigurázni. Ők azok, akik zsidó papokat szombaton szivarozni láttak, akik fürdőhelyek kubistáiból kiböngészik, hogy valamely író rabbi: „Schriftsteller”-ként szerepelt, akik ismerik a papok dédanyáit s tudják, hogy azok huszárkapitányokkal szöktek meg Amerikába. Olyanok ők, mint a kártyapakliban a „Stüsi vadász”. Felülről, a fej alakja világi, harcias, félrecsapott kalpagu embert ábrázol, derékban azonban már totyagos, lompos, elhanyagolt amdenbácsinak a képe...”

Balázs Ignác: A nevelő (1914)²⁷⁴

„Merem állítani, hogy az Orczy- meg a Szegedi-kávéháznak kultúrtörténeti jelentősége van. Itt van ugyanis évtizedek óta a tanító-vásár. Itt gyülekeznek minden őszi vásárkor a pályájukon megfeneklett egyetemi hallgatók, talmudisták és tanító jelöltek, a kik csekély bérért beállanak nevelőnek módosabb boltosok vagy bérlők csemetéi mellé, olyan vidékre, a hol nyilvános iskola még nem szolgálja a népnevelést.”

Löwenkopf Kálmán: Kapunyitás idején (1958)²⁷⁵

„Nem tudom, figyelemmel méltóztatnak- e kísérni a napilapok hirdetési oldalait, ilyenkor, a nyári vakáció végén, garmadával jelenik meg a rengeteg falu és város iskoláinak a hirdetése, a megüresedett tanítói és tanári katedrák dolgában. A tanító meg, ha vándor természetű ember, fogja a tollat, megírja a pályázatot, tucatszámra kapja az akceptáló leveleket és szeptember elsején foghatja a motyóját, költözködhet az ország egyik végéből a másikba.

Bezzeg a régi világban nem így volt. Faluhelyen ahol nem tellett nyilvánossági joggal felruházott iskolákra, négy-öt család összeállott, a legokosabb gazdának összeadták az útiköltséget, aki aztán elment tanítót keresnie a vásárra.

A tanítóvásárok évente kétszer tartottak, a pészáchi és a szukkoti félünnepek alkalmával. A tanév ugyanis akkoriban szemeszterekre volt osztva, nyárira és télire. A szemeszter kezdete előtt, a félünnepeken, összegyűltek aztán a kandidátusok a Felvidék bizonyos városainak piacán és megindult a válogatás, utána meg az alku. Munkács, Ungvár és Szatmár tanító vásárai voltak különösen híresek.

Bizonyítványt a jelölt uraktól nem kértek. Minek? Az nem sokat mond. Végigjáratta a vevő a szemét a portékán, majd rácsapott a kiszemeltre: No, fiatalember, mit tud, mit vállal?

A tanítójelöltek ugyanis több kategóriába tartoztak. Volt, aki csak a betűvetést vállalta, volt, aki a Szentírásban és annak kapcsolt részeiben is járatos volt, akadt bőven olyan is, aki a Talmud tengerében is evezni tudott de előfordult olyan is, aki a világi tudományokban is fölötte otthonos volt.

Ha bizonyítványt nem is követetek, vaktában mégsem ment a dolog. A gondos kiszemelés után következett az examen. A jelölt úr és a leendő gazda bevonultak a legközelebbi vendéglőbe, leültek az egyik sarokba és megkezdődött a „kihallgatás”.

²⁷³ Kiss Arnold: „A búcsúzó pap” *Egyenlőség*. Budapest, (1913. 19).32. évf. 3. sz. kiadás, 7. o.

²⁷⁴ Balázs Ignác: „Törvénytörő csarnok. A nevelő” *Budapesti Hírlap*. Budapest, (1914. január 1.).34. évf. 1. sz. kiadás, 15. o.

²⁷⁵ Löwenkopf Kálmán: „Kapunyitás idején” *Új Kelet*. Tel-Aviv, Izrael, (1958. szeptember 5.).39. évf. 3074. sz. kiadás, 5. o.

– Nos, fiatalember, hogy fordítaná ezt vagy amaszt a szót, mit mond Rási erre vagy amarra a versre, mennyiben nem egyezik a Toszafot véleménye a Rásiéval itt vagy amott, was ist ein Hauptwort? S így tovább, már aszerint, hogy ki mit követelt a tanítótól, kinek milyen korú, eszű gyermekei voltak. A Hauptwortról csak a Kassa-vidékiek tudtak, Munkácson, Ungváron vagy Szatmáron ilyen furcsa kérdések fel sem merültek.”

4. ÉTTEREM AZ ORCZY-HÁZBAN

4.1. Zenés rendezvény a Weiss étteremben

Sárközy Ferenc nemzeti zenetársaságának zenés estje a Weiss-féle éttermben, 1854.²⁷⁶

4.2 Az étteremről, 1876²⁷⁷

„Azonkívül van az Orczy-házban — amenynyire felületesen összeszámlálhattam — 1 kávéház, sörház és étterem, sütő ház, 2 nagy fűszerkereskedés, 2 zsidó könyvkereskedés, 3 dohánytőzsde, szatócs, kefékötő, késes, sirkőtár, borkereskedés, hentes, petróleum- és szappankereskedés, szerkovács, ügyvédi iroda, zálogközvetítő, 2 nürnbergi és díszárukereskedés, gyapjúüzlet, lámpakereskedés, borpince, 3 jégverem, papír-, kalap-, posztókereskedés, spiritusz-raktár, pálinkakereskedés, bádigos, cipész, betegápolóintézet, lotto, szűcs, aranyműves és ékszerész, gyógyfű- és teakereskedés, esernyőkészítő, meg valami 30 raktár és két emelet tele lakással, melyeknek legkisebbikért 400 forint évi bért fizetnek.”

²⁷⁶ Sárközy Ferenc: „Heute Abends Reunion” *Pesth-Ofner Localblatt und Landbote*. Pest, (1854. október 14.).5. évf. 237. sz. kiadás, 4. o.

²⁷⁷ Bendtner József: „Budapesti levél. Július 20.” *Szegedi Hiradó*. Szeged, (1876. július 30.).18. évf. 91. sz. kiadás, 2-3. o.

4.3 Wassermann Jónás Jonatán

Wassermann Jónás fényképe, 1880²⁷⁸

²⁷⁸ Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum: „Wassermann Jónás kávé portréja, Budapest, 1800-as évek vége”
Mandadb.hu. https://mandadb.hu/tetel/550935/Wassermann_Jonas_kaves_portreja_Budapest_1800as_evek_vege
[Utolsó elérés: 2024. május 7.]

4.4. Kultusztemplomból bálterem, 1889²⁷⁹

**WASSERMANN
VENDEGLŐJE,**
Károly-körut 19. sz.
a báró Orczy-féle házban.

Előleges jelentés!

Tisztelettel bátorodom a n. é. közönség szíves tudomására hozni, hogy vendéglőm épületében

az I. emeleten hangverseny-termet

nyitok meg tágas mellékhelyiségekkel s azokat a legmodernebb igényeknek megfelelően rendezem be.

A terem nagy és fényes berendezése, valamint a mellette levő chambre séparée-k azon kellemes helyzetbe juttatnak, hogy

lakodalmak, lakomák, tánczvigalmak,

valamint kávé-nászünnepek tartását a legfinomabb és legelőkelőbb formában vállalhatom el s a n. é. közönség határozott meglegedését minden tekintetben elérhetem.

Igyekezni fogok, mint eddig, üzletemnek, mely 1867 óta áll fenn, jó hírnevét ezen új vállalatom mellett továbbra is megtartani.

A helyiségek, már augusztus elején rendelkezésre fognak állani s esetleges előjegyzések már most is elfogadhatnak.

Mély tisztelettel

Wassermann Jónás,
vendéglős.

MEGNYITÁSI JELENTÉS.

Van szerencsém értesíteni a mélyen tisztelt közönséget, hogy
tegnap, augusztus 31-én este fél 8 órakor
az első emeleten lévő

DISZTERMEMET

megnyitottam.

Ma, vasárnap este katonai zene-estély.

Minden erőmmel iparkodni fogok kiérdemelni a m. t. közönség pártfogását, melylyel engem immár évek óta megajándékozott, — annál is inkább, mert nem kiméltem költséget és fáradságot, hogy disztermemet a legelegánsabban rendezzem be; s másrésről kitűnő ételek és a legjobb italok kiszolgálása által remélem megnyerni a mélyen tisztelt közönség teljes meglegedését.

Szabad bemenet. Mély tisztelettel

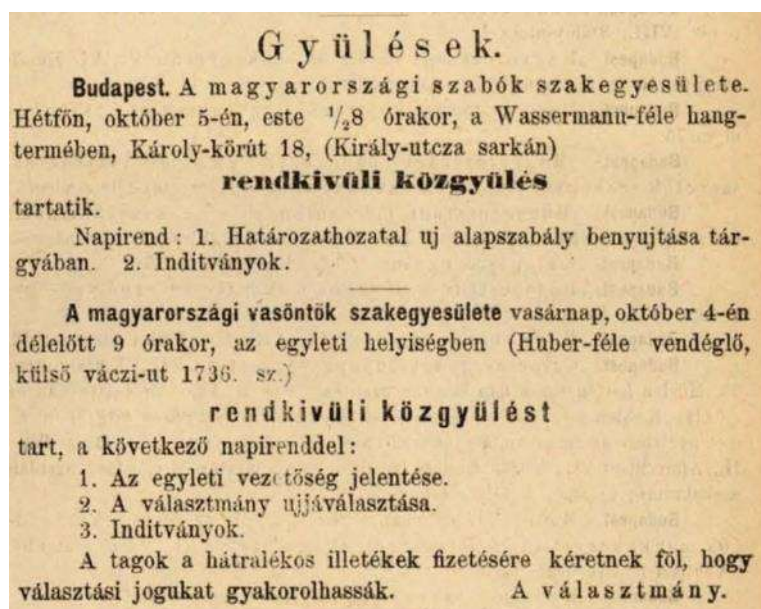
Wassermann Jónás vendéglős,
Károly-körut 19. szám alatt.

²⁷⁹ Wassermann Jónás: „Előleges jelentés! (1. hirdetés)” *Bolond Istók*. Budapest, (1889. augusztus 25.).12. évf. 34. sz. kiadás, 11. o. , Wassermann Jónás: „Megnyitási jelentés (2. hirdetés)” *Bolond Istók*. Budapest, (1889. szeptember 1.).12. évf. 35. sz. kiadás, 11. o.

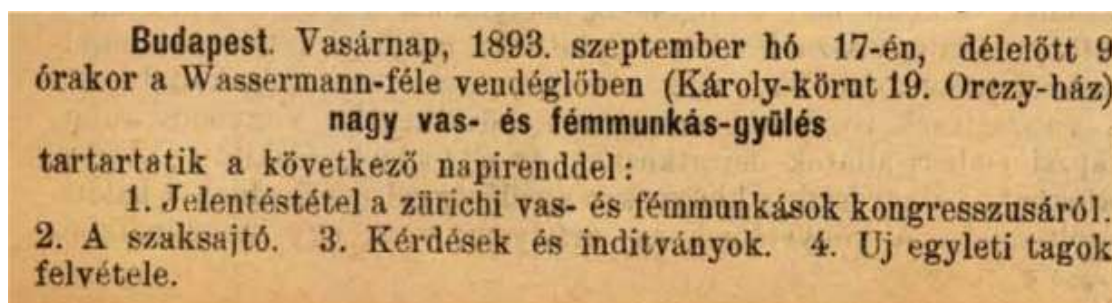

Kultusztemplom bálokra kiadó (hirdetés, 1891)²⁸⁰

4.5. Politikai rendezvények a Wassermann-teremben

1891²⁸¹ Figyelemre méltó a cím hibás volta.

1893²⁸²

²⁸⁰ Wassermann Jónás: „Jelentés (hirdetés)” *Pesti Napló*. Budapest, (1891. január 18.).42. évf. 18. sz. kiadás, 3. o.

²⁸¹ (Szerző nélkül): „Magyarországi szabók szakegyesülete” *Népszava*. Budapest, (1891. október 2.).19. évf. 40. sz. kiadás, 7. o.

²⁸² (Szerző nélkül): „Nagy vas- és fémmunkás-gyűlés” *Népszava*. Budapest, (1893. szeptember 15.)., 6. o.

4.6. Egy ellenállhatatlan jóléti rendezvény az Orczy-házban, 1891²⁸³

A budapesti czipészsegédek önképző- és munkaközvetítő-egylete vasárnap, 1891. március 29-én a Wassermann-féle vendéglő dísztermében (Károly körút 19. szám) nemzeti világpostával egybekötött TÁNCZOKTATÁSI ZÁRÜNNEPÉLYT rendez. A műsor kezdete fél 8 órakor. A dalokat az egyleti dalárda fogja előadni Hoffmann Viktor tanár vezetése alatt. Jegyek ára: Személy-jegy 70 kr., a pénztárnál 80 kr. Család-jegy (1 úr 2 hölgy) 1 frt 40 kr., a pénztárnál 1 frt 60 kr. Felülfizetések köszönettel fogadtatnak és hirlapilag nyugtáztatnak. Az esetleges tiszta jövedelem a tagok önképzésére és 10 százalék a budapesti czipészsegédek betegsegélyző-egylet rokkant és árva-alap javára fordíttatik.

4.7. Egy munkásrendezvény az Orczy-házban

169. szám.
Budapest, szombat, 1895. december 21.
23. évfolyam.

Előfizetési árak:
 Havonként frt. **1.40**
 Negyedévre „ **1.20**
 Félévre „ **2.40**
 Egész évre „ **4.80**

Szerkesztőség:
 Dalszínház-utca 10. sz.
 ahova minden a lap
 részére vonatkozó le-
 velek és küldemények
 intézendők.

Kiadóhivatal:
 Dalszínház-utca 10. sz.
 ahol hirdetések és elő-
 fizetések elvállaltatnak.
 Kéziratok nem adat-
 nak vissza.

NÉPSZAVA

(Volkstimme)

Társadalmi és közgazdasági lap.
 A magyarországi szocializmus párt közlönye.

Soziales u. volkswirtschaftliches Blatt.
 Parteiorgan der ungarländischen Sozialdemokratie.

Abonnementspreise:
 Monatlich ... fl. **1.40**
 Vierteljährig „ **1.20**
 Halbjährig „ **2.40**
 Ganzjährig „ **4.80**

Redaktion:
 Dalszínház-utca Nr. 10.
 wohin alle auf die Redak-
 tion bezüglichen Briefe
 und sonstigen Sendungen
 zu richten sind.

Administration:
 Dalszínház-utca Nr. 10.
 wo Abonnements u. Infe-
 rate aufgenommen werden.
 Manuscripte werden
 nicht zurückgegeben.

Egyes szám 5 kr.
Főszerekesztő:
SILBERBERG I.
Chefredakteur
Felolka szerkesztő:
OSZBÉRENYÁK JÓZSEF
verantwortlicher Redakteur
Ganznummer 5 ft.

Meghívó.

A „Budapesti Munkásképző-Egylet” (Mária Terézia-tér 16) f. évi december hó 25-én, a Wassermann-féle ven-
 déglő helyiségeiben, Károly-körút 19. (Király-utca sarkán), a kongresszusi kiküldöttek tiszteletére

kedélyes estélyt rendez, egybekötve ének, szavaltat, humorisztikus előadások és tánczczal.

Ejje! 12 órakor egy élőkép alakítása.

Kezdete este 7 órakor. **Belépti díj 30 kr.**

— A zenét a kedvelt munkászenekar szolgáltatja. —

Elvtársak és elvtársnők! Azon szerény kérést intézzük hozzátok, hogy ezen estélyre minél számosabban jelenjete! meg.
 Mutassátok meg, hogy ti az összes magyar korona országai munkásszervezeteivel szolidaritást vállaltok. Egy öntudatos munkás se
 hiányozzék ez ünnepélyről.
 Testvéri üdvözléssel

az elnökség.

Jegyek a kongresszusi kiküldöttek tiszteletére rendezendő kedélyes estélyre a következő helyeken kaphatók: a „Népszava” kiadó-
 hivatalában (Dalszínház-utca 10.); Klein Benedek üzletében (Felső-erdősr. 42.); „Czipészek szakszervezetében” (Kertész-utca 32.); Heimlich
 Salamon czipész üzletében (Király-utca 55.); Galambosné elvtársnőnél (Soroksári-utca 95., II.) Tangel Jánosnál (Berkovics-utca 25.);
 Baron-féle vendéglőben (Felső-erdősr. 25.); Orandi Andrásnál (Szardahelyi-utca 1.); Munkásképző egyletben (Mária Terézia-tér 16).

1895²⁸⁴

²⁸³ (Szerző nélkül): „Budapesti czipészsegédek önképző- és munkaközvetítő-egylete” *Népszava*. Budapest, (1891. március 27.). 19. évf. 13. sz. kiadás, 7. o.

²⁸⁴ (Szerző nélkül): „Meghívó. Munkásképző Egylet rendezvénye (hirdetés)” *Népszava*. Budapest, (1895. december 21.). 23. évf. 169. sz. kiadás, 1. o.

4.8. Orgia a Wassermann szalában²⁸⁵

„A Wassermann-száláról lévén szó, lehetetlen néhány szót nem ejteni a „Steinitz bálokról”. Az öreg Steinitz, a Die Welt, a Flóra-Saal s az Ámor-Saal akkor híres táncmestere, ez a pohos, selypítő, típusosan artistás népű ember a 60-as évek külvárosi lumpfagyományait elevenítette fel kis időre a 90-es évek legelején, a Wassermann-féle emeleti teremben.

Háromszor hetenként jelmezbált rendezett. Plakátokon tudatta a város népével, hogy éjjélkor kezdődő báljain reggel 5 órakor nagy clodoche quadrille is lesz. Ügynökei végigjárták a sántánókat, a Kék macskától kezdve lefelé – s ha ezekből nem akadt elég jelentkező, felkeresték a régi Belvárosban szép számmal lakó utcai leányokat. Ingyen kosztümöket adtak nekik, hamarosan biztosítva volt a siker legfőbb kelléke, a változatos hölgypublikum. Éjjélkor Steinitz öblös landauerei szállították a dámákat a Wassermann szalába. Belépődíjat csak az urak fizettek. A **galérián** megszólalt a zenekar, az orfeumi előadások végeztével csak úgy özönlöttek a mulatókedvű férfiak, pontban hajnali öt órakor megcsillant az ajtóban Zichy Jenő aranyszőke szakálla, Steinitz a rejtelmes „clodoche quadrille”-ra, sorakoztatta a párokat. Az utolsó figura a legvadabb, legrázisibb kánkánba fült..., az attrakció pompásan bevált, a Steinitz-bálok örökre emlékezetesek maradnak a pesti farsang történetében.”

4.9. Jelmezbál az Orczy-házi oszlopos dísztermében²⁸⁶

JELMEZES BÁL A NYOLCVANAS ÉVEKBEN a Károly-körúti Orczy-ház oszlopos dísztermében. Táncterem jelenleg bőrraktár.

Képaláírás: „Jelmezes bál a nyolcvanas években a Károly-körúti Orczy-ház oszlopos dísztermében. A táncterem jelenleg bőrraktár.” 1919. (Az oszlopok a korábbi Kultusztemplomot idézik, ami a 1933-ban készült fotókon láthatóan²⁸⁷ biztosan textilraktárként működött. 1919-ben a házban működött az Elkán-féle szőrmeáruhá, arra utalhat a bőrraktár kifejezés is.)

²⁸⁵ Magyar Elek: „Tizenhét milliárdért vette meg az Orczy-házat Fejér és Dános építési vállalkozó és Magyar Bertalan textilt kereskedő” *Magyarország*. Budapest, (1927. február 8.).34. évf. 30. sz. kiadás, 7. o,

²⁸⁶ Markó Miklós: „Régi farsangi emlékek (képpel)” *Ország-Világ*. Budapest, (1919. január 5.).40. évf. 2. sz. kiadás, 20. o.

²⁸⁷ Grünwald Fülöp és Fürst Aladár: „Az Országos Magyar Zsidó Múzeum gyarapodása” In: *Évkönyv 1933*. Budapest, (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1933)., LV., 321–32

4.10. Hatvany Lajos az Orczy-házról, 1947²⁸⁸

„A jobbsarkon az Orczy-ház terpeszkedett, amelynek zeg-zugos udvarai, folyosói és kapui a Váci-útról a Király-utca felé vezettek. Ez a ház, melyet még a múlt század elején csodára mutatott Ferenc császár Sándor cárnak, már a múlt század derekán, csak mint otromba architektúrai emlék csúfította el kúteges sárga falával az Országút (a volt Károly-körút, azaz Somogyi Béla-út) és a Király-utca kereszteződését. Az udvarokon a gabonával, posztóval, gyapjúval megrakodott szekerek kirakodásának robajára a padlásokból adta válaszáat a nyikorgó kerék, amelyen a zsákokat felvonó kötél forgott s e robajba és nyikorgásba bődült bele az istállókból a vásárra felhajtott barom. Fenn a raktárak és lent az istállók közt hallszott ki egy-egy zsidóünnepen az emeleti zsinagógából az Orczy-hodály rengeteg zsidájának zümmögő fohásza. Az egykori imaházból, amikor a Dohány-utca i zsidótemplom fölépült, koncertterem lett, ahol a pesti polgárok Liszt zongorajátékát és Jenny Lindt énekét hallgatták. Ez a terem, amikor ezelőtt vagy tizenöt esztendővel elbúcsúztatta ma méltán halálraült háztól, mint maszatos nyomdahelyiség fejezte be dicstelenül a földi pályafutását.”

4.11. Új bérlők az étterem élén

1893²⁸⁹

²⁸⁸ Hatvany Lajos: „Petőfi Pestje” Budapest. , 1947. július 1.3. évf. 7. sz. kiadás, 244-246. o.

²⁸⁹ Wassermann Jónás és Grünwald Mór: „Wassermann - Grünwald hirdetés” Budapesti Hírlap. , 1893. november 1., 17. o.

Klősz György felvétele, 1894 után. Fortepan 82507, HU.BFL.XV.19.d.1.07.183

Schermann Albert (a Wassermann étterem volt főpincére) vendéglője, 1900 körül,
BTM Kiscelli Múzeum.

Igen tisztelt barátaim, ismerőseimnek van szerepsém tudomására hozni, hogy

Koscher vendéglőmet
Károly-körut 19. szám alatt
a mai napon **Werner Adolf** úrnak eladtam.
Amidőn az irántam tanúsított bizalomért köszönetemet nyilvánítom, kérem ezt utódomra is átruházni.
Tisztelettel

Kulka Adolf

A t. közönség becses tudomására hozom, hogy
a Károly-körut 19. sz. alatt levő

Kulka-féle Koscher vendéglőt
a mai napon átvettem és ezt saját cégem alatt tovább vezetem. Főelőrekvém oda fog irányulni, hogy legjobb ételek és italok felszolgálása által a t. vendégeim teljes bizalmát kiérdemeljem. 1334

Számos látogatásért esedezik

Verner Adolf vendéglős
Károly-körut 19. Orczy-ház.

1908²⁹⁰

Werner Adolf étterme. Elkán Gyula szücs képeslap, (részlet)

²⁹⁰ Kulka Adolf: „Koscher vendéglőmet Károly körut 19. szám alatt (hirdetés)” *Pesti Hírlap*. Budapest, (1908. március 1.).30. évf. 54. sz. kiadás, 22. o.

Üzleti képeslap, kiadója Elkán Gyula, rajta a Werner Adolf éttermével

Az Orczy-ház 1913-ban. A Werner étterem mellett Elkán Gyula szűcs üzlete. A homlokzaton lévő felirat: Alapítva 1899 Elkán Gyula szűcs mester nagyáruháza. Forrás: Fortepan 86070. Adományozó Schmidt Albin.

Elkán reklámkiadvány, 1918²⁹¹

1928²⁹²

²⁹¹ Elkán Gyula: *Elkán Gyula szűcs szőrmenagyáruháza (reklámfüzet)*. Budapest, (Légrády Testvérek, 1918).

²⁹² Werner Henrik: „Werner Adolf utóda (hirdetés)” *Egyenlőség*. Budapest, (1928. április 9.). 48. évfolyam, 13-14. sz. kiadás, 26. o.

5. MINDENNAPOK

5.1. Az udvari posztóraktár²⁹³

„A fővárosi közönség naivabb része egy darabig — ha akarja — azt hihette, hogy ő felsége és a királyi udvar az Orczy-ház udvarán szerzi be a felsőruháját. — A Feuereisen testvérek posztókereskedő cég, a melynek az üzlete a Károly-köruton az Orczy-ház udvarán van, a céget udvari posztó raktár címen hirdette s a hirdetéseiben a csődtömegekből származó maradékok olcsó áron való eladását ajánlotta. Ez a hirdetés azt a hitet kelthette a közönségben, hogy a cég az udvari szállító címmel van fölékesítve. A VII. kerületi elöljáróság mai napra megidézte a furfangos cég tulajdonosát, s jogosulatlan cím használata miatt 100 forint pénzbüntetésre ítélte és egyszersmind eltiltotta attól, hogy a céget udvari posztó raktár címen hirdesse s egyáltalában az udvari jelzőt használhassa.”

5.2. Verekedés, 1886²⁹⁴

„Nagy népcsofödület támadt ma a Károly-körúton. A Strasser-féle kávéház törzsvendégei ugyanis reggelenként árnyékos helyet keresvén, rendszeren a »Szevera Gyula özvegye« czég bolthelyisége előtt szoktak gyülekezni. Itt intézik el üzleti ügyeiket, még pedig a cég tagjainak állítása szerint igen zajosan, nagy garral és hadonászva. A cég főnöke már attól tartott, hogy minden vevőjét elveszíti, mert a kávéházi törzsvendégek elállják a bolt bejárását és hangos lármájukkal, s pikáns tréfáikkal a női közönséget el is riasztják. A főnök tehát megbízta a segédet, hogy az urakat riasztja el. A segéd el is követett mindent. Többször távozásra hívta fel őket, de hasztalan. Ma délelőtt 9 órakor, többszöri felszólításának nem lévén sikere, elfogyott a türelme, a törzsvendégeket, számszerűt vagy 12-öt, egy nagy dézsa vízzel leöntötte. Ebből nagy hűhó támadt. A leöntött kávéházi vendégek, behatoltak a boltba, kihúzták az utcára a segédet, és erősen megütlegelték. A procedúrának sok bámulója akadt, s a népcsofödület csak a rendőrség közbelépésére oszlott szét.”

5.3. Életmentő rendőr, 1887²⁹⁵

„Izgalmas jelenet játszódott le ma délelőtt az Orczy-ház udvarán, hol nagy népcsofödület támadt. Feind Samu nyomdász cselédje, Regdon Terézia öngyilkos szándékkal le akart ugrani a második emeletről az udvarra.. És közben azonban fennakadt a karfán, melyet kezeivel görcsösen megragadott és éktelenül jajveszékelve csüngött a magasságban. A lakók ijedtükben azt sem tudták mibe kapjanak és csak Gramatik Kálmán, 155. számú rendőr ügyességének köszönhető, hogy a leány megmentetett. A rendőr létrát hozott elő, felszaladt vele az első emeletre és a második emelet folyosójához támasztotta. Azután egy pózna és egy darab kötél segítségével leemelte a leányt, ki ijedtében megbetegedett. Be is vitték a Rókusba.”

5.4. Rendőri hírek, 1881²⁹⁶

„A Károly-köruton az Orczy-házban levő zsidó templomból az éjjel ismeretlen tettes négy pénzzel telt perselyt lopott el. Tettes nappal a templomba belopódzkodva, ott magát elrejtette s este az ajtót magára zárva, követte el éjjel a lopást, mely után a templom hátulsó részén lévő ablakon át kötél segítségével az udvarra ereszkedett s megszöött. A lopást reggel a templomgondnok, ki az ablakot nyitva találta, vette észre s a főkapitányságnál rögtön följelentette. Két év alatt hasonló módon már harmadszor rabolják így meg e synagógát.”

²⁹³ (Szerző nélkül): „Az udvari posztóraktár” *Budapesti Hírlap*. Budapest, (1897. március 5.).64. sz. kiadás, 7. o.

²⁹⁴ (Szerző nélkül): „Nagy népcsofödület” *Nemzet*. Budapest, (1886. május 28.).5. évf. 147. sz. kiadás, 3.o.

²⁹⁵ (Szerző nélkül): „Életmentő rendőr” *Nemzet* (esti kiadás). Budapest, (1887. július 26.).6. évf. 204. sz. kiadás, 1. o.

²⁹⁶ (Szerző nélkül): „Rendőri hírek.” *A Hon*. Budapest, (1881. április 27.).19. évf. 115. sz. kiadás, 2. o.

6. AZ ARADI VÉRTANÚK CÍMŰ FESTMÉNY KIÁLLÍTÁSÁRÓL, 1896

Uj Idők, 1896²⁹⁷

Budapesti Hírlap:²⁹⁸

„Abban az ádáz teremben úgy van ugyan ez a festmény, mintha tömlőre lenne vetve, de azért menjetek és nézzétek meg.”

Budapesti Hírlap:²⁹⁹

„Thorma János szenzációs képe, amely eddigelé majdnem páratlanul egyhangú elismerést, csodálatot és meghatottságot kelt mindenkiben, akik nézik, még mindig az Orczy-udvar rossz világítású és alkalmatlan helyen lévő nagytermében van elhelyezve. Azonkívül úgy el van dugva, ottlétét egy kis, elvesző fekete plakáton kívül annyira nem hirdeti semmi, hogy akik látni akarják, csak hosszas keresgélés után akadhatnak rá. Pedig, ha valami, ez a kép megérdemli, hogy mindenki, aki ünnepelni Budapestre jön, megnézzék a zseniális fiatal festő ez alkotását. (...) Úgy halljuk különben, hogy mozgalom indult meg a kép megvételére s valamelyik nyilvános képtárban való elhelyezésére.”

Beöthy Zsolt:³⁰⁰

„A környezet sem éppen hangulatkeltő. A rendetlen, hordókkal, asztalokkal, áru-csomagokkal tele udvaron át utunk egy hátulsó ajtóhoz vezet. Azután egy szűk lépcső következik, szánalmasan szegényes és kopott szőnyeggel leterítve s vakablakaiban, az itt tartott éjjeli mulatságokra emlékeztetve, fakó és sűrű por lepte csinált-virágokkal. Egy kis kanyargás után végre bejutunk a fekete szövettel kárpitozott terembe s a bizalmatlanság legmagasabb fokán magunk előtt látjuk az óriási vásznat.”

²⁹⁷ (Szerző nélkül): „Az aradi vértanuk nagy képe. (hirdetés)” *Uj Idők*. Budapest, (1896. május 3.).2. évf. 19. sz. kiadás, 460. o.

²⁹⁸ (Szerző nélkül): „Az aradi vértanuk” *Budapesti Hírlap*. Budapest, (1896. április 29.).16. évf. 118. sz. kiadás, 1. o.

²⁹⁹ (Szerző nélkül): „(Az aradi vértanuk)” *Budapesti Hírlap*. Budapest, (1896. május 5.).16. évf. 124. sz. kiadás, 11. o.

³⁰⁰ Idézi Németh János: Németh János: „Aradi vértanúk - október hatodika” *Élet és Tudomány*. Budapest, (2013. október 4.).68. évf. 40. sz. kiadás, 1264-1266. o.

Bródy Sándor:³⁰¹

„Tegnap még táncoltak e teremben. Különös egy hely, kopott aranyozású nagy tükrök az éppen nem fényes, szűk lépcsőházban, amelyről nem tudni hová visz. Loppal kell ide feljönni? A terem maga az éjszakára van berendezve, de ma, mikor a nagy képet megmutatta a festő, a félig befalazott ablakokon át berohant, mindent elárasztott, megölelt és megcsókolt a heves tavaszi nap. A tükröket, amelyek fekete szövettel vannak leborítva, a fekete szövettel díszített falakat, az akasztottat, az akasztót, a nézők halotti csendben álló kis tömegét, a beszélő lázító, a csendes tablót.”

Uj Idők³⁰²

„A régi Pest egy ránk maradt nagy bérkaszárnijában vonultak meg az Aradi Vértanúk, az Orczy-ház egyik ódon termében, melyben egykoron sok viharos mulatság pergett le, sok csárdással meg sok palotással. Meg is felelhetett az a derék hombár ebbéli rendeltetésének, legalább így erősítgetik nagyapáink, akik sok emléket tartogatnak az Orczy-ház táncterméből. A régi építmény hűségesen megtartotta a külső formáját, csak az élete változott el. Szatócsboltok meg korcsmák nyíltak meg benne, az udvarai nyílt raktárakká lettek, targoncák meg kiselejtezett ládák hevernek minden zugban. Keskeny lépcsőn át jutni fel ahhoz a teremhez, melyben az aradi vértanúk tragédiája íme a szemünk előtt folyik.”

A teljes eredeti festmény a Vasárnapi Ujságban³⁰³:

³⁰¹ Bródy Sándor: „Az aradi vértanúk” *Magyar Hírlap*. Budapest, (1896. április 29.).6. évf. 118. sz. kiadás, 1. o.

³⁰² (Szerző nélkül): „Az aradi vértanúk képe” *Uj Idők*. Budapest, (1896. július 5.).2. évf. 28. sz. kiadás, 17. o.

³⁰³ Thorma János: „Az aradi vértanúk kivégzése – az eredeti festmény” *Vasárnapi Ujság*. Budapest, (1899. október 8.).46. évf. 41. sz. kiadás, 694-695. o.

A festmény Thorma által megcsonkított változata:³⁰⁴

³⁰⁴ Wikipédia: „Thorma János painter” *Fájl:Thorma János painter.*, 2021.
https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Thorma_J%C3%A1nos_painter_%281870-1937.12.05%29.jpg [Utolsó
elérés: 2024. június 8.]

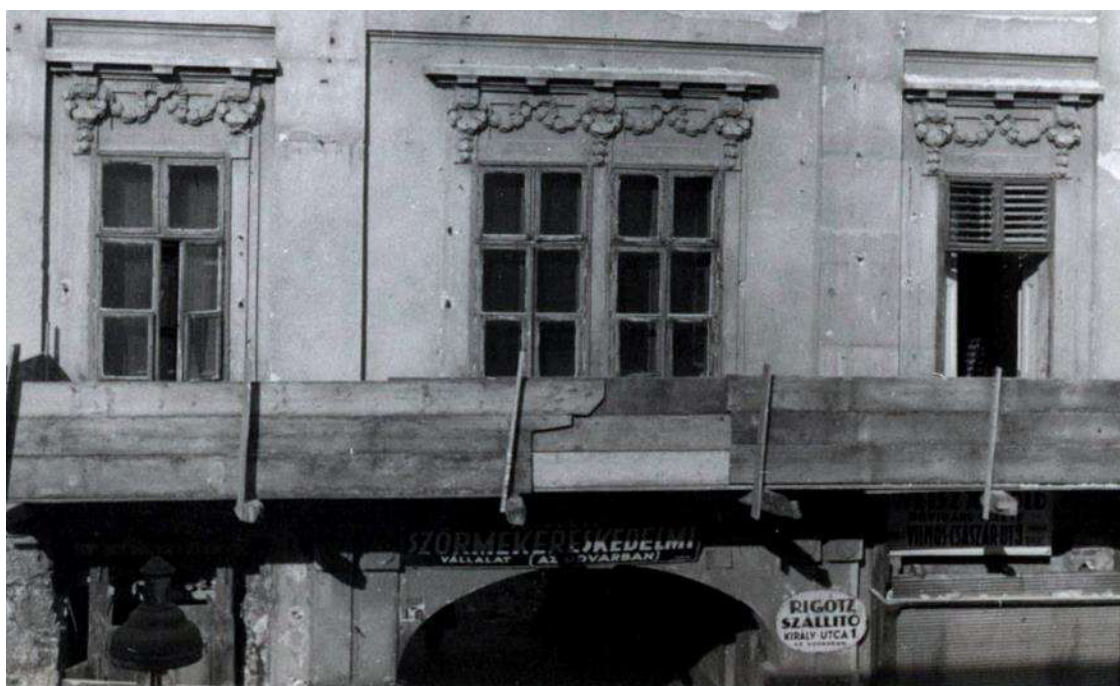
7. JÓKAI TERÉZVÁROSBAN

**A kóser arcú Jókai Mór a Borsszem Jankóban
az 1869-es terézvárosi választási küzdelmek idején³⁰⁵**

³⁰⁵ (Szerző nélkül): „Der feine Moritzl” *Borsszem Jankó*. Pest, (1869. március 21.).2. évf. 64.sz. kiadás, 122. o.

8. KÉPEK

Rigótz Márton cégtáblája. Az Orczy-ház Király utca felőli bejárata, 1937

Az Orczy-ház nagyobb udvara. A kép baloldalán a sírkövek, 1928. (FSZEK)

Paczek Vendel által készített csákó. Forrás: Facebook.

Hendel Manó, hordár. 1929. február 15.

9. SZEGÉNYSÉG AZ ORCZY-HÁZBAN³⁰⁶

„Az Orczy-ház lakói túlnyomórészt szegény emberek. Ezekben az emberekben azonban csodálatos ragaszkodás van a régi ház és egymás iránt. A nagy ház egy külön kis világ. A lakók között nincs egyenetlenkedés, többnyire régi lakók, akik ismerik és szeretik egymást. (...) A szegény bérlők között mindig van egy-kettő olyan, akinek rosszul megy a sora, annyira rosszul, hogy az Orczy-ház egyébként feltűnően alacsony házbérét sem tudja kifizetni. Ilyenkor a többi lakó mindig összefog, egy-két pengőként, kinek milyen az anyagi viszonya, összeadják a szegény lakó házbérét.”

³⁰⁶ Pánczél Lajos: „A halálraítélt Orczy-házban” *Ujság*. Budapest, (1935. június 16.), 25-26. o.

Textil-Ipar Újság 1936 június 5.

Mi lesz az Orczy-ház textileseivel?

A Közmunkatanács váratlan elhatározása, hogy most már irgalmatlanul és végérvényesen lebontatja a Károly király-ut és Király-utca sarkán lévő Orczy-házat, kinosan érint rengeteg kereskedőt, **akiknek több mint négyötödrésze textiles**, úgyhogy

Budapest textildzsungelje

tiünik el erről az ősi helyről, ahol egyik-másik textiles felmenő ágon történelmi időket élt át ebben a régi, kaszárnyaszerű üzletházban.

Osszeirtuk, hogy kik azok a nevezetesebb textilesek, illetve rokonszakhmabeli kereskedők, akik **kény-szerkilakoltatás** miatt új hajlékot kénytelenek keresni. Már maga a névsor is annyira érdekes, hogy fényt vet ennek a mammut-épületnek egész multbeli és jelenlegi életére.

Elköltözésre ítéltettek a következő cégek:

Klein és Fia szövet- és posztónagykereskedés.

Weisz Arnold szabókellék- és rövidárunagykereskedő.

Böhm Ignác kötél és fonaláru.

Gertler Adolf gyapju, fonal, kézimunkakellék nagykereskedés.

Deutsch Sándor posztó és bélésáru.

Politzer Bernát norinbergi diszműáru.

Grósz Lajos női és gyermekruha konfekció.

Gulyás Gyula szövet és bélésáruk.

Posztóforgalmi Kft. egyenruházati, közszállítási posztóáruház.

Wolfner Lázár Lajos szabókellék, gomb, varrófonal.

»Orczy« posztó és bélésáru.

Nagykunsági Háztöfőipar gyári lerakata.

»Alfa« nadrágtartóüzem.

Kováts Kálmán kötény, bluz és alj konfekció.

Paczel Véndel sapkagyár.

»Margit« divatterem.

Ember Henrik női konfekcióüzem.

Pollák Jakab gyapju- és nyersbőrnagykereskedő.

Wolf Márton angol női szabóság.

Glöckner Alfréd hátizsák és viharabát nagykereskedő.

Kohn Jakab női konfekciós üzem, továbbá a

Pannonia Bányabőrnemesítő és Kereskedelmi Rt.

Központi Szőrmekekereskedelmi vállalat.

Berger bunda- és szőrmeház.

Rela bőrkesztyűipar.

Schlesinger László kelmefestőüzem.

Kirakatbaba és Babaklinika gyári üzem

s ezenkívül **mintegy harminc önálló férfi és női szabó**, csupa konfekciósüzemeknek dolgozó kisiparos.

Magán az Orczy-házon még **nyoma sincsen a ki-költözködés külső jeleinek**. Sehol egy tábla, amely hirdetné a »megszününk«, vagy »elköltözzünk« szokásos üzleti szölamokat.

Mondja is az egyik textiles:

— Mi nem hiszünk az Orczy-ház lebontásában! Már egy negyed évszázada fenyegetnek ezzel bennünket. Ezért nem is néztünk még új helyiség után. De, ha kell, kimegyünk. Van üzlethelyiség kiadó elég.

Ezzel szemben van egy érzékenyebb szeizmográf. **Az építőszakma és a bérházi vállalkozás máris spekulál** s tele vannak a napilapok hirdetésekkkel, amelyek ilyenformán kezdődnek:

ORCZY-HÁZI KERESKEDŐK!

FIGYELEM!

Elsőrangú, portálos, modern, souterrain, továbbá udvari és emeleti üzlethelyiségek kiadók

Ezek a mindsűrűbben megjelenő hirdetések is bizonyítják, hogy az Orczy-ház lebontása most már alig halasztható tovább. Pest ócska textilkaszárnyája nem-sokára a múlté lesz s mint felkavart hangyaboly, mennek a bennelevők új tanyát keresni.

³⁰⁷ (Szerző nélkül): „Mi lesz az Orczy-ház textileseivel?” *Textil-Ipar Újság*. Budapest, (1936. június 5.).9. évf. 11. sz. kiadás, 17. o.

A 7. fejezet melléklete

A nem zsidó Orczy-ház

1. LÁNGH IGNÁC, (1812–1864)³⁰⁸

³⁰⁸ (Szerző nélkül): „Láugh Ignác (1812-1864)” *Vasárnapi Ujság*. Pest, (1864. április 24.).11. év. 17. sz. kiadás, 1-2. o.

2. HODOSSY IMRE (1840–1909)

Vasárnapi Ujság, 1880³⁰⁹

Országgyűlési Almanach:

„1840. évben született Sárosmegyében. Jogi pályára készült s mint ügyvéd telepedett le Budapesten, hol nagy tekintélyre tett szert. 1869-ben lett képviselő, azóta mint Sárosmegye kis-szebeni kerületének képviselője, folyton tagja a parlamentnek. Az egykori Deák-pártnak szabadelvű árnyalatához tartozott. A sárosmegyei ultramontánok azt kívánták tőle 1873-ban, hogy Deák Ferencz egyházpolitikai programját tagadja meg, de ezt nem cselekedte, sőt Horvát Boldizsár idejében törvényjavaslatot készített a polgári házasságról. Az 1878-iki bosnyák occupatio óta a mérsékelt ellenzéken foglal helyet. Funták Sándor után ő lett a budapesti ügyvédi kamara elnöke; ez állást tölti be ma is. A jogügyi bizottság tárgyalásaiban vesz kiváló részt s a házban leginkább igazságügyi kérdéseknél szólal föl. A II. bíráló bizottságnak is tagja. A legutóbbi jogászgyűlésen mint elnök szerepelt.”³¹⁰

Hodossy Imrét méltán tekinthetjük a korszak reneszánsz emberének. Ügyvédi irodája Budapesten a legfontosabbak közé tartozott. Ügyfelei és barátai között arisztokraták, politikusok egyaránt voltak. Képzettsége, politikai gyakorlata, gazdasági- és cégügyekben való jártassága, de főként ismeretségi köre korának egyik befolyásos emberévé tették.

A korszak legjelentősebb hazai történésze, Marczali Henrik így jellemezte:³¹¹

³⁰⁹ Vasárnapi Ujság: „Hodossy Imre (arckép)” *Vasárnapi Ujság*. Budapest, (1880. március 14.).27. évf. 11. sz. kiadás, 1. o.

³¹⁰ Sturm Albert: „Hodossy Imre, Sárosmegye, Kis-Szeben kerület” Sturm Albert In: *Országgyűlési almanach 1892–1897*. Budapest, (1892)., 234. o.

³¹¹ Marczali Henrik: „Emlékeim, 9. Államférfiak, politikusok” *Nyugat*. Budapest, (1929. szeptember 16.).22. évf. 18. sz. kiadás <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00475/14666.htm> [Utolsó elérés: 2024. május 18.]

„Első jelentékenyebb új politikai ismerősöm Hodossy Imre volt, kinél vacsoránál szoktam találkozni Apponyival, Grünwald Bélával, Kéry Gyulával és ki haláláig kitüntetett barátságával. Különös és szerencsés vegyülete volt a régi corpus jurisos ellenzéki táblabírónak a modern művelt gentlemannel. Tetőtől talpig maga a becsület, kihez a gyanúnak még árnyéka sem fért. Horátius volt legkedvesebb olvasmánya, ha jól emlékszem 76 kiadásban bírta; a «justum ac tenacem propositivum»-ot tartotta ideálul szem előtt. De azért a modern hazai és külföldi irodalmat is befogadta. Minden túlzásnak ellensége és akármilyen szilárd a politikai meggyőződése, a másét is megbecsüli. Egyszer gravaminális politikáról³¹² beszélgettünk, melyet nem mindenben tartottam helyesnek, de ő kijelentette, hogy más nálunk követni nem lehet. A közigazgatás államosítását amiatt ellenezte – így mondta –, hogy az Mannlicher-puska a kerek puskához képest. Nem is annyira Apponyi politikája, mint személye után indult. Több ízben ajánlották fel neki a kormányba lépést, de ő csak Apponyival vállalt volna tárcát. Különös játéka a sorsnak, hogy mire Apponyi a kabinetbe jutott, ő már eltávolodott tőle. A haza bajai és azok orvoslása vala vitatkozásunk leggyakoribb tárgya. Mikor felvettem a kérdést, nem járul-e azokhoz a bajokhoz az ügyvédek töméntelen száma és nem kellene-e azt tizedére csökkenteni, a pesti ügyvédi kamara elnökének nem az elv, hanem a túlságos csekély százalék ellen volt kifogása. Minden ízében egyszerű és előkelő egyénisége visszariadt minden közönségestől, alacsonytól.”

Hodossy Imre édesanyja Hodossy Ambrusné Dessewffy Sarolta (1820–1899) az ismert magyar nemesi család leánya volt, és szülei a kis falu, Lobotin (Lobotény) földesurai is voltak. Itt született 1840-ben Hodossy Imre. A Hodossy család birtoka Nagysáros, Sáros vármegye hajdani központja, Eperjestől északra fekvő kis falucska volt.³¹³ Apja bíró volt. Fiatalon, Clair Vilmos állítása szerint 1856-ban, más forrás szerint³¹⁴ az 1860-as évek elején halálos párbajba keveredett, Kreith Viktor gróffal. A párbajban „Hodossy egy erős kardvágással átvágta Kreith hónalj-ütőereit úgy, hogy a szerencsétlen gróf a párbaj színhelyén elvérzett.”³¹⁵ A párbajt követő per évekig húzódott, s végül felmentéssel zárult. Az ügy jogtörténeti érdekessége, hogy Hodossy-t Füzeses Géza ügyvéd, későbbi országgyűlési képviselő védte.

Diákévei nem ismertek, 1868-ban már Pesten volt váltóügyvéd. Rokona volt báró Semsey Pál,³¹⁶ parlamenti képviselő, korábban megyei főjegyző, akit királyi táblabírónak nevezték ki (később tárnokmester, valóságos belső titkos tanácsos), így megüresedett az általa képviselt kisszebeni választókerület. Ennek betöltésére a választás azért is eshetett Hodossyra, mert helyi születésű volt, s a Dessewffy és Semsey család³¹⁷ és rokonságuk támogatása elegendő lehetett ahhoz, hogy megválasszák országgyűlési képviselőnek 1869-ben.

³¹² Sérelmi politika

³¹³ S. B.: „Hodossy Imre beszámolója (fotóval)” *Vasárnapi Ujság*. Budapest, (1904. október 2.).50. évf. 40. sz. kiadás, 681-682. o.

³¹⁴ (Szerző nélkül): „Híres párbajok” *Pesti Napló*. Budapest, (1899. június 3.).50. évf. 152. sz. kiadás, 15. o.

³¹⁵ Clair Vilmos: *A párbaj története. Nevezetes párbajok*. Budapest, (Osiris Kiadó, 2002)., 107. o.

³¹⁶ Egy Hodossyhoz ment nőül Semsey Pál testvére, Éva. Forrás: „Semsey Pál gyászjelentése”: (Országos Széchényi Könyvtár, 1873). <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/539388#> [Utolsó elérés: 2024. május 18.]

³¹⁷ Semsey Pál szerencsétlen halála is Hodossy Imre mellett történik. Forrás: (Szerző nélkül): „Szerencsétlen esés” *Fővárosi Lapok*. Pest, (1873. március 21.).10. évf. 66. sz. kiadás, 289-290. o.

„Szerencsétlen esés áldozata lett tegnapelőtt éjjel Semsey Pál kir. táblabíró. Délben állítólag József főhercegnél volt ebédin; innen vidám kedélyvel ment haza sült vacsorához közeli rokonával, Hodossy Imre országgyűlési képviselővel. A vacsorát elköltve, 10 óra tájban, égő gyertyával ment ki a folyosóra, de alig lépett ki lakásából, midőn hirtelen erős zuhanás hallatszott. A szobaleány semmi fontosságot sem tulajdonított e zuhanásnak, a házmester azonban rögtön az udvarra sietett és Semseyt arccal a föld felé fordulva s már halva találta. Dr. Apatitzky főorvos, ki egy biztos kíséretében kevéssel 11 óra után jelent meg a helyszínen, minden élesztési kísérletet megtett, de sikertelenül! Azon a

Feltárássra vár a Magyar Országos Levéltárban Hodossy iratanyaga, amelyből kiderülhet milyen módon jött létre és működött a Magyar Országos Központi Takarékpénztár, amelynek elnöke volt. Mellesleg ellátott apró ügyvédi feladatokat is, mint a néhai Kár Mátyás ügyvéd ügyeinek gondnoksága 1870-ben.³¹⁸ Kár Mátyás résztulajdont vásárolt az Orczy-házból, amelynek pesti képviselője éppen Hodossy volt.

Az 1875-ben megalakult Ügyvédi Kamara elnökének 1878-ban választották meg, s a 436 szavazatból 346-ot kapott.³¹⁹

Hodossy országgyűlési képviselősege mellett ügyvédi irodát is vezetett. Mellette volt joggyakornok a későbbi igazságügyminiszter, Daruváry Géza is. Az ügyvédi kamara, illetve egy takarékszövetkezet elnökeként, akár országgyűlési képviselőként sem restelt megbízási képviselőként az Orczy-házban lakbérekről, házmesteri állásról, házfelújításról intézkedni.

Életének fő művének mégsem *Az obstrukció* című 1903-as vékony könyve, vagy valamely jogszabály tekinthető, hanem az Orczy-ház R.t. létrehozása.

Magánéletéről keveset tudunk, négy gyermeke volt. Megélhetését üzleti és jogi tevékenysége biztosította, és a néha meglátogatott, mintegy 250 hektáros felvidéki birtok.³²⁰

Emlékét nem sikerült megőrizni, a nevét viselő alapítványt takarékpénztári alapítványt az idő mosta el.

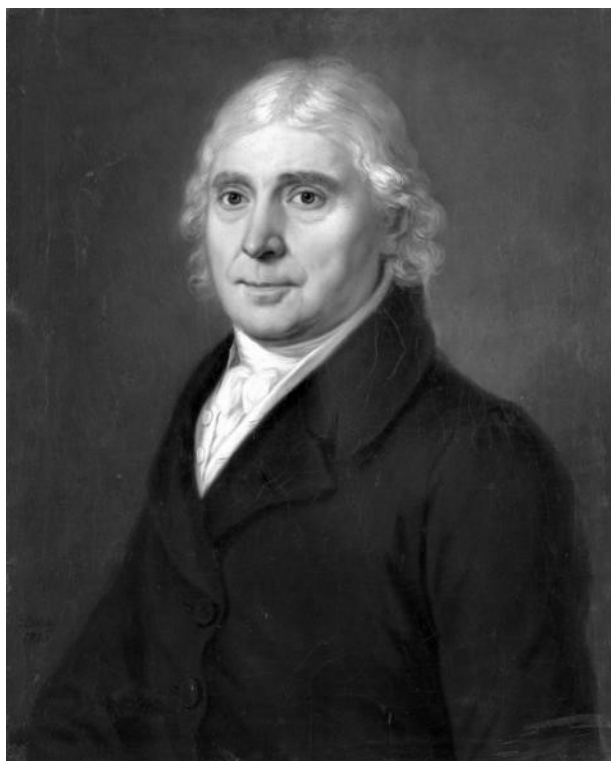
helyen, hol a holttest feküdt, csekély mennyiségű aludt véren kívül a gyertyatartót is megtalálták, valamint ott feküdt Semsey szivarszipkája is, miután szivarozva ment ki. A vizsgálat nem tudta kideríteni, megugrott-e vagy véletlenül esett le, de inkább hihető, hogy a szerencsétlen eset nem öngyilkosság, hanem a véletlen következménye. A folyosó rostélyzatának magassága ugyanis csak 34 hüvelyk s így rajta egy közepmagasságú egyén vigyázatlanság esetén könnyen lefordulhat. E véleményt erősíti meg az a körülmény is, hogy az elhunyt esténként szórakozásból a rostélyra szokott támaszkodni s szivarozással üzte el az unalmat. De a körülmények sem olyanok, hogy öngyilkosságra lehetne gondolni. Semsey rendezett vagyoni viszonyok közt a legpéldásabb életet élte; a szerencsétlenség napján különösen vig kedélyben volt, s vacsoráját, fiatal nejének társaságában, a legkedélyesebben költötte el. A borzasztó esemény oly hatást gyakorolt a szerencsétlen nőre, hogy eszméletét veszti, magához térte után pedig tébolyrohamok lepték meg. Semsey holttestét törvényszéki boncolás végett a Rókus-kórházba szállították.”

³¹⁸ Budapesti Közlöny, 1870. július 13. 3076. oldal.

³¹⁹ Vasárnapi Ujság: „Az ügyvédi kamara” *Vasárnapi Ujság*. Budapest, (1878. március 31.).25. évf. 13. sz. kiadás, 208. o.

³²⁰ Az adatot Derfiának tanulmánya közli. Ugyanő jegyzi meg, hogy 17 főt foglalkoztatott birtokán Hodossy. Derfiának Patrik: „Imrich Hodossy, zabudnutý právnik a politik zo Šariša” In: *Mestá na sneme [print] : ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu : városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában*. Prešov, (Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2016)., 293-309. o.

3. A TRATTNER-KÁROLYI NYOMDA³²¹

Trattner Mátyás

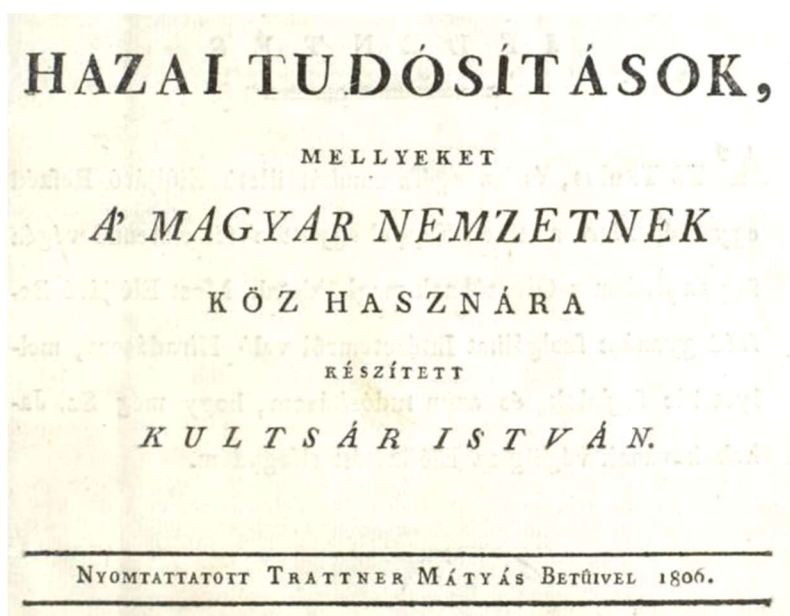

Trattner János Tamás

³²¹ A képek forrása: Vízkeletyné Ecsédy Judit: „A Trattnerek Magyarországon” 135. évf.2. *Magyar Könyvszemle*. (2019. december 19.), 173–89, doi:10.17167/mksz.2019.2.173-189

Trattner-Károlyi István³²²

Kultsár István

³²² Gelléri Mór: *A magyar ipar úttörői*. Budapest, (Dobrowsky és Franke, 1887)., 200. o.

TUDOMÁNYOS
GYŰJTEMÉNY.

1824.

I. KÖTET.

A' Cs. Kir. Felsőg' kegyes Engedelmével.

PESTEN,

PETRÓZAI TRATTNER JÁNOS TAMÁS betűjével
és költségével.

Előfizetni lehet a' Tudományos Gyűjtemény' Kiadójinál Petrózai Trattner János M. és Károlyi Istvánnál Pesten, (Országút Báró Orczy ház 531.), vagy a' Cs. Kir. Posta-Hivatalbeli Tisztségeknél (az egész Austriai Birodalomban) a' kiket teljes bizodalommal kérünk, hogy a' felséges aerarium java' tekintetéből az előfizetési pénzeket elfogadni, 's Pestre vagy Budára a' Cs. kir. Fő Posta Hivatalhoz béküldeni ne terheltesenek. Azon buzgó Hazafiak pedig, a' kik eddig is az előfizetést beszédni méltóztattak, ujabbban is e' végett egész tisztelettel megkéretnek.

Pesten, November 1830.

Petrózai Trattner J. M.

és

Károlyi István

Kiadók.

Vörösmarty Mihál,

Redactor.

Petrózai Trattner J. M. és Károlyi I. Typographiájában,
Pesten az Országuton 531. szám alatt (B. Orczy házában)
megszerezhetni:

A' HITEL. Írta Gróf Széchenyi István. Pesten, n. 8-án réthben — Velen-
tzei Velin papiroson kötve 5 for. — Velin papiroson kötve 3 for. —
Nyomtató papiroson kötve 1 f. 20 kr. ezüst pénzben.

H í r d e t é s e k

a' Hazai, 's Külföldi Tudósításokhoz.

(28.)

T u d ó s í t á s.

A' Mezei Gazdák' Barátja' folytatásáról.

(1) Alább-írtt jelentem, hogy sok Hazánk fia' buzgóserkentése' következtében az 1825-dik évfolyamában félbe-szakadt Mezei Gazdák' Barátját, a' Nagyméltóságú Magyar Királyi Helytartó Tanácsnak közelébb múlt Aug. 26-dikán 22891-dik szám alatt újra meg-erősített és helyben hagyott már régibb kegyes engedelmével, jövő 1829-dik évfolyamának kezdetétől fogva ismét ki-adom vagyis inkább folytatom; a' miért-is szívesen meg-kérem kedves Hazánk fiait, hogy azt minél számossabban járattani méltóztassanak. — Előfizetni lehet vagy énnálam magamnál a' Mezei Gazdák' Barátja Intézetén (Ország-úton, Bárány házban, ott a' hol Tts. Trattner és Károlyi Urék' könyvnyomtatása vagyon, 2-dik emeleten, jobbra, az Udvaron) a' hol is hónaptól úgymint első Októbertől fogva, reggeli 9 órától délutáni 3 óráig, minden nap jelen leszek; vagy pedig a' Cs. K. Posta-hivatalokon. — Az előfizetés' díja, Posta nélkül, itt Pestben és Budán, fél-évfolyamra 8 for. V. Cz.; Postán küldve pedig ugyan fél-évfolyamra 10 for. V. Cz. — Jární fog minden héten kétféle, mindenkor egyegy árkus, 's így tehát két annyi mint ez előtt. — Mindennemű tökéletesítésén egész erőmből igyekszem, a' mennyire csak az előfizetők' száma meg fogja engedni. — Hogy pedig ez minél többre szaporodjék, ezennel mint magamat mint írástomat a' nagy lelke' Hazafiaknak kegyes pártfogásába ajánlom.

Pestben Sept. 30. 1828.

Angyalffy, m. k.

4. A MADÁCH NYOMDA

1934 március 17

Szakmai hírek

Helyiségváltás

A Madách-nyomda (eddig: IV., Magyar-utca 52.) új helyiségbe költözött. Új címe: VII., Károly-körút 19. Telefon 3—51—08.

A Madách Nyomda megjelenése az Orczy-házban³²³

³²³ (Szerző nélkül): „Helyiségváltás” *Nyomda- és Rokonipar*. Budapest, (1934. március 15.). 24. évf. 6. sz. kiadás, 9. o.

Ladányi János és a Madách Nyomda

A Madách Nyomdát 1928-ban alapította Ladányi János (megh. 1930) nyomdász, szerkesztő. Ladányi súlyos hadirokkant volt: az első világháborúban megsebesült és a lábát többször le kellett vágni. Megélhetésének egy részét a Nyugdíjas Katonatisztek Országos Szövetsége (Nyukosz) biztosította, annak kiadványainak, *Nyukosz* című lapjának szerkesztője, rendezvényeinek szervezője volt. Az 1919-ben alakult szövetség vezetőségének legalacsonyabb rangú (tartalékos zászlós) munkatársa volt.³²⁴ A nyomda kezdőtőkéjét is a Nyukosz folyósította számára, ahol több katonai tárgyú könyv jelent meg: így *A légi veszély és a védekezés módjai*; *Légoltalmi utasítás*; *Náray-Berkó: Légitámadás*; *Barcsay-Amant Zoltán: Hozzászólásaim a Ludoviceum történetéhez*; *A huszár szó és a magyar huszárság eredete hajdani hadszervezeti rendszerünk stb. megvilágításában*; *Papp J. Ottó: A jövő háborúja*, stb. Halála évében istenkáromlásért 300 pengő büntetésre ítélték, mert egy nagyratörő, de zavaros mondatban hasonlította össze Istent, Jézust és Zeust.³²⁵ A per és az ezzel járó meghurcoltatás segíthette a legyengült szervezete összeomlását, a május 7-i ítélelhozatal után két hónappal hunyt el. Haláláról a napilapok megemlékeztek. Részletesebb életrajzát a Nyomda- és Rokonipar közölte.³²⁶

³²⁴ M. Kir. KSH: „Nyugállományú Katonatisztek Országos Szövetsége.” In: *Magyarország tiszti cím- és névtára*. Budapest, (M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1929)., 40., 441. o.

³²⁵ (Szerző nélkül): „A Nyukosz körlevele miatt istenkáromlásért ítélték el egy nyomdatulajdonost” *Esti Kurír*. Budapest, (1930. május 6.).8. évf. 102. sz. kiadás, 10. o.

³²⁶ (Szerző nélkül): „Ladányi János” *Nyomda- és Rokonipar*. Budapest, (1930. július 15.).20. évf. 14. sz. kiadás, 5. o.

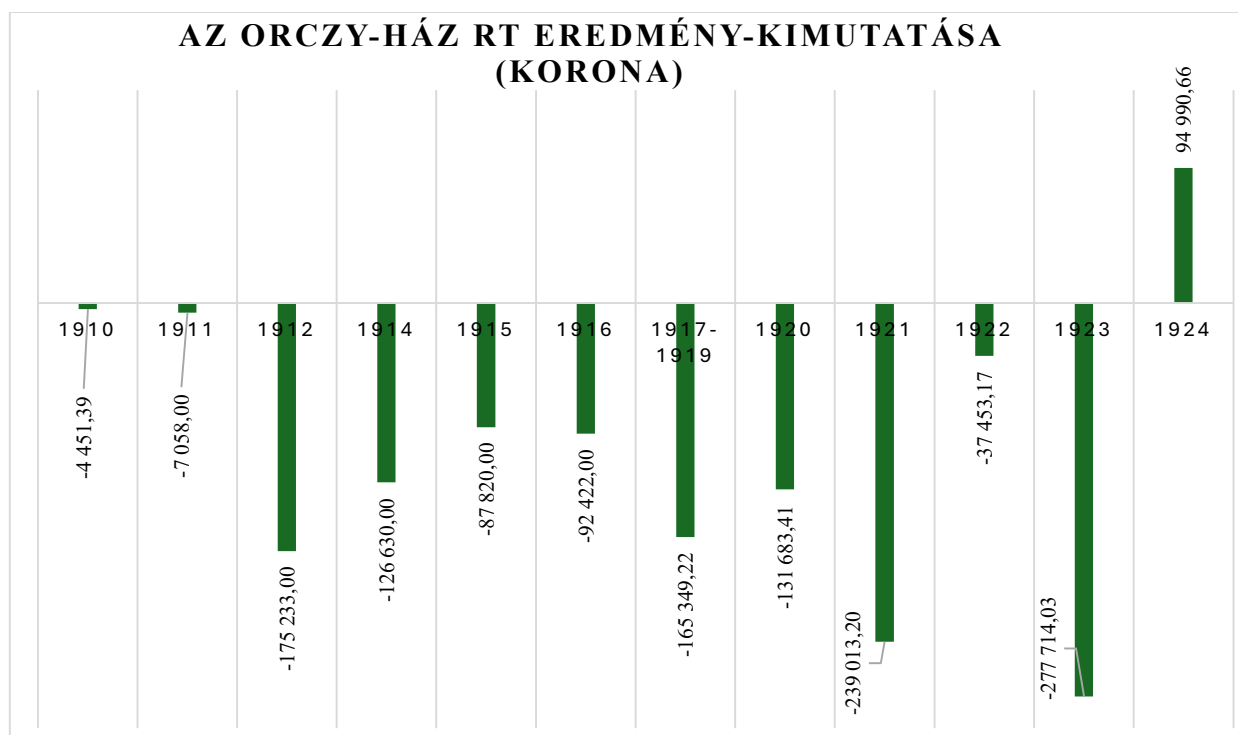

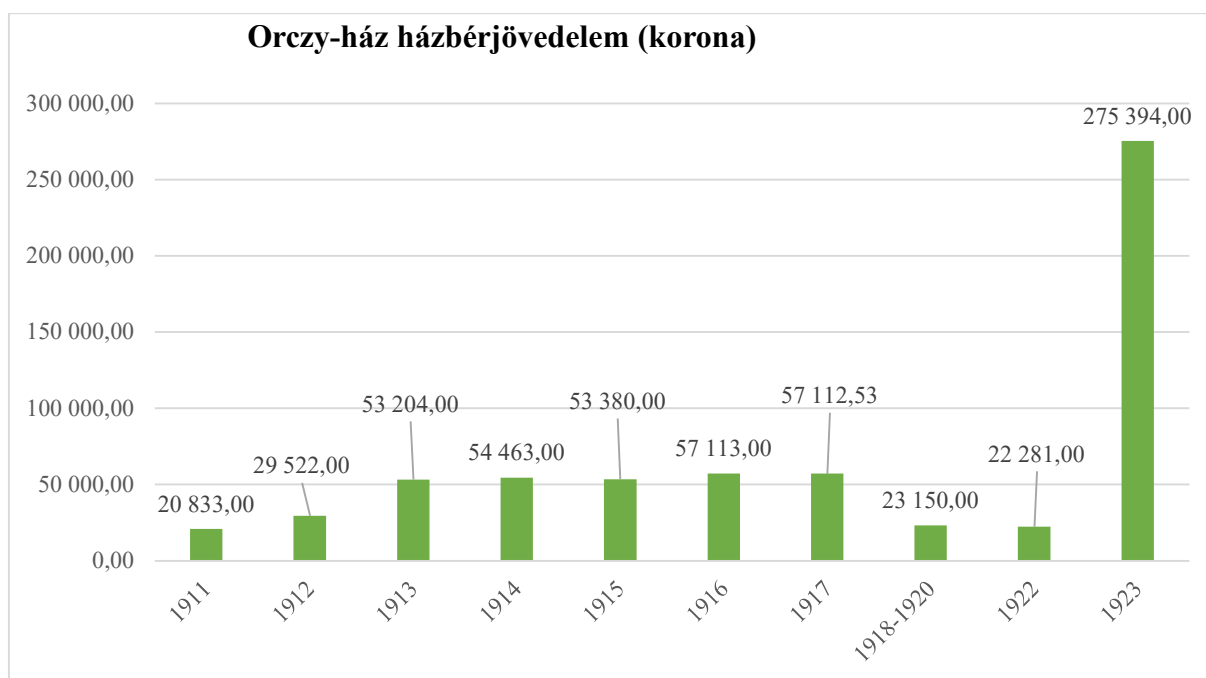
A Károly körút 19. udvara. Az udvaron a volt Kultusztemplom, s benne a Madách Nyomda. A kép jobboldalán az étterem terasza. (Forrás: FSZEK)

A 8. fejezet melléklete

Az Orczy-ház vége

1. AZ ORCZY-HÁZ GAZDÁLKODÁSÁNAK EREDMÉNYEI, 1910-1924

Forrás: Az Orczy-ház Rt. éves mérlegei. Az 1924-es adat az infláció miatt a grafikonban már nem is ábrázolható: 454.088.880 korona. Ehhez képest az elért pozitív szaldó így is minimális: 94.996,66 korona ($0.00020920278 = 2$ tizedes a ház értékéhez viszonyítva). Az Orczy-legenda legfőbb eleme, hogy óránként egy aranyat hoz (tehát 8.640-et egy évben), megdől. A papírkorona aranyra válthatósága 1917 után már nehézségekbe ütközött, de addig a legkisebb aranyérme a 10 koronás arany volt, tehát a ház 1/3-át, de legfeljebb 2/3-át tudta beteljesíteni a legendának.

2. AZ ORCZY-HÁZ RT. ALAPÍTÓ TAGJAI

A részvénytársaság alapító magánszemély tagjai: özv. gr. Westphalen Rhabanné sz. Auersperg Anna hgnő (640 db); özv. Károlyi Viktor grófné sz. br. Orczy Irma (240), br. Orczy János (50 db, sohasem fizette ki), dr. Kwiatkowszky Béniné sz. Orczy Corona báróné (50), özv. br. Orczy Emilné sz. Seckendorf Sarolta brnő, mint a kiskorú Orczy László gyámja (50), br. Boxberg Frigyes (95), Van Goethem Ernőné sz. Boxberg Viola bárónő (95), báró Orczy Elek (10), özv. br. Orczy Seraphinné sz. Pirett Eugenie brnő (10), dr. Kálmán Ignác (10), dr. Kálmán Ödön (10), Cserna Oszkár (10), Schober Károly (10), Selymes Bertalan (10), dr. Erdély Sándor (120), dr. Éber Antal (10), dr. Paupera Ferenc (10), Tokaji László (átruházva dr. Ráth Endrére) (10 db)

3. KÖVESS BÉLA PÁLYAKÉPE

Kövess Béla (1871–1946) pályakezdő ügyvéd korában több szalon is kapcsolódott az Orczy családhoz. Nem csak az Orczy Rt.-ben látta el az elnök, Orczy Elek lépviselését, de a család Ludovika Alapítványát is ő képviselte 1907-ben. Köznemesi családban született, felesége Bezerédj Ilona. Az Orczyak mellett a Csekonics, Festetics, Teleki, Hunyady, Wenckheim, Széchenyi, Lipthay családnak

is dolgozott. Tagja volt a budapesti ügyvédi kamara választmányának 1908-tól, fegyelmi tanácsának 1909-től.

A kamara tevékenységében nagyon aktívan vett részt és elnökhelyettesé is választották 1920-ban, mint a budapesti ügyvédek nemzeti pártja képviselőjét (ez a párt csak a kamarán belüli választási és nem politikai párt volt). Választási beszédének kivonata: „A nemzeti párt a kar hazafias tagjait a tisztújítás alkalmával egy táborba akarja hozni azon célból, hogy a kamara vezetősége és választmánya oly kartársakra bizassék, akiknek múltja, képessége és hazafias gondolkozása teljes garanciát nyújt a kar hazafias regenerálására. A nemzeti párt sem vallási, sem faji különbséget a kartársak között tenni nem kíván...”³²⁷

A budapesti Francia Irodalmi Társaság titkára 1913-tól. A Magyar Földhitelintézet felügyelő bizottságának tagja 1914-től, amelyben zömmel a magyar arisztokrácia képviseltette magát. 1932-ben a legtöbbet kereső ügyvédek között tartották számon, akinek csak az adója évi 12.000 pengő volt.³²⁸

A budapesti ügyvédi kamarában 1935-ben választották meg a kamara elnökének, a zsidók ellen fellépő keresztény ügyvédek mérsékelt képviselőjeként.

Az első zsidótörvényt erős fenntartásokkal fogadja, és nyilatkozatát szinte az összes napilap leközölte:³²⁹

„Mi jogászok vagyunk, akik megértjük minden kor szavát és semmiféle korszerű reformnak útját nem álljuk. De ha a totalitásfogalma alatt az alkotmányos rendnek megváltoztatását, az állampolgároknak az állami ügyek viteléből, vagy részvételéből való kikapcsolását kellene érteni, az ilyen törekvések mindannyiánál szembe találnák magukat a magyar bírói és ügyvédi kar egyetemével, mint a magyar alkotmányosság őreivel.”

Ballagi Ernő a Magyar Zsidók Lapjában hosszan írt e nyilatkozatról.³³⁰

„úgy érezzük az ilyen Kövess Béla-féle megnyilatkozásokat, mintha valakinek a zárt falai közé kívülről napfény szűrődik és egyetlen pillanatra világosság és remény költözik az alélt beletörődés fásultságába.”

A Magyarság szerint 1941-ben a „liberális-szabadjóműves zsidó lista vezetését Kövess Béla, a Kamara jelenlegi elnöke vállalta”³³¹, s 1942-ben búcsúbeszédet mondott dr. Ribáry Géza, a P.I.H. elnökhelyettese, az OMZSA és a Pártfogó Iroda alapítójának sírjánál.

³²⁷ (Szerző nélkül): „II. A budapesti ügyvédek nemzeti pártja” *Ügyvédek Lapja*. Budapest, (1919. december 15.).36. évf. 17. sz. kiadás, 10. o.

³²⁸ (Szerző nélkül): „Kik a legjobban kereső ügyvédek Budapesten?” *Nemzeti Újság*. , 1932. június 9.14. évf. 126. sz. kiadás, 6. o.

³²⁹ (Szerző nélkül): „Három magyarországi megnyilatkozás a „zsidótörvény“-tervezettel kapcsolatban” *Aradi Közlöny*. Arad, (1939. január 14.).54. évf. 11. sz. kiadás, szakasz 4. o.

³³⁰ Ballagi Ernő: „A zsidó társadalom kérdései – Kövess Béla beszéde –” *Magyar Zsidók Lapja*. Budapest, (1939. január 19.).1. évf. 2. sz. kiadás, 11. o.

³³¹ (Szerző nélkül): „Tisztújítás a Budapesti Ügyvédi Kamarában” *Magyarság*. Budapest, (1941. október 26.).22. évf. 235. sz. kiadás, 4. o.

Elnöksége alatt szorították ki a zsidó ügyvédek az ügyvédi kamarából és ő vezette azt az ülést 1944 márciusában, ahol dr. Vida Gyula főtitkár szavaiból kiderült, hogy már 1942-ben numerus nullust kért a Budapesti Ügyvédi Kamara a kormánytól:³³²

„rámutatott a főtitkár, hogy 1943 végén 3.171 ügyvéd volt Budapesten bejegyezve, akik közül az 1939-es zsidótörvény alapján 1.894 volt zsidónak tekintendő. Az ügyvédhelyettesek 98 százaléka, s a jelöltek közül is igen sok volt a zsidó. Sajnálkozását fejezte ki, hogy annak idején a törvény nem volt elég szigorú és nem hajtotta végre a kamara kívánságát.”

A tudósítás azon a napon jelent meg, amikor a Budapesti Közlöny pénteki száma hozta az új zsidóellenes rendeleteket (1200, 1210, 1220–1944. M. E.), amelyek között szerepelt (1210), hogy a zsidókat 1944. május 31-ig törölni kell az ügyvédi kamarák tagságából.

1945-ben, a felszabadulás után vidéken bujkált, de májusban elfogták és népellenes büntett miatt 3 év 6 havi börtönre ítélték. A vád:³³³

„A népjogviselésen Ferencz Tibor dr. népjogviselő befejezte a nyomozást Kövess Béla, az Ügyvédi Kamara volt elnöke ellen és már el is készítette a vádiratot. Ebben népellenes büntettel vádolja meg az ügyviselés dr. Kövess Bélát, aki – a vádirat szerint – a MÜNE választmányi tagja, az elnöki tanács tagja volt és ő írta alá az ügyvédkamara részéről az ügyvédi numerus nullusra és a zsidó származású kamarai alkalmazottak elbocsátására vonatkozó törvénytervezetet, amely az ő révén került az igazságügyminiszter elé.”

„A Magyar Ügyvédi Kamara elnökéül és a Magyar Ügyvédek Nemzeti Egyesülete (MÜNE) elnökségének tagjaként a második világháború alatt részt vett a zsidónak minősített ügyvédekkel szembeni intézkedések előkészítésében.”

Ítélet: 1945. 07. 17. Nb. XI. 1374/1945/3. Börtönbüntetése alatt hunyt el.³³⁴

4. A MAGYAR-OLASZ BANK VEZETŐSÉGÉNEK TAGJAI ÉS RÉSZVÉTELÜK AZ ORCZY-HÁZ RT.-BEN

Elnök: dr. Berzeviczy Albert v. b. t.t. Alelnökök: Giuseppe Toeplitz, dr. báró Madarassy-Beck Gyula.

Igazgatósági tagok: Adler Róbert, dr. gróf Almásy Imre, Barta Arnold, Boncompagni Boncompagni Ludovisi herceg, Giberto Borromeo herceg, Alfredo Dentice di Frasso gróf, dr. Doroghi Ervin, Egyedi Lajos, dr. Éber Antal, Fuchs Leó, Mino Giansana, Riccardo Gualino, dr. Halmi Miklós, Enrico San Martino di Valperga gróf, dr. Nagy Ferenc v. b. t.t., Adolfo Rossi.

Felügyelő-bizottság: Eördögh Virgil, pándi Horváth Zsigmond, Mészáros István, Radisics György, dottore Enrico Righi, Szántó Frigyes, Antonio de Toma.

³³² (Szerző nélkül): „A numerus nullust kérték az ügyvédek a kamara közgyűlésén” *Függetlenség*. Budapest, (1944. március 31.). 12. évf. 73. sz. kiadás, 2. o.

³³³ (Szerző nélkül): „Népbírók előtt az ügyvédi kamara elnöke és a nyilasház parancsnoka” *Szabadság*. Budapest, (1945. június 13.). 1. évf. 120. sz. kiadás, 3. o.

³³⁴ Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára: „Kövess Béla bűnügye” *Jeltelenül. A politikai megtorlások során életüket vesztett személyek (1945-1967)*. <https://www.jeltelenul.hu/kovess-bela-bunugye> [Utolsó elérés: 2023. október 22.]; Értékeléséhez adalék: Kovács M. Mária: „Ügyvédek az árral szemben / Antiszemita és liberális ellenállás. Antiszemizmus a Horty korszakban” 1985/2-3 *Medvetánc*. (1985)., 91-97. o.

Vezérigazgató: **dr. Éber Antal** udv. tanácsos.

Vezérigazgató-helyettes: **dr. Halmi Miklós** m. kir. kincstári főtanácsos. Ügyvezető-igazgatók: Freund Pál, *Salamon Andor*.

Igazgatók: **dr. Bogyó János**, **dr. Cukor Gábor**, Dénes Mór, Elek Tivadar, Greiner Béla, Hillinger Oszkár, Horváth Sándor, Húvös Béla, **dr. Karátson Antal**, Kellner Dezső, Kovács Miksa, Martin István, dr. Nyeviczkey Zoltán, Jean de Scabri.

Jószágigazgató: dr. Kürthi Dezső.

Igazgatóhelyettesek: Balla Jenő, Beke Jenő, Klug Gyula, Kovács Bernát, **Kramer Jenő**, Major Henrik.

Cégjegyzők: *Bánó Marcel*, Bokor Géza, Faragó Ármin, Ferenczi Endre, dr. Grecsák Richárd, Havas Viktor, dr. Hoffmann József, Jakobi Jenő, Katz Sándor, Kiss Albert, dr. Lénárt Egon, Neufeld Pál, Selymes Jenő, Sturza Hugó, Szepes Iván, dr. Ungár György.

Ügyészek: dr. Fábián Béla, dr. Háy Elek.

(A **kiemelt nevek** az Orczy-ház Rt. igazgatótanácsában is helyet foglalnak az 1926-os közgyűlés névjegyzéke szerint. *Dőlt betűvel* a korábbi vagy később az Orczy-ház Rt.-nél pozíciót betöltő szereplők.)³³⁵

5. BOGYÓ JÁNOS PÁLYAKÉPE

A cégjegyzékek nyomán állítható, hogy Bogyó János korának egyik tehetséges cégvezetője volt, aki tucatnyi cég működését segítette. 1883. november 12-én született. 1909-es házassági kivonatában már gyárigazgatóként szerepel. A fémipartól, a szállításon át, a bankszektortól az építőiparig tette hasznossá magát. Szülei (Bogyó Samu és neje) a rákoskeresztúri zsidó temetőben nyugszanak. Apja, Samu³³⁶ matematikus és a budapesti Kereskedelmi Akadémia kereskedelmi számtantanára volt, de részt vett a Tolnai Világlexikona szerkesztésében is. Jelentőségéről a Magyar Zsidó Lexikon³³⁷ is

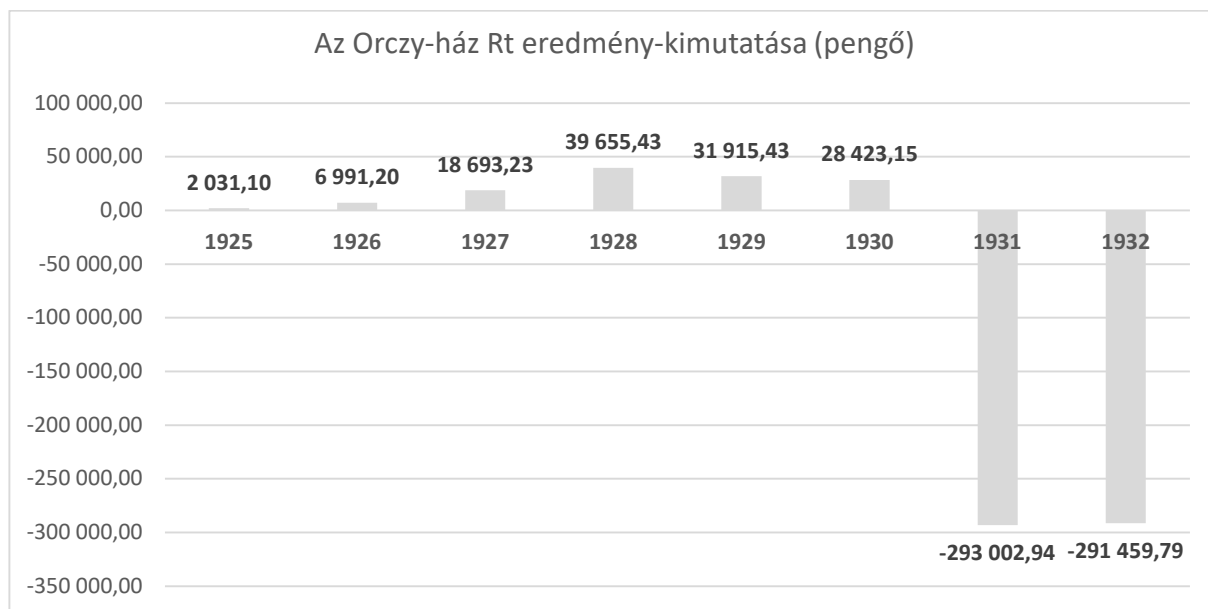
³³⁵ „18. Magyar-olasz bank részvénytársaság (vezetőség)”: In: *Nagy Magyar Compass 1925-1926*. Szerk.: della Vedella Mihály. L. évfolyam Budapest, (Dr. Galánthai Nagy Sándor örökösei kiadása, 1926)., I. kötet, Budapest, 157. o. és „Orczy-Ház Rt.”: In: *Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompász 1925-26. évre*. Szerk.: Kallós János. Budapest, (Pesti Tőzsde, 1926)., 2., 861. o.

³³⁶ Wikipédia: „Bogyó Samu” *Wikipédia*. , 2009. https://hu.wikipedia.org/wiki/Bogy%C3%B3_Samu [Utolsó elérés: 2023. október 23.]

³³⁷ Újvári Péter: *Magyar Zsidó Lexikon*. Budapest, (1929). <http://mek-oszk.uz.ua/04000/04093/html/> (131. o.)

megemlékezik. Bogyó János neve szerepel a kommün alatt kitért zsidók névsorában, feleségével, Csajági Erzsébettel (Stefánia út 18.).³³⁸ Haláluk ideje, helye egyelőre ismeretlen.

6. AZ ORCZY-HÁZ Rt. GAZDÁLKODÁSÁNAK EREDMÉNYEI 1925-1932

Források: az Orczy-ház Rt. mérlegei (BFL)

7. A WERTHEIM(ER)EK

Az 1927 márciusi és novemberi jegyzőkönyvekben Wertheimer Frigyes neve szerepel nagy mennyiségű részvényt birtokló tulajdonosként, de a március 24-i közgyűlésén igazgatóvá Wertheim Georg-ot választják. Az 1928. június 1-i közgyűlés részvényesi névjegyzékében Wertheim Georg szerepel – ahogy az törvényszékre leadott cégiratokban is –, majd az 1929-es és 1930-as közgyűlésen ismét. 1931-ben már nincs a tulajdonosok között. Wertheim Georg neve 1936-ban egy évre feltűnik a Helvétia Építő és Ingatlan Rt. igazgatótanácsában, ahonnan 1937-ben törlésre került. Wertheimer Frigyes nevű textilipari kapcsolatot nem sikerült fellelni, annál inkább Wertheim Georg-ot, aki Georg Wertheim-ként (1857–1939) néven a német textil-kiskereskedelem megújítója és a korabeli német nagyáruházak alapítója volt. Ő nyitotta meg 1894-ben Berlinben az első olyan épületet az Oranienstrassén, amit áruház céljára terveztek. A nácik a Wertheim család tagjait arra kényszerítették,

³³⁸ „A kommün idején megkeresztelkedett zsidók névsora”: In: *A népbiztosok futása a frontról, és még sok szenzációs leleplezés a kommün napjaiból*. Szerk.: Szerényi Simon. Budapest, (Káta Albert), 21-25. o.

hogy „árjásítsák” üzletrészeiket. Georg Wertheim 1937. január 1-jén kilépett saját vállalatából. Az „árja” cég neve Allgemeine Warenhandels-Gesellschaft (AWAG) lett.

8. AZ ORCZY-HÁZ RT. ÚJ IGAZGATÓSÁGA

Dános László, Fejér Lajos, a korszak neves építési vállalkozói,³³⁹ dr. Fuchs Ferdinánd Saint Gallen-i (Svájc) ügyvéd, akkoriban a svájci magyar kereskedelmi kamara alelnöke;³⁴⁰ dr. Hajdu Sándor ügyvéd,³⁴¹ Hollós Ödön, Pesti Magyar Kereskedelmi Bank ügyvezető igazgatója,³⁴² dr. Krausz Béla ügyvéd³⁴³, Magyar Bertalan textil-nagykereskedő, ruhagyáros,³⁴⁴ és testvére, Ungár Albert,³⁴⁵ Vogel James posztógyár-igazgató,³⁴⁶ és Wertheim Georg. A felügyelőbizottság tagjai dr. Haasz Artúr,³⁴⁷ Fülöp Béla cégvezető³⁴⁸ és László Dezső cégvezető³⁴⁹ lettek.

³³⁹ Gottdank Tibor: „Dinasztiák: Fejér és Dános – sógorok, a nagy magyar építők” *Építészfórum.*, 2020. június 9. <https://epiteszforum.hu/dinasztiak-fejer-es-danos--sogorok-a-nagy-magyar-epitok-> [Utolsó elérés: 2023. október 23.]

³⁴⁰ Benkő Ferenc: „Magyar vendéglő és igazi magyar bor az új zürichi Magyar Házban” *Pesti Hírlap*. Budapest, (1927. április 26.).49. évf. 93. sz. kiadás, 17. o.

³⁴¹ Ekkori irodája: Wesselényi u. 2. Itt működött a Posztókereskedelmi Vállalat Rt. és a Magyar Konfekció-Művek Rt. és ez utóbbi ruhaüzeme és üzlete is. 1941-ben 1000 pengőre büntették azért, mert zsidó ügyvédet alkalmazott az általa vezetett Helvétia Építő és Ingatlan Részvénytársaság, az Orczy-ház Rt. utóda. 1944-ben A Rabbiképzőből Horthyligetre internálták több jogással együtt, innen Auschwitzba deportálták. ((Szerző nélkül): „A Horthyligetről elhurcolt ügyvédek Auschwitzból életjelt adtak magukról” *Magyar Nemzet*. Budapest, (1945. május 18.).1. évf. 14. sz. kiadás, 3. o.)

³⁴² Ez a bank finanszírozta a hazai textilipari befektetéseket, így Magyar Bertalan révén kerülhetett az igazgatóságba.

³⁴³ Építőipari érdekeltségeket képviselő ügyvéd. Gyakran képviselte a Dános-Fejér cégeket, projekteket.

³⁴⁴ (Sz. 1884) A Posztókereskedelmi Vállalat Rt. és a Ruhakonfekció Kereskedelmi és Ipari Rt.-t alapítója, a budapesti Kereskedelmi és Iparkamara tagja, később az Országos Magyar Kereskedelmi Egyesülés elnöke. Egyike volt azon aláíróknak, akik a magyar zsidóság nevében tiltakoztak a zsidótörvények ellen. „A magyar zsidótársadalom megrázó felirata a felsőházhoz”. ((Szerző nélkül): „A magyar zsidótársadalom megrázó felirata a felsőházhoz” Arad, (1939. április 20.).38. évf. 89. sz. kiadás, 6. o.) 1945 februárjában az USA-ban tartózkodott.

³⁴⁵ Magyar Bertalan testvére és üzlettársa (1885–1945). Az USA-ban hunyt el. ((Szerző nélkül): „Meghalt Ungár Albert” *Magyar Jövő*. New York, (1945. február 13.).44. évf. 30. sz. kiadás, 3. o.)

³⁴⁶ Magyar Bertalan üzlettársa, több posztógyár vezérigazgatója. 1932-ben Londonban alapított textilgyárat. Pályája az 1891-ben indult és 1894-ben feltőkésített zsolnai „Magyar gyapjúárú-, katonaposztó- és takarógyár Rt.”-nél kezdődött, ahol apja, Vogel Samu vezérigazgató és műszaki igazgató volt. Utódjaként 1916. február 1-én lett vezérigazgató. A gyár már az első világháború előtt is hatalmas forgalmat bonyolított. 1917-ben katonai posztókat, takarókat, férfi- és női divatszöveteket, bútor- és függönyszöveteket, továbbá a katonaság, a vasutak részére egyenruhákat készítettek. (Hegedüs Loránt: „Bank az iparban. Magyar gyapjúárú-, katonaposztó- és takarógyár Rt.” In: *A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és fenállásának története*. Budapest, (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1917)., 2. kötet, 284-285. o.) James üzlettársként részt vett több hazai és európai textilipari beruházás létrehozásában. Tagja volt a Magyar Textilgyárosok Országos Egyesületének.

³⁴⁷ Ügyvéd, több textilipari vállalkozás jogásza.

³⁴⁸ Magyar Konfekció-Művek Rt. cégvezetője és a Ruhakonfekció Kereskedelmi és Ipari Rt. felügyelőbizottságának tagja.

³⁴⁹ A „Fejér és Dános Építési Vállalkozók” cég egyik cégvezetője Weiszbürg Dénessel együtt.

9. AZ ORCZY-HÁZ RT. ÚJJÁALKULÁSÁNAK BEJELENTÉSE³⁵⁰

„Orczi ház ³⁵¹részvénytársaság, Orczi Haus Aktiengesellschaft, Maison Orczi Société Anonyme, Orczi House Company Limited. Budapest, V., Falk Miksa-utca 3. Budapesti kir. tvszk 1927. V. 16. Cg 295/41. 9369/14. — Az   j német, francia és angol c  gsz  veg, továbbá Ungár Albert, Dános László, Vogel James, dr. Krausz Béla, dr. Hajdú Sándor, Wertheim Georg, Magyar Bertalan, Hollós Ödön, Fejér Lajos és dr. Fuchs Ferdinánd igazgatósági tagoknak ebbeli minősége és alapszab  lyszer   cégjegyzési jogosultsága, valamint az 1927.   vi március hó 24. napján tartott rendes közgyűlés   tal elhatározott alapszab  lym  dos  t  s bejegyeztetett. Ezen módosított alapszabályok szerint a német, francia és angol nyelvű c  gsz  veg a most bejegyzett alakban állapíttatott meg. (1.   .) A cégjegyzés akként történik, hogy a társaságnak írott, vagy bélyegzővel előnyomott cége alá k  t igazgatósági tag, vagy egy igazgatósági tag és egy társasági cégvezető vezetéknevét   rja. (3.   .) A társaság időtartama határozatlan. (4.   .) A társaság hirdetményei a magyar   llam Budapesten megjelenő hivatalos lapjában, most a Budapesti Közlönyben teendők közzé. (5.   .) **A vállalat tárgya: a Budapest főváros pesti részének 5299. számú tkvi bet  t  ben 5259. hrsz. alatt felvett háznak tulajdonul megszerzése és bármilyen hasznosítása, esetleg annak lebontása és a lebontásból kikerülő anyagok értékesítése, a megmaradó területnek egészben vagy részben való elidegenítése, szomszédos területek vagy területrészek megszerzése, új ház vagy házak építése és azok bármily hasznosítása, h  zkezel  sek elvállalása, ingatlanok és házak eladásának s vételének közvetítése, h  ztataroz  sok és karbantartások elvállalása, egyáltalában az építő és vele rokoniparok körébe tartozó bármely ipari és kereskedelmi tevékenység, ideértve más rokonv  llalatok alapítását és bennük való részvételt és amennyiben mindezt a mindenkoron érvényben álló jogszabályok megengedik. A társaság bármely k  zgy  l  s  nek jogában áll egyes üzletágakat elhagyni, v  szont új üzletágakat felvenni. (6.   .) A társaság alapt  k  je 768.000, azaz h  tsz  zhatvannyolcezer pengő 1920, azaz egyezerkilencsz  zh  sz darab, egyenként 400, azaz n  gyysz  z pengő névértékű bemutatóra szóló részvényre oszlik. (7.   .) Az összes igazgatósági tagok ebbeli min  s  g  nek és cégjegyzési jogosultságuk megszűnése bejegyeztetett. Az a körülmény, hogy a cég telephelyét V., Nádor u. 16. sz. alól V., Falk Miksa utca 3. szám alá helyezte   t, feljegyeztetett. (2194.)”**

³⁵⁰ Budapesti kir. tvszk: „Orczi ház részvénytársaság, Orczi Haus Aktiengesellschaft, Maison Orczi Société Anonyme, Orczi House Company Limited.” *Központi   rtes  t  .* Budapest, (1927. június 16.).52.   vf. 24. sz. kiadás, 569. o. (Lásd:1927.   vf. 2.) (XLVII. kötet, 221. lap.) (1927—24.)

³⁵¹ A hivatalos iratokban a cég neve y helyett i betűvel íratott.

10. GREGERSEN HUGÓ TERVE AZ ORCZY-HÁZ HELYÉN ÉPÜLŐ ÜZLETHÁZRÓL³⁵²

11. AZ ÚTKERESÉS AZ RT. 1931-ES KÖZGYŰLÉSÉN

„A mérlegszerű nyereség az előző évhez képest visszaesést mutat, ami abban leli magyarázatát, **hogy a társaság tulajdonát képező nem modern bérházban az év folyamán több üzlethelyiség, valamint lakás üresedett meg és ezeket csak engedménnyel és kellő tatarozás elvégzése után sikerült újból bérbeadni.** A mindinkább fokozódó lakáskínálat, valamint az üzlethelyiségekben mutatkozó nagyfokú pangás mindinkább érezteti hatását a házbirtoknál, úgyhogy a közeljövőben nem kerülhető el azzal az eszmével való foglalkozás, hogy a nagyobb jövedelmezőség érdekében a társaság az újjáépítés kérdésében döntő intézkedéseket tegyen. Ez annál is inkább indokolt és szükséges, mert közzismert tény, hogy úgy a székesfőváros, mint a közmunkák tanácsa az úgynevezett Erzsébet sugárút megnyitása és kiépítése tekintetében már végleges állást foglalt, aminek során a közmunkák tanácsa által megtartott nyilvános városrendészeti tervpályázat a társaság tulajdonit képező úgynevezett Orczy Ház miként való újabb

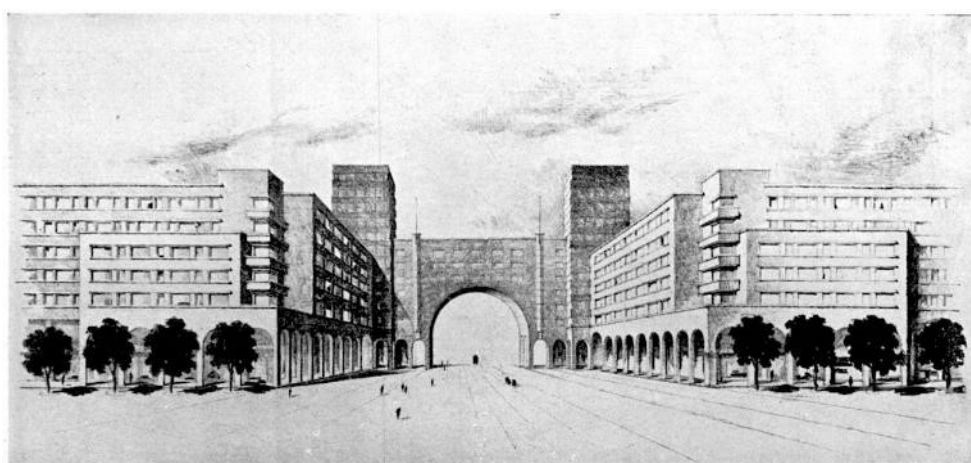
³⁵² A kép forrása: (Szerző nélkül): „Az Orczy-ház helyére tervezett nagy üzletház” *Színházi Élet*. Budapest, (1930. január 19.).20. évf., 4. sz. kiadás, 111. o.

elrendezése és kiépítése tekintetében is kötelező előírásokat és rendezési módot eredményezett. Figyelemmel arra, **hogy a társaság tulajdonát képező nagy kiterjedésű ház már csaknem 160 éves, így mindenképpen elérkezett annak az ideje, hogy utakat és módokat keressünk a nagyértékű és nagykiterjedésű teleknek minél jobb kihasználására.** Ebben a kérdésben egyébként már puhatolódásokat folytatunk és remélhetőleg a közeljövőben módunkban fog állni az, hogy konkrét indítványokat terjeszthessünk a t. Közgyűlés elé.”³⁵³

12. A FŐVÁROS TERVPÁLYÁZATA AZ ERZSÉBET SUGÁRÚT TORKOLATÁRA, 1930³⁵⁴

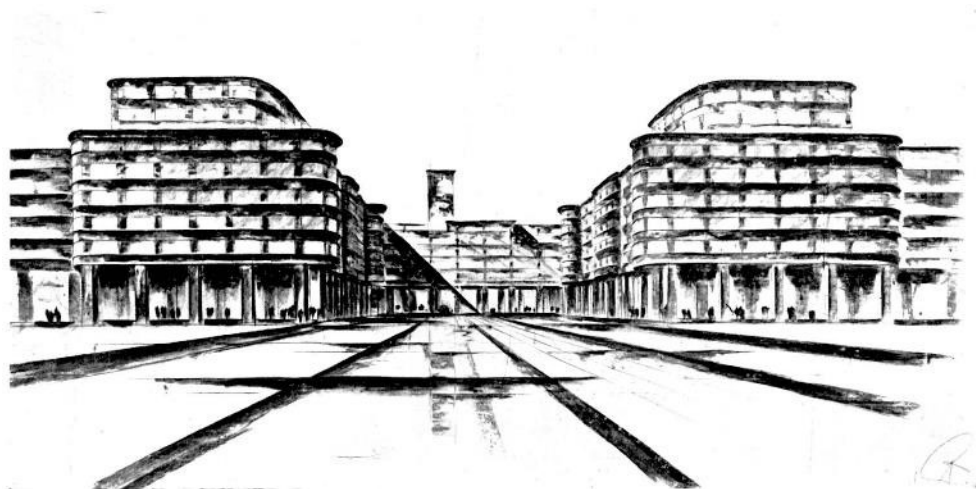
MÁLNAI BÉLA: AZ ERZSÉBET-SUGÁRÚT MEGNYITÁSÁNAK PÁLYATERVE

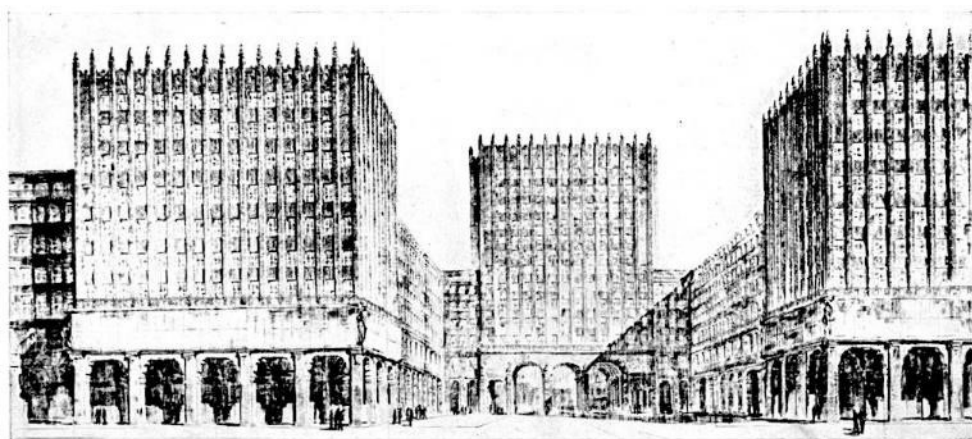
Árkay Aladár győztes terve

³⁵³ Részlet az 1931. január 31-én tartott közgyűlés igazgatósági beszámolójából.

³⁵⁴ A képek forrása: Vincze Miklós: „A két világháború közt sugárúttal fűrták volna át a Zsidónegyedet” *24.hu*. Budapest, (2017. november 24.). <https://24.hu/kultura/2017/11/24/a-ket-vilaghaboru-kozt-sugaruttal-furtak-volna-at-a-zsidonegyedet/> [Utolsó elérés: 2024. június 12.]

Bierbauer Virgil terve

Wälder Gyula terve

13. AZ ORCZY-HÁZ RT. TERVPÁLYÁZATA A HÁZ ÁTÉPÍTÉSÉRE, 1931³⁵⁵

14. AZ ORCZY-HÁZ RT. ÉS A HELVÉLIA RT. ÖSSZEOLVADÁSÁNAK HIVATALOS KÖZZÉTÉTELE³⁵⁶

Az 1936-os cégiratok szerint:

„HELVÉLIA ÉPÍTŐÉS INGATLAN RT. (Előbbi cége: Otium ingatlan rt.) V., Falk Miksa-u. 3.
Tel:1-113.39.

1933. jun.-ban magába olvasztotta az Orczy-ház rt.-t.

ALAPTŐKE: 2.070.000 P, 20.700 db 100 P-s részvényben.

IGAZGATÓSÁG: dr. Krausz Béla, dr. Hajdú Sándor, Fejér Lajos, dr. Fuchs Ferdinánd, Magyar Bertalan, Ungár Albert, Vogel James, Wertheim Georg.

FELÜGYELŐBIZOTTSÁG: Haas Artúr, dr. Hollós Pál, Fülöp Béla, Weissburg Dénes.

Vagyon 1935 dec. 31.: Építési és parcellázási üzletág: a) ingatlan és beruházások 153.304. b) Adósok 17.738.

Pénztár 97.092. Bérház 1,923.489. Házgondnok 55.992. Értékpapír 437.210. Veszteség-áth. 43.766. Folyó évi 20.226.

³⁵⁵ (Szerző nélkül): „Milyen lesz az új Orczy-ház?” *Az Est*. Budapest, (1931. június 12.).22. évf. 130. sz. kiadás, 4. o.

³⁵⁶ Nagy Magyar Compass: „Helvétia építő és ingatlan rt. (1936)” In: *Nagy Magyar Compass 1936-1937*. 60. évf. Budapest, (Dr. Galánthai Nagy Sándor örökösei kiadása, 1936)., 2. kötet, 145. o.

Teher: Részvénytőke 2,070.000. Építési és parcellázási üzletág hitelezői 178.817. Hitelezők 500.000. Összesen P: 2.748.817.”

15. AZ ORCZY-HÁZ ÉRTÉKBECSLÉSE, 1933³⁵⁷

“Becslevél

Alólirott kir. törvényszéki hites szakértő az *Orczy Ház* r.t. budapesti cég felkérésére megsemléltem a nevezett részvénytársaság tulajdonában levő Budapesten VII. Károly körút 17.,19. és Király ucca 1. számok alatt fekvő úgynevezett Orczy Házat. Az ingatlan értékelésére vonatkozóan a következőket állapítom meg:

Az említett ingatlan a város szívében a központi városházával szemben fekszik és 2204 négyszögöl területű. Három területmes udvara van, az épület a Károly körút és Király ucca felé nézőleg kétemeletes, a Károly körút 17. szán alatti udvar hátsó részén egyemeletes, többi részeiben pedig az udvari traktusok is kétemeletesek.

Az épület tetőzete cserép, a fedélszék borovi fenyőből, részben vasból készült. Padlásburkolata téglá, hatalmas falai téglából és kőből épültek. Az egyes lépcsőházak lépcsői kőből, a melléklépcsők némely részben keményfából készültek. A földemk fa és dongaboltozatok, világítása villany, fűtés céljaira az egyes lakásokban kályhák szolgálnak.

Az ingatlanak beépített alapterülete 4959 m2, s beépített térfogat pedig 54.892 m3.

Az ingatlan felépítményének értékelésére nézve véleményem szerint irányadó az a rendkívül szolid és tartós kiviteli mód, amely a fővárosnak ezt a nagyon régi építkezését jellemzi, amely körülménynél fogva az átlagos légköbméterenkénti értéket 15,- pengőre teszem. A fentebb említett beépített térfogat figyelembevételével az építményi érték tehát 823.000,- pengőre tehető. Sokkal értékesebb tétele azonban az ingatlanak maga a terület. A terület összefüggő egészet alkot, annak úgy a Károly körútra, mint a Király uccára nézőleg hatalmas homlokzata lehetővé teszi, hogy az épület lebontása esetén maga a terület 15—18 önálló házhelyre osztassék fel.

A telek értékelésére nézve irányadóul tekinthető a Budapest székesfőváros részéről a tervezett telekértékdadó /betterment/ céljaira 1920. évben készített tájékoztató, amely ennek az ingatlanak értékét, és pedig a sarokteleknek 2660,- aranykorona, a sarok melletti telekrészek értékét pedig a Károly körúti részen 1900,- aranykoronára, a Király uccai részen 1150,- aranykoronára vette fel.

Ennek a telekértékdadó céljaira készült hivatalos nyilvántartásnak ma is megvan a tájékoztató jelentősége, amennyiben rendes viszonyok között az abban a tájékoztató értékbecslésben felvett és

³⁵⁷ Jablonszky Ferenc: „Becslevél”, 1933, Budapest Főváros Levéltára, HU BFL VII.2.e 25202

aranykoronában megjelölt értékeket pengőre szokták átszámítani és abból a viszonyok változása okából bizonyos levonásokat eszközölnek. Ez annál is inkább jogosult, mert hiszen az aranykorona és aranypengő között is már az aranypengő hátrányára értékcsökkenés alkalmaztatott, miután az aranykorona 14.500,- papírkoronával volt egyenlő, a pengőérték bevezetésekor, míg a pengőértékképpen 12.500,- papírkoronát vettek fel.

Figyelembe véve a fentebb említett értékbecslést, az említett három számadatnak átlaga 1870,- aranykorona, illetve az említett szokásos átszámítások okából 1870,- pengő lenne. Ebből az összegből az értékeltolódások okából 30 %-ot mint értékcsökkenést leszámítva, 1309,- illetve kerekén 1300,- aranypengő volna az az összeg, amely átalányban ennek az ingatlannak területére értéként felvehető.

Az ingatlannak 2204 négyszögöl területének értékelése tehát 1900,- pengővel véve négyszögölenként, 2.865.000,- pengőnek felelne meg, amihez a 823.000,- pengő felépítményi érték járulván, az ingatlannak becértéke mai forgalmi viszonyoknak megfelelően fenti számítás szerint kerekén 3.688.000,- pengőre tehető.

Teljes biztonság kedvéért még ha a fővárosi hivatalos telekbecslésből az említett 30 %-os levonás után eltekintve még további értéklevonást eszközölünk, akkor is a telekérték az építményi értékkel együtt véleményen szerint ezidőszerint 2.800.000 – 3.000.000,- pengőre vehető fel.

Az ingatlan értékelésénél nyomósán latba esik az is, hogy a már elhatározott közmunkatanácsai tervek szerint a tervezett Erzsébet sugárút közvetlenül ezen ingatlan mellől fog kiindulni, amikor is az ingatlannak a Károly körút 15. sz. ház felé eső oldalán az ott tervezett térre nézőleg újabb homlokzata fog kialakulni. Ugyancsak további értékemelkedési tényező az is, hogy az elfogadott rendezési terv szerint az Ankerköznek meghosszabbítása fog ennek a teleknek hátsó részén mint rendes közforgalmú ucca átvezettetni.

Budapest, 1933. szeptember 19.

Jablonszky Ferenc

16. PEREK A HELVÉZIA RT. ELLEN

Az 1932-es Lupa szigeti beruházás kárvallottjai azért fordultak a bírósághoz, mert a Helvétia Rt. a kivitelezési munkákat olyan hanyagul végezte el, hogy a villanyon kívüli közművek használhatatlanok; a Duna áradásakor a csatornában megáll a víz és a föld elfertőződik. Az általuk ígért strandfürdőt deszkakabin helyettesíti. A szigeti parcellatulajdonosok azért indítottak pert, hogy a Helvétia minőségi módon végezze el a munkát – aminek hiányát szakértők is igazolták –, különben a hatóságok visszavonják a közműengedélyeket és a közműveket lerombolják. A cég elhárított minden felelősséget. A bírósági ügy viszont alkalmat adott a Helvétia elleni – üzleti megfontolásokat nem is titkoló – antiszemita támadásra.

„... a Fejér és Dános cég kapta legutóbb Budapest egyik legnagyobb munkáját, a közmunkatanács székházainak építkezését. A Fejér és Dános cég nem keresztény cég, sőt tulajdonosa, Fejér Lajos szombaton nem is dolgozik. A közmunkatanács székházépítkezésére pedig volt keresztény ajánlattévő is – elismert nagy cég –, olcsóbb is volt, mint a zsidó cég, mégsem kapta meg a munkát. Vajjon a döntést előmozdító tényezők nem ismerték volna a Fejér és Dános cég építkezési pereit?”

– írta a Magyarország 1937-ben.³⁵⁸

17. A VOLT ORCZY-HÁZI KERESKEDŐK NYÍLT LEVELE (RÉSZLET)³⁵⁹

„... Üzletünk a régi Orczy-házban évtizedek óta állt fenn, tehát nekünk egzisztenciális érdekünk, hogy ezen a helyen maradjunk. Márpedig e pillanatban nemcsak ezen a helyen, de még a környéken sem tudunk a sok megindult és még meginduló bontás és építkezés miatt egy üres pincét sem találni. Mi annak idején azzal az ígérettel és feltétellel jöttünk ki az Orczy-házból, lemondva a bennünket megillető másfél éves és egyéves felmondási időről, hogy itt maradhatunk addig, amíg a régi Orczy-ház telke beépül és visszamehetünk a régi helyünkre. A most elkészült új házak azonban csak egy részét képezik a régi Orczy-ház helyén felépítendő házaknak és így elegendő helyiség sem áll rendelkezésünkre. Különben is, mi a Király utcai és a hátsó fronton voltunk túlnyomórészt, ahol még az új épületek csak most fognak épülni, sőt egészen a bontás is csak a minap vette kezdetét. ...”

³⁵⁸ (Szerző nélkül): „A Fejér és Dános cég építőperei a járásbíróság előtt” *Magyarország*. Budapest, (1937. október 9.).18. évf. 229. sz. kiadás, 8. o.

³⁵⁹ Orczy-házi kereskedők: „Az Orczy-házi kereskedők panasza” *Esti Kurír*. Budapest, (1938. március 17.).16. évf. 61. sz. kiadás, 10. o.

A mellékletek felhasznált irodalma

LEVÉLTÁRI FORRÁSOK

- (Szerző nélkül): „Orczy-ház Stamiady György haszonbér tervezet”, 1841, Magyar Nemzeti Levéltár, P 529-B-XIII- Nro 16. 414-418.
- „A pesti hitközség (zsidók) összeírása, 1820”: (MILEV, 1820), Magyar Zsidó Levéltár / Hungaricana https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIratai_1851_PIHOOsszeirasok_HU_HJMA_I-1-01/ [Utolsó elérés: 2024. április 12.]
- „A pesti hitközség (zsidók) összeírása, 1833”: (MILEV, 1833), Magyar Zsidó Levéltár / Hungaricana https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIratai_1851_PIHOOsszeirasok_HU_HJMA_I-1-08 [Utolsó elérés: 2024. április 12.]
- „A pesti hitközség (zsidók) összeírása, 1844”: (MILEV, 1844), Magyar Zsidó Levéltár / Hungaricana https://library.hungaricana.hu/hu/view/ZsidoSzervezetekIratai_1851_PIHOOsszeirasok_HU_HJMA_I-1-13/ [Utolsó elérés: 2024. április 12.]
- Charmant Oszkár: „Kötelezvény, Visó Márk és Misó Márkné Grünfeld Ráhel (Károly krt. 19.)”, 1918, Budapest Főváros Levéltára, HU BFL - VII.193.a - 1918 - 0869 <https://archives.hungaricana.hu/en/lear/Kozjegyzoi/363575/> [Utolsó elérés: 2025. február 14.]
- Hild Károly: „Terézvárosi Takarékpénztár Rt. épülete (Tervrajz)”, 1869, Budapest Főváros Levéltára, BFL XV.17.b.312 454/1869
- Kunig József: „Építési terv: Terézvárosi Takarékpénztár Rt. épülete. Tervező: Hauszmann Alajos, Hild Károly. Építtető: Terézvárosi Takarékpénztár Rt.” (Budapest Főváros Levéltára, 1869), Budapest Főváros Levéltára, HU BFL XV.17.b.312 0454/1869 <https://maps.hungaricana.hu/en/BFLTervtar/10474/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShCRkxUZXXJ2dGFySGllcmFyY2h5LTcpIE9yY3p5In0> [Utolsó elérés: 2024. április 29.]
- MI ABTK: „A-I-51/b Az Orczy család levéltára” Bölcsészettudományi Kutatóközpont Művészettörténeti Intézet. <https://mi.abtk.hu/hu/repertorium/38-regeszt-a-i/480-a-i-51-b-az-orczy-csalad-leveltara> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]
- MNL Orczy iratok és P-529.: „Szerződés az Orczy család és a zsidó község között, 1830” Pest (1830), Magyar Nemzeti Levéltár, P 529-B-XIII- Nro 17. 592-593.
- MNL Orczy iratok: „Az Orczy-ház 1821. évi költségvetése”, 1821, Magyar Nemzeti Levéltár, MNL P-529-B-XIII. Nro. 7.
- MNL Orczy iratok: „Az Orczy-ház lakólista 1841 körül”, 1841, Magyar Nemzeti Levéltár, P 529-B-XIII- Nro 17. 428-438.
- Pest városa: „Az Angol Királyhoz címzett fogadó adásvételi szerződését tartalmazó telekkönyvi bejegyzés. 1795. október 14.” (Pest városa, 1795), Budapest Főváros Levéltára, HU_BFL_IV_1215_d_08_0143. 294-295. o.
- Varga Zsolt és Szabó Jolán: Szakmai beszámoló - Az Orczy család Nagybányán őrzött iratainak előkészítő feltárása. Eger (MNL Heves Megyei Levéltára, 2017. augusztus 21.) https://static-cdn.hungaricana.hu/media/uploads/reports/2015/mnl_heves_megyei_lev%C3%A9lt%C3%A1r_204150_00084.pdf [Utolsó elérés: 2023. július 24.]

SAJTÓFORRÁSOK

- (Szerző nélkül): „(Az aradi vértanuk)” Budapesti Hírlap. Budapest (1896. május 5.), 16. évf. 124. sz. kiadás, 11. o.
- (Szerző nélkül): „A budapesti népkör” Nefelejts., 1860. december 23., 2. évf. 39. sz. kiadás, 470. o.
- (Szerző nélkül): „A Fejér és Dános cég építőperei a járásbíróság előtt” Magyarság. Budapest (1937. október 9.), 18. évf. 229. sz. kiadás, 8. o.
- (Szerző nélkül): „A Horthyligetről elhurcolt ügyvédek Auschwitzból életjelt adtak magukról” Magyar Nemzet. Budapest (1945. május 18.), 1. évf. 14. sz. kiadás, 3. o.
- (Szerző nélkül): „A hunfalusi zsidófiú” Egyenlőség. Budapest (1920. augusztus 7.), 39. évf. 32. sz. kiadás, 13. o.
- (Szerző nélkül): „A magyar zsidótársadalom megrázó felirata a felsőházhoz” Arad (1939. április 20.), 38. évf. 89. sz. kiadás, 6. o.
- (Szerző nélkül): „A numerus nullust kérték az ügyvédek a kamara közgyűlésén” Függetlenség. Budapest (1944. március 31.), 12. évf. 73. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „A NyuKOSz körlevele miatt istenkáromlásért ítélték el egy nyomdatulajdonost” Esti Kurír. Budapest (1930. május 6.), 8. évf. 102. sz. kiadás, 10. o.
- (Szerző nélkül): „A tanító vásárok...” A Hon. Budapest (1880. április 13.), 18. évf. 91. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „A terézvárosi takarékpénztári részvény-társulat” Budapesti Közlöny. Pest (1869. április 1.), 3. évf. 73. sz. kiadás, 930. o.
- (Szerző nélkül): „A Tharaud-fivérek is megbánták antiszemitizmusukat” Uj Kelet. Kolozsvár (1927. július 19.), 10. évf. 160. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „A Tharaud-fivérek magyar barátja” Literatura. Budapest (1928), 3. évf. 1. sz. kiadás, 10-12. o.
- (Szerző nélkül): „A zsidó tanítók sorsa.” A Hon. Budapest (1875. október 10.), 13. évf. 232. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „A zsidó tanítók sorsa.” Néptanoda. Pécs (1875. július 7.), 13. évf. 152. sz. kiadás, 3. o.
- (Szerző nélkül): „A zsidó-tanító vásárról” A Hon. Budapest (1875. november 12.), 13. évf. 259. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „Alig hétezer pengő az Orczy-ház évi tiszta jövedelme” Uj Nemzedék. Budapest (1927. március 19.), 9. évf. 64. sz. kiadás, 10. o.
- (Szerző nélkül): „Az aradi vértanuk képe” Uj Idők. Budapest (1896. július 5.), 2. évf. 28. sz. kiadás, 17. o.
- (Szerző nélkül): „Az aradi vértanuk” Budapesti Hírlap. Budapest (1896. április 29.), 16. évf. 118. sz. kiadás, 1. o.
- (Szerző nélkül): „Az épületek közbiztonsága” Gazdasági Mérnök. Budapest (1903. december 13.), 50. sz. kiadás, 407. o.
- (Szerző nélkül): „Az M. E. Löwy fia” Pesti Hírlap. Budapest (1897. október 22.), 19. évf. 293. sz. kiadás, 8. o.
- (Szerző nélkül): „Az Orczy templom idejéből IX.” Zsidó Újság. Budapest (1937. szeptember 5.), 13. évf. 35. sz. kiadás, 6. o.
- (Szerző nélkül): „Az Orczy-ház beomlott” Budapesti Napló. Budapest (1903. november 10.), 8. évf. 308. sz. kiadás, 12-13. o.
- (Szerző nélkül): „Az Orczy-ház veszedelme” Magyarország. Budapest (1903. november 11.), 10. évf. 270. sz. kiadás, 12. o.
- (Szerző nélkül): „Az Orczy-házban leszakadt két emelet” Friss Ujság. Budapest (1903. november 10.), 8. évf. 312. sz. kiadás, 1-2. o.
- (Szerző nélkül): „Az Orczy-kávéház tanító-vására” Fővárosi Lapok. Budapest (1876. október 11.), 13. évf. 233. sz. kiadás, 1095. o.
- (Szerző nélkül): „Az udvari posztóraktár” Budapesti Hírlap. Budapest (1897. március 5.), 64. sz. kiadás, 7. o.
- (Szerző nélkül): „Az új szervezet” Egyenlőség. Budapest (1918. november 9.), 37. évf. 45. sz. kiadás, 13. o.
- (Szerző nélkül): „Bedőlt az Orczy-ház” Alkotmány. Budapest (1903. november 10.), 8. évf. 266. sz. kiadás, 9. o.
- (Szerző nélkül): „Búcsú az Orczy-háztól” Pesti Hírlap., 1936. november 6., LVIII. évf. 254. sz. kiadás, 16. o.

- (Szerző nélkül): „Budapesti cipészsegédek önképző- és munkaközvetítő-egylete” Népszava. Budapest (1891. március 27.), 19. évf. 13. sz. kiadás, 7. o.
- (Szerző nélkül): „Egy híres pesti rabbi emléke” Egyenlőség. Budapest (1917. november 17.), 36. évf. 35. sz. kiadás, 12-13. o.
- (Szerző nélkül): „Életmentő rendőr” Nemzet (esti kiadás). Budapest (1887. július 26.), 6. évf. 204. sz. kiadás, 1. o.
- (Szerző nélkül): „Elköltöztek a Tórák az Orczy-házból. Ezerfőnyi tömeg kísérté a Király-utcán át a bezárult templom szent kincseit...” Egyenlőség. Budapest (1937. június 8.), 2. o.
- (Szerző nélkül): „Esti tőzsde” Egyetértés. Budapest (1882. március 15.), 16. évf. 74. sz. kiadás, 3. o.
- (Szerző nélkül): „Fáy Sándor festőművész” Magyar Nemzet. Budapest (1960. szeptember 24.), 16. évf. 227. sz. kiadás, 7. o.
- (Szerző nélkül): „Festetics Leó gróf” Fővárosi Lapok. Budapest (1884. november 18.), 1884/271. sz. kiadás, 1750-1751. o.
- (Szerző nélkül): „Frigyszekrényfüggöny-avatás a Dohány-utcai templomban” Egyenlőség. Budapest (1934. január 13.), 54. évf. 13. sz. kiadás, 18. o.
- (Szerző nélkül): „Furcsa zavarok az Orczy-ház bontása körül” Friss Ujság. Budapest (1937. március 23.), 42. évf. 66. sz. kiadás, 8. o.
- (Szerző nélkül): „Három magyarországi megnyilatkozás a „zsidótörvény“-tervezettel kapcsolatban” Aradi Közlöny. Arad (1939. január 14.), 54. évf. 11. sz. kiadás, szakasz 4. o.
- (Szerző nélkül): „Hirdetmények a földtehermentesítési kárpótlásitőkék kirendelése tárgyában” Budapesti Hírlap Hivatalos Értesítő. Pest (1856. április 29.), 100. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „Híres párbajok” Pesti Napló. Budapest (1899. június 3.), 50. évf. 152. sz. kiadás, 15. o.
- (Szerző nélkül): „II. A budapesti ügyvédek nemzeti pártja” Ügyvédek Lapja. Budapest (1919. december 15.), 36. évf. 17. sz. kiadás, 10. o.
- (Szerző nélkül): „Izraeliták Normális Iskolája” Hazai 's Külföldi Tudósítások. Pest (1814. szeptember 28.), 1814. 1. félév 26. sz. kiadás, 1. o.
- (Szerző nélkül): „Jerome Tharaud újabb nyilatkozata gálai és palesztinai zsidókérdésről” Uj Kelet. Kolozsvár (1937. december 28.), 20. évf. 295. sz. kiadás, 3. o.
- (Szerző nélkül): „Kik a legjobban kereső ügyvédek Budapesten?” Nemzeti Újság., 1932. június 9., 14. évf. 126. sz. kiadás, 6. o.
- (Szerző nélkül): „Ladányi János” Nyomda- és Rokonipar. Budapest (1930. július 15.), 20. évf. 14. sz. kiadás, 5. o.
- (Szerző nélkül): „Lágh Ignác (1812-1864)” Vasárnapi Ujság. Pest (1864. április 24.), 11. év. 17. sz. kiadás, 1-2. o.
- (Szerző nélkül): „Magyarországi szabók szakegyesülete” Népszava. Budapest (1891. október 2.), 19. évf. 40. sz. kiadás, 7. o.
- (Szerző nélkül): „Meghalt Ungár Albert” Magyar Jövő. New York (1945. február 13.), 44. évf. 30. sz. kiadás, 3. o.
- (Szerző nélkül): „Mi lesz az Orczy-ház textileseivel?” Textil-Ipar Újság. Budapest (1936. június 5.), 9. évf. 11. sz. kiadás, 17. o.
- (Szerző nélkül): „Milyen lesz az új Orczy-ház?” Az Est. Budapest (1931. június 12.), 22. évf. 130. sz. kiadás, 4. o.
- (Szerző nélkül): „Nagy házak” Fővárosi Lapok., 1882. december 18., 1. évf. 282. sz. kiadás, 1760. o.
- (Szerző nélkül): „Nagy népcsofódület” Nemzet. Budapest (1886. május 28.), 5. évf. 147. sz. kiadás, 3. o.
- (Szerző nélkül): „Nagy vas- és fémmunkás-gyűlés” Népszava. Budapest (1893. szeptember 15.), 6. o.
- (Szerző nélkül): „Napló” Magyar Nemzet. Budapest (1958. március 14.), 14. évf. 62. sz. kiadás, 8. o.
- (Szerző nélkül): „Népbíróság előtt az ügyvédi kamara elnöke és a nyilasház parancsnoka” Szabadság. Budapest (1945. június 13.), 1. évf. 120. sz. kiadás, 3. o.

- (Szerző nélkül): „Pör az Orczy-ház miatt” Pesti Hírlap. Budapest (1907. október 22.), 29. évf. 250. sz. kiadás, 9-10. o.
- (Szerző nélkül): „Razzia egy kávéházban” Hazánk. Budapest (1902. február 15.), 9. évf. 40. sz. kiadás, 8. o.
- (Szerző nélkül): „Rendőri hírek.” A Hon. Budapest (1881. április 27.), 19. évf. 115. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „Ritka jubileum” Esti Hírlap. Budapest (1957. február 9.), 2. évf. 33. sz. kiadás, 2. o.
- (Szerző nélkül): „Szakmai hírek. Helyiségváltozás” Nyomda- és Rokonipar. Budapest (1934. március 15.), 24. évf. 6. sz. kiadás, 9. o.
- (Szerző nélkül): „Százharminckét esztendőös üzlet” Grafikai Szemle. Budapest (1897. november 20.), 7. év. 11. sz. kiadás, 189. o.
- (Szerző nélkül): „Szerencsétlen esés” Fővárosi Lapok. Pest (1873. március 21.), 10. évf. 66. sz. kiadás, 289-290. o.
- (Szerző nélkül): „Szerencsétlenség az Orczy-házban” Pesti Napló. Budapest (1903. november 10.), 54. évf. 308. sz. kiadás, 10-11. o.
- (Szerző nélkül): „Temetési botrány” Magyarország és a Nagyvilág., 1875. július 25., 11. évf. 30. sz. kiadás, 367. o.
- (Szerző nélkül): „Tisztújítás a Budapesti Ügyvédi Kamarában” Magyarság. Budapest (1941. október 26.), 22. évf. 235. sz. kiadás, 4. o.
- (Szerző nélkül): „Történelmi pillanatok légkörében a százéves Orczy-templom búcsúztatóján.” Zsidó Ujság. Budapest (1937. június 4.), 13. évf. 22. sz. kiadás, 1-3
- (Szerző nélkül): „Visó Márk kitüntetése” Magyar Közlöny. Budapest (1954. október 26.), 580. o.
- (Szerző nélkül): „Visó Márk templomi karénekes búcsúja” Új Élet. Budapest (1958. április 1.), 14. évf. 7. sz. kiadás, 6. o.
- (Szerző nélkül): „Zsidó múzeum” Egyenlőség., 1909. december 12., XXVIII. évf. 48. sz. kiadás, 11. o.
- Aldori Bertalan: „A zsidó tanító-vásárra vonatkozólag” A Hon. Budapest (1877. október 11.), 15. évf. 265. sz. kiadás, 2. o.
- Balázs Ignác: „Törvényszéki csarnok. A nevelő” Budapesti Hírlap. Budapest (1914. január 1.), 34. évf. 1. sz. kiadás, 15. o.
- Ballagi Ernő: „A zsidó társadalom kérdései – Kövess Béla beszéde –” Magyar Zsidók Lapja. Budapest (1939. január 19.), 1. évf. 2. sz. kiadás, 11. o.
- Barát Endre: „Nagy ház – kis zsidók. Képek a lebontásra ítélt Orczy-házból” Egyenlőség. Budapest (1935. június 22.), 55. évf. kiadás, 14. o.
- Bendtnér József: „Budapesti levél. Július 20.” Szegedi Híradó. Szeged (1876. július 30.), 18. évf. 91. sz. kiadás, 2-3. o.
- Benkő Ferenc: „Magyar vendéglő és igazi magyar bor az új zürichi Magyar Házban” Pesti Hírlap. Budapest (1927. április 26.), 49. évf. 93. sz. kiadás, 17. o.
- Bevilaqua Borsody Béla és Pintér Zsuzsi: „Régi pesti kávéházak (fotóval)” Tükör. Budapest (1935. július 1.), 3. évf. 7. sz. kiadás, 40-42. o.
- Bodó Béla és Szabó Vladimír: „Café Orczy” Pesti Napló. Budapest (1936. május 24.), 87. évf. 119. sz. kiadás, 8. o.
- Bródy Sándor: „Az aradi vértanúk” Magyar Hírlap. Budapest (1896. április 29.), 6. évf. 118. sz. kiadás, 1. o.
- Budapesti kir. tvszk: „Orczi ház részvénytársaság, Orczi Haus Aktiengesellschaft, Maison Orczi Sociétés Anonyme, Orczi House Company Limited.” Központi Értesítő. Budapest (1927. június 16.), 52. évf. 24. sz. kiadás, 569. o.
- Büchler Sándor: „A gettótól a szabadságig” Egyenlőség. Budapest (1925. december 5.), 44. évf. 49. sz. kiadás, 10. o.
- Büchler Sándor: „Schwab Löw pesti rabbi I.” Egyenlőség. Budapest (1897. április 30.), 16. évf. 18. sz. kiadás, 18-20. o.
- Cseh Viktor: „Ármányok és viszályok a pesti rabbiszék körül” 28. évf. 101. sz. Egység. (2017. 01), 26-29. o.
- d. i.: „Búcsúzik Pest legöregebb kávéháza” Pesti Hírlap. Budapest (1937. február 7.), 59. évf. 30. sz. kiadás, 6. o.
- Diószeghy Miklós: „Lebontják az Orczy-házat. A régi Pest színei a vén házban, amelyben elpusztíthatatlan a humor” Budapesti Hírlap. Budapest (1929. február 2.), 11. o.

- Dombi Gábor: „Arcok a régi Orczy-házból” Forum Hungaricum. Budapest (2020. július 8.) <http://forumhungaricum.hu/kulturkincs/arcok-a-regi-orczy-hazbol/> [Utolsó elérés: 2024. május 30.]
- dr. b. d.: „Még sok víz fog lefolyni a Dunán, mire lebontásra kerül az Orczy-ház (fotóval)” Friss Ujság. Budapest (1931. 28), 9.
- Elek Artúr: „Az Orczy-ház regénye” A pesti városháza. Budapest (1934. október 15.), 2. évf. 10. sz. kiadás, 8-9. o.
- Eötvös József: „Csődök (522) (Orczy Lajos)” Budapesti Hírlap. Pest (1855. augusztus 9.), 791. sz. kiadás, 2381
- Erki Edit: „Egy pesti bérkaszánya, az Orczy-ház” Népszabadság. Budapest (1998. december 3.), 56. évf. 283. sz. Budapest melléklet kiadás, 50. o.
- Fürst Aladár: „A régi Budapest emlékei a Zsidó Múzeumban (fotókkal)” 23. évf. 5. sz. Múlt és Jövő. (1933. május 1.), 135-138. o.
- Gábor Gyula: „A 70 éves dohányutcai zsidótemplom” Egyenlőség., 1929. szeptember 7., 49. évf. 51. sz. kiadás, 18. o.
- Gadácsy Márton: „A pesti izraeliták elemi tanodája” Életképek. Pest (1846. augusztus 1.), 4. évf. 5. sz. kiadás, 155-159. o.
- Groszmann Zsigmond: „Meisel halálának évfordulójára” Egyenlőség. Budapest (1932. december 3.), 52. évf. 8. sz. kiadás, 8. o.
- Grünwald Fülöp és Fürst Aladár: „Az Országos Magyar Zsidó Múzeum gyarapodása” In: Évkönyv 1933. Budapest (Izraelita Magyar Irodalmi Társulat, 1933), LV., 321–32
- György Aladár: „A zsidó tanítók sorsa” A Hon. Budapest (1875. május 13.), 13. évf. 108. sz. kiadás, 2. o.
- György Aladár: „A zsidó tanítók ügye” Fővárosi Lapok. Budapest (1875. október 9.), 12. évf. 231. sz. kiadás, 1030-1031. o.
- György Aladár: „Az izr. hitközségek elöljáróihoz” A Hon. Budapest (1875. július 14.), 13. évf. 158. sz. kiadás, 2. o.
- H. Kakucska Mária: „Orczy I. Lőrinc levele idősebb fiához, Orczy I. Józsefhez (1784)” Limbus., 2018, 453-458. o. https://epa.oszk.hu/01500/01500/00015/pdf/EPA01500_lymbus_2018_453-458.pdf [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.]
- Háber Samu: „A kántor” Egyenlőség (melléklet). Budapest (1902. október 12.), 21. évf. 41. sz. kiadás, 4-6. o.
- Hatvany Lajos: „Petőfi Pestje” Budapest., 1947. július 1., 3. évf. 7. sz. kiadás, 244-246. o.
- Hazai Tudósítások: „Nádorasszony a zsinagógában” Pest (1837. augusztus 16.), 1837. 2. félév 14. szám kiadás, 1. o.
- Kiss Arnold: „A búcsúzó pap” Egyenlőség. Budapest (1913. 19), 32. évf. 3. sz. kiadás, 7. o.
- Kultsár István: „Egy millió arany és ezüst forint mennyit nyom?” Hasznos mulatságok. Pest (1827), 124.o.
- L. I.: „Így hal meg az Orczy-templom” Ujság. Budapest (1936. június 2.), 4. o.
- L. L.: „Sáron rózsája” Pesti Napló. Budapest (1927. szeptember 11.), 78. évf. 205. sz. kiadás, 8. o.
- Laufer Lajos: „Az iskolai törvény és a zsidó tanítók.” A Hon. Budapest (1872. július 17.), 10. évf. 163. sz. kiadás, 1. o.
- Löffler Henrik: „Búcsúzó az Orczy-háztól I.” Zsidó Újság. Budapest (1937. június 11.), 13. évf. 22. sz. kiadás, 4. o.
- Löwenkopf Kálmán: „Kapunyitás idején” Új Kelet. Tel-Aviv, Izrael (1958. szeptember 5.), 39. évf. 3074. sz. kiadás, 5. o.
- Magyar Elek: „Tizenhét milliárdért vette meg az Orczy-házat Fejér és Dános építési vállalkozó és Magyar Bertalan textilterekeskedő” Magyarország. Budapest (1927. február 8.), 34. évf. 30. sz. kiadás, 7. o.
- Márai Sándor: „Tegnap és Ma. Kapuzárás az Orczy-házban” Pesti Hírlap., 1937. február 7., 59. évf. 40. sz. kiadás, 5. o.
- Marczali Henrik: „Emlékeim, 9. Államférfiak, politikusok” Nyugat. Budapest (1929. szeptember 16.), 22. évf. 18. sz. kiadás <https://epa.oszk.hu/00000/00022/00475/14666.htm> [Utolsó elérés: 2024. május 18.]
- Meteorológiai Intézet: „Hivatalos időjelentés” Pesti Hírlap. Budapest (1937. június 1.), 59. évf. 121. sz. kiadás, 12.
- Mihalik Sándor: „Budafoke története” VI. évf. 21. sz. Városkultúra. (1933. 10), 361-364. o.
- Móricz Zsigmond: „Egy százötven éves kávéház” Az Est. Budapest (1935. június 5.), 26. évf. 127. sz. kiadás, 4. o.

- Mosonyi Ferenc: „A Tharaud-fivérek” 14. évf.1. sz. Korunk (Kolozsvár). (1939. 01), 58-60.
- Nádas Sándor: „Nádas Sándor: A pesti ház, amelyben a legtöbb vicc született, ma csákány alá kerül. Az Azische élete és halála. Orczy-ház.” Lantos Magazin. Budapest (1930. február 1.), 2. évf. 3. sz. kiadás, 237-239. o.
- Nádas Sándor: „Orczy-ház” Pesti Futár. Budapest (1929. február 15.), 22. évf. 4. sz. kiadás, 5-11. o.
- Németh János: „Aradi vértanúk - október hatodika” Élet és Tudomány. Budapest (2013. október 4.), 68. évf. 40. sz. kiadás, 1264-1266. o.
- Orczy-házi kereskedők: „Az Orczy-házi kereskedők panasza” Esti Kurír. Budapest (1938. március 17.), 16. évf. 61. sz. kiadás, 10. o.
- Pálmay Ilka: „Élményeim a színpadon és az életben. Az Orczy-ház, mint névnapi ajándék” Esti Kurír. Budapest (1931. május 13.), 9. évf. 107. sz. kiadás, 7. o.
- Pánczél Lajos: „A halálraítélt Orczy-házban” Ujság. Budapest (1935. június 16.), 25-26. o.
- Pásztor Mihály: „Az Orczy-ház” Magyar Hírlap. Budapest (1931. június 14.), 8.
- Rácz Géza: „»Bölcsőüzlet az egyik oldalon – sírközület a másikon«.” Beszélgetés a halálraítélt Orczy-ház legöregebb lakójával” Esti Kurír. Budapest (1936. november 13.), 14. évf. 261. sz. kiadás, 6. o.
- Rónay Mária: „Város a városban” Magyar Hírlap Vasárnap Melléklet. Budapest (1934. november 25.), 44. évf. 266. sz. kiadás, 25-26. o.
- S. B.: „Hodossy Imre beszámolója (fotóval)” Vasárnapi Ujság. Budapest (1904. október 2.), 50. évf. 40. sz. kiadás, 681-682. o.
- Szabó János: „A budapesti Orczy-ház egy részének beomlása és a „Párisi nagy áruház” égése” Építő Ipar. Budapest (1904. január 3.), 28. évf. 1. sz. kiadás, 3-5. o.
- Székely Ferenc: „Székely Ferenc programja” Egyenlőség. Budapest (1919. március 15.), 38. évf. 11. sz. kiadás, 4-5. o.
- Tharaud János és Tharaud Jeromos: „Ha Izrael a király (A sorozat első része). III. fejezet. Az Orczy-ház.” Napkelet. Budapest (1924. május 1.), 2. évf. 5. szám kiadás, 448-454. o.
- Thorma János: „Az aradi vértanúk kivégzése - az eredeti festmény” Vasárnapi Ujság. Budapest (1899. október 8.), 46. évf. 41. sz. kiadás, 694-695. o.
- Vajda Péter: „Keleti virág Pesten” Hasznos multságok. Pest (1833. február 27.), 1833. 17. szám kiadás, 130-133.
- Várad Antal: „Egy régi ház” Az Ujság. Budapest (1918. június 15.), 16. évf. 141. sz. kiadás, 1-3. o.
- Vasárnapi Ujság: „Az ügyvédi kamara” Vasárnapi Ujság. Budapest (1878. március 31.), 25. évf. 13. sz. kiadás, 208. o.
- Vasárnapi Ujság: „Jövedelmező budapesti házak” Vasárnapi Ujság. Budapest (1875. január 24.), 4.sz. kiadás, 61. o.
- Vörösmarty Mihály: „Chorális énekek” Tudományos Gyűjtemény. Pest (1832), 16. évf. 7. sz. kiadás, 10-11. o.

EGYÉB ADATFORRÁSOK

- „A kommün idején megkeresztelkedett zsidók névsora”: In: A népbiztosok futása a frontról, és még sok szenzációs leleplezés a kommün napjaiból. Szerk.: Szerényi Simon. Budapest (Káta Albert), 21-25. o.
- „Orczy-Ház Rt.”: In: Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompasz 1925-26. évre. Szerk.: Kallós János. Budapest (Pesti Tőzsde, 1926), 2., 861. o.
- Fővárosi Szabó Ervin Könyvtár: Budapesti Czim- és Lakásjegyzék 1880-1928. Budapest (Arcanum Adatbázis Kft., 1928), 29. évf. https://library.hungaricana.hu/hu/collection/fszek_budapesti_czim_es_lakasjegyzek/ [Utolsó elérés: 2021. január 20.]
- M. Kir. KSH: „Nyugállományú Katonatisztek Országos Szövetsége.” In: Magyarország tisztí cím- és névtára. Budapest (M. Kir. Központi Statisztikai Hivatal, 1929), 40., 441. o.

- Magyar Országgyűlés: „1869. évi XII. törvénycikk az 1868:VII. törvénycikk bővítése, illetőleg módosítása iránt” (MKOGY - Wolters Kluver, 1869) <https://net.jogtar.hu/ezer-ev-torveny?docid=86900012.TV&searchUrl=/ezer-ev-torvenyei%3Fpagenum%3D28> [Utolsó elérés: 2026. június 13.]
- Magyar-olasz bank részvénytársaság (vezetőség): In: Nagy Magyar Compass 1925-1926. Szerk.: della Vedella Mihály. L. évfolyam Budapest (Dr. Galánthai Nagy Sándor örökösei kiadása, 1926), I. kötet, Budapest, 157. o.
- Nagy Magyar Compass: „Helvétia építő és ingatlan rt. (1936)” In: Nagy Magyar Compass 1936-1937. 60. évf. Budapest (Dr. Galánthai Nagy Sándor örökösei kiadása, 1936), 2. kötet, 145. o.
- Schmall Lajos: Buda-Pest utcái és terei. Budapest (Budapest Székesfőváros Házinyomdája, 1906)
- Sturm Albert: „Hodossy Imre, Sárosmegye, Kis-Szeben kerület” Sturm Albert In: Országgyűlési almanach 1892–1897. Budapest (1892), 234. o.
- Szinnyei József: „Festetics Leó” In: Magyar írók élete és munkái. (Hornýánszky Viktor Könyvkereskedése, 1894), III. kötet, 449. o.
- Toldy József: „Az Orczy-kert tulajdonjogáról” 2. évf.39. sz. Fővárosi Közlöny. (1891. április 24.), 1-2.o.

NAGYOBB TANULMÁNYOK

- B. Gál Edit: „Az Orczy-család társadalmi és gazdasági felemelkedése a 18. században és a 19. század első felében” In: Mátrai Tanulmányok. Gyöngyös (Mátra Múzeum, 1993), 9-26. o.
- Bácskai Vera: „A pesti zsidóság a 19. század első felében” 3. évf.2. (8) sz. Budapesti Negyed. (1995) <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/bacsikai.htm> [Utolsó elérés: 2025. február 7.]
- Bierbauer Virgil: „Pesti építőmesterek munkássága 1809-1847” In: *Tanulmányok Budapest Múltjából*. I. Budapest (Budapest Székesfőváros, 1932), 76-98. o.
- Blau Lajos: „Meisel W. A. élete és működése” 1891. 2. szám *Magyar Zsidó Szemle.*, 1891, 123.
- Csorba László: „Jákob háza, Izrael sátra. Kultikus terek a Dohány utcában és környékén” 3. évf.2. sz. (8.) Budapesti Negyed – Zsidók Budapesten. (1995), 41-56. o. <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00007/csorba.htm> [Utolsó elérés: 2025. február 7.]
- Gajáry István: „A pesti Hupf-Mayerhoffer család. — A társadalmi átrétegződés egy tipikus esete a 18-19. században” In: Rendi társadalom — polgári társadalom 1. Társadalomtörténeti módszerek és forrástípusok. Adatok, források és tanulmányok a Nógrád megyei levéltárból 15. Salgótarján (Nógrád Megyei Levéltár, 1987)
- Groszmann Zsigmond: „A magyar zsidók a XIX. század közepén (1917)” 2. köt. In: Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai. A zsidó XIX. Század. I. Budapest (Infopoly Alapítvány, 2021), 1., 81-179. o.
- Groszmann Zsigmond: „A pesti kultusztemplom kántorai (1940)” 2. köt. In: Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 2. A zsidó XIX. század 2 Budapest (Infopoly Alapítvány, 2021), 2. kötet, 294-296. o.
- Groszmann Zsigmond: „A pesti zsidóság vezetői (1939)” 2. köt. In: Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 2. A zsidó XIX. század 2 Budapest (Infopoly Alapítvány, 2021), 2. kötet, 285-291. o.
- Groszmann Zsigmond: „A pesti zsinagóga (1915)” In: Groszmann Zsigmond válogatott történeti tanulmányai. A zsidó XIX. század. I. Budapest (Infopoly Alapítvány, 2021), I., 31-38. o.
- Groszmann Zsigmond: „Az Orczy-ház történetéből: a modernnek temploma (1937)” 2. köt. In: Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 2. A zsidó XIX. század 2 Budapest (Infopoly Alapítvány, 2021), 2. kötet, 245–47
- Groszmann Zsigmond: „Dr. Meisel Farkas Alajos (1915)” 2. köt. In: Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 2. A zsidó XIX. század 2 Budapest (Infopoly Alapítvány, 2021), 2. kötet, 43-49. o.

- Groszmann Zsigmond: „Meisel pesti főrabbi kora” In: *Az Izr. Magyar Irodalmi Társulat (IMIT) Évkönyve, 1933.* (IMIT, 1933), 100-113. o.
- Hegedüs Loránt: „Bank az iparban. Magyar gyapjúárú-, katonaposztó- és takarógyár Rt.” In: *A Pesti Magyar Kereskedelmi Bank keletkezésének és fenállásának története.* Budapest (Athenaeum Irodalmi és Nyomdai Rt., 1917), 2. kötet, 284-285. o.
- Kaposi Zoltán: „Gazdasági változások Széchenyi István gróf Zala vármegyei birtokain (1814–1860)” 11.1 Közép-Európai Közlemények. (2018), 138–53 <https://ojs.bibl.u-szeged.hu/index.php/vikekkek/article/view/12475>
- Kiss József: „Budapest VIII. kerület Orczy- kert - Kerttörténeti feldolgozás” <https://docplayer.hu/1256452-Budapest-viii-kerulet-orczy-kert-kerttorteneti-feldolgozas.html>
- Klein Rudolf: „Keresztények számára már érthető, zsidók számára még emészthető” *Budapesti Negyed.* Budapest (1994), 2. évf. 2. sz. kiadás <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00004/klein.htm> [Utolsó elérés: 2025. február 6.]
- Komoróczy Géza: „Várostérkép, héber betűkből” In: *Ami látható, és ami láthatatlan.* Budapest (Erzsébetváros Polgármesteri Hivatala, 2013), 11-36. o.
- Kovács M. Mária: „Ügyvédek az árral szemben / Antiszemita és liberális ellenállás. Antiszemizmus a Horthy korszakban” 1985/2-3 *Medvetánc.* (1985), 91-97. o.
- Mandl Bernát: „A magyarországi zsidóiskolák állapota a XIX. században” *IMIT Évkönyv 1909.* Budapest (1909), 167-199. o.
- Mányai Csaba és Szelke László: „Fejezetek a Gresham-palota történetéből” 133. évf.3. *Századok.* (1999), 593-634. o.
- Nagy Lajos: „A Terézváros kialakulása” In: *Tanulmányok Budapest múltjából XI.* Budapest várostörténeti monográfiái Budapest (Budapest Főváros Tanácsa Végrehajtó Bizottsága, 1956), XI, 97-126. o. http://epa.niif.hu/02100/02120/00011/pdf/ORSZ_BPTM_TBM_11_097.pdf [Utolsó elérés: 2023. február 25.]
- Perczel Olivér: „Adalékok a Párizsi Nagy Áruház tűzkatasztrófájának történetéhez (1903. augusztus 24.)” 2012.2. sz., Fons. (2012), 237-276. o.
- Sárközi Máttyás: „A Király utcán végestelen-végig” Holmi. Budapest (2005. szeptember), 17. évf. 9. sz. kiadás, 1071-1083. o. https://epa.oszk.hu/01000/01050/00021/pdf/holmi_18_09_2005_1069-1083.pdf [Utolsó elérés: 2021. január 20.]
- Szalai Anna: „Hagyomány és újítás a pesti zsidónegyed közösségi életében az 1830-as években, Kaczér Illés Zsidó legendá-jában” 12. évf.4. sz. (46. kötet) *Társasélet Pesten és Budán.* Budapesti Negyed (2004) <https://epa.oszk.hu/00000/00003/00033/szalai.html> [Utolsó elérés: 2023. december 13.]
- Ujvári Péter: „Székely Ferenc” *Magyar Zsidó Lexikon.* Budapest (1929), 833. <http://www.elib.hu/04000/04093/html/0841.html> [Utolsó elérés: 2021. február 13.]
- Vízkeletyné Ecsédy Judit: „A Trattnerék Magyarországon” 135. évf.2. Magyar Könyvszemle. (2019. december 19.), 173–89, doi:10.17167/mksz.2019.2.173-189
- Zádor Anna: „A magyarországi klasszicizmus építészetének története. Kisebb pesti mesterek” In: *A klasszicizmus építésze Magyarországon.* Budapest (MTA, 1943)
- Zászkaliczky Péter: „Mária Dorottya nádorné – a gyülekezet tagja és patrónusa” In: *Oltalom a zivatarban.* (Pesti Evangélikus Egyház Deák téri Egyházközség, 2011), 33-38. o.
- Zoboki Gábor, Turi Zoltán, Oláh Éva, Csiszér András, Kulinyi Dániel, Szabó Gábor, Győre Viola, Zámbó Nóra, Fatsar Kristóf és Klagyivik Mária: „Kerttörténeti tudományos dokumentáció és örökségvédelmi helyszíni feltárás, szakvélemény, I. kötet” (POLLEO Tájépítészeti és Műemlék-helyreállítási Betéti Társaság. & Zoboki - Demeter és Társai Építész Iroda KFT, 2013) https://ludovika-campus.uni-nke.hu/document/ludovika-campus-hu/kert-torteneti-tudomanyos-dokumentacio-i_-kotet.original.pdf [Utolsó elérés: 2023. október 1.]

KÖNYVEK

- Bevilaqua Borsody Béla és Mazsáry Béla: Pest-Budai kávéházak I-II. 2. köt. Budapest (Athenaeum, 1935)
- Buza Péter: Pest-budai történetek. Budapest (Idegenforgalmi Propaganda és Kiadó Vállalat, é.n.)
- Büchler Sándor: A zsidók története Budapesten a legrégebb időktől 1867-ig. 1901. kiad. Budapest (Israelita Magyar Irodalmi Társulat, 1901)
- Clair Vilmos: A párbaj története. Nevezetes párbajok. Budapest (Osiris Kiadó, 2002)
- Évkönyv, 1911.: Szerk.: Bánóczi József. Budapest (Israelita Magyar Irodalmi Társulat, 1911)
- Fekete Nagy Antal: „Az Orczy család levéltára” In: Levéltári leltárak. Budapest (Levéltárak Országos Központja, 1959), 9.
- Frojimovics Kinga, Pusztai Viktória, Strbik Andrea és Komoróczy Géza: A zsidó Budapest: emlékek, szertartások, történelem. Budapest (Budapest Főváros Önkormányzata Főpolgármesteri Hivatal, MTA Judaisztikai Kutatócsoport, 1995)
- Gelléri Mór: A magyar ipar úttörői. Budapest (Dobrowsky és Franke, 1887)
- Groszmann Zsigmond: Groszmann Zsigmond válogatott történeti írásai 1-2. 2 köt. Szerk.: Dombi Gábor. A zsidó XIX. század I-II. Budapest (Infopoly Alapítvány, 2021) <https://infopoly.info/category/zsidó-19-század-könyvek/> [Utolsó elérés: 2024. április 6.]
- Kaczér Illés: Három a csillag. Tel-Aviv, Izrael (Új Kelet Nyomdája, 1955. 1956)
- Kóbor Tamás: Ki a gettóból. Budapest (Béta, 1930)
- Komoróczy Géza: A zsidók története Magyarországon II. 1849-től a jelenkorig. Pozsony (Kalligram Kiadó, 2012), II.
- Korein Dezső: Szombat-Almanach az 5688. évre. Budapest (Somré Sabosz Bizottság, 1927)
- Mihók-féle Magyar Compass 1908-1909. Pénzügyi és kereskedelmi évkönyv.: 36. évf. Budapest (Stephaneum nyomda, 1908), 1. köt.
- Monte Dégó Albert Ferenc: Közhasznú Honi Vezér - gazdasági, házi és tiszti kalendárium, 1843. esztendőre. Pest (Landerer és Heckenast, 1843)
- P. Brestyánszky Ilona: Budapest zsinagógái. Budapest (Cicero Könyvkiadó, 1999)
- Pásztor Mihály: A százötven éves Lipótváros. Budapesti Statisztikai Közlemények 93/4 Budapest (Budapest Székesfőváros Statisztikai Hivatala, 1940)
- Radnóti József: Pesti pénzligarchák. Budapest (May János nyomdai Műintézet, 1929)
- Tharaud Jean és Tharaud Jerome: A kereszt árnyéka. Ford.: Eckhardt Sándor. Budapest (Pallas Irodalmi és Nyomdai Részvénytársaság, 1921)
- Tharaud Jean és Tharaud Jerome: Dingley, a híres-neves író. Ford.: Fehér Sándor. Budapest (Athenaeum, 1916)
- Tharaud Jean és Tharaud Jerome: Zsidó uralom Magyarországon. Ford.: Mónus Áron. Hódmezővásárhely (Interseas Editions, 2003)
- Vámbéry Ármin: Küzdelmeim. Budapest (Franklin Társulat, 1905) <https://mek.oszk.hu/03900/03975/html/> [Utolsó elérés: 2024. május 4.]
- Zádor Anna: Pollack Mihály. Budapest (Akadémiai Kiadó, 1960)

ONLINE FORRÁSOK

- (Szerző nélkül): „I. Ferenc pénzürendszere és átváltások” Ártörténet., 2019. június 9. <https://artortenet.hu/i-ferenc-penzrendszere-es-atvaltasok/> [Utolsó elérés: 2020. december 20.]

- (Szerző nélkül): „Latin Monetáris Unió” Wikipédia., 2022. május 19.
https://hu.wikipedia.org/wiki/Latin_Monet%C3%A1ris_Uni%C3%B3 [Utolsó elérés: 2024. június 13.]
- „Az egykori Orczy kastély”: <https://tarnaors.hu/oldal/a-volt-orczy-kastely> <http://tarnaors.hu/request.php?84> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]
- „Az Orczy kastély végzete”: <https://tarnaors.hu/oldal/a-volt-orczy-kastely> <http://tarnaors.hu/request.php?86> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]
- „Paupera Ferenc”: In: Magyar Életrajzi Lexikon. Szerk.: Kenyeres Ágnes. Budapest (Akadémiai Kiadó, 1969), 2. KÖT.
<https://mek.oszk.hu/00300/00355/html/ABC11587/11949.htm> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.]
- Állambiztonsági Szolgálatok Történeti Levéltára: „Kövess Béla bűnügye” Jeltelenül. A politikai megtorlások során életüket veszített személyek (1945-1967). <https://www.jeltelenul.hu/kovess-bela-bunugye> [Utolsó elérés: 2023. október 22.]
- Bányai Viktória: „Tóratekercsek sírköve a Csörsz utcai temetőben” online Szombat. (2018. július 6.)
<https://www.szombat.org/kultura-muveszetek/toratekercsek-sirkove-a-csorsz-utcai-temetoben> [Utolsó elérés: 2021. augusztus 14.]
- Danyi Pál: „Az aranystandard és a Latin Érmeunió” Ártörténet., 2019. január 16. <https://artortenet.hu/az-aranystandard-es-a-latin-ermeunio/> [Utolsó elérés: 2024. június 13.]
- Faragó Zoltán: „Lerombolhatatlan az Orczy-örökség” Hatvan Online., 2015. szeptember 27.
https://m.hatvanonline.hu/hir/Lerombolhatatlan_az_Orczyorokseg/0/7/8272 [Utolsó elérés: 2023. augusztus 13.]
- Gottdank Tibor: „Dinasztiák: Fejér és Dános – sógorok, a nagy magyar építők” Építészfórum., 2020. június 9.
<https://epiteszforum.hu/dinasztiak-fejer-es-danos--sogorok-a-nagy-magyar-epitok-> [Utolsó elérés: 2023. október 23.]
- Hegedüs Géza: „Orczy Lőrinc” A magyar irodalom arcképcsarnoka. (Országos Széchényi Könyvtár, 1991)
<https://mek.oszk.hu/01100/01149/html/orczy.htm> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 16.]
- J. S. A.: „Magyar kráterek a Vénuszon” Csillagászati hírportál., 2004. április 22.
<https://www.csillagaszat.hu/csilltort/magyar-csillagaszattortenet/magyar-altalanos/magyar-kraterek-a-venuszon/>
- Jamrik Levente: „A Nákó-ház” Urbface. <http://urbface.com/budapest/a-nako-haz> [Utolsó elérés: 2019. május 10.]
- Kozák Péter: „Bajor Gizi” Névpont., 2023 <https://www.nevpont.hu/palyakep/bajor-gizi-06d5a> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.]
- Orczy Anna Katolikus Általános Iskola és Óvoda: „Névadónk” Orczy Anna Katolikus Általános Iskola és Óvoda.
<https://orczy-fegyvernek.hu/new/nevadonk/> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 29.]
- Országgh László: „Fegyvernek (Orczy Antal)” Kárpát-medencei Kultúrpajta és Tündérvár Hálózat., 2023
<https://tunderpajta.kultura.hu/helyszin/fegyvernek> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 29.]
- Szibler Gábor: „Telekessy István (képpel)” Nádasdy Ferenc Múzeum, Sárvár., 2013 <https://nadasdymuzeum.hu/telekessy-istvan-2013-04-15> [Utolsó elérés: 2024. június 8.]
- Tarnaörs község honlapja: „Tarnaörs története a XX.század elejétől napjainkig” Tarnaörs község hivatalos honlapja.
<https://tarnaors.hu/oldal/tarnaors-tortenete-a-xx-szazad-elejetol-napjainkig> [Utolsó elérés: 2023. augusztus 23.]
- Tőry Klára: „Egy fényképészdinasztia közel százéves története – A Strelisky-műterem: Strelisky Lipót és Sándor” Punkt Online., 1923. július 30. <https://punkt.hu/2023/07/30/egy-fenykepesszdinasztia-kozel-szazeves-tortenete-a-strelisky-muterem-strelisky-lipot-es-sandor/> [Utolsó elérés: 2023. december 16.]
- Ujvári Péter: „Székely Ferenc” Magyar Zsidó Lexikon. Budapest (1929), 833.
<http://www.elib.hu/04000/04093/html/0841.html> [Utolsó elérés: 2021. február 13.]

Vincze Miklós: „A két világháború közt sugárúttal fűrták volna át a Zsidónegyedet” 24.hu. Budapest (2017. november 24.) <https://24.hu/kultura/2017/11/24/a-ket-vilaghaboru-kozt-sugaruttal-furtak-volna-at-a-zsidonegyedet/> [Utolsó elérés: 2024. június 12.]

Wikipédia: „Bogyó Samu” Wikipédia., 2009 https://hu.wikipedia.org/wiki/Bogy%C3%B3_Samu [Utolsó elérés: 2023. október 23.]

Wikipédia: „Donat Johann Heißler von Heitersheim” Wikipédia., 2015 https://hu.wikipedia.org/wiki/Donat_Johann_Hei%C3%9Fler_von_Heitersheim [Utolsó elérés: 2023. november 15.]

Wikipédia: „Festetics Leó” Wikipédia., 2022 https://hu.wikipedia.org/wiki/Festetics_Le%C3%B3 [Utolsó elérés: 2023. november 1.]

HIRDETÉSEK

(Szerző nélkül): „Az aradi vértanuk nagy képe. (hirdetés)” *Uj Idők*. Budapest (1896. május 3.), 2. évf. 19. sz. kiadás, 460. o.

(Szerző nélkül): „Házlebontás! Orczy-ház. (hirdetés)” *Friss Ujság*. Budapest (1937. május 2.), 19. o.

(Szerző nélkül): „Meghívó. Munkásképző Egylet rendezvénye (hirdetés)” *Népszava*. Budapest (1895. december 21.), 23. évf. 169. sz. kiadás, 1. o.

(Szerző nélkül): „Pest-terézvárosi takarékpénztár (hirdetés, 1872)” *A Hon*. Pest (1872. május 16.), 10. évf. 113. sz. kiadás, 5. o.

(Szerző nélkül): „Pótimaház (hirdetés)” *Pesti Hírlap*. Budapest (1896. augusztus 30.), 18. évf. 238. sz. kiadás, 27. o.

(Szerző nélkül): „Székely Ferenc gyászjelentés” (Pesti Izraelita Hitközség, 1936. április 15.), OSZK Kisnyomtatványtár Gyászjelentések <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/662168#> [Utolsó elérés: 2021. február 11.]

„Semsey Pál gyászjelentése”: (Országos Széchényi Könyvtár, 1873) <https://dspace.oszk.hu/handle/20.500.12346/539388#> [Utolsó elérés: 2024. május 18.]

Boros és Kohn hirdetés: „Boros és Kohn sírkőraktára” *Múlt és Jövő*. Budapest (1914. április 1.), 4. évf. 4. sz. kiadás, 231. o.

Der isr. Kultus-Vorstand: „Templomi kellékek eladása (hirdetés)” *Pester Lloyd*. Pest (1860. január 29.), 7. évf. 24. sz. kiadás, 4. o.

Elkán Gyula: *Elkán Gyula szűcs szőrményáruháza (reklámfüzet)*. Budapest (Légrády Testvérek, 1918)

Fleischmann M. és Abeles S.: „Elolvasása kéretik! (hirdetés: Kultusztemplom kiadása)” *Pesti Napló*. Pest (1860. április 18.), 11. évf. 3056. sz. kiadás

Holländer W. (Wolf): „Holländer W. hirdetés” *Pesti Hírlap*. Pest (1846. szeptember 13.), 178. o.

Kulka Adolf: „Koscher vendéglőmet Károly körút 19. szám alatt (hirdetés)” *Pesti Hírlap*. Budapest (1908. március 1.), 30. évf. 54. sz. kiadás, 22. o.

Landau Lénárd: „Figura-rajzolás, és Kép-faragás’ Oskolája. (Hirdetés)” *Hazai, ’s Külföldi Tudósítások*. Pest (1828. november 5.), szakasz Hírdetések a’ Hazai, ’s Külföldi Tudósításokhoz (37), 1

Pest-terézvárosi takarékpénztár: „Pest-terézvárosi takarékpénztár (hirdetés)” *Budapesti Közlöny*. Pest (1869. július 9.), 3. évf. 154. sz. kiadás, 2168. o.

Strasser Kávéház: „Bőrösök a Strasser Kávéházban (hirdetés)” *Magyar Bőripar*. Budapest (1895. június 20.), 2. évf. 18. sz. kiadás, 165. o.

Szabolcsi Izidor: „Csődtömeg eladás! (hirdetés)” *Egyenlőség*. Budapest (1898. március 27.), 17. évf. 13. sz. kiadás, 16. o.

Visó Márkné: „Hatvanöt évvel ezelőtt (hirdetés)” *Egyenlőség*. Budapest (1938. január 27.), 58. évf. 4. sz. kiadás, 15. o.

Visó Márkné: „Visó Márkné hirdetése” *Múlt és Jövő*. Budapest (1914. március 1.), 4. évf. 3. sz. kiadás, 174. o.

Wassermann Jónás és Grünwald Mór: „Wassermann - Grünwald hirdetés” *Budapesti Hírlap*., 1893. november 1., 17. o.

Wassermann Jónás: „Előleges jelentés! (1. hirdetés)” *Bolond Istók*. Budapest (1889. augusztus 25.), 12. évf. 34. sz. kiadás, 11. o.

Wassermann Jónás: „Jelentés (hirdetés)” *Pesti Napló*. Budapest (1891. január 18.), 42. évf. 18. sz. kiadás, 3. o.

Wassermann Jónás: „Megnyitási jelentés (2. hirdetés)” *Bolond Istók*. Budapest (1889. szeptember 1.), 12. évf. 35. sz. kiadás, 11. o.

Werner Henrik: „Werner Adolf utóda (hirdetés)” *Egyenlőség*. Budapest (1928. április 9.), 48. évfolyam, 13-14. sz. kiadás, 26. o.

KÉPEK ÉS FORRÁSAIK

(Szerző nélkül): „Az Orczy-ház helyére tervezett nagy üzletház” *Színházi Élet*. Budapest (1930. január 19.), 20. évf., 4. sz. kiadás, 111. o.

(Szerző nélkül): „Az Orczy-házi templom zárszerkezete”: (MILEV) <https://collections.milev.hu/items/show/37472> [Utolsó elérés: 2023. november 13.]

(Szerző nélkül): „Der feine Moritzl” Borsszem Jankó. Pest (1869. március 21.), 2. évf. 64.sz. kiadás, 122. o.

(Szerző nélkül): „Ernest és Charles Tharaud, jeles francia író” Magyarország régibb őszinte barátai (fénykép)” *Képes Krónika*. Budapest (1920. július 27.), 2. évf. 30. sz. kiadás, 828. o.

(Szerző nélkül): „Hodossy Imre (arckép)” *Vasárnapi Ujság*. Budapest (1880. március 14.), 27. évf. 11. sz. kiadás, 1. o.

(Szerző nélkül): „Jakobovics Fülöp portréja”: (MILEV) <https://collections.milev.hu/exhibits/show/rosenthal/jakobovics> [Utolsó elérés: 2024. április 14.]

(Szerző nélkül): „Karl Ed. Denhof (Denhof Ede Károly)”: (MILEV) <https://collections.milev.hu/items/show/30114> [Utolsó elérés: 2023. december 13.]

(Szerző nélkül): „Oromdís az Orczy-házon (képalírás)” *Magyarság Képes Melléklete*. Budapest (1927. október 27.), 9.

(Szerző nélkül): „Parokhet”: (MILEV) <https://collections.milev.hu/exhibits/show/rosenthal/parokhet> [Utolsó elérés: 2023. november 26.]

(Szerző nélkül): „Wassermann Jónás kávé portréja, Budapest, 1800-as évek vége” *Mandadb.hu*. https://mandadb.hu/tetel/550935/Wassermann_Jonas_kaves_portreja_Budapest_1800as_evek_vege [Utolsó elérés: 2024. május 7.]

(Szerző nélkül): Zsidó tanító vásár (kép)” *Bolond Miksa*. Budapest (1875. november 7.), 16. évf. 45. sz. kiadás, 239. o.

(Szerző nélkül): Wikipédia: „Mária Dorottya württembergi hercegnő” *Mária Dorottya württembergi hercegnő*. https://hu.wikipedia.org/wiki/M%C3%A1ria_Dorottya_w%C3%BCrttembergi_hercegn%C5%91 [Utolsó elérés: 2023. december 14.]

Bodó Béla és Szabó Vladimír: „Café Orczy” *Pesti Napló*. Budapest (1936. május 24.), 87. évf. 119. sz. kiadás, 8. o.

Cenner Mihály: „Az OMIKE Művészakció II.” *Operaélet*. Budapest (1996. november 1.), 5. évf. 5. sz. kiadás, 29. o.

Hankel Frederic és Worms: „Action de grace dans le temple israelite de Pesth A l’occasion de l’ordonnance conferant aux juifs autrichiens le droit de posseder des proprietes foncieres” *L’Illustration*., 1860. március 10., 1. o.

<http://www.labibliothequedusouvenir.com/1860/l-illustration-1860-n-889-le-temple-israelite-de-pesth/produit-96-11061.html> [Utolsó elérés: 2021. augusztus 16.]

Magyar Kereskedelmi és Vendéglátóipari Múzeum: „19. századi kávé edények, Orczy Kávéház” Magyar Nemzeti Digitális Archívum (Manda). https://mandadb.hu/tetel/648906/19_szazadi_kaves_edenyek_Orczy_Kavehaz [Utolsó elérés: 2023. november 26.]

Mansfeld Johann Georg: Generális Bárá Orczy Lőrincz., 1815, Magyar Nemzeti Múzeum <https://gyujtemenyek.mnm.hu/record/-/record/MNMMUSEUM2341725> [Utolsó elérés: 2024. június 8.]

Markó Miklós: „Régi farsangi emlékek (képpel)” Ország-Világ. Budapest (1919. január 5.), 40. évf. 2. sz. kiadás, 20. o.
Reich Ignaz: „Barnay Ignac (képpel)” Beth-El Ehrentempel verdienter ungarischer Israeliten., 1868, III. kötet, 1. fejelet, 135-143. o.

Rosenthal Móritz: A pesti zsinagóga. Jisrael könyörgései egész évre. Pozsony (Korn Fülöp, 1841)

Strohmeyer J. A.: „Az izraeliták temploma Pesten (Orczy ház)” (MILEV, 1833) <https://collections.milev.hu/items/show/32445> [Utolsó elérés: 2023. december 13.]

Szibler Gábor: „Telekessy István (képpel)” Nádasdy Ferenc Múzeum, Sárvár., 2013 <https://nadasdymuzeum.hu/telekessy-istvan-2013-04-15> [Utolsó elérés: 2024. június 8.]

Vasquez Carl: „Az Ürményi-ház az új piacon” Budapest (Budapest-képtár, FSZEK, 1837), Budapest-képtár, FSZEK <https://foto.fsze.hu/dsr/access/93ed1e11-793f-442e-99bf-3cca9fd94eb9> [Utolsó elérés: 2024. január 1.]

Vasquez Carl: „Nákó-ház a kirakodó révpárt mellett” Budapest (Budapest-képtár, FSZEK, 1837), Budapest-képtár, FSZEK <https://foto.fsze.hu/dsr/access/dbb98fa1-b0a9-47be-886a-e1c4ae50db5f> [Utolsó elérés: 2024. január 1.]

Wikipédia: „Thorma János painter” Fáj:Thorma János painter., 2021 https://hu.m.wikipedia.org/wiki/F%C3%A1jl:Thorma_J%C3%A1nos_painter_%281870-1937.12.05%29.jpg [Utolsó elérés: 2024. június 8.]

KOTTA

Festetics Leó: „»Kedusche« Israelitischer Chor für Sopran, Alt, Tenor & Basso. Partitura 1 Zsidó szöveggel Sopran 1 Német szöveggel von Graf Leo Festetics” Pest (é.n.), Országos Széchényi Könyvtár Zeneműtár, Ms. Mus. 1324 <https://nektar.oszk.hu/hu/manifestation/2694762> [Utolsó elérés: 2023. október 28.]

TÉRKÉPEK

(Szerző nélkül): „Umgebungen von Pesth zum Lager im Jahre 1820. [Budapest térképeinek katalógusa 63a]” Budapest térképeinek katalógusa Budapest (BFL), Budapest Főváros Levéltára <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/67/> [Utolsó elérés: 2024. június 12.]

Balla Antal: „Pest belterületének kataszteri térképe, 1785. Mappa Specialis Intravillani Fundorum Interioris Urbis, ac extra Moenialium circa cursum danubii situatorum, nec non Suburbiorum” Budapest térképeinek katalógusa 50 Budapest (Rohn A., 1752), Budapest Főváros Levéltára, BFL XV.16.b.221/1 <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/849/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShCRkxUZXRjZXB0YXJlYWVvYXJhHktMikgMTc4NSJ9> [Utolsó elérés: 2026. június 12.]

- Halácsy Sándor: „Sz. kir. Pest városa beltelkeinek térképe. A legújabb háromszögelési felmérés alapján szerkesztette...” Budapest térképeinek katalógusa Budapest (1872), Budapest Főváros Levéltára <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/925/view/?pg=6&bbox=-2549%2C-7030%2C11049%2C-96> [Utolsó elérés: 2024. június 12.]
- Mattl mérnökkari kapitány: „Pest-Buda és környékének áttekintő történeti térképe. Pest városának határa, Mattl mérnökkari Kapitány 1752 diki térképe nyomán” Budapest térképeinek katalógusa 50 Budapest (Rohn A., 1752), BFL, BFL XV.16.d.241/19; <https://maps.hungaricana.hu/hu/BFLTerkeptar/51/?list=eyJxdWVyeSI6ICJISUVSPShCRkxUZXRjZXB0YXJlYWVvYXJjaHktMikifQ> [Utolsó elérés: 2025. január 28.]

IDEGENNYELVŰ FORRÁSOK

- (Szerző nélkül): „A zsidó iskoláról” Vereinigte Ofner-Pester Zeitung. Pesth (1814. szeptember 18.), 15. évf. 75. sz. kiadás, 857-858. o.
- Addressbuch der Königlichen Frey-Stadt Pesth 1815.: Pesth (Lehrer, Eggenberger und Müller, 1815)
- Blaskovits Alexander: „Pester Israeliten betreffend” In: Pester und Ofner Wegweiser Kalender für 1839. Pest (Alex. Blaskovits, 1838. október 30.), 130–32
- Derfiňák Patrik: „Imrich Hodossy, zabudnutý právnik a politik zo Šariša” In: Mestá na sneme [print] : ochrana mestských záujmov v období stavovského a občianskeho parlamentarizmu : városi érdekvédelem a rendi és polgári parlamentarizmus időszakában. Prešov (Vydavateľstvo Prešovskej Univerzity, 2016), 293-309. o.
- Encyclopedea Judaica: „Brod, Dovidl (Strelisker, David; 1783–1848)” Encyclopedea Judaica 4. köt. (Thomson Gale – Keter, 2007), 192. o.
- Fink Iris: „Budapester Orpheumgesellschaft (fotó)” Österreichischen Kabarettarchivs., 2023. június 7. <https://www.kabarettarchiv.at/Biografie-Budapester-Orpheumgesellschaft> [Utolsó elérés: 2024. május 6.]
- Gruber Samuel, Glover Sarah és Lazarus Amy: „Stadttempel, Vienna” The Life of the Synagogue., 2022 <https://lifeofthesynagogue.cofc.edu/section/3-inside-the-synagogue/stadttempel-vienna/> [Utolsó elérés: 2023. december 13.]
- Jacobs Joseph és Ochser Schulim: „Strelisker, Modercai Ben David” Jewish Encyclopedia (online), 1901. 2021 <https://www.jewishencyclopedia.com/articles/14080> [Utolsó elérés: 2023. december 16.]
- Palóczy Edgár: „Pest und die Barone Orczy” Pester Lloyd. Budapest (1941. szeptember 18.), 5. o.
- Pester und Ofner Wegweiser. Gemeinnütziger Kalender für alle Stände Ungarns, zugleich Adressenbuch für die k. Freistädte Ofen und Pest, auf das Gemein-Jahr 1843.: Pest (Landerer és Heckenast, 1843)
- Rösler János Kristóf: Kalender von Ofen und Pesth für 1809. Pesth (R. A. Hartleben, 1809)
- Sárközy Ferenc: „Heute Abends Reunoin” Pesth-Ofner Localblatt und Landbote. Pest (1854. október 14.), 5. évf. 237. sz. kiadás, 4. o.
- Schlz. Ung.: „Ein »Lehrermarkt«” Bayerischer Schulfreund. Centralblatt für vaterländisches Volks-Schulwesen. München (1876. május 10.), 17. évf. 18. sz. kiadás, 157-158.o.
- Wilke Carsten: „Rabbi Wolf Meisel’s Attempt to Establish a Midstream Judaism in Hungary, 1859–1867” 14. évf.2. sz. transversal. (2016. december 1.), 65-77. o., doi:10.1515/tra-2016-0009